

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNE KATILAN
BİREYLERİN BAKIŞ AÇISINDAN SOL DEĞERLERİN
DÖNÜŞÜMÜ

DOKTORA TEZİ

İLKNUR SAATCİ ÖZEN

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Zuhall GÜLER
İKİNCİ TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Bayram ÜNAL

BOLU, ARALIK - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

İlknur SAATCİ ÖZEN tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNE KATILAN BİREYLERİN BAKIŞ AÇISINDAN SOL DEĞERLERİN DÖNÜŞÜMÜ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 11/12/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Zuhul GÜLER
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Mete Kaan KAYNAR
Hacettepe Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Nahide KONAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAHAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır NUROL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 03/01/2024 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 4 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için İnsan Araştırmalar Etik Kurulundan Protokol No. 2021/448 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....
İLKNUR SAATCİ ÖZEN

ÖZET

TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNE KATILAN BİREYLERİN BAKIŞ AÇISINDAN SOL DEĞERLERİN DÖNÜŞÜMÜ

DOKTORA TEZİ

İLKNUR SAATÇİ ÖZEN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ ZUHAL GÜLER)

(İKİNCİ DANIŞMAN: PROF. DR. BAYRAM ÜNAL)

BOLU, ARALIK - 2023

XI + 290 SAYFA

Bu çalışma 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekete katılmış olan bireylerin gerek gündelik yaşam pratiklerinde gerekse toplumsal gelişmelerle ilintili olarak sol değerlere yükledikleri anlamların değiştiğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada çalışma, bireylerin örgütlü mücadelede aktif oldukları dönemden günümüze kadar geçen süreçteki değerlerin değişimini, Türkiye solu üzerinden öğrenmeyi hedeflemektedir. Bireylerin savundukları değerlerin geçmişten bugüne nasıl, neden ve ne şekilde değiştiğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu amaca yönelik nitel araştırma türü kullanılarak kartopu örneklem yöntemiyle seçilen 30 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Veriler bugüne ve geçmişe dair yaşanmışlıklar ve anılar üzerine temellendiğinden, nitel araştırma deseni olarak anlatıya ve yaşam tarihine/öyküsüne başvurulmuştur.

Elde edilen veriler (i) bireylerin sosyalist siyasete katılmasındaki motivasyonların (ii) 1980 öncesi sosyalist siyasette yer almış bireylerin yaşam öyküleri üzerinden, sol değerlere bakış açılarının tarihsel süreç içerisinde değişim göstermesinde etkili olan faktörlerin (iii) sol değerlere yüklenen anlam değişikliklerinin, bireylerin gündelik yaşantılarında ortaya çıkardığı yeni bir inşa sürecinin (iv) bireylerin ilk sosyalizasyon sürecinden bugüne edindikleri sosyal gerçekliklerinde meydana gelen değişimin, toplumsal koşullar ve politik mücadele pratiklerindeki gelişmeler ile ilintisinin örüntü ve dinamiklerini ortaya koymaktadır.

Bu konudaki yapılmış çalışmalar, daha çok Bireylerin, geçmişe dair siyasi katılımları üzerinden bir anı formatında yürütülmüştür. Bu çalışma, 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekette farklı sol fraksiyonlarda yer alan ve döneme şahitlik eden bireylerin/kuşağın sol değerlere dair geçmiş deneyimlerini ve bu deneyimleri bugünlerinde nasıl değerlendirdiklerini tarihsel bir kıyas üzerinden ele almaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Sol, Sol Değerler, Sosyalist Hareket, Değişim

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF LEFT VALUES FROM THE PERSPECTIVE OF INDIVIDUALS PARTICIPATING IN THE TURKISH SOCIALIST MOVEMENT

PHD THESIS

İLKNUR SAATCI ÖZEN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. ZUHAL GÜLER)

(CO-SUPERVISOR: PROF. DR. BAYRAM ÜNAL)

BOLU, DECEMBER - 2023

XI + 290 PAGES

This study emphasizes that the meanings that individuals who participated in the socialist movement between 1960 and 1980 attributed to left values changed both in their daily life practices and in connection with social developments. At this point, the study aims to learn about the change of values in the period from the period when individuals were active in organized struggle to the present day, through the Turkish left. It tries to reveal how, why and in what way the values defended by individuals have changed from past to present. Using a qualitative research type for this purpose, semi-structured interviews were conducted with 30 participants selected by snowball sampling method. Since the data are based on experiences and memories of the present and the past, narrative and life history/story were used as qualitative research designs.

The data obtained is based on (i) motivations for individuals to participate in socialist politics (ii) through the life stories of individuals who took part in socialist politics before 1980; the factors affecting the change of their perspective on left-wing values over the historical process (iii) a new construction process brought about by the changes in meaning attributed to left-wing values in the daily lives of individuals (iv) reveals the patterns and dynamics of the change in the social realities that individuals have acquired from their first socialization process to the present, and their relationship with the developments in social conditions and political struggle practices.

Previous studies on this subject were generally conducted in a memoir format through individuals' political participation in the past. This study examines the past experiences of the individuals/generation who were in different left fractions in the socialist movement between 1960 and 1980 and witnessed the period, regarding left values, and how they evaluate these experiences today, through a historical comparison.

KEYWORDS: The Left, Left Values, Socialist Movement, Change.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	viii
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13
1. YÖNTEM.....	13
1.1 Araştırmanın Metodolojisi.....	13
1.2 Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Sınırlılıklar ve Zorluklar	17
İKİNCİ BÖLÜM	20
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	20
2.1 Değer Tanımı	20
2.2 Değerler Değişimi.....	28
2.3 Değerlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasal Alanla İlişkisi.....	41
2.4 Değerlere Dair Yaklaşımlar ve Sınıflandırmalar	44
2.5 Sol Değerlere Dair	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
3. BULGULAR	49
3.1 Siyasi Tavrıların Şekillenmesi ve Örgütlü Hayatla Tanışma	49
3.1.1 Ailenin Etkisi.....	50
3.1.2 Sosyal Çevre	77
3.1.3 Okul	105
3.2 Sosyalizm Anlayışı ve İmkânlar	146
3.3 Aile Öyküsü	152
3.3.1 Ebeveynlerin Siyasi Görüşü	152
3.3.2 Çocuğun Siyasi Düşüncesi	159
3.4 Değerlerin Dönüşümü.....	171
3.4.1 Marksizmin Temel Kavramlarına Dair Tanımların Değişimi	171
3.4.2 İdeolojik Yaklaşımlara Dair Tanımların Değişimi	191
3.4.3 Sosyal Hayattaki Değerler Değişimi	197
3.5 Sol Değerler	232
3.5.1 “Sol” Ne Demek?	232
3.5.2 Sol Değerler Nelerdir?.....	234
3.5.2.1 Örgütsel Anlamdaki Sol Değerler	237
3.5.2.2 Bireysel Anlamdaki Sol Değerler	248
3.6 Sol Değerleri Farklı Kılan Hususlar	253
3.6.1 Değerlerin İdeoloji Üstü Oluşu	253

3.6.2 Değerlerin Sınıfsal ve Siyasi Boyutları	254
3.6.3 Değerlerin Sağ ve Sol Perspektife Göre Farklılığı	255
3.7 Sosyalist Pratiklere Dair Pişmanlık	258
SONUÇ	269
KAYNAKLAR	278
EKLER	285

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AGB	: Ana Gerilla Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AYÖD	: Ankara Yüksek Öğrenim Derneği
BAĞ-KUR	: Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DAL	: Derinlemesine Araştırma Laboratuvarı ya da Derin Araştırma Laboratuvarı
DEP	: Demokrasi Partisi
DEVARDER	: Devrimci Artvinliler Kültür Derneği
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik
DEV-LİS	: Devrimci Liseliler
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Tüm Liseliler Kültür ve Dayanışma Derneği
DTCF	: Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi
EĞİTİM-SEN	: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
EMEP	: Emek Partisi
FKBDC	: Faşizme Karşı Birleşik Devrimci Cephe
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GSD	: Genç Sosyalist Devrimci
GSMH	: Gayrisafî Milli Hasıla
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
İGD	: İlerici Gençlik Derneği
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İKD	: İlerici Kadınlar Derneği
İLKSEN	: Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası
İYÖD	: İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği
İYÖKD	: İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği
KÖY-KOOP	: Köy Kalkınma Kooperatifi
LGBT	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel

LİSE-DER	: Tüm Liseliler Kültür ve Dayanışma Derneği
MC Hükümeti	: Milliyetçi Cephe Hükümeti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
MLKP	: Marksist Leninist Komünist Parti
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
ÖDP	: Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PDA	: Proleter Devrimci Aydınlık
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê/ Kurdistan İşçi Partisi
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SBP	: Sosyalist Birlik Partisi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBKP	: Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDKP	: Türkiye Devrimci Komünist Partisi
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Örgütü
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
THKP-C (Acilciler)	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (Acilciler)
TİKKO	: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİKP	: Türkiye İşçi Köylü Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKİP	: Türkiye Komünist İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKP-ML	: Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÖB-DER	: Türk Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TÜM-DER	: Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜSTAV

: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

TEŞEKKÜR

Uzak mesafelerde olsak da ailemin desteği her zaman olduğu gibi hep yanımdaydı. Bu sebeple annem, babam ve kardeşime çok teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alarak çalışmam için vaktini ayıran, olumlu eleştirileriyle bu tezin sonuçlanmasını sağlayan, desteğini esirgemeyen çok değerli hocalarım Prof. Dr. Mete Kaan KAYNAR'a, Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAN'a, Prof. Dr. Nahide KONAK'a ve Dr. Öğr. Üyesi Bahadır NUROL'a çok teşekkür ederim.

Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl GÜLER hocam'a emeği, sabrı ve desteği için minnettarım. Doktora eğitimimin her aşamasında destek olduğu için çok teşekkür ederim. Sadece tezde değil akademik hayatımın her aşamasında yanımda olan hocam ve aynı zamanda ikinci tez danışmanım Prof. Dr. Bayram ÜNAL'a minnet borçluyum. Emeği, sabrı, bana olan inancı ve her zaman yolumu aydınlattığı için çok teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkmasında akademi dışında çalışmama katkı sunan; tüm deneyimlerini, anılarını benimle paylaşan katılımcılarımın her birine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak doktora sürecinin başından sonuna kadar yanımda olan, hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, hayatını teze ve tez sürecine göre şekillendirme pahasına her türlü zorluğu benimle birlikte üstlenen ve yaşayan sevgili eşim Yusuf Niyazi ÖZEN'e teşekkürlerimi ve minnetimi sunuyorum.

GİRİŞ

Bu çalışma 1960'lı yıllardan günümüze kadar, Türkiye'de sosyalist sol siyasete katılan bireylerin, sahip oldukları sosyalist değerlerin zaman içindeki seyrini anlamayı amaçlamaktadır. 1960'lı yıllar tüm dünyada önemli sosyal ve politik değişimlerin yaşandığı kendine has dinamikleri olan bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde Türkiye'de de 1960'lı yıllar, önemli siyasal ve toplumsal değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak sol düşüncenin kitleselleşmek için ihtiyaç duyduğu politik atmosferin geliştiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrat Parti'nin iktidarına son veren 27 Mayıs 1960¹ İhtilali sonrasında, öğrenciler başta olmak üzere işçiler ve solcu entellektüeller sosyal adaleti, ekonomik eşitliği ve siyasi değişimi savunarak sol hareketlerin ön saflarında yer almaya başlamışlardır. 1960'lı yıllar, küresel düzeyde sol hareketlerin de etkisiyle Türkiye'de sosyalist hareketlerin (çalışmada sol hareketler kavramı ile değişimli olarak kullanılmaktadır), ülkenin gelişen siyasi ortamına katkıda ve etkide bulunmaya başladığı yıllar olarak öne çıkmaktadır. Bu yılları konu edinen çalışmalar, genellikle küresel olayların Türkiye'de sosyalist ideolojilerin gelişimine etkisine, hareketin Türkiye'de ortaya gelişim biçimlerine ve Türk siyaseti ve toplumu üzerindeki kalıcı etkisine odaklanmıştır.

Sosyalist ideoloji üzerine yaygın olarak çalışılan bir diğer konu ise etik kabuller olup, en genel anlamıyla sosyalist değerleri kapsamaktadır. Joseph Fichter'in ifadesiyle günümüzde sosyal bilimciler tarafından önemli bir sosyal olgu olarak kabul edilen değerler; toplumun, bir grubun ya da kişilerin anlam atfettiği ölçütler olarak genelleştirilebilir. Çünkü değerler toplum, grup ya da kişi için faydalı ve istenilir her şeyi kapsamaktadır (Fichter, 2019, s. 165-166). Dolayısıyla gündelik yaşantıyı şekillendiren ve hatta inşa eden bir pozisyon üstlenmektedir. Kavramın ilk referansı sözlük anlamı olan kıymet veya mükemmel olma durumunun derecelendirmeleri üzerinedir. Bu anlamıyla değer kavramı, değere konu olanın nesnelliğinden daha çok öznenin nesneye karşı mesafesinin işlevi olarak ele alınmaktadır. Öte yandan toplumsal/örgütsel kabuller veya geçerlilikler üzerinden "amaca ulaşmayı sağlayan araç" olarak öne çıkarılmaktadır.

¹ 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleştirilmiş olan ilk askeri darbedir. 27 Mayıs İhtilali ya da 27 Mayıs Askeri Müdahalesi olarak da anılmaktadır. Söz konusu darbe emir komuta zinciri içerisinde yapılmamıştır.

Değer üzerine yapılan bu açıklamalara bakarak, herhangi bir ideoloji üzerinden araşsal olarak değer/ler/in tanımlanabileceği sonucu kolaylıkla çıkarılabilir. Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan sosyalist değerleri, muhafazakar ve/ya liberal değerlerden ayıran temel parametrelerin ortaya konulması gereklidir. Sol değerler ile sağ değerlerin kolektivizm, birey yerine toplumun yüceltilmesi vb. gibi ortak kesiştiği anlam yapıları olmakla birlikte değerın gerekçelendirilmesi konusunda birbirine zıt bir kalkış noktası söz konusudur. Sosyalist değerler; özellikle emek ve emekçiyi merkeze alan ortak mülkiyet, ekonomik ve toplumsal eşitlik, ortak mülkiyet üzerinden erişilmek istenen eşitliğin kazanımının ve sürdürülmesinin itici gücü olarak yerel ve evrensel bir dayanışma, sağlık ve eğitim başta olmak üzere sosyal güvenlik ve adalet anlayışı, ortak iyiliğin eşitsizlik üzerine kurgulanan bireysel çıkarlardan daha önemli olduğunu vurgulayan kolektif mülkiyet ve sonucunda ortaya çıkacak genelin refahı vb. kavramlar üzerinden şekillenir. *Sağ değerler*, her zaman için aile, din ve/ya ulusal kimlik gibi muhafazakar alanlardan beslenerek savını geliştirir. Dolayısıyla geleneksel, sosyal ve kültürel normların bireyin özgürlüğü lehine yenilenmesinden öte bunların korunmasına yönelik güçlü bir vurgu söz konusudur. Bu vurgu, düzenin sağlanmasında kişisel sorumluluğun önemini sıklıkla öne çıkarırken bireysel özgürlüğü düzenin bozucu unsuru olarak ele alır. Neo-liberal değerlere daha yakın pozisyon alarak serbest piyasa kapitalizmini, özel mülkiyet haklarını, devletin sermaye üzerindeki minimum müdahalesini ve emek-sermaye ilişkilerinin sermaye lehine düzenlenmesini destekler.

Bu noktada, değerlerin ne olduğundan öte nasıl gerekçelendirildiklerinin ve hangi gerekçelerle gündelik yaşama aktarıldıklarının öne çıkarılması daha da önem taşımaktadır. Aksi durumda, değerlerin her ideolojik çerçeve için aynıymış gibi algılanmasına neden olacak ve gündelik yaşama aktarılma sürecinin dışarıda bırakılmasına yol açacaktır. Örneğin değerler, ancak ve ancak sosyalist ideoloji ile örtük olan kolektif refahı, ekonomik eşitliği ve sosyal adaleti ön planda tutarak zenginlik ve kaynakların daha adil dağıtılmasını önceleyen bireylerin deneyimlerinde sosyalizmi hedefleyen bir itkiye dönüşmektedir.

Aynı şekilde sosyalist değerlerin betimsel yani salt içerik olarak ele alınması, sosyalist harekete katılanların profillerinin ve zaman içerisindeki pozisyonlarının da gözden kaçırılması anlamına gelecektir. Bu sebeple değerleri, bireylerin içselleştirmelerden bağımsız olarak betimlemek yerine bireylerin sol

değerleri nasıl ve hangi gerekçelerle ne derecede öncelleyerek gündelik yaşantılarını şekillendirdiklerine odaklanmak; zamanın toplumsal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini anlamayı da sağlayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, sosyalist harekete katılan bireylerin bu değerleri kendi yaşam döngülerinde ne ölçüde deneyimlediklerinin araştırılmasıdır. Zira değerlerin gündelik yaşama aktarılmasının dinamiklerini araştırmak, bireylerin davranışlarının ve karar almalarının nasıl belirlendiğinin de anlaşılması anlamına gelecektir. Değerlere katılım dediğimizde, bireyin içerisinde bulunduğu psikolojik, toplumsal, çevresel ve kültürel yönler başta olmak üzere çeşitli faktörlerin karmaşık etkileşimi anlaşılmalıdır. Zira sosyalist değerlerin deneyimlenmesi, bireyin içerisinden çıkıp geldiği toplumsal, tarihsel ve ekonomik koşulları nasıl deneyimledikleri ve algıladıklarıyla doğrudan ilişkilendirilmesi gereken bir konudur. Bu ilişkilendirme, politik ve etik kabullere temel olan sosyalist ilke ve eylemlerin değer olarak hafızada nasıl yer aldığı ve saklandığı ile ilgilidir. Sosyalist değerlerin gündelik yaşam sürecinde kültürel bir form olarak hafızaya alınması ve döngüsel olarak bu hafızanın deneyimlerde yeniden şekillenmesi, bireyin amaçlarına ve ilkelerine tarihsel bir bağlam ve meşruiyet sağlamada çok önemli rol oynamaktadır. Yani bireylerin yaşamına anlam kazandıran, eylemlerini motive etme, yönlendirme ve belirleme işlevini üstlenen, kişisel ve kollektif kimliği kurgulayan değerler gündelik yaşamda değişmekte, konjonktürel olarak yeniden inşa edilmektedir.

Bu kapsamda değerlerin toplumsal olay ve olgulardan yalıtılarak düşünülmesi olanaksız olduğu gibi (Nurol, 2020, s. 61), değerlerin, deneyim olarak insanın gündelik hayatını şekillendiren, düşünce ve davranışlarında belirleyici rol üstlenen, doğru-yanlış ayırdına dair standartlarını belirleyen bir işleve sahip olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Değerler, birey için bir pusula görevi görür ve kişisel inançlarına uygun eylemlere ve tercihlere yönelmelerine yardımcı olur. Bireysel düzey gibi görünmekle birlikte, bir grup adına duyulan arzu, sevinç, korku, öfke veya üzüntü gibi motivasyonlar insanların yaptığı seçimleri etkileyebilir. Bireyin fiziksel ve sosyal çevresinden edindiği değerler, belirli bir davranış ve karar almayı etkileyebilir ve gerekçelendirebilir. Olumlu veya olumsuz kişisel deneyimler, yaşam tarzı, aile kararları ve etik hususlar vb. bireysel tercihlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynar, gelecekteki kararları şekillendirir.

Çalışma içeriğinin daha anlaşılabilir hale gelmesi için, tezin bölümlerine dair detaylı açıklama yapmak gerekmektedir. Birinci bölümde çalışmanın yöntemi

derinlemesine ele alınmaktadır. Bilimsel bir araştırmanın temeli olan ve çalışmanın güvenilirliğini şekillendirmede önemli bir yer edinen yönteme dair tartışmalara değinilmektedir. Sol değerlerin gündelik hayatta takibini ele alabilecek bir yöntem/metodoloji, bireylerin tarihsel süreç içerisindeki tercihlerinin ve bu tercihlere atfettikleri anlamların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, amaca uygun bir araç olarak geliştirilmesi gereken yöntemin gerekçelendirilmesi bu bölümde detaylandırılmaktadır.

İkinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeveye yer verilmekte, kuramsal olarak değerlerin, çalışma boyunca nasıl ele alındığı detaylandırılmaktadır. Değerlerin hayatın her alanında bireylerin davranışlarını, tercihlerini ve beklentilerini şekillendirdiği kabulü üzerinden teorik tartışmalar bu bölümde ele alınmaktadır. Grup/örgüt/yapılanma içerisindeki bireylerin harekete dair duygusal bağlılık geliştirmesi ve ortak davranış prensiplerine sahip olmaları, değerlerin sosyo-kültürel ve siyasal alanla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bireylerin değerler üzerinden toplumsal standartlara uygun pratik davranış tarzı içerisinde olmaları ve benzer durumlarda benzer davranışlarda bulunmaları ise istikrarın *derecesine işaret etmektedir* (Nurol, 2020, s. 110, *italikler tarafımdan eklendi*). Bu istikrar, değerlerin betimsel olarak içerikleri üzerinden değil, bireylerin değerleri ne ölçüde aynılaştırdığı ve ortak bağlamda paylaştıkları üzerinden değerlendirilmektedir. Ayrıca bu bölümün içerisinde Paul Connerton, Jan Assmann, Maurice Halbwachs gibi isimlerden referansla belleğe/hafızaya dair detaylı açıklamalara da yer verilmektedir. Bu çalışmada değerlerin deneyimlenmesi üzerine olan bireysel anlatıların sistematize edilme çabası, belleğin toplumsal ve tarihsel süreçlerine değinmeyi de gerekli kılmaktadır. En genel haliyle bellek, öznel anlamda bireyin şahsi deneyimlerini toplumsal bellekteki deneyimlerle ilişkilendirmektedir (Berger ve Luckmann, 2016, s. 22). Ayrıca geçmişi, şimdiyi ve geleceği “bütünselleştiren bir bağ” işlevi görmektedir. Bu sayede kolektif bilincin oluşumunu ve sunumunu sağlamaktadır. Bir başka deyişle bellek, toplumda var olan zihniyet yapılarının anlaşılmasında önemli bir yeri temsil etmektedir (Bloch, 2013, s. 218). Bireyin içerisinde yer aldığı çevre aracılığıyla inşa ettiği gerçeklik, “toplumsal hafıza” olarak kavramlaştırılırken unutilanlar ya da *unutulmak istenenler* “tarihsel hafıza” olarak ele alınmaktadır (Halbwachs, 2019, s. 359). Tarihselleşen hafıza, bu çalışmada değerlerden kopuş ya da değerlerdeki köklü değişim olarak okunmalıdır. Toplumsal hafıza, tarihselleşmiş hafızanın aksine

geçmiş değerleri tamamen reddetmek yerine kısmi olarak yadsımanın ve oradaki gerçekleri filtreleyerek zihinde tutmanın yeridir.

Kuramsal olarak ikinci bölümde bir ölçek ve bağlama oturtulan değerler, üçüncü bölümde derinlemesine ikili mülakatlardan elde edilen bulgular ile tartışmaya alınmaktadır. Bu bölümde bireylerin değerleri hem uzak ve yakın geçmişlerinde hem de şimdide nasıl deneyimlediklerine odaklanılmaktadır. Burada ilk önce "Siyasi Tavırların Şekillenmesi ve Örgütlü Hayatla Tanışma" başlığı altında bireylerin sosyalist değerlerle ilk karşılaşmaları ve bu değerleri ilk olarak nasıl deneyimledikleri ele alınmaktadır. Burada odak kjonusu olan zaman, sosyalist harekete katılanların iletişim ve etkileşim yoluyla aktardıkları ve bir topluluk kültürü olarak şekillenmeye başlayan kolektif hafızanın kuruluşu olarak değerlendirilmektedir. Sosyalist kimliğin, kültürün ve tarihsel bilincin oluşması açısından, toplumsal hafızanın bu ilk kuruluşu oldukça önemlidir.

Sosyalist değerlerle olan ilk karşılaşma, aynı zamanda toplumun egemen değerlerine karşı bir pozisyon almayı da içerisinde barındırmaktadır. "İlk nasıl sosyalist olunduğu" sorusu bireyin bir olumsuzlamaya girerken toplumun egemen değerlerinin ve hafızasının nasıl olumsuzlandığını da açıklamaktadır. Söz konusu olumsuzlama, bireyin çocukluğunda/gençliğinde egemen olan toplumsal hafızanın tarihselleştirilerek arka plana atılması olarak değerlendirilmektedir. Tarihsel hafıza, bireylerin salt geçmişini anılar formunda hatırlaması olarak değil, bireylerin mevcutta sahip oldukları deneyimler üzerinden değerlendirilen unutma ve hatırlamayı da kapsamaktadır. Bu anlamıyla, bireyler çocukluğunda deneyimledikleri toplumun egemen değerleri ile konjöntürel olmaya başlayan sosyalist değerleri yer değiştirmiştir.

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı, hafızanın toplumsal formu üzerine temellenmektedir. Burada bireylerin sosyalist değerlerini hem yakın geçmişinde hem de şimdide nasıl değerlendirdikleri anlaşılmak istenmiştir. Ayrıca bireylerin sosyalizme dair geçmiş deneyimlerini; içinde bulundukları ekonomik, toplumsal ve kültürel pozisyonlarda nasıl hatırladıklarına ve yorumladıklarına da odaklanılmıştır. Bireylerin geçmiş sosyalist, politik ve etik kabullere dair yaklaşımlarının yanı sıra bu kabullerin *şimdide* ne ölçüde ortak inanç, değer ve kültürel norm olarak değerlendirdiği tartışılmaktadır. Böylece katılımcıların anıları üzerinden bireyin ait olduğu sosyal/politik grubun kolektif hafızasının ne kadarını barındırdığı/geri çağırdığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yani geçmişte gündelik hayata

aktarılan sosyalist değerlerin anı formuna indirgenenleri ile sosyalist politik değerlerin mevcut gündelik yaşam pratiklerine aktarılabilenleri arasındaki fark görölmek istenmiştir.

Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığı altında katılımcıların ailelerinin siyasi görüşleri ile katılımcıların sosyalist harekete katılım geçmişlerinin çocukları tarafından nasıl değerlendirildiğine yer verilmektedir. Katılımcıların ailelerinin ataerkil ya da modern değerlere sahip aile formunda olması, bireylerin sosyalist hareketlere katılım hızında ve yoğunluğunda etkili bir rol üstlenmektedir. Zira eşitsizliklerin doğal karşılandığı, yerelleşmiş ilişkilerde kendisini tanımlayan *ataerkil değerlere sahip aile* formuyla birlikte evrensel normların açıkça tartışıldığı *modern değerlere sahip aile* formu arasında farkın olması olağandır. Kısaca bu başlık altında geçmiş ve şimdiki zamana ait aile üyelerinin, katılımcıların sosyalist değerleri gündelik yaşamlarına aktarmalarında nasıl ve ne kadar etkin oldukları anlaşılmak istenmiştir.

Üçüncü bölümün dördüncü alt başlığında katılımcıların sürekli ve yoğun olarak öne çıkardıkları Marksizm-Leninizm, sosyalizm, devrim, mülkiyet ve kapitalizm kavramlarının görüşmeciler tarafından geçmişte ve şimdi nasıl değerlendirildiği öğrenilmeye çalışılmaktadır. Sosyalist değerlerin, tarihsel süreç içerisindeki etkileşime konu olan anlam (semantik) değişimlerine maruz kalıp kalmadıkları üzerine odaklanılmıştır. Sosyalist değerlere dair geçmiş ile şimdi arasındaki kabullerin değişiminde, katılımcıların içerisinde bulundukları konjonktürel durumun etkili olup olmadığı anlaşılmak istenmiştir. Sol değerlerdeki değişimin gündelik (bireysel/sosyal) hayata nasıl ve ne derece yansıyor yansımadığı bu başlığın odak noktasıdır.

Üçüncü bölümün beşinci alt başlığı altında, önceki başlığın konusu olan politik kabullere dair yaklaşıma ek olarak sol değerlerin katılımcılar açısından ne anlama geldiğine odaklanılmıştır. Bu durum politik kabullerin katılımcılar tarafından ne kadar içselleştirildiğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Bir başka deyişle, süreç içerisinde söylemde var olan politik kabullerin katılımcıların siyasi pratiklerine/eylemlerine ne kadar yansıdığı ve değer kattığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bağlam-söylem-eylem ilişkisi, örgütsel değerlerin bireysel değer olarak nasıl ve ne kadar içselleştirildiğinin araştırılmasında önemli bir zemin teşkil etmiştir.

Üçüncü bölümün altıncı alt başlığı, sol değerlerin muhafazakar ve liberal değerler karşısındaki sınırlarının neler olduğunun anlaşılması üzerine kurulmuştur. Bu sınırlar, aynı zamanda sol harekete katılan bireylerin sol değerleri hangi zeminde tanımladıkları ve gündelik yaşantılarına hangi dikotomilerde dahil ettiklerinin anlaşılması açısından önemlidir. Özellikle sol değerlerin ideoloji üstü olduğunu savunanlar ile değerlerin sola ait olduğunu düşünenlerin söylemi eyleme dönüştürme konusundaki pozisyonları anlaşılacak istenmiştir.

Üçüncü bölümün son alt başlığı ise geçmiş ile şimdi arasındaki bir muhasebe olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların geçmişlerinin şimdiki zamanda nasıl değerlendirildiği ve sosyalist değerlere dair hafızanın ne kadarının tarihsel formda bir anı olarak geriye bırakıldığı sorusu, sol hareketin mevcut durumu hakkında bir sonuca ulaşmamız açısından önemlidir. Geçmişin tamamıyla reddedil/me/mesi, katılımcıların günümüzde sosyalist değerleri ne kadar içselleştir/meye/eceğini anlamamıza yardım etmektedir. Bu başlıkta katılımcıların kendi ifadelerine bağlı kalarak sol değerleri içselleştirmelerini bir *bedel* üzerinden mi yoksa bir *karşılık* üzerinden mi değerlendirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde, derinlemesine ikili mülakat yapılan bireylerin, sahip oldukları sosyalist değerlerin, sosyal sorumluluk kapsamında zaman içindeki seyri tartışılmıştır. Bireylerin bir bağlam içerisinde geliştirdiği söylem ile eylemlerinin tutarlılığı ele alınmıştır. Bireylerin değerlere dair bakış açılarının değişimi, kırılma noktaları üzerinden ayrıştırılarak tartışılmıştır. Söz konusu kırılmalar tarihsel ve toplumsal hafıza formuyla ilişkilendirilerek ayrıma tabi tutulmuştur. Böylece konjonktürel olarak sol değerlerin gelecek için ne anlama geleceği farklı bağlamlarda ele alınmıştır.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmaya sosyalist değerlere yüklenen anlamların değişkenliğinde, birden çok etmenin var olacağı fikrinden yola çıkarak başladım. Söz konusu etmenler arasında bireyden kaynaklı öznelliklere (habitus, sosyal ve ekonomik sermaye vb.) ve bireyin ötesinde içinde bulunulan toplumsal ve siyasal yapının tarihsel süreç içerisindeki gelişimine odaklandım. Bu düşüncenin geçerliliğini ve güvenilirliğini öğrenmek amacıyla araştırma sorularını oluşturdum. Böylece Türkiye’de sol değerlerin nasıl oluştuğunu ve bu değerlerin zaman içerisinde bireyin algısında nasıl farklı anlamlara dönüştüğünü görmek istedim. Anlatı formunda, sol değerlere ve sol harekete aidiyetler konusunda bireyin geçmişteki

düşünce ve tutumlarına yolculuk yapmasını isteyerek şimdiki zamanı nasıl deneyimlediklerini öne çıkarmayı hedefledim. Bunu öğrenebilmek için çalışma konusu üzerinden katılımcıların geçmiş ve şimdiki hafızalarına ve anılarına odaklandım. Gerek araştırma problemlerine dair tüm olasılıklar gerek alan yazın incelemesi gerekse sol siyasetten gelen kimselerle ön-temasa geçerek sorduğum sorular sonucunda araştırmanın konusu ve problemi şekillenmiş oldu.

Değerler üzerine yapılan en genel çalışma olarak Yılmaz Esmer'in değerler araştırması akla gelmektedir. Esmer bu araştırmalarında dünyaya ve Türkiye'ye dair değer haritası çıkarmaktadır. 1981 yılında 25 ülkenin katılımıyla başlayan Dünya ve Avrupa Değerler Araştırmalarına, 1990'da Türkiye de katılmıştır. Esmer, 2011 ve 2012 yıllarında Türkiye çapında yürütülen araştırmanın verilerinden yararlanarak *Değişimin Kültürel Sınırları: Türkiye Değerler Atlası*'nı yayımlamıştır. Çalışmanın temel çıkış noktası, toplumun kültürel değerleriyle ekonomisinin, siyasetinin, hukukun vb. arasında güçlü etkileşim içerisinde bulunduğuudur. Çalışma, bu düşünceden yola çıkarak değerlerin bölgeler (Batı Anadolu, Akdeniz, Karadeniz vd.) üzerinden kıyaslamasına yer vermektedir. Fakat bu tez, değişimin meydana gelmesinde birçok etmenin (kültür, ekonomi, toplumsal yapı vb.) varlığını kabul etmekle birlikte söz konusu değişimi Esmer'den farklı olarak, toplum değil bireylerin sosyalist siyasetteki yaşamışlıkları üzerinden ele almaktadır. Ayrıca Yılmaz Esmer ile birlikte Üstün Ergüder ve Ersin Kalaycıoğlu'nun *Türk Toplumunun Değerleri* adlı çalışmaları, 1990-1991 yılında Dünya Değerler Araştırması çerçevesinde yapılmış bir araştırmadır. Yazarlar bu eserde, Türkiye Sosyo-Ekonomik Değerler Anketi'nin sonuçlarını paylaşmakta ve değerlendirmede bulunmaktadır.

Bu yazarların yanı sıra değer çalışmasıyla ön plana çıkan isimlerden bir diğeri Helmut Thome'dir. Thome, *The Sociology of Values* (2015) çalışmasında değerlere dair genel bir çerçeve çizmektedir. Somut olarak ise yapılan uluslararası anketle toplanan verileri Inglehart ve Schwartz tarafından başlatılan yaklaşımlar üzerinden incelemektedir. Shalom H. Schwartz, Gıla Melech, Arielle Lehmann, Steven Burgess, Mari Harris ve Vicki Owens'in 2001 yılında *Journal of Cross-Cultural Psychology* dergisinde yayımlamış olduğu *Extending the Cross-Cultural Validity of the Theory of Basic Human Values with a Different Method of Measurement* adlı çalışma da değerlere dair referans niteliğindedir. Bu makalede Schwartz'ın, *temel insani değerler ölçeği* üzerinden değerlere dair açıklama

yapılmıştır. Çalışmaya göre değerler, bireylerin diğer fertleri ve olayları değerlendirmek için kullandığı kriterlerdir ve farklı boyutları² vardır.

Değerler üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri, değer ile siyasetin ilişkilendirilmesi üzerinedir. Bu konuyu Aynur Köse, Türkiye’deki seçim söylemleri üzerinden analiz etmeye çalışmıştır. “*Türkiye’de Siyasal Söylemin Değişen ve Değişmeyen Değer Öncelikleri: 2002, 2007 ve 2011 Seçim Söylemleri Üzerine Bir Değer Analizi*” başlıklı araştırma makalesi bunu ele almaktadır.

Türkiye’de sosyalist değerleri konu edinen ve son yıllarda yapılmış olan çalışmalardan Ayşe Banu Bargu Hastürk’ün, 2000 yılında yaptığı *Türkiye Sosyalist Solunun Dönüşümü: Özgürlük ve Dayanışma Partisi’nin Çoğulculuğu Üzerine* adlı tez çalışması, çalışmam ile en benzer özelliğe sahip olan çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma 1980 yılı ve sonrasında yaşanan “sola dair” dönüşümü ele almaktadır. Derinlemesine mülakat tekniğini kullanarak yaptığı bu çalışmada, söz konusu dönüşümü sadece ÖDP üzerinden incelemektedir. Ayrıca değişim ve dönüşümü, dünyadaki ve Türkiye’deki konjoktürel gelişmeler üzerinden ele almaktadır. Bu anlamıyla Hastürk’ün çalışması, benim çalışmamdan gerek konu gerek kapsam gereği oldukça farklıdır. Zira 1960-1980 yılları arasında, sol hareketlere dair bir ayrım yapılmaksızın, sosyalist siyasete katılmış bireylerle yapılan görüşmeler doğrultusunda ortaya çıkan bu çalışmam, küresel ve toplumsal gelişmelerin önemini göz ardı etmemekle birlikte, bireylerin bu süreçlerden nasıl etkilendiklerini ve sonucunda savundukları değerlerde ne tür bir anlam değişimine gittiklerini ortaya koymaktadır.

Değişim ve dönüşümü Türkiye sosyalist solu üzerinden ele alan çalışmaların, konuyu özelleştirerek tek bir başlığa odaklandıkları görülmektedir. Daha somut hale getirmek gerekirse örneğin 2009 yılında Gülşah Atalay’ın *Türkiye’de Sosyalist Sol Akımın Dönüşümü ve Doğu Perinçek* adlı yüksek lisans tezi, değişimi sadece Doğu Perinçek’in siyasi mücadelesi üzerinden okumaya çalışmaktadır. Bu noktada çalışmam siyasi akımlar ve katılımcılar açısından daha genel bir perspektif sunduğu için ve 1960-1980 yılları arasında sol hareketi tek bir yapı/akım/yayın gibi konulara indirgemediği için diğer çalışmalardan ayrışmakta ve özgün bir değer ortaya koymaktadır.

² Detaylı bilgi için sayfa 44’e bakınız.

Sol değerlere dair yapılan diğer çalışmaların genellikle örgüt monografisi formunda olduğu görülmektedir. Süleyman Karakaş'ın *Kırık Döngü* (2012), Mahmut Memduh Uyan'ın *Kardeşim Hepsi Hikaye* (2015), Harun Karadeniz'in *Sesine Kurşun Değen ocuklar* (2018), Sabahattin İzcioğlu'nun *Aralık'sız Günler* (2019), Nabi Yağcı'nın *Elele zgrlğe* (2021), Selman Altınöz'n *zgrlk Tutkusu* (2022), Mehmet Salmanoğlu'nun *Kısa Dalga Hatıralar* (2022) ve diğer eserleri/anıları buna örnek niteliğindedir. Sosyalist siyasette yer almış bu isimler, kitaplarında örgüte dair genel ereve çizip anılarını anlatmayı tercih ederken benim çalışmam, bireysel deneyimleri ele almaktadır.

Bu durum çalışmanın genelleştirilmesini kısmen güçleştiren bir etmendir. Zira bireylerin doğdukları ve büyüdükleri şehirler, aldıkları eğitimler, meslekler, ekonomik yeterlilikler, ailenin değerlerindeki farklılıklar ve siyasetteki pozisyonları gibi birden fazla bireysel etmen dikkate alındığında genelleştirmenin zorlaşması anlaşılabilir niteliktedir. Ancak çalışmamın kapsamı açısından, sol literatürde sıklıkla ele alınan doktriner ve/ya hareketin örgütlenmesine dair anı formundaki çalışmalarda eksik olduğunu düşündüğüm için, sol değerlerin bireyler tarafından nasıl iselleştirildiğine odaklanılması, araştırma konusunun önemini ve özgün değerini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı ve önemi

Çalışma sosyalist harekete katılan bireylerin, geçmiş ve günümüzde sosyalist değerleri hangi koşullarda nasıl deneyimlediklerini ve bu değerlerin hangi derecelerde nasıl şekillendiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bireylerden kendi yaşamlarına ve siyasi tercihlerine dair her türlü deneyimi hatırlamaları ve özel olayları anlatmaları istenmiş ve çalışma bu hikayelerin ilişkisel olarak tasnif edilmesi üzerine şekillenmiştir. Bu anlatılan hikayeler kişisel, sosyal ve tarihsel bağlam hakkında bilgi sunmakla birlikte katılımcıların sosyalist değerler içerisinde kendi kimliklerini nasıl konumlandırıdıklarına dair bilgiye erişilmesine de imkan vermektedir. Bu noktada ilk olarak görüşmecilerin sosyalist siyasete katılımını ve katılım yoğunluğundaki etmenlerin neler olduğunu anlamayı hedeflemektedir. Ardından sol hareket içerisinde aktif rol almanın gündelik yaşam pratikleri üzerinde nasıl bir etki oluşturduğuna cevap aranmaktadır. Son olarak ise 12 Eylül 1980 darbesi sonrası dünyada ve Türkiye'deki toplumsal ve siyasal gelişmelerin, bireylerin savundukları değerlerde ve gündelik yaşantılarında nasıl bir değişmeyi

beraberinde getirdiği ve çalışmanın yapıldığı 2000'li yılların ilk çeyreğinde bireylerin geçmişi nasıl değerlendirdikleri öğrenilmek istenmektedir.

Değişim ve dönüşüm için derinlemesine ikili mülakat yapılan katılımcıların, örgütlü mücadele içerisinde oldukları dönemden bugüne kadar geçen süredeki düşünce ve eğilimleri kıyaslanmaktadır. Değerler incelenirken değer olarak ideolojiler, bu ideolojilerin sosyal gereksinimleri karşılama kapasitesi ve bireylere verdiği tatmin düzeyinden dolayı takdir edilmesi, üzerinde durulan üç öğedir (Fichter, 2019, s. 166). Araştırma kapsamında bu üç öğeye cevap aranırken cevapların karşılaştırmalı/tarihsel analizi, çalışmanın ana omurgası niteliğindedir. Araştırmanın amacına yönelik ise şu araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

-Bireylerin sosyalist siyasete katılımındaki temel motivasyonlar nelerdir?

-Sol değerler nelerdir ve bu değerlerin tarihsel süreç içerisindeki hafızaya yansıyan semantik değişimi ve varsa yapısal dönüşümü nasıl gerçekleşmektedir?

-Bu değişimde etkili olan faktörler nelerdir?

-İki yönlü olarak sosyalist siyasetteki pozisyonları ile bireylerin kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?

-Değişen değerlerin yerine bireyler farklı ve yeni bir amaç ile ilişkili yeni değerler inşa etmekte midir? Aksi takdirde değerlerde *kayan boşluk*³ söz konusu mudur? Ve bireyler tarafından nasıl doldurulmaktadır?

-Geçmişte örgütlü mücadelede yer alan görüşmecilerin sosyalist harekete dair deneyimleri ve olumlu ve olumsuz eleştirileri, şimdiki zamanda nasıl hatırlanmakta ve değerlendirilmektedir?

Gündelik hayatı şekillendiren ve normatif özellik gösteren değerlerdeki değişim, araştırılması ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira katılımcılar, sosyalist harekette aktif oldukları yıllarda sırf savundukları değerlerden dolayı birçok olumsuzluğa maruz kalmıştır. Kimi eğitimini yarıda bırakmış, kimisi mesleğinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Hatta savunduğu değerlerden dolayı eşiyile boşanan, çocuğuyla ikili ilişki geliştiremeyenler de söz konusudur. Ayrıca cezaevi ve işkence neredeyse bütün görüşmecilerin maruz kaldığı bir durumdur. Buna rağmen hiçbir katılımcı yaşadıkları bu olumsuzlukları pişmanlık olarak değerlendirmemektedir. Savunduğu değerlere bu derece bağlı olan bireylerin değerlerindeki değişimin öğrenilmesi oldukça önemlidir.

³ Şimdiden geriye doğru anlatılarda hatırlanmak istenmeyen, unutilan bilgiler arasında oluşan boşluk, Jan Vansina tarafından *kayan boşluk* olarak adlandırılmıştır.

Tüm bunların yanı sıra görüşmecilerin 1960-1980 yılları arasında örgütlü oldukları bilindiğinde, günümüzde yaşlarının 65'in üstünde olması nedeniyle döneme şahitlik eden kuşağın giderek yok olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu kuşağın temsilcileri ve dönemin şahitleri olan katılımcıların birçoğunun geçmişe dair yaşantıları, geçmişte kendisinin “neliğine” dair bir içerik formunda kitaplaştırılarak literatüre kazandırılmamıştır. Bu araştırma, kayıtlara geçmemiş olan bireylerin kendisini konu edinen düşünsel seyir/hayat hikâyelerine de değindiğinden ileride benzer çalışma yapacaklara yol gösterici olması açısından önemlidir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

2022 yılında toplanan bulgular için araştırma kapsamında görüşme yapılan bireyler nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemlerinden biri olan “kartopu örneklem” aracılığıyla seçilmiştir. Ankara, İzmir, Mersin-Tarsus, Balıkesir, Niğde, Hatay-Antakya illerinde yaşayan beş kadın 25 erkek görüşmeciye oluşan toplamda 30 katılımcıyla derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerden Türkiye Komünist Partisi⁴ (TKP) son Genel Sekreteri Nabi Yağcı, TKP Merkez Komite üyesi Ahmet Kardam, örgütün gençlik örgütlenmesi İlerici Gençlik Derneği (İGD) Genel Sekreteri Alaidin Taş ve Devrimci Yol'un Merkez Komite üyesi Mahmut Memduh Uyan'ın isimleri açık olarak yazılmıştır. Bu isimlerin yanı sıra diğer görüşmecilerin de tamamı, isimlerinin kullanılmasına izin vermesine rağmen kişisel verileri korumak adına her biri için mahlas kullanılmıştır. Görüşmeciler 2022 yılı itibarı 52 ile 78 yaş aralığındadır. Araştırma bulguları, mülakatların yapıldığı zaman kesitiyle sınırlıdır. Katılımcılarla Ankara, İzmir, Mersin-Tarsus, Balıkesir, Niğde, Hatay-Antakya illerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu illerin dışında ikamet eden bir görüşmeciyle de çevrimiçi görüşme yapılmıştır. Her bir görüşme, iki saat ile sekiz saat arasında sürmüştür. Katılımcılar, 1960-1980'li yıllar arasında sosyalist harekete katılan bireylerle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla sosyalist sol siyasette değerlere dair yapılan bu analiz, söz konusu sınırlandırma çerçevesinde elde edilen bulgular kapsamında tartışılmıştır.

⁴ Kurulduğu yıldan (1920) itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisinin öncülüğündeki uluslararası komünist hareketin sadık bir üyesi olarak, Türkiye'nin “en eski siyasi partisi” ve “solun en önemli örgütü” niteliğindedir. TKP'nin gelişim seyrine bakıldığında faaliyetleri sürekli kesintiye uğratılmış ve örgütlenme girişimleri polisin operasyonlarıyla sona erdirilmiştir (Aydınoglu, 2007, s. 39).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın metodolojisine dair genel bir çerçeve çizilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan çalışmanın araştırma desenleri için anlatı araştırmasına ve yaşam tarihi/öyküsüne başvurulmuştur. Araştırmanın verileri, kartopu örnekleme yöntemi ile seçilen katılımcılarla yarı-yapılandırılmış mülakat soruları oluşturularak gerçekleştirilen derinlemesine ikili mülakatlar sonucunda zaman zaman nehir söyleşisi formunda toplanmıştır.

1.1 Araştırmanın Metodolojisi

Fichter'in ifadesiyle günümüz sosyal bilimcileri tarafından "önemli bir sosyal olgu" olarak kabul edilen değerler, bireylerin eylemlerine, kararlarına, tercihlerine yön veren bir ölçüt niteliğindedir. Ancak sadece bireylerin değil toplumların, bir kültürün ya da grubun da şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Zira değerler, kişiler tarafından paylaşılan, ortak refahı yaratmak ve korumak adına ciddiye alınan, bireylerin özveride bulunmasına hatta gerekirse idealleri uğrunda savaşıp ölmesine kadar uzanan özellikleri içermektedir (Fichter, 2019, s. 165-175). Bu yönüyle değerler ekonomiden kültüre, siyasetten dinsel inançlara kadar pek çok alanla güçlü bir ilişki içerisinde (Esmer, 2012, s. 4; Fichter, 2019; Güngör, 1998, s. 17).

Bu çalışma bireylerin bakış açılarını görebilmek, olayların onlar tarafından nasıl algılandığını bütüncül bir şekilde ortaya koyabilmek adına nitel araştırma türünü kullanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 39). Değerlerin sol siyasetteki görünürlüğü üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Araştırma soruları, bireylerin sol harekete dair ilk deneyimlerini, katılımlarındaki gerekçeleri, örgütlü mücadele içerisinde yer almanın gündelik hayatlarına olan etkisini ve tarihsel süreç içerisinde savunulan sol değerlerin siyasal ve toplumsal gelişmelerle de bağlantılı olarak nasıl ve niçin değiştiğini öğrenmeye yöneliktir. Ayrıca katılımcılara, sosyal ve ekonomik sermayelerine dair sorular da sorulmaktadır. Katılımcıların mezun oldukları okulları, meslekleri, geçmişten bugüne ikamet ettikleri şehirler, toplam aylık gelirleri, üzerlerine kayıtlı mülkiyetleri, bankada birikimleri olup olmadığı ve şu andaki ilişki ağlarına dair sorular buna örnektir. Böylelikle siyasi mücadelede aktif

konumlanmanın ve sosyalist değerlerdeki değişimin, ekonomik ve sosyal sermaye ile olan ilişkisi görülmek istenmiştir.

Buradan yola çıkıldığında çalışma, 1960-1980 yılları arasında yaygın kitlesel sol siyasete katılmış olan bireylerin geçmişten bugüne değişen gündelik yaşam pratiklerine, değer yargılarına ve bu değer yargılarının tarihsel dönüşümüne odaklanmıştır. Çalışma, *nitel araştırma desenlerinden* biri olan *anlatı (narrative) araştırması* olarak şekillendirilmiştir. Anlatı araştırması Corrine Glesne'nin ifadesiyle gerek bir olay üzerinden gerekse birbiriyle kronolojik ilişkisi bulunan olaylarla ilgili yapılan konuşmalar üzerinden veri toplamaktadır. Bir başka deyişle birey ya da bireylerin deneyimlerini araştırmakta, yaşam öykülerini bir araya getirmekte ve elde edilen verileri kronolojik olarak sıralamaktadır (Glesne, 2012). Çok sayıda uygulama biçimini içerisinde barındıran bir araştırma deseni olarak çeşitli analitik süreçleri kullanmaktadır (Creswell, 2013, s. 307, 70). Örneğin bireylerin yaşam öykülerini analiz edebildiği gibi bir hastalığı hikâyeleştiren bir desen olarak da karşımıza çıkabilmektedir. C. K. Riessman'ın ifadesiyle anlatı, bireylerin yaşamlarını inceleyen ve onlardan kendi yaşamları hakkındaki öyküleri talep eden bir araştırma desenini tanımlamaktadır (Riessman, 2008). Araştırmacı, katılımcıların deneyimlerine, yaşantılarına dair anlattıkları bilgileri kronolojik sıralama içerisinde ele alarak hikayeletirmektedir (Creswell, 2013, s. 70). Riessman ve John W. Creswell'in tartışmalarına ek olarak, anlatı tekniği görüşmecilerin tarihsel sürece dair geçmiş ve şimdiki perspektiflerinin tematik bir açıklamasını da sağlamaktadır. Zira anlatı araştırmalarının analizinde tematik anlamda nelerin söylenildiğine, söylenenlerin arkasında yatan gerçeklerin neler olduğuna ve söyleyenin söylediklerine dair mekan ve zamana odaklanılmaktadır.

Anlatı araştırması, başta görüşme/mülakat olmak üzere gözlem, dokümanlar, sözlü tarih, biyografi, anılar, yaşam tarihi/öyküsü gibi diğer nitel verilerden faydalanmaya olanak vermektedir (Creswell, 2013, s. 72). Bir başka deyişle anlatı araştırması birçok araştırma modelini içerisinde barındırmaktadır (Glesne, 2012). Nitel araştırmalarda birçok veri toplama ve yorumlama yöntemine yer verilmesi Creswell'in "nitel araştırmanın bel kemiği birden fazla veri kaynağından yoğun veri toplanmasıdır" sözünün somutlaşmış halidir (Creswell, 2013, s. 51).

Bu çalışma kapsamında anlatı araştırmasına uygun olarak hem perspektif hem de tema odaklı bir yaşam tarihi/öyküsü, çalışmanın en temel veri toplama

tekniki olarak öne çıkmaktadır. Yaşam tarihinde/öyküsünde araştırmacı, yaptığı görüşmeler doğrultusunda bir konu ya da kavram etrafında farklı yaşantıların öykülerini oluşturmaya ve ortaya çıkarmaya çalışır (Glesne, 2012). Söz konusu farklı yaşam öykülerini oluşturabilmek için gerçekleştirilen görüşmeler bazen bir kültürü ya da bir grubu tartışmak için bir yol olarak kullanılmaktadır (Glesne, 2012, s. 27). Bu çalışma, araştırmaya konu edilen kavramlar ve olgular üzerinden sosyalist ideoloji içerisinde yer alan bireylerin değerlerine dair düşüncelerini, bu değerleri algılama biçimlerini, aidiyetlerini ve gündelik hayatlarına olan etkilerini içermektedir. Birden fazla yaşamışlığın ve tanıklığın bir düzen içerisinde tasniflenerek kaydedilmesi, verilerin toplumsal ve tarihsel bağlamla ilişkilendirilmesine de olanak vermektedir. Çünkü yaşam tarihi/öyküsü, bireylerin bakış açılarını, olayların ve etkileşimlerin örneklerini odak noktası haline getirmektedir (Glesne, 2012, s. 28). Bireylerin konuya dair fikirlerinin yanı sıra bunların nasıl anlatıldığı ve bireyin içinde yaşadığı kültüre dair ne söylediği de önem kazanmakta ve bilgi vermektedir (Gubrium ve Holstein, 2009).

Ayrıca çalışma kapsamında veri toplama araçları arasında birincil kaynaklar ve ikincil kaynaklardan faydalandığını da belirtmek gerekir. Gerek birincil gerekse ikincil kaynaklar çalışmanın literatür kısmına ve bulgularına destek vermektedir. Birincil kaynaklar arasında yapılan ikili mülakatlar, kişilerin yazdığı anılar, kayda alınmış anlatılar, otobiyografiler önemli bir yer tutmaktadır. Bunlara ek olarak kitaplardan, makalelerden, sözlüklerden, ansiklopedilerden, gazete haberlerinden, dergilerden ikincil kaynak olarak faydalanılmaktadır.

Çalışma verileri, derinlemesine ikili mülakat kapsamında toplanmaktadır. Bu veri toplama aracı için araştırmacının, katılımcılarla geniş bir zaman geçirmeye ihtiyacı vardır. Bu sebeple araştırmacı içeriden bakış açısını kazanabilmekte ve katılımcıların gündelik hayat içerisindeki algılarını, düşüncelerini, duygularını, tavırlarını, değer yargılarını ve durumları yorumlayış biçimlerini daha detaylı bir şekilde öğrenebilmektedir (Creswell, 2013, s. 49). Bu yöntem, katılımcıları daha iyi anlamak için kullanılan en güçlü tekniklerden biri olarak karşımızdadır (Bal, 2014, s. 231). Çalışma kapsamında veri toplama tekniklerinden olan yarı-yapılandırılmış mülakat ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. *Yarı yapılandırılmış mülakat* soruları için katılımcılardan, bu soruları tarihsel süreç/bellek bağlamında cevaplandırmaları istenmektedir. Yarı yapılandırılmış mülakatta araştırmacı, önceden hazırladığı sorular ya da konu başlıkları üzerinden görüşmeyi gerçekleştirir. Görüşme

esnasında soruların sırası, soruluş biçimi değiştirilebilir ve konuyla bağlantılı başka sorular eklenip çıkarılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma kapsamında başvurulmuş yarı yapılandırılmış görüşme ile geçmiş ve şimdi üzerinden bir kıyaslama hedeflenmiştir. Yani bireylerin 1980 öncesindeki var olan düşünceleri, gündelik yaşantıları ile şimdi ve şimdiye kadar geçen süreçteki değişim ve dönüşümleri görülmek istenmiştir. Bu durum konuşma akışında görüşmenin uzamasını beraberinde getirmiştir. Zira görüşmeler, her biri birer gün içerisinde iki saat ile sekiz saat aralığında gerçekleştirilmiştir. Açık uçlu sorular ile zaman zaman nehir söyleşisi formunda ve bir sohbet havasında geçen görüşmelerin bazıları için ise sadece saat değil birkaç gün mesai yapma gereği doğmuştur. Bu durum özellikle geçmişte aktif/yönetici olan ve evlerinde misafir olma imkânı sunan görüşmeciler ile yapılan görüşmeleri kapsamaktadır. Böylelikle görüşme, sohbet havası içerisinde tüm güne yayılabilmektedir. Görüşmeler, uzun zamana yayıldığından katılımcıların onayı alınarak ses kaydı yapılmış ve sonrasında yazıya geçirilerek deşifre edilmiştir. Veriler, çalışmanın amacına göre içerik benzeşiklikleriyle tasnif edilmiş olup anlatı formunda yazılmıştır.

Son olarak değinilmesi gereken konu, araştırma kapsamında görüşme yapılan bireylerin nasıl seçildiğidir. Katılımcılar, nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemlerinden biri olan “kartopu örnekleme” aracılığıyla seçilmiştir. Kartopu örnekleme gerek kişiden kişiye gerekse kişiden olaylara ulaşarak durumları tanımlar ve bilgileri zenginleştirir. Kartopu örnekleme de kişilerden birkaçıyla temas kurulur. Ardından da temas kurulan kişilerin yardımıyla artan sayıdaki diğer bireylere ulaşılır. Böylece kartopu büyümesine benzer şekilde örneklemin büyüklüğü de genişler (Creswell, 2013, s. 158). Çalışma kapsamında kurulan ilişkiler üzerinden, katılımcıların uygun ve önemli gördükleri diğer kişilerle (diğer katılımcılarla) yapılan görüşmeler doğrultusunda katılımcılar genişletilmiştir. Bir başka deyişle, katılımcıların çalışmaya dahil edilmeleri, sadece sıradan bilme veya hatırlama üzerine dayalı kartopu yöntemi ile değil, çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülen kişilere ulaşma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece çalışma örneklemini, geçmişte birbirleriyle aynı düşünce ve değerlere sahip kişiler ile sınırlı kalmamıştır. Aksine geçmişte kısmen veya tamamen problemlili olarak değerlendirilen siyasi kamplarda yer alan bireyler de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu sayede farklı fraksiyonları temsil etmiş kişilerin yaşam hikayelerine ulaşılmış ve şimdiki zamandaki değerler üzerinden ortak noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.2 Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Sınırlılıklar ve Zorluklar

Bu çalışma katılımcıların sadece geçmişte yaşadığı olayları anımsamasına ve o yıllardaki düşüncelerini birer anı formunda öğrenmeye odaklanmamaktadır. Katılımcıların hem örgütlü mücadelede yer aldıkları döneme hem de bugüne dair düşüncelerinin öğrenilmesi hedeflendiğinden süreç içerisindeki değişim ele alınmakta ve aralarında kıyaslama yapılmaktadır. Daha somut bir ifadeyle anlatmak gerekirse katılımcılara “sosyalist siyasette aktif olduğunuz dönemde kendinizi ideolojik olarak nasıl tanımlardınız?” sorusunun ardından “bugün kendinizi hangi ideoloji üzerinden tanımlıyorsunuz” diye sorulduğu için bireyin sadece tarihsel hafızasına değil içerisinde bulunduğu zamana dair düşüncesine de referans vermesi istenmektedir. Görüşmecilerin salt kendi geçmişi ile sınırlı olabilecek kişisel bakış açılarına, duygularına veya deneyimlerine göre ayrıntıları anlatmaları, öznel ve tarafgirlik açısından isteyerek de olsa değiştirebilir veya abartılabilir, bu da potansiyel yanlışlıklara yol açabilir. Öte yandan bireye ait olan bellek, tarihsel ve toplumsal gerçekliklere karşı zamanla seçicilik ve/ya unutkanlık üzerinden potansiyel bir yanlılığı içerisinde taşıyabilir.

Bu zorluğun aşılması adına ikincil veri olarak görülen yazılı kaynaklara başvurularak düzenlemeler ve düzeltmeler yapılmaktadır. İkincil kaynakların (anılar, gazete haberleri, dergiler vb.) yanı sıra diğer görüşmecilerin şahitliği ve dönemi çalışan bilim insanlarının katkıları ile de veriye dair kontrol olanağı mümkün olmaktadır. Bu anlamda, görüşmecilerin yaşamları daha geniş tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlam içinde ve diğer kişilerle zaman/mezan ilişkiselikleri içerisinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Yaşam tarihi/öyküsü kapsamında, bireyin diğer bireyler ile paylaştıkları benzer zamanlara dair zengin ve ayrıntılı anlatısal veriler elde edilmiştir. Bu bilgiler salt bir anı formunda sıklıkla görülen eksik hatırlamalardan öte, kişisel deneyimleri, zamansal bakış açılarını ve düşünceleri içermektedir.

Çalışmanın kullandığı yaşam tarihi/öyküsü tekniği, kişilerin yaşam aralıklarına boylamsal bir bakış açısından odaklandığı için sözlü tarihin neden olabileceği düşünülen olası olumsuzlukları ortadan kaldırabilmektedir. Boylamsal bir formda örneklem içerisindeki farklı kişilerin yaşamları ile kesişen bir yaşam öyküsü, çalışmayı salt bir bireyin yaşam öyküsü ile sınırlandırmama imkanı vermektedir. Bir bireyin yaşamındaki değişimler ve süreklilikler, farklı kişilerin ortak tarihsel, sosyal ve kültürel geçmişlerindeki benzerlikler üzerinden

incelenebilmektedir. Bu anlamıyla veri doygunluğu, bir kişinin yalıtılmış yaşamının öyküsü üzerine değil farklı kişilerin sosyalist değerler kapsamında ortak yaşamlarının tarihsel, toplumsal ve kültürel benzerlikleri ve tekrarı üzerine temellenmektedir.

Çalışmanın zorluğundan öte eleştiri konusu olabilecek bir diğer konu örneklem seçimi üzerinedir. Kartopu örneklemede, katılımcılara daha önce görüşme yapılan kişiler üzerinden referansla ulaşılması, örneklemenin güven eşiğini rahatlıkla aşabilmesini olanaklı kılarken benzerlik ağı dolayısıyla yanlış olabilmeye ihtimali bir dezavantaj olarak kabul edilebilir. Bu durum kartopu örneklemeden dolayı araştırmanın hata payının yüksek olmasına, veri doygunluğuna ve/ya kesin sonuçlara ulaşamamasına dair ihtimali içerisinde barındırır. Bu çalışmada kartopu örneklemin tercih edilme nedeni, katılımcıların 1960-1980 yılları arasında örgütlü mücadele içerisinde yer alanlar arasından olma zorunluluğudur. Çalışma kapsamında 30 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekette yer almış, örgütsel mücadelede bulunmuş kişilerdir. Dolayısıyla görüşmecilerin neredeyse tamamı 60 yaş üstü yaşlı kuşağı oluşturmaktadır. Yaş, görüşmecilere erişme noktasında bir zorluk olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat araştırma sürecinde örneklemin yanlışlığı söz konusu olmamıştır. Yani görüşme yapılan bireylerin aynı çevrede ya da aynı siyasi örgütlenmede yer alanlar üzerinden tekrar etmesi söz konusu değildir. Bu durumun gelişmesinde yaş faktörünün de etkisi göz ardı edilmemelidir. Hedef kitlenin gruplar arası ilişkilerinin, geçmişteki temkinlilik ve karşıtlığa kıyasla daha yakın ve düşünsel farklılıklar düzeyinde birbirleri ile artan bir teması barındırdığını söylemek gerekmektedir. Örgütlü mücadele içerisinde aktif olunan dönemde sosyalist hareketler arasında yaşanan ayrışma ve çatışma, günümüzde devamlılık göstermemektedir. Zira TKP’li bir katılımcı, derinlemesine ikili mülakat yapmak için beni Devrimci Yol ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi/Acilciler, (THKP-C Acilciler ya da Acilciler olarak kısaltılabilir) ile örgütlü mücadeleye katılmış bireylere/katılımcılara yönlendirmiştir. Bu örnekleri artırmak mümkündür. Katılımcıların beyanlarından hareketle, geçmişteki sol hareketlerin birbirlerine karşı olan tahammülsüzlüklerinin yerini “gelenek kapitalist gelişmeye karşı” artan gruplar arası ilişkiler almıştır. Bu yüzden görüşmecilerin aynı çevre ekseninde tekrar etmesi gibi bir bias/kapalılık araştırma sürecinde yaşanmamıştır.

Son olarak önceki sınırlılıklarda tartışılan tarihsel olanın kısmi unutulması, veya anlatıdan eksiltilmesi durumunun tam tersine, zaman zaman sorulan soruların kapsamının genişletilmesi ve/ya değiştirilmesiyle birlikte çalışma zorluklarından birisi karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bireylerin 1980 öncesindeki siyasi düşünceleri ve gündelik yaşantıları ile şimdi arasındaki değişim ve dönüşümler görülmek istenmiştir. Bu kapsamda çalışma, geniş bir tarihsel skalayı içerisinde barındırmaktadır. Görüşmelerde, zaman zaman bireylerin görüşme soruları kapsamında olmayan örnekleri/konuları farklı tarihsel zeminlerde detaylandırarak anlatma eğilimine girdiği görülmüştür. Bu durum görüşme süresinin uzamasını ve konuların farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Bireyin nehir söyleşisi formuna döndüğü ve konuyu farklılaştırdığı durumlarda araştırmacı, anlık anlatının bitmesini bekleyerek konuya geri dönme yoluna gitmiştir. Zamanın uygun şekilde kullanılamaması durumunda sorulan soru tekrarlanarak müdahale edilmiş ve böylelikle sorular kapsamında konuya geri dönülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Değer Tanımı

Değerler gerek toplumlara gerekse bireylere anlam veren bir ölçüt niteliğindedir. Bireyler, çevrede olan biteni anlamak, açıklamak ya da yorumlamak için değerlerden yararlanır (Bilsky ve Schwartz, 1994, s. 163-181). Bu noktada değerler; Çaha'nın belirttiğine göre bireylerin eylemlerini, kararlarını, tercihlerini, tutum ve davranış biçimlerini, doğru ve yanlış tanımlarını şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Böylelikle toplumda var olan değerlerin, bireylerin eylemlerini motive etmede ve yönlendirmede önemli bir işlevi olduğu görülür. Hatta sadece bireyin eylemlerine yön vermekle kalmaz, belirleyici bir rol üstlenir. Değerler sayesinde bireyler, gündelik hayatına anlam kazandırır (Çaha, 2008, s. 2). Ancak değerler sadece bireye sunulan bir kılavuzdan ibaret değildir. Kilby'nin ifadesiyle "toplumsal hayat değerler olmadan imkânsızdır." (Kilby, 1993, s. 59). Bir toplumun geçmişten bugüne getirdiği birikimlere, eğilimlere bakıldığında değerleri görmek mümkündür. Pek tabi bireyi toplumdan, toplumu da bireyden bağımsız düşünmemek gerekir. Bir toplumun gerek kültürel gerekse ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısını çözümlemek için değerler büyük önem taşır (Esmer, 2012, s. 4; Fichter, 2019; Güngör, 1998, s. 17). Bu sebeple Helmut Thome'un ifadesiyle toplumun yapısının anlaşılması, egemen olan normların, inançların, davranış kalıplarının anlamlandırılması için değerler insanlara kriterler sunar. Bu yönüyle değerler, kişisel kimliğin yanı sıra toplum içinde kolektif kimliğin inşasında da kurucu bir unsur olarak karşımıza çıkar (Thome, 2015, s. 48).

Değerler, toplum ile birey arasında toplumsal düzeni dengeye taşıyan bir entegrasyon işlevi görür, kişileri toplumun normlarına uymaya yöneltir, onaylanmayan davranışlardan uzak tutmaya çalışır, yasaklardan haberdar eder. Yani ortak bir alan yaratarak toplum içinde sosyal dayanışmaya olanak sağlar (Fichter, 2019, s. 176). Ayrıca toplumsal genelleme sayesinde diğerleri (öteki toplumsal değerler) ile arasına mesafe koyar. Bir başka deyişle değerler normlara, tutumlara, ihtiyaçlara dair ayrımlar sunarak bölünmeye ve çatışmaya hizmet eden bir işlevi de üstlenir (Thome, 2015, s. 47).

Sosyoloji açısından değerler iki kategoride ele alınır. Birincisi değerlerin, tercih edilen nesnelerle bağlantılı olmasıdır. Örneğin bir rozetin ya da üniversitenin toplumsal ve sembolik bir değeri olabilir. İkincisi ise somuttan öte soyut üzerine odaklanır. Arzu edilen ya da tercih edilen kavramların, inançların, davranışların değer ifade edebileceği veya bir değere karşılık geleceği söylenir. Ritüeller ya da eşitlik, saygı, dayanışma bunu örneklendirir (Thome, 2015, s. 47-48).

Çalışma kapsamında öncelikle “değer” kavramının ne olduğu ve nasıl ele alındığı öne çıkmaktadır. Kluckhohn “değerler, eylemin mevcut modları, araçları ve amaçları arasındaki seçimi etkiler” diyerek, kavramı işlevselliği üzerinden tanımlar. Dolayısıyla değerlere dair yapılacak olan seçim, “bireyin ya da grubun ayırt edici özelliğine” de işaret eder. Ayrıca değerler eylemlere rehberlik etmenin yanı sıra eylemleri ve duygu durumlarını da etkiler. Değerler sayesinde birey kendisinin ve diğer öznelerin tutum ve davranışlarını anlar, yorumlar ya da eleştirir. Bu yönüyle değerlerin bir bireye ya da gruba dair ayırt edici özellik içerdiği söylenebilir (Kluckhohn, 1951, s. 388-464).

Milton Rokeach’a (1973, s. 5) göre değer “bireyin gündelik yaşantısına ve amaçlarına kılavuzluk/rehberlik eden sosyal tutum ve ideal davranış tarzlarını belirleyen çok yönlü standartlardır.” Richard Sennett’in iddiası değer ne olduğuna dair hâlâ bir netliğin olmayışıdır. Ona göre “değer” bireylerin sosyal hayatlarını rasyonalize etmek için kullandıkları dilden bir parça ise ideoloji içerdiği söylenmelidir. Eğer “değer=muteber bir fikir” ifadesinin karşılığıysa o zaman da eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramların farklı zamanlarda farklı kişiler için neden aynı anlamı ifade etmediği cevaplanması gereken bir sorudur (Sennett, 2010, s. 56). Bu noktada değerlere atfedilen anlamların değişkenliğine dikkat etmek gereklidir. Dolayısıyla değer’in kapsamı ve etkin oluşu düşünüldüğünde kavrama dair birçok sorun karşımıza çıkmaktadır (Nurol, 2020, s. 21). Değer’in ne olduğuna dair önümüzde duran bir sorun, bu kavramın birçok düşünür tarafından farklı tanımlanacak kadar farklı anlam içermesidir. Günümüz sosyal bilimcileri, en genel çerçevelerde “değerin önemli bir sosyal olgu olduğu” tezi üzerinde uzlaşmaya varmış ve analizlere konu edilebileceğini kabullenmiştir (Fichter, 2019, s. 165). Sosyolojik olarak değer; bir gruba, kültüre ya da topluma anlam ve önem veren ölçütleri tanımladığı noktasında birleşmişlerdir. Dolayısıyla değerlerin kişiler tarafından paylaşılan, ortak refahı yaratmak ve korumak adına ciddiye alınan,

bireylerin özveride bulunmasına hatta gerekirse idealleri uğrunda savaşıp ölmesine kadar uzanan özellikleri içerdiğinden bahsedilmiştir (Fichter, 2019, s. 166-175).

Öyleyse S. H. Schwartz ve W. Bilsky'nin ifadesiyle değerler, insanların arzu ettikleri hedeflere ulaşabilmesi için çabalamasını sağlayan ve bireyleri harekete geçiren bir etkiye sahiptir. Bu yönüyle değerlerin bireyden bireye ve toplumdan topluma değişebildiği ve hiyerarşik önceliğinin ve sıralamasının olabildiği göz ardı edilmemelidir. Fakat en önemlisi değerlerin gerek bireyleri gerekse olayları, eylemleri ve hatta politikaları değerlendirirken rehber konumunda yer alabilen standartları ve kriterleri karşılamasıdır (1994, s. 550-562).

Değer Bireysel midir, Toplumsal mıdır?

Değer kavramının analizlere konu edilmesi birçok noktada dikotomiler üzerinden yorumlara maruz kalmasına neden olur. Bu yönüyle değer kavramı tarihsel süreç içerisinde birey ve toplum dikotomisi üzerinden ele alınır (Ünlüsoy, 2017, s. 236). Değerleri birey merkezli ele alanlar ve öznelliği öne çıkaranlar, değerlerin öznenen bağımsız ele alınamayacağını savunur (Fichter, 2019, s. 178; Ünlüsoy, 2017, s. 236). Örneğin tarihselci felsefeciler değerlerin evrenselliğini, değişmez oluşunu reddeder ve anlamların ve değerlerin yaratıcısının insan olduğunu söyler (Özensel, 2003, s. 219; Özlem, 1998; Ünlüsoy, 2017, s. 250-251). Friedrich Nietzsche'nin aktarımıyla özne, değerlerin bizzat yaratıcısıdır. Bu sebeple bireylerin hayatı sürekli bir mücadele içerisinde geçmektedir. Söz konusu mücadele "değerler hayatının mücadelesidir." (Nietzsche, 2011, s. 9). Tarihçi Edward Hallett Carr, değerlerin bireysel özellik gösterdiğini, tarihsel olgulardaki farklılıkla ilişkilendirerek açıklar. Ona göre özgürlük, eşitlik, adalet gibi değerler, tarihsel süreçte içeriklerinin değişimiyle farklı anlamlara bürünmektedir (Carr, 2011, s. 192-193). Hatta Windelband'a göre her bir değer, bir önceki çağda savunulan değerlerden kurtulmak için verilen mücadeleye karşılık gelir (akt. Özensel, 2003, s. 218). Öyleyse değerleri bağlamından bağımsız düşünmemek gerekir. Çünkü bireyin ve toplumun kendine özgü bir değer tasarımı olabilir. Bu yönüyle değerler, evrensel bir standart üzerine temellenmek yerine rölativizm durumunun hâkimiyeti altında bireysel özellik gösterir (Ünlüsoy, 2017, s. 236).

Bir başka düşünür olan Barrington Moore, değerlerin gerek işlevsel kılınmasının ve yüceltilmesinin gerekse lanetlenmesinin, siyasetin pragmatik amaçları doğrultusunda şekillendiğini söyler. *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Tarihsel Kökenleri* adlı çalışmasıyla hangi değerlerin hangi zaman dilimlerinde ön

plana çıkarıldığını gözlemler. Böylelikle dönemin egemen siyaset anlayışına dair veriler elde eder. Değerlerin bölgeye, zamana, sınıflara, egemenlik ilişkilerine bağlı gelişerek farklı içeriklerle yorumlandığı sonucuna ulaşır. Değerlerden bahsedildiğinde bunların kime ya da hangi kültüre ait olduğunun bilinmesinin ve bu doğrultuda çıkarım yapılmasının daha doğru olacağını söyler (Moore, 1989, s. 378-379). Immanuel Wallerstein bir değere saygı gösterilmesi istendiğinde, değerlerin kime ve hangi topluma ait olduğunun sorulması gerektiğinin altını çizerek bu düşünceyi destekler (Wallerstein, 2003, s. 160). Çünkü değerler; gündelik yaşam koşullarının değişip dönüşmesiyle beraber toplumdan topluma, kişiden kişiye, konudan konuya farklılık gösterebilir (Köse, 2016, s. 4). Hatta aynı toplumda farklı tarihsel süreçlerle beraber bölgeye ve sınıfsal konuma göre değerlerin değiştiği/farklılaştığı gözlemlenir (Fichter, 2019, s. 178).

Toplumun özünü oluşturan değerlerin değişimini göz ardı edip kemikleşmiş olduğunu savunanlar, Moore'a göre değerlerin hizmet ettiği somut çıkarları ve ayrıcalıkları da göz ardı etmiş olur (Moore, 1989, s. 379). Bu yönüyle değerlerdeki değişkenlik Kuçuradi'ye göre, bireyin gündelik yaşantısı doğrultusunda değerlere yüklediği anlamla ilintilidir. Bir başka deyişle değer'e atfedilen anlam, onu değerlendiren kişinin yaşantısının yansıması olarak karşımızdadır (Kuçuradi, 1971, s. 51). Benzer düşünceye Wolfgang Bilsky ve Shalom H. Schwartz (1994) da katkıda bulunur ve değerleri "objektif olmayan inançlar" olarak betimler.

Değerlerin bireysel özellik gösterdiğini savunan bir başka isim Doğan Özlem'dir. Ona göre "değerler; öznenin ilgi, ihtiyaç, amaç, beklenti vb. duyguları etrafında belirlenir." Bu sebeple toplumda benimsenen, önemsenen gerek nesneler, olay ve olgular gerekse değerler birey tarafından atfedilen anlam üzerine inşa edilir (Özlem, 2002, s. 283). Doğan Özlem'in yanı sıra Scheler ve Dilthey de özne merkezli epistemolojiler⁵ üzerinden değer kavramını açıklar ve bireyi "kendi özgür iradesine bağlı değerlere sahip psişik bir varlık" olarak tanımlar (Hekman, 1999, s. 41).

Değerlerin bireysel oluşuna dair açıklamalarıyla katkı sunan isimler arasında Clyde Kluckhohn, William D. Guth, Renato Tagiuri, Valerie Braithwaite ve Russell Blamey bulunur. Onlara göre değer; bir grubun ya da bireyin

⁵ Özne merkezli epistemolojiler bilginin üretilmesinde, elde edilmesinde ve işlenmesinde bilen aktörün rolüne odaklanır. Asıl olan Bireylerin dünyayı nasıl tanıdığı ve anladığını anlamakla ilgilidir ve bu ekol daha nesne merkezli veya dışsal yaklaşımlarla mesafelidir.

eylemlerine, işleyiş biçimine, prensiplerine, hedeflerine dair belli bir *tercihi/seçimi* içerisinde barındırır. Yapılan seçimlerin açık ya da örtük olması fark etmeksizin bireyin/grubun arzuladığı “şeyleri” tanımlar (akt. Nuro, 2020, s. 33). Dolayısıyla burada öznelerin yaşayan, anlam üreten kültürel bir varlık olduğuna vurgu yapılır. Kültürel varlık ile bireylerin eylemlerinde, düşüncelerinde ve edimlerinde birtakım normların değersel etkisi altında olması kastedilir (Ünlüsoy, 2017, s. 248). Bu durum yüzümüzü değerlerin toplumsal yönüne çevirmemizi gerekli kılar.

Birçok düşünür değer kavramının öznel tanımının altında dahi toplumsal bir boyut olduğundan bahseder. Bireysel eylem ve kararların ardında toplumsal gerçekliğin yer aldığına işaret ederler (Özensel, 2003, s. 226). Örneğin An-Shou Cheng ile Kennett R. Fleischmann, değerlerin bireysel karar alma mekanizmalarını motive etmenin yanı sıra toplumsal dinamikleri açıklamakta önemli bir rol üstlendiğini ileri sürer (2010, s. 2). Değerlerin toplumsal özellik gösterdiğini düşünen bir başka isim şüphesiz ki Emile Durkheim’dır. Durkheim, değerlerin kolektif bilinci tanımlamakta fayda sağladığından bahseder. Özellikle örgütsel bir bağlılıkta ve stratejik karar almada değerlerin önemi üzerinde durur. Gerek siyasi partilerin gerekse hükümet politikaları ve kurumların tutumlarında değerlerin önemli bir rol oynadığını dile getirir. Ona göre bireylerin sergilediği davranışların altında dahi toplumsal olayların ve değerlerin etkisi vardır. Bir başka deyişle toplum tarafından icat edilip kuşaktan kuşağa aktarılan değerler sayesinde bireysel davranışlar şekillenir (Durkheim, 2013, s. 300-306).

Değerlerin toplumsal önemi üzerinde duran ve toplumsala yapılan vurguyla karşımıza çıkan bir diğer isim Charles Wright Mills’tir. Mills’e göre bir değerlin önem taşıyabilmesi için toplumdaki kurumları haklı kılması ve kurumsal rolleri uygulanabilir hale getirmesi gereklidir. Bu yüzden Mills, değer araştırmalarında değerleri tek başına ele alıp incelemek yerine toplumun kurumsal düzen içerisindeki işleyişine ve meşruluğunun nasıl sağlandığına bakar (Mills, 2007, s. 68-70).

Mills’in yanı sıra Frankfurt Okulu teorisyenleri de bireylerin fikirlerinin ve yargılarının, içinde yaşadıkları toplumun ürünü olduğunu savunur. Bu yüzden Ruth Wallace ve Alison Wolf’un belirttiğine göre Frankfurt Okulu için değerler toplumdan, içinde bulunan zamandan ve toplumun kavramsal örneklerinden bağımsız ele alınamaz. Dolayısıyla fikirlerin, önermelerin ve hatta bilginin, zaman ve mekan dışında bir objektiflik içermesi imkânsızdır. Çünkü her biri toplumun

değer yargılarıyla iç içedir ve ilişkilidir. Bu yüzden değer yargılarını görmezden gelmek ya da toplumdan arındırmaya çabalamak boş bir uğraş olacaktır (Wallace ve Wolf, 2012, s. 151-152).

Yapısal işlevselciliğin kurucusu olarak değerlere Toplumsal ve Kültürel Sistem olarak yaklaşan bir diğer önemli isim Talcott Parsons (2005, s. 7) değerleri, toplum anlayışının yansıması ve toplumsal bütünleşmenin temeli olarak ele alır. Değerler yapısal bir form olarak toplumsal faaliyetlerin temelinde yer alan, toplumsal düzeni inşa eden ve onu sürdüren bir işleve sahiptir. Buradan yola çıkan Parsons, değerlerin kültür üzerine temellendiğini ve kolektif olarak benimsenen sembolik sistemlerin her bir unsurunu içerisinde barındırdığını söyler. Değerlerin toplumsallığı gerek öznelerin örgütlü biçimde ortak standartlara sahip olmasıyla gerekse toplumsal olarak normlarda somutlaşmasıyla kendini gösterir. Bu durum değerlerin buyuruculuğuna, otoriteryanlığına ve normatif bir özellik gösterdiğine işaret eder. Bireyler toplumun değerlerine uygun davrandığında ve onları içselleştirdiğinde toplum, düzenli ve sorunsuz bir biçimde işler yani istikrar gösterir. Söz konusu istikrar için bireyler, sosyalizasyon sürecinde toplum tarafından onaylanan faaliyetlere yönlendirilirler. Böylece bireylerin toplumun beklentisine uygun rol ve davranışlar sergilemesi beklenir. Toplumdaki düzenin, dengenin ve istikrarın varlığı, aynı toplum içindeki fertlerin benzer durumlarda benzer eylemleri icra etmesiyle ve ortak değerlere ve hissiyata sahip olmalarıyla kendini gösterir. Parsons, değerlerin toplumsal/yapısal özellik gösterdiğini ispat etmek adına otoriteye ve normatif yapıya yoğun vurgu yapar ve bu durum eleştiri oklarına maruz kalmasına neden olur (2005, s. 26-32).

Değerlerin Oluşumundaki Etmenler

Değerler konusuna getirilen eleştiriler, en basit haliyle değerlerin sadece toplumsal ve kültürel sistemin yapısal fonksiyonu ile sınırlı olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal ihtiyaçlara bireysel ihtiyaçların eklenmesi Ball-Rokeach ve Loges'un çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Ball-Rokeach ve Loges, değerlerin ihtiyaçlarla ilişkili olduğu önermesinden hareketle, toplumun genel/olgusal dayatmalarının yanında bireyin ihtiyaçlarını da değerlerin oluşumunda etken faktör olarak öne çıkarmaktadır. Birey ve toplumun ihtiyaçlarının birleşimi değerleri meydana getirmektedir (Ball-Rokeach ve Loges, 1992, s. 2222-2228). Benzer düşünceye sahip olan bir diğer isim Kluckhohn'dur. Kluckhohn'un ifadesiyle "değerler hem ihtiyaçlardan doğar hem de ihtiyaç yaratır."

(Kluckhohn, 1951). Söz konusu ihtiyaçlar; ihtiyaçların görelisi aciliyetine, tatmin seviyesine ve sosyal koşulların değişimine (teknolojik gelişmeler, değişen doğal ortamlar vb.) bağlı olarak değerlerin gelişiminde “aracı bir faktör hizmeti görür.” (Thome, 2015, s. 49).

Amartya Sen bu soruyu birkaç maddeyle açıklar. Sen’e göre bir toplumda değerlerin insanları etkileyebilmesi için gereken *ilk kural* düşüncenin ürünü olmalarıdır. *İkincisi* düşüncenin ve eylemin geleneğe, toplumun doğrularına aykırı olmamasındaki gerekliliktir. *ncüsü* kamusal tartişmalar doğrultusunda şekillenebiliyor olmalarıdır. Bu üç kural, bireysel değerlerin değişkenliğinde kolaylıkla gözlemlenebilir. *Son olarak* ise değerlerin Parsons’un tabiriyle entegrasyonu önceleyen bir uyum sağlama çabasını içermesidir. Zira değerlerin bazıları zamansal olarak incelendiğinde bireylerin bu değerlere uyum sağlamaya çalıştıkları görülecektir (Sen, 2004, s. 369-370). Öyleyse toplumda bir değerin hayat bulabilmesi için o değerin meşruiyetini öncelleyen bir gerekçelendirmeye bağlı olması gereklidir, denebilir. Bu konuda Bahadır Nurol, değerlerin meşruiyetinin, birçok güçlüğü beraberinde getirdiğini söyler. Bu güçlükleri ise birkaç madde içerisinde ele alır:

1. Değerler siyasi manipülasyona açıktır. Bu durum değerlerin siyasi çıkarların pragmatik amacı ğruna kullanılmasına neden olur. Söz konusu çıkarlar doğrultusunda değerler yceltilebildiği gibi lanetlenebilir ya da işlevsel hale getirilebilir (Nurol, 2020, s. 22).
2. Değerlerin insanın doğasına dayandırılma eğilimi içermesi bir başka güçlüktür. Bu durum, değerlerin evrensel kılınması adına insan doğasına göre şekillendiğinin ileri sürülmesinin sebebi olur. Mesela Adam Smith için bencillik yceltilebilecek bir değerdir. Çünkü bencilliğin varlığı, insan doğasında vardır (Nurol, 2020, s. 25).
3. Sosyal bilimcilerin yaptığı olgu-değer ayrımı da zorluklardan bir diğeridir (Nurol, 2020, s. 28).

Öyleyse buradan yola çıkarak “hangi değerin meşru olduğuna dair kararı kim vermektedir?” sorusu sorulabilir. Bir başka ifadeyle sormak gerekirse “toplumlarda ön planda olan değerler, kim/ler tarafından belirlenir?” “Bu değerlerin hiyerarşik olarak sınıflandırılmasında baz alınan etmenler nelerdir?” Bu soruları birçok isim cevaplandırmıştır. Örneğin Ioanna Kuçuradi’ye göre bir şey’e atfedilen değerin belirleyicileri konumunda olanlar devlet, din adamları, iş adamları,

reklamcılar, gazeteciler ve diğer araçlardır. Dolayısıyla kabul edilen değerler, bu değerleri belirleyenlerin çıkarları üzerine temellenir (Kuçuradi, 1971, s. 73). Terry Eagleton da bu soruları benzer bir yaklaşım üzerinden cevaplandırır. Eagleton'a göre egemen iktidarlar, verdikleri meşruiyet mücadelesinden dolayı kendilerini toplumun değerlerinin hakiki ve tek temsilcisi olarak sunarlar. Zamana ve mekâna özgü olan değerleri ve çıkarları tüm insanlığa aitmiş gibi yansıtırlar. Hatta kendilerine uygun olacak şekilde meşrulaştırdıkları bu değerleri yüceltip evrenselleştirirler ve ölümsüzleştirmek için çaba harcamaktan hiç vazgeçmezler (Eagleton, 1996, s. 23). Özellikle kendilerine yakın olan değerlerin sürekliliğini sağlayıp diğerlerini (rakip düşünceleri) dışlarlar ve sözlerini çarpıtarak çıkarlarına uygun değerlerin sürdürülebilirliğini ve kalıcılığını garantilemek isterler (Nurol, 2020, s. 23). Lenin'in ifadesiyle egemen sınıflar, bu isteklerini gerçekleştirmek için pragmatik özellik gösteren değerlerini zor yoluyla topluma dayatırlar (Lenin, 2009, s. 91). Bu zor, Louis Althusser'in araçsal olarak tanımladığı Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) (Althusser, 2002) aracılığıyla Antonio Gramsci'nin hegemonyanın meşruiyetini sağladığını ileri sürdüğü rızaya (Ives, 2011) dönüşmektedir. Öyleyse buradan şöyle bir çıkarım yapılabilir: Toplumda var olan düzen, herhangi bir tehdit ile karşılaşmaksızın sürdürülüyorsa bunun sebebi toplumun değerler üzerinde mutabık kalması değildir. Potansiyel muhaliflerin değerleri, kendi arasında bölüşmüş olmasıdır. Bu sayede değerler toplum tarafından reddedilse dahi akla uygun bulunduğundan herhangi bir sorun oluşmamaktadır (Nurol, 2020, s. 23).

Eagleton'un değerler ile ilgili düşüncesine temel oluşturan ve Gramsci'nin hegemonya konusuna dair bir pozisyon almasına neden olan düşünür Karl Marx'tır. Marx; değerlerin toplumun üretici güçlerinden, ekonomik ilişkilerinden, dönemin egemen sınıfının ideolojisinden ve toplumsal olgulardan bağımsız olmadığını altını çizer. Bu sebeple toplumda var olan değerlere baktığımızda, aslında egemen sınıfın değerlerini görmenin kaçınılmaz olduğunu dile getirir (Marx, 2008, s. 122). Marx'a göre bu durumdan kurtuluşun tek bir yolu vardır: Eğer işçi sınıfı birleşip devrimi gerçekleştirirse ve bu mücadele olumlu sonuçlanırsa egemenlerin çıkarları doğrultusunda belirlenen toplumsal değerler etkisini yitirecektir. Egemen sınıfın değerlerinin yerine yardım, dayanışma, kolektif işbirliği, eşitlik, demokrasi vb. gibi değerler hâkim konuma gelecektir (Marx, 2008, s. 122-123).

2.2 Değerler Değişimi

Bu başlık altında değerlerin değişimine etki eden faktörlere dair genel bir çerçeve çizilmektedir. Değişimin tek bir durum ya da olgudan öte birden fazla etmenin ilişkiselliği sonucunda geliştiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle değerler, bireysel tercihlere ve olanaklılıklara, bireysel ve kolektif nitelendirmelerin birlikteliğinden kaynaklanan etmenlere ve bireyin dışında gelişim gösteren yapısal, toplumsal ve siyasal etmenlere bağlı olarak yeniden şekillenebilmektedir.

Değişim ilk olarak bireye özgü yaşantılar kapsamında habitus ile sosyal, simgesel ve ekonomik sermaye üzerinden açıklanacaktır. Habitus bir eyleme düzenliliğini vermenin yanı sıra onun normlara ya da bilinçli niyetlere göre düzenli ve istatistiksel örüntü sergilemesini sağlamakta ve söz konusu düzenli davranış örüntülerinin öznel bir niyetin ürünü olmaksızın, zaman içerisinde oluşumuna olanak sunmaktadır (Swartz, 2013, s. 137). Habitus ilk olarak Yunanca'daki *hexis* (yatkinlik, alışkanlık) kelimesinin Latince'deki karşılığı olarak Aristoteles tarafından kullanılmıştır (Bourdieu, 2012, s. 18; Jourdain ve Naulin, 2016). Daha sonrasında Durkheim, Marcel Mauss, Max Weber gibi birçok sosyolog tarafından da ele alınmıştır. Fakat kavram asıl belirleyici rolünü Bourdieu ile kazanmış ve onunla özdeşleşir hale gelmiştir (Palabıyık, 2011, s. 128).

Habitus'a dair birçok yazar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Habitus Bourdieu literatüründe “temsil edilen toplumsal dünya” ya da “yaşam tarzları uzamı” olarak tanımlanır. Bu sebeple bir yandan “nesnel olarak sınıflandırılabilen pratiklerin üretici ilkesi”ni açıklarken diğer taraftan “bu pratiklerin sınıflama sistemine” karşılık gelir (Bourdieu, 2017, s. 254, 634). Daha açık bir ifadeyle “belli bir zaman ve mekâna ait toplumsal koşulların kafamıza yerleştirdiği kazanılmış niteliklerin, algı, takdir ve eylem şemalarının bütünü”ne işaret eder (Ansart 1990, s. 41; akt. Ünal, 2017, s. 381). Ritzer ve Stepnisky'nin (2014, s. 527) eserindeki tanımıyla habitus, “insanların toplumsal dünyayla ilgilenmelerine aracı olan zihinsel ve bilişsel yapılardır.” Stones (2008, s. 263) bu tanımı biraz daha detaylandırır. Ona göre “dünyada bizim algılama, yargıda bulunma ve davranma süreçleri yardımıyla ortaya koyduğumuz uzun süreli ve değişkenlik gösteren yatkinlikler sistemidir.” Wacquant'ın ifadesiyle “etnografik bir araç olan habitus” (Wacquant, 2012), özel toplumsal koşullara maruz kalan bireylerin, algıladığı ve içerisinde hareket ettiği dünya aracılığıyla oluşan eğilimlerdir (Wacquant, 2007, s. 53-76). Bourdieu ve Wacquant ise yeni

deneyimler doğrultusunda sürekli gelişim ve değişim gösteren habitusun bireyi şekillendirirken bireyin eylemleri tarafından da şekillendirilerek karşılıklılık durumunu tanımladığını söylemektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 27, 125).

Tüm bu tanımlar dikkate alındığında habitusun hem bireylerin strateji üretmesine imkân tanıyarak bireyselliğe hem de onları yönlendirerek yapılandırıcı bir mekanizmaya karşılık geldiği görülür. Dolayısıyla habitusun iki boyuta sahip oluşundan söz edilebilir. İlk boyut bireyin sosyalleşme süreci içerisinde toplumsal yapılarla özdeşleşmesini tanımlayan “*dışsallığın içselleştirilmesi*”dir. İkinci boyut ise “*içselliğin dışsallaştırılması*” olarak kavramlaştırılarak bireyin, toplumun beklentisiyle doğru orantılı olacak biçimde davranış sergilemesini açıklar. Toplumsal adetlerin olduğu bu boyutta birey, belirli durumlar üzerinde hiç düşünmeksizin eylemde bulunur. O halde habitus ile bir ferdin yaşama-dünyası içerisindeki nesnel yapılarla kendi öznel yapısı arasındaki uyumu kastedilmiş olur (Bourdieu, 2016; Jourdain ve Naulin, 2016, s. 43-44). Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse bireyler, kendisiyle aynı konumu paylaşan, benzer deneyimlere sahip olan diğerleriyle birlikte ortak bir toplumsal alan üretir ve aynı zamanda kendilerine özgü toplumsal pratikleri yaratır. Yaratılan bu alanın aynı zamanda yaratıcısı olan bireyler, bu alana uygun olacak biçimde kendilerini de yeniden şekillendirir. Dolayısıyla hem yapılanmış hem de yapılandırılmış bir yapı olarak habitus, bireylerin tam anlamıyla pasif olarak tanımlanmasına izin vermediği gibi özgür olarak tanımlanmasına da izin vermez (Çeğin ve Göker, 2017, s. 19).

Habitusun yanı sıra bireyin öznelliğinden kaynaklanan ve Bourdieu literatüründe tartışılan *sermaye* de bireyin değerlerinde ve değerlerinin değişiminde etkili bir rol üstlenmektedir. Bourdieu ve Wacquant sermayeyi, toplum tarafından faydalı görülerek uğrunda emek harcanan, bireyi diğerlerinden daha avantajlı konuma getiren değerler bütünü olarak tanımlamışlardır (Bourdieu ve Wacquant, 2003). Dolayısıyla sermaye kavramını Marx’taki gibi sadece kapitalizme özgü emek biçimleriyle sınırlandırmamıştır. Sermayenin ekonomik, simgesel ve sosyal sermaye olacak biçimde farklı niteliklerinden bahsetmiştir (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 105). Ayrıca sermaye biçimlerinin/tiplerinin, birbirlerine dönüştürülme stratejilerinin nasıl ve hangi koşullar altında gerçekleştiğini tartışmıştır (Swartz, 2013, s. 108-110).

Bu noktada Bourdieu’nün gerek ekonomik sermaye gerekse simgesel ve sosyal sermaye tiplerine dair bakış açısı daha detaylıca ele alınabilir. *Ekonomik*

sermaye, para ve mülk gibi maddi kaynaklara sahip olmak anlamına gelir. Ancak Bourdieu’de ekonomik olan, ekonomik olmayandan bağımsız bir şekilde ele alınmaz. Marx’ın üretim araçlarını elinde bulunduranları betimlemek için kullandığı sermaye yerine Bourdieu kavramın içeriğini bireylerin sahip olduğu gelir-mal-mülk ilişkisi üzerinden tanımlamak için kullanır (Göker, 2007, s. 282).

Bourdieu’nün bir diğer sermaye biçimi olan *simgesel sermaye* ise bir “şey”in toplumsal önemine ve ona atfedilen anlama vurguyu içerir. Bu vurgu aynı zmaanda toplumsal olarak tanınma ve takdir görmenin getirisidir. Aslında tanınma, cazibe, karizma gibi kavramlar öznel bir anlam ifade etmesine rağmen sanki nesnel bir gerçekliğe sahipmiş gibi düşünülür ve bireylere empoze edilir. Hâlbuki tanınma ve takdir edilme arayışı kişinin isim yapma arzusundan ileri gelir ve simgesel sermaye biriktirme aracı olarak işler. Entelektüel çatışmaların aynı zamanda güç çatışması ve rekabet savaşları haline dönüşmesinin sebebi burada aranmalıdır. Bu yüzden herhangi bir şey, gündelik hayat içerisinde itibar kazanmaya başladığında simgesel sermaye olarak işlemeye başlar (Bourdieu, 2016, s. 134, 285-286). Özetlemek gerekirse simgesel sermaye meşruluğu kabul edilen, tanınan ve ayrışma faydası sağlayan her bir farklılığı içermektedir. Bu farklılıklar içerisinde hangisinin uygunluğunun kabul edildiği sorusu ise toplumsal belirlenime göre açıklanabilir. Ancak bu toplumsal değer aynı toplumda farklı zamanlarda farklı özellik gösterebileceği gibi toplumdan topluma da değişkenlik gösterebilir. Tüm bu farklılıkların simgesel bir işlevi tanımlaması için birden fazla pratiğin var olması, simgesel özellikler göstermesi ve “pratikler evrenine yerleştirilmesi” yeterli olacaktır (Bourdieu, 2014, s. 196-202).

Sermaye türlerinden bir diğeri *sosyal sermayedir*. Bourdieu’nün tanımları yanı sıra literatürde sosyal sermayeye dair birçok tanım mevcuttur. Ancak tüm bu tanımların ortak noktası, bireyin sosyal sermaye edinmesi için çeşitli türdeki ilişki ağlarının içine girmesi ve bu ilişkilerin parçası olması gerekliliğidir (Çelik, 2014, s. 267). Sosyal sermaye kavramı ilk kez Bourdieu (1986) ve Coleman (1988) tarafından eğitim sosyolojisi alanında geliştirilmiştir. Ancak her iki yazarın kavrama dair açıklamasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Coleman için sosyal sermaye “insan ilişkilerinden ve toplumsal yapılardan elde edilen kaynakları” tanımlayarak geçerli normların uyum işlevine işaret eder (Coleman, 1988; Coleman 1994). Coleman’ın aksine Bourdieu (1986) ise sosyal sermayeyi “kurumsal kaynaklara ulaşmanın aracı” olarak ele alır. Bu yönüyle sosyal sermaye “az çok

kurumsallaşmış karşılıklı arkadaşlık ve tanıma ilişkileriyle kurulmuş dayanıklı bir ağ ile ilintili gerçek ve potansiyel kaynakların toplamıdır” (Göker, 2007). Fakat bireylerin bu kaynaklara ulaşımındaki eşitsizlik hem Bourdieu’nün sosyal sermayeyi “alan” ve “habitus” üzerinden gündeme getirmesine hem de Bourdieu ile Coleman’ın kavrama dair tanımlarında farkın ortaya çıkmasına neden olur (Wacquant, 2007; Wacquant 2011). Zira Coleman, sosyal sermayenin normlarla olan uyum işlevini vurgularken tahakküm ilişkilerini gözden geçirir (Dika ve Singh, 2002).

Söz konusu uyum, Coleman’da sosyal sermayeyi çıkar odaklı imtiyaz ediminde farklılaşmanın kaynağı olarak da karşımıza çıkarır. Yani toplumsal yapı içerisindeki aktörlerin sosyal sermayeyi çıkar elde etmek için kullanabilecekleri bir kaynak olarak tasvir eder (Coleman, 2010, s. 89). Bu sebeple Coleman’da sosyal sermaye bütün bir toplumun kamusal faydasından ziyade belli imtiyaz gruplarının farklılaşmalarını sağlayan bir toplumsal fayda olarak karşılık bulur (Coleman, 2010, s. 89-90).

Coleman ve Bourdieu’nün yanı sıra sosyal sermayeye dair tanım yapan isimler arasında Fuchs, Putnam ve Field de yer alır. Fuchs’un ifadesiyle sosyal sermaye, farklı toplumsal cinsiyetler için farklı yükümlülöklere ve beklentilere bağılı olarak değışim gösterir (Fuchs, 2006, s. 89; akt. Yarcı, 2011, s. 129). Putnam için “içlerinde koordine hareketleri kolaylaştırmak yolu ile toplumun başarı kabiliyetini iyileştiren güven, normlar ve ağlar gibi sosyal organizasyon özelliklerine” karşılık gelir (Putnam, 1993; akt. Yarcı, 2011, s. 129). Böylelikle Putnam sosyal sermaye ile “aşırı işbirlikçilikten ziyade gönüllölük esasını” ve “toplumsal ilgisizlik gösteren bağlar yerine sosyal olabilirlik seviyesi yüksek bağları” vurgular. Buradan yola çıkıldığında sosyal sermayenin toplumsal örgütlerin bir özelliğı olduğı söylenebilir (Putnam, 1993, s. 36; akt. Türk, 2015, s. 132). Field için ise sosyal sermayenin ana fikri, sosyal iletişim ağlarının değıerli bir servet olduğı, sosyal bağılılık için temel oluşturduğudur. Sözü edilen sosyal bağılılık, karşılıklı avantajlar için bir kişinin değıerleriyle ortaklaşa çalışmasını gerektirir (Field, 2008, s. 16). Sonuç olarak Bourdieu’nün sermaye türlerinin birbirleriyle ilişkili olduğı ve birini açıklayabilmek için değıerine bakmak gerektiğı söylenebilir (Göker, 2007, s. 282).

İkinci olarak bireysel ve kolektif nitelendirmelerin birlikteliğinden bağımsız düşünölemeyen etmenlerin başında gelen hafıza konusu ele alınacaktır. Hafıza,

bireyin kollektif bir durumda kalma ve bir durumdan farklı olan bir başka duruma kısmen veya tamamen geçmesinin örüntü ve dinamiklerini anlamamızı sağlamaktadır. Bu iki durum arasındaki ilişki unutma, hatırlama veya tamamen yeniden üretme olarak ele alınabilir. Dolayısıyla hafıza çalışmalarına konu olan bu üçlemeyi açıklamaya çalışan Connerton, Halbwachs, Assmann gibi isimlerin düşüncelerine değineceğim. Bu üçlemeye uygun olarak tarihsel hafıza, toplumsal hafıza ve iletişimsel/kültürel hafızaya dair genel bir çerçeve çizmeye çalışacağım.

Bilgin'in (2016, s. 263) ifadesiyle bireyin bilincinde iz bırakanları hatırlama yetisi olan bellek/hafıza, geçmişten günümüze yaşam öyküsü olarak nasıl taşınmakta ve korunmaktadır? Paul Connerton'un ifadesinden yola çıkıldığında bellek ile ilgili söylenmesi gereken en önemli nokta, bugüne ilişkin deneyimlerimizin büyük çoğunluğunun geçmiş hakkındaki bilgimize dayanıyor olmasıdır (Connerton, 2019, s. 9-12). Halbwachs, belleği toplumsal ve özneler arası bir pratik olarak ele alır ve hatırlama ediminin zamansallığı noktasında, geçmişe dönük insanın bugünün koşullarıyla biçimlendiğini vurgular (Halbwachs, 1992). Günümüzle ilgili deneyimlerimiz, geçmişe dair bildiklerimiz üzerine oturduğundan var olan toplumsal düzeni meşrulaştırdığı söylenebilir (Connerton, 2019, s. 9-12). Bu yönüyle gündelik hayata dair gerek objektif gerekse subjektif anlamlandırmalarda başvurulacak kavram "*hafıza*" olur.

Hafıza kolektif ve bireysel nitelendirmelerin birlikteliğinden bağımsız düşünülemez. Çünkü bireysel bir tercih olduğu yönünde lanse edilen deneyimlerin, toplumsal referansla ilişkilendirildiği görülür (Berger ve Luckmann, 2016, s. 22). Dolayısıyla belleğin/hafızanın hayati bir olgu olduğu ve yaşamın devamlılığı açısından önem arz ettiği söylenebilir (İlhan, 2018, s. 23).

Toplumda var olan kurallar, Jan Assmann'a göre bireyin ötesinde anlam kazanır. Birey var olan tüm toplumsal anlam bütünlerini kültürel olarak kabul eder ve bir nevi iletişimsel hafıza pratiklerinde bunları gelenek haline getirerek uygular. Bu durum aynı zamanda kültürel bellek kavramını tanımlar. Söz konusu kültürel bellek/hafıza, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurarak bireyin belleğinde yer edinir. Birey ilk aşamada içinde yer aldığı toplumun davranışlarını taklit edip değerlerine uygun bir kimlik edinmeye çalışırken tecrübeyle birlikte bu değerlerinde değişim meydana gelir. Tecrübe edilen gerçeklik alanları, yeni kavramlaştırmalara ihtiyaç duyar. Kavram ile birlikte tecrübe edilen yeni

gerçekliklerin iç içe geçmesi, hafızada farklı biçimlerde yer edinmesini sağlar (Assmann, 2018, s. 27-28).

Bireyin hafızasında yer edinen bazı gerçeklikler hatırlanırken bazıları unutulur (Connerton, 2012, s. 39). Bu durum tarihsel bellekte değişimden öte dönüşümü beraberinde getirdiğinden amneziye/unutmaya karşılık gelir. Tarihsel belleğin aksine toplumsal bellek ise değişime neden olduğundan anımsamayı içerisinde barındırır (Connerton, 2019). Maurice Halbwachs'a göre unutkanlığın ya da anımsamanın nedeni, bireyin içinde bulunduğu zaman, konum ve şartlarla ilişkilidir. Ona göre birey, gündelik hayata uyarlayabileceği geçmişini anımsarken uygun olmayanları unutmaktadır (Halbwachs, 2019, s. 359). Bu noktada tarihsel hafıza ve toplumsal hafızaya dair farklılığı görmek önemlidir. Zira buradaki kavramsal ayrımın aynı zamanda değerlerdeki değişim ve dönüşümle ilişkili olduğu görülür. Ancak nüans farklılıkları dışında her ikisinin (toplumsal hafıza ve tarihsel hafıza) de ortak noktası, belli bir kopuş yaşandıktan sonra *kısmi de olsa* zihinde unutulmaya neden olmalarıdır (Connerton, 2012 *italikler tarafından eklenmiştir*).

Toplumsal hafıza unutulandan ziyade anımsanan, geçmişin reddinden ziyade şimdiye göre uyarlanan, mevcut dönüşüme katkı sunacak biçimde yeniden inşa edilen hafızayı tanımlamaktadır (Connerton, 2012, s. 73; Halbwachs, 2018, s. 54). Yani birey geçmiş değerlerini unutmak yerine anımsıyorsa, reddetmek yerine kısmi olarak yadsıyor ya da oradaki gerçekleri filtreleyerek gündelik hayata uyarlamaya çalışıyorsa burada toplumsal hafızanın varlığından bahsetmek gerekir (Connerton, 2019, s. 111). Toplumsal hafıza, bireyin ilk sosyalizasyon sürecinde rasgele içerisine doğduğu ailesi ve sosyal çevresi sayesinde kimliğini ve sosyal gerçekliğini edindiği yerdir. Dolayısıyla birey bağlı bulunduğu topluluğun imgeleriyle, değerleriyle hafızasını oluşturmuştur (Berger ve Luckmann, 2008, s. 100). Bu yönüyle değerlerin kazanımı, Connerton'un ifadesiyle bireysel olmanın ötesinde kültürel bir etkinliktir (Connerton, 2019, s. 12). Peter Berger ve Thomas Luckmann ise bunu kolektif bilincin temsili olarak açıklamaktadır (2008, s. 149).

Bireyin mevcut toplumsal hafızanın ötekisi ile olan etkileşimi ve deneyimi sonucunda yeni bir toplumsal pratik edinmesi, önceki değerlerinde anlam yitiminin gerçekleşmesini beraberinde getirecektir. Buna rağmen bireyin ilk sosyal gerçekliğini oluşturan egemen ideoloji formundaki değerlerinin tamamen çözülmesi veya dönüştürülmesi mümkün değildir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 100, 149-150). Çünkü birey öncüllerinin (ailesi) temsilidir ve toplumsal hafızada

bir nevi tarihi yeniden yaratır. Aynı zamanda öncüllerinin değerlerinden farklılaşan birey, kendisine ait olan geçmiş, şimdide yeniden üretmek için tarihsel çerçevelerden de faydalanır (Connerton, 2019, s. 27). Farklı bakış açısı edinmesine rağmen buradaki sosyal varlığını devam ettirir ve geçmiş ile şimdi arasında bir denge kurmak için çabalar (Assmann, 2018 s. 50; Huyssen, 1999, s. 28).

Buradan geçmişe dair her değer yeniden ve olduğu gibi üretilerek şimdide var edilmesi anlamı çıkarılmamalıdır. Zira bir değer toplumsal hafızada yer edinebilmesi için bireyin ilgisi ve hafızasında yer alıp almaması etkili bir rol üstlenmektedir (Halbwachs, 2018, s. 57). Konjunktürel olarak mevcut değerlerin olduğu gibi unutulmaya terkedilmesi ve yerine yeni değerlerin yerleştirilmesi, bireyin mevcut koşullarının öncellenmesiyle ilişkilidir. Bir başka deyişle egemen formu içeren toplumsal hafızanın tarihsel hafıza formuna dönüşümü, konjunktürel gerekliliklerin dikte ettiği yeni bir iletişimsel hafızanın geliştirilmesi ile mümkündür.

Toplumsal belleğin aksine tarihsel hafıza ise en genel anlamıyla geçmişe dair değerlerin unutulmasına ve yadsınmasına dair olan, bireylerin anılarında yer alabilen ve geçmişten geri çağrılmaya konu olan hafızadır. Birey içinde bulunduğu “zamanın gerekliliği ve toplumun sürekliliği” için önceki değerleri somut olarak terk eder ve hatta reddeder (Assmann, 2018; Halbwachs, 2019, s. 359). Connerton’un ifadesiyle bu durum modernizmle ilişkilidir. Ona göre modernitenin beraberinde getirdiği gerek toplumsal yapıdaki değişimler gerekse medyadaki, teknolojiadaki gelişmelerin günümüz koşullarına uygun olmayışı bellekte zayıflamaya neden olur (Connerton, 2012, s. 119-120; Connerton, 2019, s. 8-9). Sonuçta ise var olan değerler mevcut koşullar altında onaylanamaz hale geldiğinden unutkanlık meydana gelir (Assmann, 2018, s. 233-234). Bir başka deyişle yanlış olan belleğin yaşatıldığının düşünülmesi, kültürel belleğin şimdinin malzemesi haline getirilerek değersiz kılınmasına ve geçmiş değerlerin bilinçdışı kolektif bellek olarak varlığını sürdürmesine neden olur (Connerton, 2012, s. 40, 125, 136; Connerton, 2014a, s. 83-92).

Toplumsal ilişki biçiminde kolektif olarak sürdürülen kültürel bellekte geçmişe ait imgeler/anılar, sosyal ilişki biçimlerinin ve sosyal çevrenin değişmesiyle birlikte tekrarının ve tanıklarının da azalması sonucunda unutulmuştur. Bunun oluşumunda zihniyet yapısındaki değişim etkili olabildiği gibi yaşam koşullarındaki gelişmeler de rol üstlenebilir ve bu durum, unutkanlıkla

sonuçlanır (Halbwachs, 2019, s. 30-45). Çalışma kapsamında düşünüldüğünde toplumsal içeriğinden koparılan ve meşruiyetini kaybeden hafızanın tarihselleştiği ve ortaya çıkan boşluğun mevcut konjunktüre uygun bir iletişimsel hafıza ile yeniden doldurulduğu görülür. Bu yeniden oluşum sürecinde konjunktürel gerekliliklerin yanı sıra, aile formunun dışında yeni ideolojilerle tanışıklık, okul aracılığıyla farklı bir çevre içerisinde yer almak, yeni sorumluluklar edinmek ve bu doğrultuda farklı topluluk bilincine yönelik hareket etmek, değişime etki eden nedenler arasında yer alır.

Bu noktada bireyin değerleri deneyimlemesini farklılaştıran üçüncü başlık olarak yapısal etmenlere odaklanılacaktır. Connerton'a göre belleğin son yıllarda daha fazla değer kazanmasının nedeni, bireyin kendisinden daha çok yapısal olanın, modernitenin beraberinde getirdiği unutkanlık sorunudur ve burada birden fazla etmenin varlığı söz konusudur. Büyük kentler, tüketimin emek süreciyle olan bağının kopuşu, kentlerin yok oluşu, kapitalist dünya pazarının oluşumuyla birlikte toplumsal dokuda meydana gelen gelişmeler; ortak anıların, deneyimlerin, kolektif bilincin köklü bir değişimine neden olabilmektedir. Modernitenin sunduğu yeni yaşam alanlarıyla birlikte bellekteki dönüşüm de kaçınılmaz bir hal almaktadır (Connerton, 2012, s. 11-15). Zira modernizmin sunduğu çeşitlilik ve yenilikler, beraberinde anlam krizleri, ilişkilerin karmaşıklığı gibi farklı sorunların doğmasına neden olmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008, s. 60, 219).

Böylelikle Connerton hafızanın, modernizmin kendi değerlerini oluşturma çabasından başka bir şey olmadığını düşünmektedir. Zira modernite önceki değerleri yadsırken ya da gündelik hayata göre yeniden şekillendirirken kendi ihtiyaç duyduğu değerleri öncelik haline getirme isteğindedir (Connerton, 2019, s. 111). Connerton gibi birçok düşünür de değerlerin değişiminin modernizmle/kapitalist üretim ilişkilerinin verili coğrafyalardaki derinlemesine genişlemesiyle ilişkili olduğu noktasında birleşmektedir. Örneğin feodal yapının göstergesi olan ataerkil toplumdan kapitalist üretim ilişkilerine referans veren modern topluma geçişle birlikte gerçekleşen evrilme üzerinden bir kıyaslama yapılabilmektedir. Zira ataerkil toplumlar, Nurol'un belirttiğine göre toplumsal açıdan kendini kabul ettiren değerlere daha fazla saygı gösterirken modern toplumlar genelleştirilmiş ilkelere uygun biçimde işlemeyen değerlere öncelik vermektedir. Ataerkil toplum gökten gelen inanç doğrultusunda itaati savunup bu

sayede geçimini ve güvenliğini garanti edeceğini düşünürken modern toplum bunun yerine hukuk sistemine geçişi koymaktadır (Nurol, 2020, s. 45).

Modernizmin beraberinde getirdiği değişimin değerlere olan etkisini sistemli bir biçimde tartışan ilk isimlerden biri Durkheim'dır. Durkheim, toplumda yaşanan sorunların ve risklerin sebebi olarak modernizmi görür. Ona göre modernizm, mekanik dayanışmanın gerektirdiklerinin aksine organik dayanışma formunda giderek ortak inanç ve değerler sisteminin zayıflamasına sebep olmuştur (Durkheim, 2013, s. 251). Bir başka isim olan Georg Simmel ise modernizmi, bireyi toplumsal güçlerden, tarihsel mirastan, kültürden, gelenekten arındıran bireyselliğin ve özerkliğin önemine vurgu yaparak ele alır. Bu yüzden Simmel 19. yy'ı "eşitlik ve özgürlük değerlerinin çağı" olarak betimler (Simmel, 2009, s. 317).

Theodor Adorno için modernizm, toplumda özgün bir kişilik gelişimini sınırlandırarak liberal değerleri ezmekte; *otoritaryen* değerleri ise baş tacı ederek tek düze bir kitle kültürü üretmeye meyletmektedir (Adorno, 2019). Eleştirel teorisyenler bu durumu, modern toplumun akıllı bir araç haline getirdiği ve insanların özgürlük imkânını parçaladığı düşüncesinde temellendirir (Nurol, 2020, s. 104). Modernizmi "büyük kapatmaların tarihi" şeklinde tanımlayarak "panoptikon" metaforuyla simgeleyen Michel Foucault da bireysel özgürlüğün modern insanda yok sayıldığının altını çizer. Ona göre modernizm, insanı disipline eder. Fakat bunu bireylere fark ettirmeksizin yapar. Şöyle ki birey özgür irade ile hareket ettiğini düşünürken aslında iktidarın diline göre eyleme geçtiğinin, sınırlandırıldığının, disipline edildiğinin farkında bile değildir (Foucault, 2006, s. 85).

Değerlerin değişiminin sebebinin modernizmle ilişkili olduğunu savunan bir başka isim Anthony Giddens'tır. Giddens'e göre modernleşme sonucunda gelenekten arınan değerlerin yerine modernizmin yeni değerleri geçer. Örneğin modernizm geleneksel olan geniş aileyi parçalayarak her bireyi (ebeveynler ile çocukların) tek başına ayakta ve hayatta kalmaya teşvik eder. Değerler sisteminde somut düzeneklerin yerini soyut düzenekler alır (Giddens, 1994, s. 44). Konu hakkında Ulrich Beck ise modernizm ile güvenliğin yok olduğunu ve gündelik hayatın risklerle çevrilerek değerleri baltalandığını dile getirerek benzer düşüncüyü savunur (Beck, 2011, s. 9-10). Zira modernizm hem normatif yönelimlerde hem de bireylerde "moral boşluğu"⁶ kendine özgü değerler ve geleneklerle doldurur. Tabi

⁶ Moral boşluk, Charles Wright Mills'in *İktidar Seçkinleri* adlı eserinden ödünç alınmıştır (1974, s. 486).

bu esnada daha önce var olan kimliklerin, kültürlerin, değerlerin bir kısmı yok olur. Diğer bir kısmı ise varlığını sürdürebilmek için yeniden tanımlanır hale gelir. Fakat içerikleri yeniden yorumlanır, hatta pragmatik amaçlar uğruna yeni işlev ve anlama büründürülür (Nurol, 2020, s. 189-190). Böylece yeni koşullara adapte olması sağlanır. Pek tabi bu durum var olan geleneksel değerlerin tarihsel olan içeriklerinden bir kopuş yaşamasını kaçınılmaz kılar (Nurol, 2020, s. 16-17). Ha-Joon Chang'e göre değişimin tam anlamıyla yaratılabilmesi için kurumların, politikanın, ekonominin ve toplumdaki tüm faaliyetlerin dönüşüme tabi olması gerekir (2012, s. 270). Marshall Berman bu durumu “katı olan her şey buharlaşıyor” diyerek açıklarken (Berman, 2011, s. 24, 29) Johann Wolfgang Goethe ise *Faust* adlı eserinde modernizmi “yaratıcı yıkım” olarak betimler. Bilginin ve hakikatin göreceli olduğu modernizm de her şey zamana ve mekâna göre değişir (Nurol, 2020, s. 141). Berman'a göre toplumsal gelişimin yönünün farklı bir senaryoya evrilmesini istiyorsak, bireyleri modernizmin yarattığı kurumlardan, gerçeklerden uzak tutmak gereklidir (Berman, 2011, s. 29-30).

Modernizmin yanı sıra kırsal toplumdan *sanayi toplumuna* geçiş ile sanayi toplumundan *sanayi sonrası topluma* (bilgi toplumuna) geçiş dünyayı dönüştüren, kültürler arasındaki çeşitliliği açıklamaya imkân sağlayan iki tarihsel dalgaya karşılık gelir (Nurol, 2020, s. 38). Gerek sanayi toplumu gerekse sanayi sonrası toplumun beraberinde getirdiği değişimler düşünüldüğünde, değerler ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin varlığı karşımıza çıkar. Söz konusu toplumsal yapı hem ülkenin ekonomik değişimiyle hem de kültürel, tarihsel ve siyasal süreçleriyle bir ilişkisellik içerisindedir. Ülkenin güvenlik sorunu gün yüzüne çıktığında en çok değer atfedilen kavram ulusal güvenlik olurken ekonominin sekteye uğradığı dönemlerde sosyal adalete dair yeni düzen arayışına girilmesi bunu örneklendirir (Köse, 2016, s. 6).

Değerlerin değişiminin nedenleri arasında teknolojik gelişmeler de önemli bir rol oynar. Inglehart değerlerin değişkenliğinde yani dinamik bir özelliğe sahip oluşunda, teknolojinin gelişmesi sonucunda bilginin hızlı paylaşımının (küreselleşme) önemli bir rol üstlendiğini ileri sürer (Inglehart, 2008, s. 130). Benzer biçimde Frankfurt Okulu'nun bazı düşünürlerine göre de teknoloji, modern dünyanın tüm ürettiği değerleri araçsallaştırmakta, alaşağı etme ihtimalini içinde barındırmaktadır (Nurol, 2020, s. 202-203).

Bir başka düşünür olan Sennett'e göre değerlerin değişimi kapitalizm ile ilişkilidir. Sennett bunu *Karakter Aşınması* eserinde tartışmaktadır. Eserinde tutarlı bir değerler sistemi olmayışının nedenini, kapitalizmin günlük ve kısa vadeli hesaplara dayanması sonucunda sürdürülebilir benlik duygusunu aşındırması olarak açıklar. Bu yüzden bireylerin tutarlı karakter geliştirememesinin yanı sıra değerlerde de tutarlılık gösteremediğini savunur (Sennett, 2008, s. 25-26).

Kapitalist değerler, Sanayi Devrimi ile birlikte ataerkil değerlerin kırılarak değişim geçirmesine neden olmaktadır (Nurol, 2020, s. 58). Sanayi Devrimi ataerkil değerlerin aksine yoksulluğu geride bırakmayı ve geleneklerin önceliğinin reddini temsil eder. Devrimin beraberinde getirdiği kapitalist işletme, bireyleri geçmişten devraldıkları özelliklerine göre değil ekonomiyle olan ilişkilerine göre toplumsal sınıflandırmaya tabi tutar (Nurol, 2020, s. 59). Bu ayrımı gören işçi sınıfı da aydınlanmanın değerlerini benimser ve kapitalistlerle aynı safta yer alır. Çünkü her iki kesim de önceliği çalışmaya yüklemiştir; aylıklığı, vakti boşa harcamayı ikinci plana atmıştır. Bu değişim sonucunda verimlilik, çalışma gibi kavramlar, toplumun tümüne yansıyan egemen değerler olarak karşımıza çıkmıştır (Nurol, 2020, s. 59). Sonuçta Sanayi Devriminin topluma etkisi, sadece tarımın makineleşmesi ve kırsal alandan kente olan göçten ibaret değildir. Bu etmenler doğrultusunda taşralı değerlere karşıt olacak biçimde yeni ilişkileri simgeleyen değerler de ortaya çıkmıştır. Geleneğin kısıtlamalarından kurtulmak ve kente olan yerleşimlerin artışı bireylerin değerlerini düşünsel alanda da yenilemeye başlamıştır. Bu yeni değerler, yeni ihtiyaçların ve beklentilerin doğuşunu beraberinde getirmiş ve ataerkil beklentilerin otoritesinin sarsılışı kaçınılmaz hale gelmiştir (Nurol, 2020, s. 61).

Sonuç olarak değerleri toplumsal olay ve olgulardan yalıtarak düşünmek olanaksızdır (Nurol, 2020, s. 61). Değerler insanın gündelik hayatını şekillendiren, düşünce ve davranışlarında belirleyici rol üstlenen, doğru-yanlış ayırıcısına dair standartlarını belirleyen bir işleve sahiptir. Değerler, bireylerin toplumsal standartlara uygun pratik davranış tarzı içerisinde olmaları ve benzer durumlarda benzer davranışlarda bulunmaları sayesinde istikrar kazanmaktadır (Nurol, 2020, s. 110). Söz konusu denge ve istikrar, insan eylemlerinde düzenliliği beraberinde getirmektedir (Nurol, 2020, s. 110).

Değer Dönüşüm Teorisi: Inglehart'ın Değer Yaklaşımı

Değerlerin ne olduğuna dair yapılmış birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında Joseph H. Fichter, Shalom H. Schwartz, Abraham Maslow, Milton

Rokeach, Geert Hofstede ve Ronald Inglehart gibi isimleri sayabiliriz. Ancak bu isimler arasında sadece Inglehart'ın değer yaklaşımı değişim üzerine odaklanmaktadır. Bu sebeple Inglehart'ın değerler konusuna yaklaşımını, değerler değişiminin alt başlığı olarak tartıştım. Inglehart'ın yaklaşımı bu çalışma ile birebir örtüşmemekle birlikte kısmen eşleşen yönleri bulunmaktadır. Bu sebeple Inglehart dışındaki yazarların değer yaklaşımlarına, bölümün ilerleyen alt başlığı altında (*Değerlere Dair Yaklaşımlar ve Sınıflandırmalar*) değindim ve konuya dair yaklaşımlarını ve sınıflandırmalarını kısaca açıkladım.

Thome'un ifadesiyle 1970'lerden bugüne değerler değişimine dair sosyolojik tartışmalarda Inglehart'ın çalışmaları hâkim konumdadır (Thome, 2015, s. 51). Ronald Inglehart, değer konusundaki araştırmalarını *değer dönüşüm teorisi* üzerine inşa etmektedir. Inglehart, 1976-1982 yıllarında UNESCO'ya bağlı olan bir ekiple 43 ülkede anket çalışması uygulamıştır. Küresel bir araştırma projesi olan bu çalışmaya katılan ülkeler; en yoksulundan en zenginine, otoriter sistemi savunanından en liberaline kadar geniş bir yelpazeyi içerisinde barındırmaktadır (Inglehart, 1990). Çalışma sonucunda Inglehart, değerleri kategorileştirmiştir. Söz konusu kategorilerin bir ucuna geleneksel otoriteyi diğer ucuna da rasyonel-legal otoriteyi koymuştur. Geleneksel otorite kutbunda din, aile bağları, saygı gibi değerlere yer verirken rasyonel otorite kutbuna ekonomik büyüme, hoşgörü (yabancılar, eşcinsellere vs.), kendini gerçekleştirme ve siyaseti dahil etmiştir (Inglehart, 1990).

1981-2014 tarihleri arasında ise 100 ülkede anket yoluyla yaptığı çalışma kapsamında, altı araştırma gerçekleştirmiştir. Durum tespit edici/betimleyici değer çalışmalarında hatırı sayılır biri olan Inglehart'ın, “Dünya Değerler Araştırması'nın” (World Values Survey/WVS) ölçtüğü konular arasında; iyi yönetim, demokrasi, sosyal sermaye, yabancılar hoşgörü, değişen dindarlık düzeyleri, cinsiyet eşitliği, küreselleşmenin etkileri, iş motivasyonları, çevre koruması, aile, ulusal kimlik, siyasi katılım, kültürel çeşitlilik, güvensizlik ve refaha yönelik tutumlar bulunmaktadır. Bu değerler dönemsel olarak izlenmekte ve analiz edilmektedir (Inglehart, 1990).

Inglehart, yaptığı araştırmalar ile birçok sanayi toplumunun değerlerindeki değişimi tespit etmeye çalışmıştır. Örneğin yaşamı tehdit altında olan ve gündelik yaşantısını devam ettirme hususunda güçlükler ve tehlikeler hisseden bireylerle; yaşamını sürdürme konusunda herhangi bir endişesi olmayan bireylerin temel

değerleri arasında farklılıklar olduğunu tespit etmiştir (Inglehart, 1990). Öte yandan Batı uygarlıklarının sosyo-ekonomik koşullarda yaşadığı değişim, değerleri de zamansal süreçle doğru orantılı olacak şekilde dönüştürmüştür (Thome, 2015, s. 52). Bu durum bireylerin “maddeci-materyalist” değerlerden “post-materyalist” değerlere doğru evrilmesini beraberinde getirmiştir (Esmer, 2012, s. 17). Ekonomik ve fiziksel güvenliğe, savunmaya, ekonomiye öncelik verenler materyalist olarak kabul edilirken saygınlık, estetik, evrensellik, eşitlik, yaşam kalitesi, özerklik, özgürlük gibi değerlere yönelim gösterenler post-materyalist şeklinde tanımlanmıştır (Thome, 2015, s. 52).

Thome’un ifadesiyle, post-materyalist değerler “hayatta kalmaya karşı kendini ifade etme” boyutuna yerleştirilmiştir. Buradan yola çıkan Thome, Inglehart’ın değer değişimine dair hipotezlerin, Maslow’un (1954) ihtiyaç hiyerarşilerinden türetildiğini düşünür. “İnsanlar, hayatta kalmak için görece aciliyetlerine göre hiyerarşik düzende izlenen bir dizi farklı ihtiyacı karşılamak için hareket eder” (akt. Thome, 2015, s. 51).

Inglehart’ın en fazla üzerinde durduğu hipotezlerden bir diğeri, kuşaklar arasındaki değerler değişimini göz ardı etmemesidir. Hatta Inglehart değerlerdeki zamansal değişimi anlatmak için kuşak farkı kavramının yeterli düzeyde kapsayıcı olmadığını düşünmekte ve bu sebeple çalışması boyunca çoğunlukla “nesil” kavramına yer vermektedir. Sosyalleşme sürecine ve deneyimlere gönderme içeren bu hipotez ile yaşlı (materyalist) ve genç (post-materyalist) nesillerin değerlerinde farklılık olduğundan bahsetmektedir (akt. Öztürk, 2020, s. 401-402). Ona göre yaşlı kuşak, hayatın zorluğuna daha fazla maruz kaldığı için güvenlik ve maddi değerlere (karın doyurma) birincil önem atfetmektedir. Aksine genç nesil ise barış ve sosyal refahın olduğu koşullarda büyüdüğü ve gelecekte endişe duymadığı için kişisel özerklik, dayanışma ve uyum gibi değerleri ön plana çıkarmaktadır (Esmer, 2012, s. 17; Öztürk, 2020, s. 395).

Sonuç olarak bu çalışmanın, Inglehart’ın değer yaklaşımıyla birebir olmasa da örtüştüğü noktalar vardır. Şöyle ki Inglehart farklılaşan kültürler, yönetim biçimleri ve ekonomik düzeyleri dikkate alarak ülkeler bazında yaptığı anketi, dönemsel olarak izlemesi sonucunda değerlerin değişime uğradığını göstermektedir. Bu çalışma ise sol değerlere odaklanmakta ve değerlerdeki değişimi 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekete katılmış olan bireyler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca değişim için birden fazla faktörün

ilişkinini dikkate almaktadır. Söz konusu faktör/ler ile bireylerin, geçmişten bugüne gerek kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri gerekse bireyin ötesinde gelişen toplumsal ve siyasal gelişmeler kastedilmektedir. Daha somut bir biçimde ifade etmek gerekirse görüşmecilerin sol harekete katılım biçimleri, dahil oldukları sosyalist yapılanma ve buradaki siyasi pozisyonları, meslek tanımları, eğitim düzeyleri gibi birçok etmen, bireylerin bugüne dair siyasi tercihlerini şekillendirmekte ve haliyle değerlere dair değişime neden olmaktadır. Sonuçta ise tüm bu etmenlerle ilintili olacak biçimde bireylerin savundukları sol değerlerin içerisinde bulundukları tarihsel süreç bağlamında farklılaştığı bulgularla desteklenmektedir. Buradan yola çıkıldığında Inglehart'ın ülkeler bazında ilişkisel olarak ele aldığı genel değerler değişimi, çalışma kapsamında 1960'tan günümüze kadar geçen süreci kapsayacak biçimde sosyalist değerlerin deneyimlenmesi üzerinden incelenmektedir.

2.3 Değerlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasal Alanla İlişkisi

“Değerlerin Değişimi” başlığı altında toplumun değerlerinin tarihsel gelişmelerden bağımsız olamayacağını vurgulamıştım. Bu başlıkta ise bireyin değerlerinin sosyal, kültürel ve siyasal alanlardan bağımsız olmadığını ve bireyin değerlerinin bu alanların hakim değerleriyle ilişkili gelişim gösterdiğini tartışacağım. İlk olarak değerlerin toplumsal ve sosyo-kültürel alanla olan ilişkisine dair açıklama yapıp ardından siyasal alanla olan ilişkisine yer vereceğim.

Değerlerin Sosyo-Kültürel Alanla İlişkisi

Bu bölümde toplumun değerleriyle bireyin değerleri arasında karşılıklı bir ilişki olduğuna işaret edilmektedir. Bir başka deyişle değerler, bireylerin davranışlarını ve eylemlerini belirleme noktasında toplumun kalıplaşmış standartlarına karşılık gelir (Büyükdüvenci, 2002, s. 252). Söz konusu standartlar toplumun üyelerinin ortak düşüncesini, duygusunu, amacını ve çıkarlarını yansıtır (Özlem, 2002, s. 283). Bu sayede birey yaşadığı dünyayı anlar, yorumlar, iyi-kötü tanımını yapar (Fichter, 2019). Öyleyse bir toplum yapısı ya da bir grup, analiz edilmek istendiğinde o toplumdaki yapıyı, kurumları, rolleri ve süreçleri dikkate almak önemlidir. Zira söz konusu kurumlar, gruplar, roller ya da süreçler sosyal aktörlerin değerleri doğrultusunda şekillenmektedir (Özensel, 2003, s. 222). Bir başka deyişle toplumun zihin yapısı bireylerin ve toplumun değerlerinden bağımsız değildir. Schwartz, buna dair düşüncesini sosyal aktörlerin toplumsal olayları ve

eylemleri seçmek, belirlemek ve meşrulaştırmak için değerleri ölçüt olarak kullandığını söyleyerek açıklar (Schwartz, 1992).

Değerlerin bireylere ve gruplara, gündelik hayat içerisinde standartlar sağladığı, hayatın her alanındaki tercihleri ve beklentileri şekillendirdiği söylenebilir. Sahip olunan değerler sayesinde grup/örgüt/yapılanma içerisindeki bireylerin, duygusal bağlılık geliştirmesi ve ortak davranış prensiplerine sahip olmaları mümkün hale gelir (Theodorson ile Theodorson, 1979, s. 455). Çünkü aynı yapı/grup içerisindeki bireylerin çıkarları da aynıdır ve dolayısıyla ortak değerlere yönelim gösterirler (Nurol, 2020, s. 112). Söz konusu değerlere bağlı olmaları grup içindeki bireylerin ortak "hissiyata" sahip olması ile ilişkilidir. Ayrıca bu bağlılık bireyin tatminlerine yönelik ihtiyacı karşılamının yanı sıra bireyin toplumsal sistem içerisindeki sorumluluklarını da tanımladığından ahlaki bir yönü içerisinde barındırır. Zira düzenin devamlılığı için bireylerin "normatif taahhütler" içine girmesinin garanti edilmesi şarttır (Nurol, 2020, s. 112). Bu sayede bir grup için iyi ve kötü tanımları, davranış biçimleri, ideal düşünme şekli, sosyal kontrol mekanizmaları ve savunulan değerler, o grubun/toplumun üyeleri tarafından itirazsız kabullenilir (Özensel, 2003, s. 219). Dolayısıyla her grubun kendi faydasına olacak biçimde ayrı değer ve davranış kalıplarını kabul edebildiği söylenmelidir.

Bu açıklamalar aynı olanı birleştirirken farklı olanın da ayrıştırılmasını açıklar. Ayrıca değerlerin durağan değil değişkenliğine işaret eder. Şöyle ki bir değere atfedilen anlam, farklı toplumlarda ve farklı tarihsel süreçlerde değişim gösterebilir (Kuçuradi, 1971, s. 19). Söz konusu değişim toplumsal şartlarla doğru orantılı olacak biçimde gelişir. Bir başka deyişle toplumun sosyo-ekonomik pratikleri ve kültürel farklılıkları, değer yargılarındaki farklılığı kaçınılmaz kılar. Örneğin savaş durumundaki bir toplumda öncelikli değer güvenliğe atfedilir. Herhangi bir tehlike durumunun olmaması halinde ise eşitlik, özgürlük gibi değerlerin daha çok dillendirildiğine şahit olunur (Özensel, 2003, s. 235-236). Zira gerek bireylerin gerekse toplumun, içerisinde bulunduğu konum ya da roller doğrultusunda sosyal değerlere öncelik ve önem atfetmesi olağandır (Fichter, 2019, s. 170). Bir din adamının dini değerleri siyasal değerlerden daha çok önemsemesi anlaşılabilir. Dine en fazla değer biçildiği Ortaçağ'da insanların, günahlarından arınmak için dinsel değerlere öncelik vermeleri de bu durumu örneklendirir (Kuçuradi, 1971, s. 72-73).

Değerler toplumdan topluma ya da gruplar arasında farklılık gösterebildiği gibi aynı değere farklı tarihsel ve toplumsal süreçlerde farklı anlamların atfedilmesi de mümkündür (Kuçuradi, 1971, s. 7-22). Geleneksel bir toplumun eşitlikten anladığı içerik ile modern toplumun anladığı içerik aynı değildir ve olmayacaktır. Ya da sağ bir siyasal parti ile sol değerleri benimseyen siyasal bir partinin eşitlik, özgürlük ve adalet tanımlarının içeriği farklı şekillerde doldurulabilir. Dolayısıyla bir değer'in anlamı onu değerlendiren kişilere, gruplara, topluma, zamana göre değişebilir ve her bir değerlendirme aynı oranda meşru kabul edilmelidir (Kuçuradi, 1971, s. 7-21).

Değerlerin Siyasal Alanla İlişkisi

Bu bölümde değerlerin siyasetle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu, siyasi eylemlerde nasıl bir işlev üstlendiği konusuna ağırlık verilecektir. Schwartz'ın (1992, s. 1) “değerler, insanların eylemlerini seçmek, meşrulaştırmak ve kendileri de dâhil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmek için kullandığı kriterlerdir.” tanımlaması, değerlerle siyaset arasındaki ilişkide temel çıkış noktası olarak ele alınabilir. Bir başka deyişle söz konusu kriterler, öznelere gündelik hayatını doğrudan etkileyebilen siyasetle ve siyasi söylemle ilişkilidir. Bu noktada “siyasal değer” kavramı ön plana çıkmakta ve çalışma kapsamında yer edinmektedir. Çaha'nın ifadesiyle siyasal değer, bireylerin toplumsal olan tüm kurumlara ve siyasal işlevlere yönelmesinde bir çerçeve işlevi görür (Çaha, 2008, s. 2). Hatta siyasal yapıda etkin olan dinamiklerin belirlenmesinde, siyasal eylemlerde ve bireylerin siyasal tercihlerinin şekillen/diril/mesinde öncü işlevini üstlenir (Köse, 2016, s. 3). Bu sebeple siyasal değerleri analiz ederken bireylerin yöneldiği ve gerçekleştirdiği pratikleri göz ardı etmemek gerekir (Çaha, 2008, s. 2).

“Değerden-arınmış” siyasetin imkânsız olduğu, gündelik yaşantıya bakıldığında kolaylıkla gözlemlenebilir. Değer içermeyen bir siyasal bilimin varlığı söz konusu bile değildir (Kalaycıoğlu, 2011, s. 149-151). Bir siyasal olayı tanımlarken iyi-kötü, adaletli-adaletsiz vb. gibi yargılar, değerler sayesinde kazanılır. Bu noktada tüm siyasal eylemler, temelde düzeni korumayı ya da değiştirmeyi hedefler. Koruma isteği, daha kötü olana gidişatı engellemek içindir; değişim tercih edildiğinde ise yeni ve çok daha iyi olan bir şeyin ortaya çıkması beklenir/istenir. O yüzden bütün siyasal eylemler daha kötü ve daha iyi fikrinin rehberliğinde oluşmakta (Kalaycıoğlu, 2011, s. 147-148) ve değerlerle desteklenmektedir.

2.4 Değerlere Dair Yaklaşımlar ve Sınıflandırmalar

Değerler, birçok yazar tarafından tartışılan, geliştirilen ve sınıflandırılan bir konudur. Ancak çalışma kapsamında bu başlık altında Joseph H. Fichter ile Shalom H. Schwartz'ın değerlere dair yaklaşımlarına kısaca açıklık getireceğim.

Değer sınıflandırmasını yapan Fichter'e göre değerler, mantıksal tanımlardan ziyade betimsel tanımlamaları içermektedir. Bunun sebebi değerlerin kişi ya da grup tarafından faydalı, iyi ve istenir olarak kabul edilmesi ve onaylanmasından kaynaklıdır. Fichter, bir “şeyin” değer içeriyor olması için o “şeye” önem atfedilmesi gerektiğini söyler. Böylelikle şey/nesne, sadece değerli olmakla kalmaz, bizzat kendisi sosyal bir değer olarak tanımlanır. Örneğin eğitim sadece değerli olmaktan ibaret değildir, aynı zamanda bizzat kendisi sosyal bir değerdir. Bu noktada Fichter, değerleri incelerken dikkate alınması gereken üç öge olduğundan bahseder: Bunları “değer olarak nesnenin kendisi”, “nesnenin sosyal gereksinimleri karşılayabilme kapasitesi” ve “öznelerin bu nesneyi kabullenip takdir etmesi” olarak karşımıza çıkarır (Fichter, 2019, s. 166).

Fichter'de değerler, birbiriyle ilişkili ve iç içedir. Bu noktada değerleri üç bakış açısına göre sınıflandırır. Bakış açılarından birincisi değerlerin zorlayıcılık derecesine göre sınıflandırılmasıdır. Zorlayıcılık derecesi, kişiliğin bizzat göstergesidir. Çünkü kişi değerlere rıza gösterme konusunda kendisini bilinçli olarak zorunlu hisseder. Toplum ise bireyin bu zorunluluğu hissetmesi için yoğun bir çaba harcar. Sonuçta ise bireye moral zorlamalarla empoze edilen sosyal değerler, bireyin özü haline gelmeye başlar. Bir diğer bakış açısı değerlerin ortak işlevler temelinde düzenlenmesiyle süreklilik özelliği göstermesidir. Özellikle gruplar arasındaki işbirliği, değerler açısından oldukça önemli kabul edilir. Çünkü grubun yapısı, kuralları, normları ve değerleri aynı gruptaki bireylerin içsel bağlılığını kuvvetlendirir, hayatı anlamlı kılar, güvenliği sağlar, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış gösterir. Sonuncusu ise değerleri sınıflandırırken kurumsal işlevlerini gözetmenin gerekliliğidir. Değerlerin siyasal, ekonomik ya da dini açılardan ayrıştırılması bunu gerektirir (Fichter, 2019, s. 173). Fichter'ın değerler yaklaşımından yola çıkarak çalışmasını yapan Allport ve Vernon (1931) değerleri, sosyal, siyasi, dini, bilimsel ve ekonomik olarak kategorize eder.

Fichter'ın yapmış olduğu bu sınıflandırmaya benzer bir ayrımı Shalom H. Schwartz yapar. Schwartz, *temel insani değerler ölçeğini* geliştirmiş, sosyal bilişsel kuram ile sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde Değerler Ölçeğini yaratmıştır. Ona

göre değerler, bireylerin diğer fertleri ve olayları değerlendirmek için kullandığı kriterlerdir ve altı farklı boyut içerir: Birinci boyut, değerlerin duygularla iç içe geçmiş oluşudur. İkinci boyut değerlerin, eylemleri motive eden belli bir hedefe atıfta bulunmasıdır. Üçüncü boyut değerlerin her eylem ve duruma göre değişkenlik gösterebilmesidir. Böylelikle değerlerin, norm ve tutumlarla eşdeğer olmadığı söylenebilir. Dördüncü boyut değerler kişilere belirli standartlar, kriterler dayatır. İyi-kötü, haklı-haksız, doğru-yanlış gibi ayrımlara olanak sağlar. Beşinci boyut değerlerin önem sırasının, derecelendirmesinin/hiyerarşisinin var olmasıdır (Schwartz, 2001). Değerlere dair yapılan sınıflama insanların bulundukları konuma ve kişilik özelliğine göre değişkenlik gösterir (Nurol, 2020, s. 31-32). Tocqueville'nin değerler hiyerarşisinin en üstünde siyasal özgürlüklere yer vermesi bunu örneklendirir (akt. Nurol, 2020, s. 57). Altıncı boyut ise değerlerin çoğulluğudur. Yani herhangi bir tutumun ya da davranışın göndermede bulunduğu değerlerin altında birden çok etmen bulunabilir (Schwartz, 1992).

Schwartz insanoğlunun üç evrensel gereksiniminden (bireysel/biyolojik ihtiyaç, hayatta kalma ve refah ihtiyacı, sosyal etkileşim) yola çıkarak dünya çapında kullanılan genel ve temel değerler belirlemiştir. Bu ölçekte yer alan değerleri, erişmek istediği hedeflerle özdeşleştirmektedir. Schwartz'ın Değer Ölçeği'nde dört üst düzey değer yer alır. Bunlar “değişime açıklık, muhafaza/koruma, kendini geliştirme ve kendini aşma” olarak karşılık bulur. Üst düzey değerlerden ilki olan değişime açıklık, düşüncede ve davranışlarda bağımsız ve özgür olmayı savunmakta, değişimi arzulamaktadır. Hayatı sevmeye söz konusu edildiğinde ise hazzı kısmen yer vermektedir. Muhafaza/koruma üst düzey değeri arasında uyum, gelenek ve güvenlik yer almaktadır. Bu düzeyin amacı statükoyu korumaktır. Dolayısıyla itaati içerir. Sosyal düzen, ulusal güvenlik, aile güvenliği gibi ortak beklentilerle ilişkilidir. Birey toplumun benimsediği ve onayladığı davranış, tutum ve tavırlarla sınırlandırılır. Kendini geliştirme üst düzeyleri arasında güç (diğer insanlar üzerinde hâkimiyet kurma), başarı ve kısmen hazzı yer edinir. Böylelikle hazzı değeri değişime açıklıkla kendini geliştirme üst düzey boyutlarının unsurlarını paylaşır. Son olarak kendini aşma üst düzeyi içerisinde yardımseverlik ve evrensellik değerleri yer alır. Bu düzey insanların eşitliğini, refahını ve bireylerin bencil çıkarlarından arınmasını savunur. Evrensellik ile de insanlığın dışındaki otoritelerin hiçbirini kabul etmemeyi kasteder (Schwartz, 1992, s. 4).

Ayrıca Schwartz kategorileştirdiği dört üst düzey değerleri, bireysel ve toplumsal nitelikleri ekseninde bir sınıflandırmaya tabi tutar. Bu doğrultuda değişime açıklık ile kendini geliştirme üst düzey değerleri bireysel odaklı boyutlarda yer alırken muhafazakârlık ile kendini aşma, sosyal odaklı boyutlar altında kolektif ilgiye hizmet olarak karşılık bulur (Schwartz, 1992, s. 13).

2.5 Sol Değerlere Dair

Değerler üzerine ele alınan yaklaşımların, değer ne olduğu sorusunun ardından, değere bir işlev atfettiği görülmektedir. Anlama atfedilen işlev/ler, yaklaşımların mikro-bireysel ve/ya makro-toplumsal ölçekte olma/ma/larına göre farklılık göstermektedir. Bu anlamıyla, değer, kendisine atfedilen anlamın bir fonksiyonu olarak işlevselleştirilmektedir. Bu anlam ve işlev yapılarının zaman içerisinde nasıl değiştiği tartışması, makro kuramlarda toplumun doğasına bağlı kalmayı öncellemektedir. Mikro yaklaşımlar ise aktör olarak öne çıkarttığı bireyi, Parsons'un "güdümlü aktör" anlatımıyla yapısal olan etkenlere indirgemektedir. Bu yapısal indirgeyicilik bağlamında, bireyleri tanımlayan değerlere zaman ve mekan üstü kesin bir vurgu söz konusudur.

Çalışma açısından değerlerin anlam-işlev çerçevesi önemlidir ve bu önem çalışma boyunca vurgulanmaktadır. Fakat, değerlerin gündelik yaşamda sürekli ve yeniden deneyimlenerek ilişkisellik ve bağıntılılık kapsamında yeniden anlamlandırılması söz konusudur. Bu sebeple mikro veya makro bir yaklaşımdan öte orta düzeyde (meso level) bir yaklaşımın gerekliliği ortadadır. Zira tek başına faillerin eğilimlerini ön plana çıkaran mikro düzey kadar yapısal/toplumsala olan vurguyu içeren makro düzey, konuyu sınırlı bir biçimde açıklamış olacaktır. Fakat orta düzey yaklaşım her ikisini de içerisinde barındırarak değerlere dair daha uygun bir anlamlandırmayı beraberinde getirecektir. Bir başka deyişle orta düzey bir yaklaşımla, aktörün toplumsal faydaya dönük bireysel amaçları doğrultusunda değer niteliklerine veya özelliklerine atıfta bulunduğu tartışılabilmektedir.

Çalışmada bireylerin toplumsal pratiklerinde deneyimledikleri değerlerin "sol" ve/ya "sosyalist" diye tanımlanması, alt isim olarak ele alınan değer niteliği olarak ayrıştırılması çabasıdır. Bu ayrıştırma, gündelik yaşam koşullarının değişip dönüşmesiyle beraber değerlerin toplumdan topluma, kişiden kişiye, konudan konuya farklılık göstermesini açıklamaktadır. Söz konusu farklılık, makro düzeyde sadece toplumlara göre ortaya çıkmadığı gibi mikro düzeyde de salt aktörlere göre ortaya çıkmamaktadır. Bu çalışmada değerler öznel hayatı

yönlendiren bir girdi veya 7/24 bireyi kontrol edebilen bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Tam tersine orta düzeyde bireyin gündelik hayatında sahip olduğu olanaklılık ve yatkınlıklarına göre varlık kazanan toplumsal bir pratik olarak ele alınmaktadır. Bu anlamıyla, değer verili bir anlam ve işlevinden öte bireyin şahsına münhasır olduğu ve amaçların değişkenlik göstermesine bağlı olarak değerlerin içselleştirildiği söylenmelidir. Bundan dolayı sol değerler⁷ hem sol olmayan değerlere göre hem de aynı grup içerisinde olan bireylerin yatkınlığına göre farklı tecrübe edilmekte ve yorumlanmaktadır.

Dolayısıyla burada sol olmayan değerlere dair açıklama yapmak gerekmektedir. Sol olmayan değerler, değerlerin kendisinden öte uygulanma pratiklerinin önemini dikte etmektedir. Bu iddiayı, değer kendisi *güdüli aktörün*⁸ amaçları ile karşılaşana kadar sıfatsız bir tanımını barındırması üzerine temellendirmek mümkündür. Zira her bir aktör farklı derecelerdeki amaçlarına ulaşabilmek için değerleri yeniden tanımlamaktadır. Buradan yola çıkıldığında, sol veya sağ olması fark etmeksizin, değerlerin içerikleri üzerinde aynı grup üyelerinin mutabakatı, karşıt grupların değerlerinin ne olmadığına dair mutabakata bağlı olarak gelişmektedir.

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de sol/sosyalist değerlerin, sol olmayan değerlere göre konumlandırılması daha pratik görünmektedir. Sözlük anlamından yola çıkıldığında en genel ifadeyle sol olmama durumu, değişim konusunda ilerici bakış açılarıyla uyumlu olmama şeklinde tanımlanabilir. Değişim konusuna olan uyumluluk, bir dizi siyasi ve ideolojik amaçla birlikte inancı kapsayan pozisyon almaları karşılayan geniş bir terimdir.

Sol olmayan kavramlaştırmasına -tartışmayı bir derece de olsa daraltma adına- milliyet, aile, dini inançlar ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi geleneksel/kökensel değerlerin yaygın kabulü ile başlanılabilir. Milliyetçi duyguların ülkenin çıkarlarına ve egemenliğine odaklanması, sol olmayan değerler olarak tanımlanabilir. Sağ değerler ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri düzeltmeyi amaçlayan olumlu ayrımcılık ve devlet müdahalelerine destek vermek yerine, genellikle ekonomiye ve bireylerin yaşamlarına hükümet müdahalesini vurgular.

⁷ Bu çalışmada sol değerler ile sosyalist değerler iç içe kullanılmaktadır. Sosyalizm genellikle sol siyasi ideolojinin bir alt kümesi olarak görülmekle birlikte, sol değerler ile sosyalist değerler giderek aynı değerleri ve ilkeleri paylaşmaktadır. Bundan dolayı sol değerler daha çok bir çatı kavramı olarak ele alınabilir.

⁸ Parsons'tan ödünç alınmıştır.

Mevcut düzeni koruma eğilimindeki geleneksel değerlere karşı pozisyon alabilmeyi öncelleyen sol değerler, bireyin düzen karşısında kendi düşünce ve eğilimlerine paralel pozisyonlar alabilmesini öngörmektedir. Fakat buradan sol değerleri önceleyen bireylerin, halkı yok sayarak bireysel çıkarlarına uygun bir tavır aldıkları yorumu çıkarılmamalıdır. Zira sol değeri önce çıkaran, bireylerin şahsi çıkarları değildir. Tıpkı sağ değerlerde devlet-millet bütünlüğüne yapılan vurgu gibi bireyden, halkın ortak çıkarlarına uygun davranması beklenmektedir. Burada da halkın çıkarına olan durum sağ değerlerdeki gibi bireyin bütüne feda edilmesi anlamını taşımamaktadır. Burada “ne o, ne o” tartışmasının netleştirilmesi adına sağ ve sol değerleri birbirinden kesin sınırlarla ayırmak gerekmektedir.

Bu ayrımı somutlaştıran en önemli kriterlerden ilki, sosyal eşitlik kavramıdır. Sol değerler, *ulusal çıkarlar* uğruna *göz ardı edilen* sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin gerek bireyler gerekse topluluklar arasında yok edilmesini öncelik haline getirmektedir. Burada vurgu, adaletin savunulması söyleminin, toplumun tüm üyeleri için eşit fırsatlara sahip olunması ilkesine dayandırılmasıdır. Dolayısıyla hükümete atfedilen görev/ler, ulusal bütünlüğün bireye rağmen sağlanması üzerine değildir. Aksine politikalar ve programlar aracılığıyla sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin tüm bireyler için giderilmesidir. Bu bağlamda bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi, ulusal olanın sınırlılıklarına tabii olmaktan öte ulusal olanın bağlı olması gereken değişkenler olarak ele alınmaktadır.

Sonuç olarak sol değerler, toplumsal meseleleri ele alma konusunda, sol olmayan değerlere kıyasla bireylerin sisteme ve düzene bağ/ım/lılığına vurgu yapmaz. Bunun yerine bireylerin eşitliğini, sosyal adaleti ve toplumsal sorunların çözümünü öngören bir sistem ve düzene ulaşılması ister. Söz konusu sistem ve düzen için ise hükümet müdahalesini vurgulayan bir dizi siyasi, sosyal ve ekonomik ideolojiye gönderme yapar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

3.1 Siyasi Tavrıların Şekillenmesi ve Örgütlü Hayatla Tanışma

Bu başlık altında görüşmecilerin sol siyasete katılımlarında ve örgütlü mücadele içerisinde aktif konumlanmalarında rol alan temel etmenleri tartıştım. Bu doğrultuda görüşmecilerin sosyalist harekete ilk katılımlarından başlayarak günümüze kadar geçen süreçte siyasi tercihleri temelinde, bu tercihliliğin gündelik yaşantılarını nasıl şekillendirdiğini ve yönlendirdiğini öğrenmeye odaklandım. Çalışmanın tarihsel skalasının uzun bir süreci içerisinde barındırması hem bireysel anlamdaki yaşanmışlıkların hem de dönemin siyasi tarihinin görülmesine olanak sundu.

Görüşmecilerin sosyalist harekete katılımlarına dair “ilk deneyimlerinden” yola çıkarak üç ayrı kategori oluşturdum. Elde edilen veriler, bireylerin sosyalist harekete katılımlarında;

- “ailenin etkisi”
- “sosyal çevrenin etkisi”
- “eğitimin/okulun (özellikle lise ve üniversitenin) etkisi” olarak sınıflandırma yapmamı sağladı.

Derinlemesine ikili mülakatlar kapsamında elde edilen veriler, 30 görüşmecinin dokuzunun ailenin etkisiyle, 12’sinin okulun/eğitimin etkisiyle kalan dokuz kişinin de sosyal çevrenin etkisiyle sol siyasete katılımlarının gerçekleştiğini gösterdi. Ayrıca “ilk deneyimler” temelinde elde edilen bulguların yanı sıra görüşme soruları arasındaki birkaç soruyu daha burada cevaplandırdım. Bu başlık altında tartıştığım diğer görüşme soruları şunlardır:

- Solcu olduğunuz şehir, kasaba, köy nerededir? Buradaki insan ilişkileriniz nasıldı? Sosyalist hareketi ilk nasıl deneyimlediniz?
- Bugün ikamet ettiğiniz il, ilçe, mahalleyi tercih etmenizin nedeni nedir?
- Hangi hareketin içindeydiniz, hangi harekete katıldınız?
- Geçmişten bugüne üyelikleriniz nelerdir? Katılım gerekçeleriniz, beklentiniz ve görev tanımınız nedir?

- Üye olduğunuz bu örgütlenmeler sizi tamamen yansıtıyor mu ve bu örgütlenmelerin amaçları doğrultusunda hareket ettiğini düşünüyor musunuz?
- Sol harekete katılım amacınızı nasıl açıklarsınız?
- Sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
- Mezun olduğunuz okul neresidir?
- Mesleğiniz nedir?
- İş dışı zamanınızı nasıl değerlendirdiniz/değerlendiriyorsunuz?
- Bugün üye olduğunuz ya da desteklediğini siyasi parti var mıdır? Bu tercihinizdeki etmenler nelerdir? Seçimlerde hangi gündelik vaatleri (avantajlar) dikkate alarak oyunuzu kullanırsınız?

3.1.1 Ailenin Etkisi

Çalışma verileri, sosyalist harekete dahil olan, eğilim gösteren ya da sempati duyan ailelerden gelen görüşmecilerin, sol siyasete katılım biçimlerinin, katıldıktan sonra yapılanma içerisindeki siyasi pozisyonlarının ve günümüzdeki siyasi tercihlerinin diğerlerine göre farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu alt başlık altında sosyalist harekete katılımında ailesinin siyasi tercihlerinin yadsınmayacak etkisi olduğunu söyleyen görüşmecilerin yaşam öykülerine ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Bireylerin deneyimlerine ve yaşadıkları önemli kesitlere dair söylediklerinden yola çıkıldığında, olayların ve koşulların neden-sonuç ilişkisi daha Rahat systematize edilebilmiştir. Bu sayede bireylerin sosyalist hareketi deneyimledikleri andan itibaren günümüze kadar geçen süreci kapsayan anlatıları, çalışma kapsamında kronolojik olarak yeniden hikayeleştirilmiştir.

Bu kategori altında yer alan bireylerin siyasi tavırlarının şekillenmesinde ailenin siyasi tercihinin ve eğilimlerinin önemli bir rol üstlenmesi, öncelikle habitusun etkisine işaret etmektedir. Ansart'ın belirttiği üzere “belli bir zaman ve mekâna ait toplumsal koşulların kafamıza yerleştirdiği kazanılmış niteliklerin, algı, takdir ve eylem şemalarının bütünü”ne işaret eden (Ansart 1990, s. 41) habitus, bireylerin ailesinin ve içinde yer aldığı sosyal çevresinin değerlerinden etkilenmesini ve siyasi tercihinin bu doğrultuda şekillendirmesini mümkün kılmıştır. Bu durum bireyin eylemleri tarafından şekillendirilirken aynı zamanda bireylerin eylem ve tercihlerini de şekillendiren habitusun etkisine bir örnek teşkil eder niteliktedir (Wacquant, 2007). Çalışma kapsamında ailesi sol hareketi

deneyimlemiş ya da sosyalist siyaset içerisinde yer almış bireylerin sola eğilimlerinin, sosyalizme dair hiç eğilimi olmayan ailelerin çocuklarına kıyasla daha farklı ve “bilinçli” bir tercihlilik durumunu içerdği, çalışma verilerinden yola çıkıldığında görülmüştür.

Görüşmecilerden Veysel (70, doğum yeri: Malatya), solculuğunda ailesinin CHP sempatzanı olmasının etkili olduğunu dile getirmektedir. Veysel, halkevinin açılmasıyla birlikte burada yapılan sohbetler, toplantılar sonucunda siyasete özenmeye başlamıştır. Liseye geçtiğinde ise “siyasete aklı ermeye başladığından” tercihinin Sovyetler Birliğinden yana olduğunu söylemiştir. 1966-1967’li yıllarda İstanbul’da başlayan öğrenci hareketleri, siyasete karşı olan ilgisini daha da pekiştirmiştir. 1969 yılında İstanbul’da üniversiteyi kazanmasıyla⁹ birlikte gençlik örgütlenmeleri içerisinde yer almıştır. İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği (İYÖKD)¹⁰, Devrimci Gençlik (Dev-Genç)¹¹, Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF)¹² gibi örgütlenmelerin toplantılarına katılmıştır. İstanbul’daki Balıkesir yurduna Yusuf Küpeli, Sarp Kuray gibi isimleri dinlemek için gitmiştir. Veysel’in ifadesiyle bu yıllardaki aktiflik düzeyi, kitlenin içerisinde olmakla sınırlıdır. Kitlenin içerisinde yer almanın motive edici olduğunu dile getirmektedir. Okula devam mecburiyeti olmadığı için de siyasette özgürce kullanılabilecek zamanı vardır. Veysel bu durumu “dernekte, kantinde ya da yurttta toplu halde bir araya gelirdik. Tek gündemimiz vardı ve söz konusu gündem ders değildi, siyasetti.” diyerek özetlemektedir.

⁹ Veysel üniversite okumaya ilk olarak Galatasaray Mühendislik Fakültesinde başlamaktadır. 1970 öncesi özel okul şeklinde olan Galatasaray Mühendislik Fakültesi 1970’li yıllarda devletleştirilmiştir. Yıllar içinde sol örgütlenme içerisinde yer almak, her gün bildiri dağıtmak, boykot yapmak, duvarlara yazı yazmak, resim yapmak, öğrenci olaylarında aktif konumlanmak gerekçeleriyle okuldan atılmış ve 14 yıl sonrasında çıkan af sayesinde (1983 yılı) mezun olabilmıştır.

¹⁰ İYÖKD, 1973 yılında kurulmuştur ve öğrenci gençlik, bu dernek kapsamında yeniden örgütlenmeye başlamıştır. 1975’te İYÖKD’nin kapatılması sonucunda yerine İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği (İYÖD) kurulmuştur (Yurtsever, 2008, s. 196).

¹¹ 1960’larda solun son yükselişini temsil eden Dev-Genç, “sol gençlik örgütlenmelerinin oluşturduğu bir birlik” olarak karşılık bulur (Odabaşı, 2017, s. 352).

¹² Üniversitelerde örgütlenmek adına TİP ve Yön dergisi/hareketi etrafında bir araya gelen üniversiteli gençler, bir sonraki adımda fakültelerde fikir kulüpleri açmıştır. Üniversitelerdeki Fikir Kulüplerinin tek çatı altında birleşip Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) adını alması ise 1965-1966 eğitim-öğretim yılı içerisinde gerçekleşmiştir. 1969 yılına gelindiğinde ise FKF’nin adı ve tüzüğü, MDD’ci gençler tarafından Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) olarak değiştirilmiştir. TFGF, Dev-Genç olarak anılmıştır. TFGF, kamuoyunda bilinen adıyla Dev-Genç, 1960’ların sonunda solun son yükselişinin temsilidir (Odabaşı, 2017, s. 352).

Veysel, üniversite öğrencisiyken siyasete olan ilgisi nedeniyle Hukuk Fakültesi'nde okuyan bir arkadaşıyla “hangi partiye (TİP’e mi yoksa TKP’ye mi) üye olalım” diye tartışmaya başladığını söylemiştir. Veysel o yıllarda siyasi bir örgütlenmeye dâhil olmayı “tarafsız olma şansımız yok. Çünkü bir tercihimiz var.” diyerek açıklamaktadır. Bu tercih sonucunda TKP’ye üye olmuştur. TKP’ye katılmasının ardından 1975 yılından itibaren gençlik örgütlenmesi için farklı illere gitmeye başlamıştır. Siyasi çalışmalarının yanı sıra tarımsal amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifi’nde (Köy-Koop) çalışmıştır. Bu görev sonucunda profesyonel olarak Köy-Koop’a yönelmiştir. Kooperatiflerin tarımsal amaçlı köy birliklerini kontrol edecek düzeye eriştiğini, oldukça güçlendiğini söylemiştir. Fakat Veysel’in sözlerine göre 12 Eylül 1980 sonrası askeri yönetim bu kooperatifleri ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yapmış ve çoğunluğunun eski düzeydeki aktifliği kalmamıştır.

Veysel’e sosyalist siyasete katılımındaki temel motivasyonunu sorduğunda ise cevabı çok net bir biçimde vermiştir: “Bağımsız Türkiye’yi kurmak, toplumun refah düzeyine erişmesine öncülük etmektir. Bu uğurda da bizlerin hiçbir bireysel çıkarı yoktur. Tek gaye halkın faydasıdır.” Veysel, TKP ile ilgili olan düşüncesinin hiç değişmediğini, tercihi daima TKP’den yana olduğu için başka bir örgütlenmeye dâhil olmadığını ve Ortodoks-Marksist bakış açısının kendisi için hala geçerliliğini koruduğunu dile getirmektedir. 12 Eylül 1980’e kadar TKP içerisindeki örgütlülüğünden dolayı yaşamını iki farklı ilde geçiren Veysel, 12 Eylül 1980 sonrası aranması sebebiyle kaçak hayatı yaşamıştır. Bu süre içerisinde farklı illere gitmiştir. Bugün yaşadığı yeri tercih etmesindeki nedeni, burada müteahhitlik yapan bir okul arkadaşının kendisine ortaklık teklif etmesi olarak ifade etmiştir.

Veysel bugünkü siyasi parti tercihinin HDP’den yana olduğunu söylemektedir. HDP’yi eski TKP’nin misyonunu üstlenen bir parti olarak görmekte ve düşüncesini TKP=HDP şeklinde özetlemektedir. Fakat TKP’nin dışında hiçbir siyasi partiye üye olmamıştır. Yani HDP’nin üyesi değildir. Sadece seçimlerde partiyi desteklemekte ve oy vermektedir. Ancak oy kullanması gerektiğinde konjektör gereği tercihini demokratik ittifaklara imkân sunan partiden yana kullanabileceğini dile getirmektedir. Geçmişte CHP’ye oy vermiş biri olarak bugün HDP’nin daha doğru politikalar izlediğini/uyguladığını düşünmektedir. Veysel, bugün yaşı gereği mitinglere katılamasa da 1 Mayıs eylemlerine gittiğini ifade etmektedir. Bu durumu “Zaten komünist ahlakı alan birinin boş durma şansı yoktur.

İşe yarama dürtüsüyle hayattan çekilemiyorsun” diyerek açıklamaktadır. Ayrıca Veysel, kurulmasına öncülük ettiği bir vakfın, kurulduğu andan itibaren değişmeyen tek yönetim kurulu üyesi olduğunu söylemektedir. Veysel’in ifadesiyle, yaşadığı ilçede kurulan bu vakıf sayesinde hem kent yeni termalle merkezi olarak ısıtılmakta hem de vakfın kazandığı parayla okul inşa edilmektedir. 1980’den bugüne serbest ticaret ile uğraşan ve müteahhitlik yapan Veysel, bölgede 3-4 tane konut kooperatifi kurduklarını ve neredeyse herkesin bir evinin olmasına olanak sağladıklarını dile getirmektedir. Ek olarak Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nde yönetim kurulu üyesi olarak aktif konumlanmaktadır.

Veysel sol siyasette aktif olmanın avantajlarının ve dezavantajlarının neler olduğu sorusuna ise şöyle yanıt vermiştir:

- Sol da olmanın dezavantajı olmaz, avantajı olur. Eyleme vs. katıldıysan her şeye razı olarak girersin, yaptığın her şey senin idealindir. Başaramayabilirsin. Bu durumda görevi devredip kenara çekilebilirsin. Ama seçilmiş bir yolda avantaj ve dezavantaj söz konusu edilemez.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Leman (70, doğum yeri: Ankara), babasının köy enstitüsü mezunu bir öğretmen olarak 50’li yıllarda *Devrimlere Bekçi* adında çıkarılan gazetenin dağıtımında ve çalışmalarında yer aldığını söylemiştir. Bu çalışmalardan dolayı evlerine gelip giden çok fazla insan olmakta ve Leman, pul yapıştırma vb. işlerde babasına yardım etmektedir. Fakat Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte Leman’ın babası, gazetecilik faaliyetleri sebebiyle sürgün edilmiştir. Leman’ın sözlerine göre, babası öğretmen olmasının ve çıkarılan gazete çalışmalarında yer almasının dışında pek çok işle (federasyon, Türkiye Öğretmenler Sendikası-TÖS vs.) ilgilenmektedir. Türk Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu’nun hem üyesi hem de yönetiminde bulunmuştur ve 1969 öğretmen boykotunu¹³ organizasyonunda görev almıştır.

Leman’ın anlattıklarına göre, aileden gelen sol eğilimi, üniversite yıllarında hayli güçlenmiştir. Çevresindeki arkadaşlarının Türkiye Halk Kurtuluş

¹³ 1969 öğretmen boykotu, 15 Aralık 1969’da Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın (TÖS) önderliğinde ve Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası’nın (İLKSEN) katılımıyla gerçekleştirilmiştir ve boykot, dört gün sürmüştür. Türkiye’de görev yapan 156 bin öğretmenden 109 bini boykota katılmıştır. “Böyle bir kitlesel eyleme, Türkiye, boykot öncesinde de sonrasında da tanık olmamıştır.” (Demir, 2022).

Örgütü'nden (THKO)¹⁴ olması Leman'ın da bu yapılanma içerisinde eylemlere, toplantılara katılmasını sağlamıştır. Bu noktada Leman, sosyalist harekete katılım amacının bilinçli bir tercih içermediğini ama adalet, eşitlik, iyiye duyulan özlem ve kötülüğe karşı duruş isteğinin bir sonucu olduğunu söylemektedir. Dediğine göre ilk eylemliliği, 12 Mart 1971¹⁵ muhtırasından sonra olmuştur. Ayrıca bu yıllarda yasaklı olan ve piyasadan temininde güçlük çekilen kitaplardan Lenin'in *Ne Yapmalı* isimli kitabını gece gündüz aralıksız çalışarak 15 günde daktilo etmiştir. Kitapta dipnotlar, parantezler vb. gibi birçok detay olduğu için daktilo etmesinin zor olduğunun da altını çizmiştir.

Leman 1975 yılında üniversiteden mezun olduğu yıl Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde “Eğitim Uzman Yardımcısı” kadrosuyla memuriyete başlamıştır. 1976'da ise Türk Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği'ne (TÖB-DER) üye olarak mücadeleye devam etmiş ve faaliyetler de yer almıştır. O yıllarda TÖB-DER bünyesinde var olan çeşitli gruplar arasından *Yurtsever Devrimci Öğretmen* grubunda yer almayı tercih etmiştir. 16 Mart 1978 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde meydana gelen olayları protesto etmek adına demokratik kitle örgütlerinin çağrısına uyarak iki saat iş bırakma kararını uyguladığı için iki farklı liseye sürgün edilmiştir.

Leman 1 Mayıs 1979 tarihinde “*Yaşasın 1 Mayıs Halkın Kurtuluşu*” imzalı afiş astığı için, bir süre Mamak Cezaevi'nde kalmıştır. Kendisi bu durumu “cezaevi sürecimin başlangıcıydı” diyerek açıklamaktadır. İkinci gözaltı ise Maraş Katliamı protestosuyla ilişkili gelişmiştir. 1979 yılı sürgün edildiği lisede görevli olduğu zaman (burada göreve başlayalı üç ay olmuştur) Maraş katliamının birinci yıl dönümüne denk gelmiştir. TÖB-DER'in de içinde olduğu demokratik kitle örgütleri, bu katliamı protesto etmek için bir günlük boykot kararı almıştır. Leman, Maraş katliamını protesto ettiği için açığa alınan öğretmenlerden biridir. Olaydan bir süre sonra öğrencilerin “açığa alınan öğretmenlerimizi geri istiyoruz” diyerek okulu işgal etmesi üzerine Leman, belli sayıdaki öğrenci ile birlikte gözaltına alınıp

¹⁴ Marksist-Leninist bir örgüt olan THKO, kuruluşunu 4 Mart 1971 tarihinde, bir dizi eylem gerçekleştirdikten sonra, kamuoyuna duyurmuştur. 12 Mart 1971 muhtırası öncesinde dağa çıkarak gerilla savaşı başlatmanın gerekliliğine inanmaktadır (Ersan, 2014, s. 37). Ayrıca THKO için eylemin söylemden, pratiğin ise teoriden önde geldiği söylenebilir (Yurtsever, 2008, s. 106).

¹⁵ 12 Mart 1971 tarihinde 32. Türkiye Hükümetinin istifa etmeye zorlandığı askeri bir müdahale/muhtıra gerçekleştirilmiştir. Bu muhtırayı Faruk Gürler (Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral), Memduh Tağmaç (Genelkurmay Başkanı Orgeneral), Celal Eyiceoğlu (Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral) ve Muhsin Batur (Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral) imzalamıştır.

tutuklanmıştır. Sonuçta yaklaşık bir yıl cezaevinde yatmıştır ve bu, Leman'ın ikinci cezaevi sürecidir.

17 Eylül 1980 tarihinde tahliye olan Leman, tahliyeden bir buçuk ay sonra TÖB-DER, Yurtsever Devrimci Öğretmen Grubundan öğretmen arkadaşlarıyla toplantı yaptığı için gözaltına alınıp Derinlemesine Araştırma Laboratuvarı'na (DAL)¹⁶ götürüldüğünü söylemiştir. Leman'ın belirttiğine göre bu dava, Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP)¹⁷ davasına bağlanmıştır. Leman yaklaşık yedi yıl ceza almasının yanı sıra memuriyetten de müebbeten men edilmiştir.

Leman 1986 yılında cezaevinden çıktıktan sonra memuriyetten men edildiği için iş arayışına girmiştir. Kendisi Çocuk Saati'yle ¹⁸ yetişen biri olarak çocukluğundan cezaevine girene kadar dublaj ve TRT'de seslendirme yapmıştır. Fakat cezaevinden çıktıktan sonra TRT'den çağrılmamış, seslendirme yapması istenmemiştir. Bu süreçte Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nde (TMMOB) sekreter olarak çalışmıştır. 1989-90'lı yıllarda ise özel televizyonlarda seslendirmelerin yoğunluğu sebebiyle özel stüdyolar da açılmaya başlayınca buradaki işinden ayrılmış ve bu stüdyolarda seslendirme yapmaya başlamıştır. Özel stüdyoların yanı sıra Leman'ın sözlerine göre “korkular geçtikten sonra” TRT'den de çağırılmıştır. Böylece özel stüdyoların yanı sıra TRT'de de seslendirme yapmıştır. Bu durum ekonomik olarak rahat bir yaşam sürmelerine olanak sunmuştur. 1993'te emekli olmasına rağmen 2010 yılına kadar seslendirmelerde çalışan Leman, 2010 yılında yaşadığı yerden ayrılıp Ege Bölgesi'ndeki bir tatil beldesine yerleşmiştir.

1971'de THKO içinde aktif siyasette bulunan, 1976'dan itibaren Halkın Kurtuluşu dergisi etrafında örgütlülüğünü devam ettiren ve 1980'de TDKP'de yer alan Leman, cezaevi sürecinin ardından 1996'da kurulan Emek Partisi'ne üye olmuştur. Leman Emek Partisi'nin, Halkın Kurtuluşu ve TDKP geleneğinden geldiği için, tamamen kendi ideolojisini ve düşüncesini yansıttığını söylemiştir. Hatta parti hakkındaki düşüncesini “Emek Partisi'ni çok samimi ve doğru buluyorum.” diyerek açıklamaktadır. Emek Partisi'nin yanı sıra 1998'de İnsan

¹⁶ Derinlemesine Araştırma Laboratuvarı ya da Derin Araştırma Laboratuvarı (DAL), 12 Eylül 1980 darbesi sonrası dönemde Ankara Emniyet Müdürlüğü içinde “D Grubu” olarak anılan siyasi şubeye verilen isimdir. D Grubu daha sonra ‘D’nin Arapça okunuşuyla “DAL” olarak anılır hale gelmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinde gözaltına alınan kişilere yönelik sistematik işkence ve kötü muamele suçlarıyla gündeme gelmişti (Milliyet, 2016).

¹⁷ TDKP, THKO geleneğinden gelen örgütlenmelerden birisidir (Yurtsever, 2008).

¹⁸ TRT'de yayımlanan bir radyo programının adıdır.

Hakları Derneği'nde (İHD) Merkez yönetim kurulu üyesi görevini üstlenmiştir. İHD'nin ardından 1998-1999 döneminde Emeğin Partisi İl başkanlığı yapmıştır ve hala partinin aktif üyesidir. Ayrıca 78'liler Derneği'nin de kurucuları arasındadır. Leman, "sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?" şeklinde yönelttiğim soruya şu cevabı vermiştir:

- Solda olmanın dezavantajı çoktur. Yaşananlar ortadadır. Cezaevi, memuriyetten atılma, işsiz kalma, ötekileştirilme vb. saymakla bitmez. Ama ben de dâhil çevremde olan insanlar (bu sadece benim görüşüm değildir) "iyi ki o dönemi yaşamışız ve iyi ki devrimci olmuşuz" diyoruz. Çünkü bize çok güzel değerler kazandırdı. Eğer birey yaşamını devrimci olarak sürdürebiliyorsa solda olmak avantaja dönüşüyor. Her türlü sorunu çözme gücünü ve becerisini kazanmış oluyorsun. Zira bizim gibiler için hayat, sürekli kendini yenileyerek ve gelişerek ilerliyor (Leman, 10).

Görüşmecilerden Mahmut Memduh Uyan (67, doğum yeri: Mersin/Silifke), abisinin üniversitede siyasi mücadelede yer aldığını, öğretmen olan kardeşlerinden birinin TÖS vb. faaliyetler içerisinde konumlandığını, örgüt üyesi suçlamasıyla cezaevine giren ve mesleğinden atılan kardeşlerinin bulunduğunu ve babasının CHP'li olduğunu söyleyerek aile içindeki sol geleneği işaret etmiştir. Ailedeki sol gelenek, Uyan'ın da sola eğilim göstermesinde etkili bir rol üstlenmiştir. Uyan bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

- Ailemdeki sol eğilim Cumhuriyet Halk Partili, modernist ve aile fertlerinin çoğunluğunun öğretmen olmasından ileri gelir. Düşünsel ve sempati yapımız tümüyle soldan yanaydı. Mesela benim okuduğum kitaplar benim büyüklerimin de okuduğu kitaplardı. Hatta çoğu zaman okuduğum kitapları bana büyüklerim önerirdi. Böylelikle aile bağımız içerisinde de birbirimizi sol siyasi örgütlenme noktasında pozitif anlamda etkileme durumu oluştu.

Uyan, ailesinin siyasi tercihlerinden dolayı sürekli baskı altında kalmasının, hayata dair bakış açısını ve içinde bulunduğu ortamı belirleme noktasında kendisine olumlu katkı sunduğunu düşünmektedir. Ortaokuldan sonra üç yıl daha okuyarak ilk öğretmen okulundan mezun olmuştur. 1972-1973'lü yıllarda (17 yaşında) ilkokul öğretmeni olarak Yozgat'ın bir köyüne atanmıştır. Bir süre sonra basit gerekçelerle açığa alınmıştır. Ardından da Yozgat'ın bir başka köyünde göreve başlatılmıştır. Yaklaşık bir yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1974 yılında Hacettepe

Üniversitesi'ni kazandığı için mesleği bırakmıştır (Uyan, 2015, s. 124-127). Uyan öğretmenliğin aksine öğrenciliği tercih etmesindeki nedeni, devrimci-demokrat gelişmelerin kendisini cezpt etmesi ve o günün atmosferinde herkesin belli bir siyasi ideolojiye eğilim göstermesi olarak tarif etmiştir. Böyle bir eğilim, bireylerin farklı değerleri deneyimlemesi yönünde konjöktürel politik alanın etkisinin en belirgin örneğidir. Ayrıca dönemin kuşağında öne çıkan figürlerden de etkilendiğini söylemiştir. Che'nin, Yaşar Kemal'in, Fakir Baykurt'un, Bekir Yıldız'ın, Jack London, John Steinbeck gibi isimlerin eserlerini okuyup Yılmaz Güney'in filmlerini izlemesinin de düşünsel yaklaşımının şekillenmesinde etkili olduğunu dile getirmiştir.

Üniversite sürecinde Dev-Genç içerisinde yer alan Uyan, devrim üzerine yapılan yoğun siyasal eğitim tartışmalarının içerisinde bulunmuştur. O dönem basılan broşürler¹⁹ ile *Emperyalizme ve Oligarşiye Karşı Devrimci Gençlik* adıyla çıkarılan derginin satışını da yapmaya başlamıştır. Ayrıca mahalli çalışmalarda yer almış, okullarda ve yurtlarda sağ grupların işgallerinin kırılması için örgütlenme noktasında aktif rol üstlenmiştir. Ankara Yüksek Öğrenim Derneği (AYÖD) içinde de yer almıştır. Yaz tatillerinde memleketine döndüğünde ise mahallesindeki gençlerle devrimcilik üzerine konuşup sohbet etmiştir. Kendisinden etkilenen bu gençler, üniversiteyi kazandıkları illerde devrimcilerle birlikte hareket etmiştir (Uyan, 2015, s. 71). Uyan, Dev-Genç'in ardından Devrimci Yol içerisinde örgütlü mücadelesini sürdürmüştür.

Uyan, sağ grupların saldırılarının artışı ve devrimciler olarak kendilerinin savunma konusundaki yetersiz oluşları nedeniyle başlangıçta beş arkadaş olarak "şehir gerillası örgütlenmesi" üzerine yoğunlaştıklarını dile getirmiştir. Uyan'ın ifadesiyle şehir gerillasına nasıl geçileceği, altyapısının nasıl olacağı ve ne yapılması gerektiği soruları üzerine tartıştıktan sonra dışarıya karşı devrimci görüntüden uzaklaşma ve devrimciliği çağrıştıran her türlü eylemin/pratiğin dışına çıkma kararı almışlardır. Bir süre sonra da askeri yapılanma, belli bir düzeyde hayata geçirilmiştir. Çünkü gençlerden köylülere kadar her kesimden insan, kısmen de olsa silahlı mücadele içerisinde yer almıştır (Uyan, 2015, s. 89-90, 92).

¹⁹ Bu dönemde çıkan broşürlerden birkaçı şöyleydi: Ekonomik-Demokratik Mücadele, Marksist Yöntem, Gençlik Mücadelesi, Emperyalizm ve Yeni Sömürgecilik, Gençlik Üzerine, Demokrasi Mücadelesi. Birkaç baskı yapan bu broşürleri hem satıyor hem de okuyorduk. Bu sayede hızlı bilinçlenme yaşadık (Uyan, 2015, 77).

Uyan, 12 Eylül 1980 darbesinin gelmesine yakın bir zamanda şehir gerillası olarak farklı illerde örgütlenme çalışmalarına katıldığını söylemiştir. Uyan'ın sözlerine göre 12 Eylül 1980 darbesi yaklaşırken Malatya'ya 10-15 km uzaklıktaki köylerde kalmışlardır. Bu süreçte beslenme ve barınma gibi ihtiyaçlar konusunda halktan çok fazla destek gördüklerini ve halk tarafından sevildiklerini söylemiştir. Hatta halk cuntaya karşı kendilerine/devrimcilere silahlarını teslim etmiş ve bu sayede silah sayısı, devrimci birey sayısını geçmiştir (Uyan, 2015, s. 164). Ancak 12 Eylül 1980 darbesi gelince merkez komitenin yakalanmasıyla birlikte mücadelenin seyrini belirleyecek kadronun olmayışı ve devrimci hareketin öderliğini yürütenlerin yaptığı açıklamadan (herkes ne yapacağına kendisi karar vermelidir) dolayı kentte sınırlı sayıda askeri birim bırakıp kıra/dağa yönelme kararı almışlardır. Uyan'ın da içerisinde olduğu yedi-sekiz kişilik grup olarak dağlara/kıra yönelmişlerdir (Uyan, 2015, s. 217). Burada önce Ana Gerilla Birliği (AGB)²⁰ olarak örgütlenmişlerdir. Tokat, Malatya, Ordu, Sivas gerilla üssü bölgelerdir ve Uyan bu birliğin kurucu komutanıdır (Uyan, 2015, s. 231).

AGB'ye yapılan operasyonlar hareket alanlarını sınırladığı için Bölge Gerilla Birliği oluşturulmasına karar vermişlerdir (Uyan, 2015, s. 249). Fakat darbe nedeniyle baskı ve şiddete uğrayan halk, artık devrimcilere destek vermemektedir. Hatta Uyan'ın ifadesiyle destek verdikleri, çocuğunun derslerine yardım ettikleri yoksul bir aile kendilerini ihbar etmiştir (Uyan, 2015, s. 419). Yaşanan bu olumsuz süreçlerden dolayı demokrasi mücadelesini merkeze alan bir politik hat kurulmasına, kır ve kent olarak bütünlüklü ve iç içe mücadele etmeye yani "birleşik devrimci savaş stratejisi" (gerilla savaşı) yürütmeye karar vermişlerdir (Uyan, 2015, s. 184). Fakat Uyan, tüm alanlar daralınca Suriye-Lübnan-Filistin kamplarına gitmek anlamlı hale gelmiştir. Bu doğrultuda 1982 yılında Suriye'ye giden Uyan, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kamplarına katılmış ve burada eğitim almıştır. Kendisine Filistin örgütlerinden olan *Demokratik Cephe* adına kimlik hazırlanmıştır. İlk gittiği kamp Filistin Demokratik Cephe'sine ait Malula Kampı'dır. Bunun yanı sıra farklı kamplarda da (El-Fetih, Beka Vadisindeki bir kamp, Helvi Kampı) kalmıştır (Uyan, 2015, s. 341, 344). Bu sürede Avrupa'daki Devrimci Yolcular yeni bir strateji belirlemek ve faşizme karşı politik mücadele

²⁰ Ana Gerilla Birliği (AGB), 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Devrimci Yol tarafından yürütülen kır gerillası faaliyetidir. Askeri bir örgütlenme olan AGB'nin öne çıkan ismi Mahmut Memduh Uyan'dır.

yürütmek adına parti olunduğunun açıklanmasına dair karar almıştır. Bu fikri kendisiyle birlikte yanındaki arkadaşlarının da onaylamadığını söyleyen Uyan, tartışmalar yapılırken 1982 *Politik Hattı*²¹ adıyla anılan yazılar ürettiklerini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra yurtdışında iken Devrimci Yol olarak *Faşizme Karşı Birleşik Devrimci Cephe* (FKBDC) adı altında ortak bir gerilla mücadelesi yaratmak istemişlerdir. Ancak gerek örgütsel dağınıklık gerekse Avrupa'daki tartışmalar nedeniyle bu cephe oluşturulamamıştır (Uyan, 2015, s. 355-356).

Uyan, 1985 yılında harekete dair genel tartışmayı yürütmek ve örgütlenmeyi toparlamak adına Türkiye'ye dönmüş ve çalışmalar içersindeyken yakalanmıştır. Başlangıçta idam cezası alan Uyan, Şartlı Tahliye Yasası çıkınca on yılın ardından 1995 yılında tahliye olmuştur. Cezaevinden çıkınca da askere gitmiştir. Askerliğin ardından geçimini sağlamak için sınırlı sayıdaki arkadaşlarının ("on kişiyi geçmez") dayanışmasıyla ve farklı iş kollarında çalışarak hayatını idame ettirmeye çalışmıştır. Örneğin bir süre televizyon alanında metin yazarlığı yapmış, kafeteryada çalışmış ve büro faaliyetinde görev almıştır. Farklı işlerde çalışmasının kendisine gündelik hayat içerisinde belli kolaylıklar sağladığını ifade etmiştir. Uyan, 1972-1973'lerde başlayan memuriyet (öğretmenlik mesleği) ilişkisinden ötürü 3600 iş gününü doldurarak SGK yasasına göre emekli olmuştur. Emeklilik için yaklaşık iki-üç yıl dışarıdan ödeme yapması gerektiğinde ise yakın arkadaşlarının/yoldaşlarının maddi destek verdiğini dile getirmiştir. Uyan bugün için tek gelirinin en düşük ücretle ödenen emekli aylığı olduğunu söylemiştir.

Uyan, örgütsel mücadelesinin Devrimci Yol'dan sonra sadece Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP)²² içerisinde olduğunu söylemiştir. 2004 yılında ÖDP'de

²¹ M. M. Uyan'ın sözlerine göre 1982 Politik Hattı, 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte yaşanan yenilgiler sonucunda, Devrimci Yol'un, hareketi yeniden toplama ve örgütlenme için çalışmasıdır. Bu kapsamda kitleleri bir araya getirerek yeniden önderlik edecek bir hareket durumuna erişmek için taslak yazılar yayınlamıştır. Bu taslak yazılar 1982 *Politik Hattı* olarak adlandırılmış ve hareketin ele alıp tartışacağı konulara derinlemesine yer vermiştir. Amaç dağınıklığa son verip örgütsel birliği yeniden yaratmaktır. 1982 Politik Hattı hayata geçirilememiştir. Fakat ortaya koyduğu yaklaşımlar, tartışmalar önem taşımaktadır. Zira "nasıl bir demokrasi ve sosyalizm" olması gerektiği sorusu bu sayede tartışılır hale gelmiştir (Uyan, 2015, s. 384-385).

²² 12 Eylül 1980 darbesinin ardından sosyalist sol hareketin farklı sol fraksiyonlarının dağılmış olmaları nedeniyle bir araya getirilmesi için 1989 ve 1990 yılında Kuruçeşme Toplantıları düzenlenir. Bu toplantılarda Birleşik Sosyalist Parti'nin (BSP) temelleri atılır. Zira BSP, Kuruçeşme Toplantılarındaki tartışma sonucunda farklı ideolojik ve politik geçmişe sahip beş sosyalist hareketin (SBP'nin öncülüğünde ve Kurtuluş, Emek, Yeni Yol ve Sosyalist Politika grubu) bir araya gelmesiyle 1994'te Ankara'da kurulur. BSP, 1996 yılında Devrimci Yol çevresinin kurduğu *Geleceği Birlikte Kuralım Parti Girişimi* ile bir araya gelir. Bu birleşme ile 1996 yılında Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) doğar. ÖDP kuruluşundan itibaren bir birlik projesi olarak çeşitli sol grupları bünyesinde barındırır. Ayrıca parti içerisindeki bu sol gruplar,

yer alan Uyan, belli bir aşamadan sonra partiden ayrılmıştır. ÖDP'nin ardından herhangi bir siyasi yapılanmaya dâhil olmayarak bağımsız hareket etmeyi tercih etmiştir. Fakat 7 Haziran 2015'te HDP'nin ilk kez parti olarak seçime girmesinden dolayı parlamentoda belli bir ağırlık kazanmalarını desteklemek için dayanışma adaylığı içerisinde olması gerektiğini düşünmüş ve Ankara II. Bölgeden aday olmuştur. Partinin barajı aşması noktasında HDP'ye destek olmak için aday olduğunu söyleyen Uyan, milletvekilliği için gerekli olan yüz bin oy oranına ulaşamamış, fakat 60 binin üzerinde oy almıştır.

Uyan'a göre Kürt hareketinin mücadelesini ve taleplerini göz ardı ederek bir politika oluşturmak hatadır. Fakat buna rağmen Uyan bugün HDP dâhil hiçbir siyasi parti üyesi değildir. Bugün sadece dayanışma dernekleri ve tüketim kooperatiflerinin toplantılarına katıldığını, kendi düşünüş tarzındaki tartışmalara ve sohbetlere davet edildiğinde gittiğini söylemektedir. Bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- Hiçbir örgütsel faaliyet ya da parti, tam anlamıyla beni yansıtmıyor. Sol siyasi bir hüviyet kazanmış gelişmelerden uzaktadır. Ayrıca sol anlamda çürümüşlükten çıkabilmiş bir yapıda da değiliz. Dolayısıyla siyasi belirsizliğin söz konusu olduğu yerde olmayı tercih etmiyorum.

Mücadele hayatı ve sosyal anıları Ankara'da geçtiği için bugün burada yaşamını sürdürmeyi tercih eden Uyan, sosyalist harekette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları konusundaki düşüncesini ise şöyle cevaplandırmaktadır: “Dâhil olurken bu durumun avantajları ya da dezavantajları gibi etmenler aklımıza gelmedi. Bunu sormadım ya da sorgulamadım. O dönemler böyle şeyler yoktu.”

Mehmet (64, doğum yeri: Konya) ismiyle kodlanan bir başka görüşmeci, abisinin, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) mezunu olduğunu ve onun sola olan eğiliminden etkilenecek lisenin ardından sosyalist mücadele içerisinde yer aldığını söylemiştir. Mezun olduktan sonra Yüksek Teknik Öğretmen Okulunu²³ kazanmıştır. O yıllarda okulun ülkü ocakları ve benzeri gruplar tarafından işgal altında olduğundan bahsetmektedir. Söz konusu işgal,

kendi siyasi kimliklerini koruyarak faaliyet gösterirler (Bora, 2017, s. 637-645, 693). İlerleyen süreçte ÖDP bileşenlerinin pek çoğu ayrılıp kendi yollarına giderler. Bu birleşik sol deneyimi böylece sona erer.

²³ Bu okulun öğrencilerinden biri olan Fatin Kanat'ın, Tek-Der (Tükenmeyen Umut) adıyla çektiği belgesel-sinema filminde Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'ndan mezun olan öğrencilerle yaptığı videoya, referans olarak bakılabilir (Kanat, 2016).

Mehmet'in ifadesiyle, öğretmen okullarını sol düşünceden, demokratik kültürden uzaklaştırma amacı içermektedir. Dolayısıyla sola eğilimli olan öğrenci ve öğretmenler sürekli bir yaptırımla karşı karşıya kalmaktadır. Mehmet, söz konusu yaptırımlar karşısında gerek düşünsel gerekse eylemsel düzeyde mücadele ederek tepki gösterdiğini söylemiştir. Okulda Dev-Genç örgütlenmesi yoğunlukta olduğu için kendisi de burada yer almıştır.

Mehmet, örgütlü mücadele içerisindeyken yaptığı okumalar ve arkadaşlarıyla girdiği tartışmalar sonucunda Kürt meselesinin ilgisini çektiğini söylemektedir. Baba tarafının Kürt olması ve yaşadığı yerde ciddi oranda Kürt nüfusunun ²⁴ bulunmasının da sola eğilim göstermesinde etkili olduğunu düşünmektedir. Sonuçta ise Kürt Sosyalist gruplarından biri olan Kawa ile sosyalist harekete katılmıştır. Kawa'ya katılma amacını haksızlığa, adaletsizliğe, dayatmalara karşı itiraz etme isteği ve bu itirazın doğduğu ihtiyaç olarak tanımlamaktadır.

Mehmet Kawa'da bir süre il sorumluluğu görevinde bulunmuş; uzunca bir süre seminerler vermiş, eğitim çalışmaları yapmış, dergilere yazılar yazmıştır. Amacının, inandığı haklı davada Kürtlerin gasp edilmiş haklarını geri alma ve demokratik bir toplum yaratma olduğunu dile getirmiştir. Mehmet örgütlü olduğu yıllarda Kawa'nın tamamen kendi düşüncesini yansıttığını söylemiştir. Fakat bugünden geçmişe baktığında örgütün, belli konularda yanlış düşüncelerinin/eylemlerinin olduğunu düşünmektedir.

Mehmet, Kawa'da aktif iken 1980 yılında öğretmen okulundan mezun olmuş ve öğretmen olarak göreve başlamıştır. Bir yıl sonra -öğretmenlik yaparken- Kawa'daki örgütlülüğü nedeniyle yargılanmıştır. 1981'deki ilk duruşmasında TCK'nın 146. maddesinden hüküm giydiği için 1991'de çıkan Şartlı Tahliye Yasası ile salınmamıştır. Mehmet, bu durum sonucunda davanın Yargıtay'a gittiğini söylemiştir. Yargıtay bazı delillerin yerinde olmadığı gerekçesiyle davayı bozmuş ve kamu tanığının dinlenmesini istemiştir. Ayrıca TCK'nın 125. maddesinden ceza almaları için görüş belirtmiştir. Mehmet, davanın tanıklarının, tüm bu eylemlerin uygulayıcılarıymış gibi muamele gördüklerini dile getirmiştir. "Yargılanmaya

²⁴ Yaşadığımız yerdeki Kürt nüfusun oluşumu, Osmanlı'nın, yıllarca uyguladığı nüfus kaydırma politikası ile ilişkilidir. Devlet, Balkanlar'dan bir nüfusu alıp Adıyaman'ın ortasına getirip koyuyor. Kendisiyle anlaşılmalı olan beylerle de (Kürt beyleri, Araplar vb.) kontrol ağı kuruyor. Bu sırada kendisi için sorun çıkartma ihtimali olanları –mesela bir aşireti- parçalara ayırıyor (Kürt isyanları). Bu parçalar İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine gönderiyor.

binlerce asker eşliğinde yaka paça götürüldük. Büyük koridorlarda hakaretlere, aşağılanmalara, küfürlere maruz bırakıldık.” diyerek o anları betimlemiştir. Mahkemeye çıkan kamu tanığı ifadesinde olay anında gördüğü şahısların kendileri olmadığını söylemesine rağmen Mehmet, beş yıl daha ceza almış ve cezası onaylanmıştır. Mehmet’in ifadesiyle kamu tanığı olayda gördüğü kişinin Mehmet olmadığına dair düşüncesinde ısrar ettiği için yalan söylemekle suçlanıp tutuklanmıştır. Mehmet, onaylanan ceza sonrasında Mamak Cezaevine götürülmüştür. Yaklaşık üç yılın ardından başka bir cezaevine gönderilmiştir. Tahliyesine üç yıl kala mahkûmlara ilk defa kendi istedikleri bir cezaevine gitme hakkı verilmiştir. Mehmet, memlekete yakın bir yerdeki cezaevini tercih etmiş ve yaptığı başvuru sonucunda tercih ettiği yere gönderilmiştir. 1996 Şubat ayında da tahliye olmuştur. Böylelikle 15 yıllık cezaevi sürecini tamamlamıştır.

Mehmet, 1996 yılında cezaevinden çıktıktan sonra o yıllarda evli olduğu eşi ile birlikte (ilk eşi) yeni bir hayat kurmak istemiştir. Teknik anlamda iyi bir eğitim almasından dolayı kolaylıkla iş bulacağını düşünürken adli sicil kaydı daima önüne engel çıkarmıştır. Bu yüzden kendi işini kurmaya karar vermiş ve bir işletme açmıştır. 24 yılın ardından bu işletmeyi devretmiştir. Mehmet, şu an doğrudan uğraşmış olduğu düzenli herhangi bir işinin olmadığını söylemiştir. Zamanını genellikle belgesel çekip sinema eğitmenliği yaparak geçirmektedir. Ayrıca sinema ile ilgili bir dernekte yönetici olan Mehmet, burada ücretsiz eğitimler verdiklerini ve etkinlikler düzenlediklerini dile getirmiştir. Siyasi anlamda ise, bugün HDP üyeliğiyle aktif siyasete devam etmekte (HDP’nin siyasi anlamda her düşüncesini benimsemek ve desteklememekle birlikte) ve İHD’de çalışmaktadır. Mehmet’e sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajlarının neler olduğunu sorduğumda ise şöyle bir yanıt vermiştir:

- Sol siyasette aktif olmak, insanlık uğruna var olan ideali gerçekleştirebilecek olan mecranın içerisinde yer almak demektir. Kendinle birlikte aynı söylemin gerçekleşmesini isteyenlerle ortak atmosferde buluşmak, sol siyasette aktif olmanın en büyük avantajıdır. Yani herhangi bir rant ya da kişisel çıkarın için değil, bir ideal için kendini yoruyorsun. Dezavantajı ise çoktur. Sosyal çevreden dışlanırsın, ötekileştirilirsin. Terörist damgası yersin. Hapis yatarsın, işkence görürsün. Yani saymakla bitmez.

Görüşmecilerden Rıza (58, doğum yeri: Artvin), sola dair ilk eğilimini babasından edinen isimlerden biridir. Rıza babasını “TÖB-DER’li bir öğretmendi, CHP’lidir, sosyal-demokrat bir insandır” diyerek tanımlamaktadır. Rıza, siyasetin konuşulduğu, tartışıldığı bir evde büyümüştür. Deniz Gezmişlerin idam edildiği dönemde onlardan bahsedilmesinin, Kızıldere hakkında evde tartışma ortamının yaratılmasının 7-8 yaşlarındaki bir çocuk olarak hafızasına kazındığından bahsetmiştir. Babasının yanı sıra 1975-76 yıllarında Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencisi ve Dev-Genç’li olan kuzeninden de etkilenmiştir. Rıza, sola dair alt yapısının babasıyla oluştuğunu fakat sempati düzeyindeki eğiliminin kuzeni sayesinde şekillendiğini dile getirmiştir.

Rıza, Dev-Genç’li üniversitelilerin yaptığı toplantılara, sohbetlere, tartışmalara katılmak için sürekli Trabzon’a gittiğini ve bu durumun giderek sıklaştığını söylemiştir. Liseye başladığında ise kendisini ortaöğretimde eğitim gören gençlerin demokratik ve devrimci taleplerini örgütlemek adına kurulan Tüm Liseliler Kültür ve Dayanışma Derneği (Lise-Der) içindeki eylemlere katılır halde bulmuştur. Rıza’nın anlattığına göre eylemlerin yanı sıra afişleme, yazılama ve korsan gösteriler sonucunda ilk kez gözaltına alınmış ve yaklaşık 24 gün gözaltında tutulmuştur. Bu durum okuldan sürülmesine neden olmuştur. Lise son sınıf öğrencisi olarak başka ildeki bir liseye sürgün gönderilmiştir. Bu süreç içerisinde de sıklıkla gözaltına alınmıştır.

Rıza, okulların tatil olduğu zamanlarda dokuz kişilik bir ekip olarak sorumlu oldukları köylerde bulunmuştur. Söz konusu köylerin bütün sorunları, örgütlenmesi, bölgeye yapılan saldırılara karşı koyma vb. gibi eylemlerin içinde yer almıştır. Lise-Der’in ardından Dev-Genç ve sonrasında Devrimci Yol içinde örgütlenmesini sürdürmüştür. 12 Eylül 1980 darbesi geldiğinde ise okullar açık olmadığı için bu süreçte arazide kalmıştır. Fakat arkadaşlarıyla yaptığı toplantıda alınan ortak karar ile örgütlenmenin lojistik desteğe (ilaç, gıda, ara bağlantılar vb.) ihtiyaç duyması sonucunda ilçeye gönderilmiştir. Okulu ise uzatarak 1981’de tamamlamış ve memleketine döner dönmez yapılan operasyonla tekrar gözaltına alınmıştır. Geçirdiği sorgunun ardından cezaevine gönderilmiştir.

Rıza, liseden sonra eğitim enstitüsünü kazanmış olmasına rağmen gözaltına alınıp tutuklandığı için üniversiteye kayıt yaptıramamıştır. 14 ay sonra (1982 yılında) cezaevinden tahliye olduğunda tekrar sınava girmiş ve Ankara’da üniversite kazanmıştır. Bu süreçte merkezi örgütlenme tarzında olmasa da siyasi

bağlantılarının devam ettiğini söyleyen Rıza, kendiliğinden gelişen ilişkiler doğrultusunda sosyalist hareket içerisinde aktif olmaya çabaladığını dile getirmiştir:

- Bizler kaçak arkadaşların barındırılması, yer değiştirmesi, bir yerlerde ikame edilmesi gibi görevleri üstlendik. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında gizli ilişkilerle, haberleşmelerle aktif olmaya çalışıyorduk. Ortada herhangi bir örgütlenme olmamasına rağmen biz kendimizi Devrimci Yolcu olarak tanımlıyorduk. Geriden gelen ve yeniden kurabileceğimiz bütün ilişkilerimizi var etmek, ‘biz de varız’ demek için uğraşıyorduk. Bize beklememiz söyleniyordu. Şartlar olgunlaştığında yani örgütlenme yeniden hazır olduğunda yola kaldığımız yerden devam edeceğiz, deniyordu. Tabi hiçbir zaman şartlar olgunlaşmadı ve hazır hale gelinemedi.

Rıza, cezaevinden çıktıktan sonra üniversitede, dernekleşme faaliyetlerinde oldukça yoğun ve aktif çalışıldığını dile getirmektedir. Hatta 1980'den sonra üniversitede kayıt olduğu fakültede kurulan öğrenci derneğinin kuruluşunda yer almıştır. 1983-1984 yıllarında cezaevlerindeki mahkûmlara tek tip kıyafet uygulamasına dair çıkarılan askeri nizam usulü yönetmelik nedeniyle yapılan eylemlere katılmıştır. Rıza, eyleme katılanların çoğunun gözaltına alındığını, kendisinin ise okuldan atıldığını söylemiştir. Bu olayların ardından okumaktan vazgeçen Rıza, bugün Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi mezunudur. Bugün Rıza'ya geçmişe dönük sol siyasette yer almasındaki amacın ne olduğunu sorduğumda ise haksızlıklara karşı olma isteğini gündelik hayat içerisinde örnekendirerek açıklamıştır:

- O günün Türkiye'sinde bir grup insanın bir eli yağda bir eli balda iken diğer kısmının çok zor şartlarda yaşamaya çalışması benim sol siyasette aktif olmamda etkili oldu. Kitaplarda Florya plajındaki hayatları okurken köylerde ağacın üstüne keçeyi çakıp yastık yapan insanları/aileleri görüyordum. Ya da toprak ağası olanlar parasıyla lüks hayat sürerken kendi emeğiyle geçinip zar zor karnını doyuran insanların varlığı canımı yakıyordu. Hatta benim dedem bile yaşına rağmen elinde çapası ve tırpanı ile çalışmaya devam ediyordu. Sonbaharda yakacak odun için yaylada, hayvanın başında çok zaman geçirirdi. Ama hiçbir şeyi yoktu. Tüm bunlara itirazım solda olmamı sağladı.

Rıza Devrimci Yol'dan başka herhangi bir siyasi parti/örgütlenme/yapılanma içerisinde yer almadığını söylemektedir. Devrimci Yol'un tamamen kendi düşüncesini yansıttığını ise şu sözleriyle ifade etmektedir: “Devrimci Yol kültürüyle, siyasetiyle, halka olan bakış açısıyla, örgütlenmesiyle, mücadele anlayışıyla kısacası her açıdan ben gibiydi. Desteklemediğim herhangi bir özelliği yoktu.” Rıza 1996 yılında ÖDP'nin kuruluş aşamasında yer alsa da yaşanan çatışmalardan dolayı buradan ayrıldığını söylemektedir. Bugün sadece Devrimci 78'liler Derneği'nin üyesidir. Bunun yanı sıra kendi politik geleneğine yakın arkadaşları içerisinde yer aldığı için halkevinin faaliyetlerine katılmakta fakat üyesi olmamaktadır. Rıza, maddi açıdan gelirini, aile şirketi olan inşaat firmasında çalışarak kazanmıştır. Şu anda emekli olan Rıza, yaşadığı muhiti seçme nedenini ise ‘çevresinde solcu ve aydın insanların ikamet ediyor olması’ olarak açıklamaktadır. Rıza'nın sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları konusundaki düşüncesi ise şöyledir:

- Cezaevinden çıktıktan sonra en yakınlarımızın bile bize selam vermekten imtina etmesi, eğitimimizin yarım kalması dezavantajlar arasında sayılabilir. Avantajı ise sol siyasette yer almış olmamın kendimi geliştirmeme olanak sağlamasıdır. Sol örgütlülük sayesinde edindiğim çok sağlam dostluklar ve arkadaşlıklardır. Bizler birbirimiz için gözünü kırpmadan ölüme gidebilecek dostluklar edindik. Örgütlü olmanın beraberinde getirdiği dayanışmanın vermiş olduğu haz, başka bir şeyle ölçülemez.

CHP kökenli, Atatürkçü, sosyal demokrat bir ailede büyüyen ve yaşadığı ilçenin yapısal olarak sosyal demokrat ağırlıklı oluşunun etkisiyle sola sempati duyan bir başka görüşmeci Fatih'tir (65, doğum yeri: Mersin/Tarsus). Ancak Fatih, sol siyasete eğilim göstermesindeki etmenin 1972'de Deniz Gezmişlerin asılması olduğunu dile getirmiştir. O tarihlerde henüz ortaokul öğrencisi olan Fatih, Denizlerin asılmasının ardından okuduğu ilk kitap olan *Darağacında Üç Fidan* (Nihat Behram tarafından kaleme alınmıştır) adlı eserin kendisini çok etkilediğini ve sonucunda siyasi sürecinin başladığını söylemiştir. Fatih, bu yıllarda halkevine gitmeye başlamış; buradaki öğretmenlerden Türkçe, Matematik gibi zorlandığı dersler için bir nevi özel ders almıştır. Ayrıca siyasi oluşumlar dikkatini çeker hale gelmiştir. Ortaokulun ardından liseye başlamasına rağmen ekonomik sıkıntılar nedeniyle okulu bırakıp çalışması gerekmiştir. 1976'da askerliğini bitirip geldikten

sonra Çukobirlik'e ait bir fabrikada çalışmaya başlamıştır. Fatih'in belirttiğine göre fabrikada solcular oldukça etkindir ve siyasi olarak her örgütsel fraksiyondan arkadaşı olduğu için işe gitmediğinde dahi herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Fatih bu durumu şöyle anlatmaktadır: "Fabrika bizim sayılıydı. Kartım orada asılıydı, gitmediğim zamanlar benim kartımı da okutmaları için arkadaşlarımı haberdar ediyordum. Fabrikaya girmiş görünüyordum."

Fatih, fabrikada olmadığı zamanlarda çevre illere gidip örgütlenme çalışmalarına katılmaktadır. Fatih, devrimci oluşunun ve bunu militanca yürütmesinin başlangıç noktasının fabrika olduğunu söylemiştir. Çalıştığı fabrikada Devrimci Yol düşüncesi hâkimdir ve Fatih, bu sayede Devrimci Yol mücadelesiyle tanışmıştır. Devrimci Yol ile gerek fabrikalarda gerekse okullarda, mahallelerde, sendikalarda vb. örgütlenme çalışmaları içerisinde yer almıştır. Eğitim seminerlerine, silah talimlerine ve akla gelebilecek her türlü eğitime tabi tutulmuştur. Özellikle silahlı mücadele içerisinde yer almıştır.

Fatih, girdiği silahlı çatışmalardan dolayı 12 Eylül 1980'den önce aleyhinde ifadeler verildiğini ve bu yüzden adının, arananlar listesinde yer aldığını söylemektedir. Fatih'e göre bu durumun oluşmasında eylemlerin kontrolsüzce yapılması ve spontane gelişmesi etkili olmuştur. Fatih bu süre içerisinde arandığı için evine gidememekte, fabrikada ve farklı yerlerde kalmaktadır. Fakat alanı iyice daraldığında kısa bir dönem farklı bir ile gitmiştir ve 12 Eylül 1980 darbesi olduğunda da bu şehirdedir. Darbe ile birlikte bütün dengelerin alt-üst olduğunu, güçlü konumda bulunan solun, zayıf konuma geldiğini dile getirmiştir. Fatih'in ifadesiyle fabrikada çalışan solcuların tazminatsız işten çıkarılması bu durumun somut örneğidir.

Fatih 12 Eylül 1980 darbesinin ardından yurtdışına çıkmak için tüm yolları denemesine rağmen başarılı olamamıştır. Zira yurtdışına çıkamadan yakalanmıştır. 1980'de kaldığı ev basılınca teslim olmak zorunda kalmıştır. 1983 yılında sonuçlanan davada idam cezası aldığını televizyondan öğrenmiştir. Fatih, bu cezanın müebbete çevrilmesi için ailesinin oldukça yüklü miktarda paralar harcadığını dile getirmiştir. Sonuçta Yargıtay süreci başlamış ve idam cezası müebbete çevrilmiştir. 1991 yılına kadar cezaevi süreci devam eden Fatih bu süreç içerisinde birden fazla cezaevinde kalmıştır. Bu cezaevleri içinde Eskişehir'in özel

bir yeri olduğunu söylemiştir.²⁵ 1991’de Ceza İndirimi Yasası ile birlikte cezaevi süreci bitmiş, tahliye olmuştur.

Fatih, hapisshanedan çıktıktan sonra iş arayışına girmiştir. Adli sicil kaydından dolayı iş bulmasının hayli zor olduğunu ifade eden Fatih bu süreçte birçok işte çalışmıştır. Bu durumu “ne iş bulduysam yaptım” diyerek açıklamaktadır. 1990’lı yıllarda Belediye’de çalışmak istemesine rağmen devrimci olduğu için kabul edilmemiştir. Bu süreçte önce bir kıraathane ardından bilardo salonu işletmek istemiştir. Fakat polislerin sürekli baskınlarından dolayı ikisini de kapatmıştır. 1996 yılında ise çalışmak için farklı illere gitmiştir. Eşi ve çocuğundan ayrı olan Fatih, haftanın iki-üç gününü ailesinin yanında diğer günlerini ise çalışmak için gittiği illerde geçirmek zorunda kalmıştır. 2000’li yıllarda Cumhuriyet Halk Partili birinin kendisini araması ile belediyede işe başlamıştır. “... ile aramız iyiydi, bizimle ilişkisi olan biriydi. Bir gün beni aradığında belediyeye gelip işe başlamamı söyledi. Ertesi gün yanına gittim ve Belediye’ye girişim yapıldı.” 2012-2017 yılları arasında belediyede çalışan Fatih, belediye başkanlığının el değiştirmesiyle işten çıkarılmıştır. İki yıl sonra Belediye Başkanlığı önceki partiye geçince işine geri dönebilmiştir.

Fatih, Devrimci Yol’dan başka herhangi bir siyasi parti/örgüt ya da yapılanmaya dâhil olmadığını söylemiştir. Hatta Fatih’in belirttiğine göre, en yakın arkadaşı ÖDP’ye katılması için çok uğraşmış fakat ikna edememiştir. Bu durumu şöyle ifade etmiştir:

²⁵ Fatih’in anlatımıyla Eskişehir cezaevini özel kılan tünel hikâyesidir. Fatih’in ifadesiyle Eskişehir Cezaevinde her blokta farklı örgütlenme üyeleri (PKK’lılar, Devrimci Yolcular vb.) kalıyordu ve bloklar arası geçiş yoktu. Farklı örgütlenmeden olanlar birbirleriyle karşılaşmazdı. Koşullar üç-dört kişilik ve Devrimci Yolcular toplamda kırk kişi kadardı. Devrimci Yol örgütlenmesi olarak tünel için yaptığımız programa göre bloğun ortasında yer alan koşullardan birini kazmaya başladık. Yer mozaikti ve mozağin kırılması yaklaşık üç ay sürdü. Cezaevi idaresinden ‘resim yapacağız’ diyerek getirttiğimiz malzemelerle, ressam arkadaşlar kontraplağın üzerine mozaik deseninin aynısını çizdi. Böylelikle kapağın yerine kontraplağı oturttuk. Kazıdan çıkan toprakları saklamak için de bir üst katta yer alan ve depo olarak kullanılan odayı seçtik. Depoda yer alan klozeti söktük. Aşağıda kazıdan çıkardığımız toprakları yukarıya gönderdik. Fakat tünelin sonunda yani dış duvara geldiğimiz esnada devriye gezen asker ses duyunca cezaevini bastılar. Etrafı çevirdiler ve kepçelerle her yeri kazarak tüneli buldular. Fakat tünelden çıkan toprağı ne yaptığımızı bir türlü çözemediler. Toprak depodaydı ama onlar depodaki toprağı göremedikleri için kendileriyle dalga geçtiğimizi düşündüler. Çünkü biz depoyu ikiye bölmüştük. Depoda çitalara beyaz nevresim germiş ve bu nevresimi duvarla aynı renkte boydan boya boyamıştık. Nevresimin arkasında kalan yerde de toprağı biriktiriyorduk. O yüzden kapı açılınca boyalı olan nevresim, duvar sanıldığı için biz durumu anlatana kadar kimse arka tarafa geçmeyi akıl edemedi. Bu yakalanmanın sonucunda üzerimizdeki baskılar, şiddetler daha da arttı. Biz ise bu baskılardan dolayı açlık grevlerine başladık. Grev toplamda 52 gün sürdü. 52. günün sonunda grev sonuçlandı. Çok ağır durumda olanlar vardı. Grevin bedeli, hepimiz için ağır oldu. Çoğumuzda kalıcı hasarlar meydana geldi.

- Ben kendimi siyasi olarak bir yerde bulamadım. Hep Devrimci Yol'u aradım. Tüm benliğimle bu yapıya ait olduğumu hissediyor ve düşünüyorum. Bugün ortada olan oluşumlar benim savunduğum ideolojiyi, yapıyı karşılamıyor. Bu yüzden de hiçbir yapıya katılmadım ve katılmıyorum.

Bugün Belediye'nin Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) temsilcisi görevini üstlenen Fatih; yardım kurumlarında, derneklerde, sosyal projelerde yer aldığını dile getirmektedir. İHD, bu derneklerden biridir. Fatih'e sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda ise şöyle cevap vermiştir:

- Egemen güçlerin, emperyalistlerin, sermaye kesiminin solculara kıyasla var olan güçleri dezavantajdır. Güçler dengesi %60-%40 oranında dahi olsa biz sol olarak onların düşüncesini alaşağı ederiz. Ama fark çok fazladır. 12 Eylül 1980 darbesinin bir neslin yok olmasına sebep olması, bu gücün örneğidir. Sol siyasette olmanın avantajı ise mutluluktur. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen mutluluğu bulduğum yerin adıdır, sol.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Rafet (64, doğum yeri: Niğde), solcu olmasının temelinde birçok etmenin bulunduğunu söylemektedir. Rafet, sol hareketin sınıfsal ayrıma karşı duruş sergilemesinin de ilgisini çektiğini anlatmaktadır. Zira gün boyunca çok çalışmak zorunda kalmış, genç yaşta yıpranmış, zor şartlarda geçimini sürdürmeye çalışan esnaf bir baba ve eğitim alma olanağı olmadığı için okuma-yazmayı dahi çocuklarından öğrenen bir anne karşısında, varlıklı ve hiç yaşlanmayan insanların şatafatlı hayatlarının var oluşundaki eşitsizlik dikkatini çekmiştir. Bu noktada emeğin değerinden bahseden sosyalist hareketlerin söylemleri, Rafet'in ifadesiyle, kendisine çok cazip gelmiş ve sola ilgi duymasını sağlamıştır. Ayrıca sola dair ilk eğiliminde ailesinin sol ideolojiyi benimsemesinin etkili olduğunu da dile getirmektedir. Rafet gerek anne-babasının gerekse kardeşlerinin sol siyasal ideolojiyi savunmasının yanı sıra oturduğu bölgedeki insanların tamamının solcu olduğundan bahsetmektedir. Bu durumu şöyle ifade etmektedir:

- Babam, geçmişten gelen çok köklü bir CHP'lidir. Ayrıca mahallemizdeki her aile siyasal bir hareketlenme içindeydi. İçlerinde dernek çalışmalarında

aktif görev alanlar, sendika başkanlığı yapanlar çok fazlaydı. İlerleyen sürelerde daha aktif konum elde edenler de oldu.

Rafet, sola dair gelişen ilgisinin sempatiye dönüşmesinde, 12 Mart 1971 muhtırası döneminde, belli gençlerin fotoğraflarının duvarlara asılmış olmasının, devletin her tarafta onları aramasının ve bu insanlara hitaben “şehir eşkıyası, anarşist” gibi tabirler kullanarak haklarında vur emrini vermesinin etkili olduğunu söylemiştir. Rafet, özellikle üniversite öğrencilerinin neden böyle bir eylemselliğe kalkışabileceğini sorguladığını ve bu sorgulamalarla beraber sürekli okumalar yaptığını dile getirmiştir. Bu doğrultuda 1974’te açılan Niğde İl Kültür ve Dayanışma Derneği’nin verdiği seminerlere ve önerilen kitaplar üzerinden yapılan tartışmalara katılmıştır. Bu sayede sola dair ilk toplantısını da dernek aracılığıyla gerçekleştirmiştir.

Rafet, lise öğrencisiyken okulda basın bülteni çıkardıklarını ve kendisinin Kültür ve Sanat Kolu başkanlığı yaptığını söylemektedir. Bu kapsamda şiir, öykü vs. yarışmasında birinci olanların yazılarını, tüm öğretmen okulları birbirlerine göndermekte ve böylece okullar arasında iletişim sağlanmaktadır. 1975-1976 yılları arasında lise öğrencisiyken öğretmen okullarının feshedilip öğretmen lisesine dönüştürülmesiyle birlikte Türkiye çapında boykotlar yapılmıştır ve Rafet de bu boykotlara katılmıştır. Rafet’in belirttiğine göre yapılan haksızlıklara başkaldırı niteliğindeki bu boykotlarda birçok öğrenci şiddete maruz kalırken, 22 öğrenci ihraç edilmiş, 28 öğrenci ise sürgün yemiştir. Rafet ise birkaç arkadaşıyla birlikte Danıştay’a dava açmış ve dava sonucunda, Danıştay yürütmeyi durdurma kararı almıştır. Bu sayede tekrar okula devam eden Rafet, öğretmen lisesini bitirip 1976 yılında eğitim enstitüsüne girmiştir.

Rafet, eğitim enstitüsüne geçişinin olaylı bir biçimde gerçekleştiğini anlatmaktadır. 1976’da eğitim enstitüsüne müracaat için aldığı puan, okul içindeki öğrencilerin aldığı puanlar arasında oldukça yüksektir. Rafet, Milliyetçi Cephe (MC) hükümetinin aktif olduğu dönemde yapılan mülakattaki tek bir soru yüzünden elendiğini iddia etmektedir. Bu durumu şöyle anlatmaktadır:

- Mülakatta matematikten, edebiyattan gelen tüm soruları çok iyi bir şekilde anlattım ve tam puan aldım. Fakat son soruya verdiğim cevapla sınavdan elendim. ‘1917 size neyi hatırlatır?’ diye sordular. Sovyetler Birliği Ekim Bolşevik Devrimi, dedim. Fakat cevap Alparslan Türkeş’in doğum tarihi olacaktı.

Rafet, mülakat sonucu açıklandığında kendisi yazılı sınavdan en yüksek puanlardan birini almış olmasına rağmen listeye girememiştir. O yıl Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), eğitim enstitüsüne yerleşemeyen öğrenciler için Bakanlıktan elli kişilik ek kontenjan istemiştir. Zira o dönem dışarıda kalan öğrenci sayısı tam elli kişidir ve Rafet, bu sayede okula yerleştiğini söylemiştir. 1976'da eğitim enstitüsüne girişiyle birlikte siyasi şekillenmesi de bu doğrultuda iyice pekişmiştir. 12 Eylül 1980'e kadar Halkın Kurtuluşu'nu destekleyen ve bu yüzden öğretmenlikten atılan Rafet, ayla geri döndüğünü "1402'liklerdenim" diyerek açıklamaktadır.

1978 yılında okuldan mezun olan ve öğretmenlik mesleğine başlayan Rafet, Halkın Kurtuluşu'nun dışında hiçbir örgütlenme/yapılanma içerisine dâhil olmadığını dile getirmiştir. Sadece dernekler ve sivil toplum kuruluşları'nın (STK) içerisinde aktif konumlanmış. Bu doğrultuda 1992'de Niğde'de kurulan 78'liler Derneği'nde bulunmuştur. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile Atatürkçü Düşünce Derneği'nde idarecilik yapmıştır ve bugün hala aktif üyeliği devam etmektedir. Rafet'e sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda da şu yanıtı vermiştir:

- Sol'da olmanın her zaman dezavantajı vardır. Yaşanan olumsuz süreçleri ailen ve çevren de yaşar. Daha kolay bir yol varken muhalif bir yaşamı seçmek, sistemi zorlamak, beraberinde zorlukları getirir. Bu ülkede solcu ve sosyalist olmak çok ağır bedeller ödettirir: görevden alınma, ihraç edilme, sürgün. Bir öğretmen olarak kitleler tarafından, veli profilleri tarafından, başarı yönünden sürekli takdir edilirken devlet tarafından çok acımasızca muamelelere maruz kalmamız bunu örneklendirir.

Görüşmecilerden Murat (66, doğum yeri: Erzurum), Kurtuluş Savaşı gazilerinden olan dedesinin, Cumhuriyet'i kuran kadronun içinde yer aldığını ve yattığı odada İnönü'nün resminin bulunduğunu dile getirmiştir. Bu sayede bilinçli olmasa da ilk sosyal-demokratlığının sempati düzeyinde geliştiğini düşünmektedir. Ayrıca Murat, dedesinin, İstiklal savaşı gazisi olduğu için kendisine verilen ilk maaşla 1972'de aldığı radyonun da sola eğiliminde etkili olduğunu söylemektedir. İlkokulu memleketinde tamamlayan Murat, ortaokula farklı bir ilde başlamıştır. Bu ilde hem okula gitmiş hem de çalışmıştır. Murat'ın sol ile tam anlamıyla tanışması okula İstanbul Teknik Üniversitesi'nden gelen üniversiteliler sayesinde olmuştur. Murat, bu üniversitelilerden etkilendiğini söylemiştir. Okula gelen üniversitelilerin

tavsiye ettiği kitaplardan okumalar yapmaya başlamıştır. Hatta ilk okuduğu kitabın Tanju Cılızoğu tarafından yazılan *Hoşt Amerika* kitabı olduğuunu ve okumaları arttıkça hayatı sorgulamaya da başladığını dile getirmiştir. Ayrıca bu üniversitelilerle birlikte bir gruplarının olduğuunu ve kendilerini solcu olarak tanımlar hale geldiklerini ifade etmiştir.

Ortaokulu bitirdikten sonra çalıştığı yerden ayrılıp memleketine geri dönen Murat, babasının kendisini “komünist bu, bunu öldürürler” diyerek liseye yazdırmadığını söylemiştir. İki yıl köyde kaldıktan sonra köye gelen amele tüccarıyla birlikte Adapazarı'na kanal kazmaya gitmiş ve iş bitiminde (bir ay sonra) Ankara'ya geçmiştir. Ankara'da gündüz çalışmış, gece ise okumak için Akşam Lisesi'ne kayıt olmuştur. Murat'ın sözlerine göre okulun ilk günü kavga çıkmış ve bu kavga öğrenciler arasında sağ-sol olarak saflaşmayı beraberinde getirmiştir:

- Okula ilk gün gittim. Bizim dışımızdakiler önceki yıllardan birbirlerini tanıdıkları için sohbet ediyordu. O esnada birisi kalktı ve “Deniz Gezmiş, Mahir Çayan vatan haini midir, değil midir” diye doğrudan bir soru sordu. Ben de masanın tam ortasında oturuyordum. Masaya yumruğumu vurup kalktım ve “değildir ulan” dedim. Hemen peşinden kavga başladı. Biz aynı gün içerisinde saflaştık. Solcu arkadaşları bulduk. Okula toplu gitmeye başladık.

Murat'ın ifadesiyle bu ayrışmanın ardından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde elliden fazla kişinin katılımıyla bir toplantı yapılmış ve toplantıda okula gidiş gelişlerin toplu yapılmasına dair karar alınmıştır. Çünkü okul, sağ grupların egemen olduğu bir yerdedir ve solcu öğrenciler okula gidiş-gelişlerde sürekli saldırılara maruz kalmaktadır. Murat bu sayede örgütlü hayatının başladığını dile getirmiştir. Gerek sol bilince inandığı için gerekse yetişme tarzı ve ilişki biçimlerinden kaynaklı olarak Lise-Der'e dâhil olmuştur. Ayrıca halkevine ve Devrimci Artvinliler Kültür Derneği'ne (DEVARDER) gitmeye başlamıştır. Bu dernek bünyesinde afiş ve bildiri yazarak faaliyetlere ilk kez katılmıştır. Ayrıca mahalle çalışmalarının içinde de yer almıştır. Bu süreç Dev-Genç ve ardından Devrimci Yol örgütlenmesi içerisinde mücadele etmesini beraberinde getirmiştir. Murat tüm bu tercihlerini ve sola katılım amacını şöyle açıklamaktadır: “Daha iyi bir hayat örgütlemek, vatandaş olarak üzerime düşen sorumluluğu yerine getirebilmek için mücadele etmeyi tercih ettim. Toplumsal faydayı öncelik haline getirdim.”

Murat bir yandan okulu baskı ortamında okumaya çalışırken diğer yandan sağ gruplarla çatışmalara devam ettiklerini söylemektedir. Kavga esnasında bıçaklananlar, yaralananlar olmaktadır. Bu olayların ardından okulda büyük bir kavga çıkmıştır. Murat'ın sözlerine göre kavga sonunda sağ gruplar okuldan atılmış ve okulun denetimi solculara geçmiştir. Fakat 1 Mayıs 1977 katliamından sonra okul, solcular tarafından işgal edildiği için, polisin saldırısına uğramıştır. Düzenlenen bu saldırı sonucunda yüzlerce öğrenci gözaltına alınmıştır. Murat ise emniyette bir gece tutulduktan sonra savcılığa çıkartılmıştır. Murat'ın ifadesiyle bu durum solcu öğrencilerin daha çok örgütlenmesini sağlamıştır. Murat katıldığı eylemler sonunda aranmaya başlayınca okulu bırakmıştır. 1979 ara seçimlerinin ardından Murat, Devrimci Yol tarafından farklı bir ilde görevlendirilmiştir. Örgüt'ün yönlendirdiği evlerde kalan Murat, 1980 yılında yakalanmıştır.

Murat, sorgusunun hücreye dönüştürülen devlet kurumlarında yapıldığını, şiddet gördüğünü, tuvaletin musluğuna kelepçe ile bağlandığını ve en son Mamak Cezaevi'ne getirdiğini söylemiştir. Burada beş yıl kaldıktan sonra cezası kesinleşmiş ve idam cezası almıştır. Fakat 1990'da çıkan Şartlı Tahliye Yasası'nın ardından 1991 yılında cezaevinden çıkmıştır.

Murat, cezaevinden çıktıktan sonra siyasi bağlantı kurup örgütsel mücadeleyi sürdürmek istediği için dernek vs. işleriyle uğraşan bir arkadaşının/yoldaşının yanına gitmiştir. On gün boyunca bu ildeki köyleri gezmiş, köylülerin evlerinde misafir olmuş, kahvehanelerde insanlarla konuşmuştur. Bunların hepsini tek başına yapan Murat bu durumu “insan kendini çok meşru hissettiğinde yapamayacağı hiçbir şey yoktur” diyerek açıklamaktadır. Fakat darbeden sonra dışarıda olan arkadaşlarının/yoldaşlarının hiçbir iş yapmamasını, köylere gidip ilişkileri devam ettirmemesini eleştirmiştir. Dernek işleriyle uğraşan arkadaşına “siz kendi yılgınlıklarınızı ve ürkekliklerinizi halka mal etmişsiniz. Siz kendi üzerinizdeki ölü toprağını atamadıkça halkın üzerindeki ölü toprağını atamazsınız. On yıldır hiçbir kapıyı açmamışsınız.” diyerek sitem ettiğini söylemiştir. Bir yılın ardından 1992 yılında bu ilden ayrılan Murat, farklı bir ilde Devrimci Yolcu arkadaşlarının kurduğu Demokrat Dergisi'nin binasını devrimci gençlik mekânı olarak dönüştürüp buradaki işleri yürütmeye başlamıştır. Büronun sabah açılması ve akşam kapatılmasından, temizliğinin yapılmasından, sekreterlik işlerinden sorumlu olmuştur. Ayrıca burada başlayan Tartışma Süreci için istişare

ilişkilerini organize etmiştir. Murat, Tartışma Süreci için ilk kez bir araya geldiğinde yaşananları şöyle anlatmaktadır:

- Ortada iki metin dolaşıyordu. Metnin birini “yanlışlıkla dağıtıldı” diyerek topladılar. *Satır Başlıkları* adıyla dağıtılan divanın metni vardı. Toplantıyı başlatan ve konuşma yapan abimiz ilk önce metni okudu. Sonrasında parti, dernek, vakıf vb. şeyler üzerine anlatım yaptı. Ardından da “söz salonudur” diyerek bizlere söz verdi. Ben söz istedim ve anlattıklarının birer araç olduğunu söyleyen abiye hitaben şu soruları sordum. “Öncelikle ben araçları değil amaçları tartışmak isterdim. Olsun. Size iki sorum olacak. Birincisi, bu araçların ideolojik-teorik çerçevesi ne olacaktır? İkincisi, bu araçların yaratacağı gücü nereye aktaracağız, nerede koruyacağız, ne yapacağız onlarla; mesela bir örgüt mü kuracağız yoksa savaşıyor muyuz?” Adam bu sorulara rağmen parti, vakıf anlatmaya başlayınca salondakilerin % 80’ini ayağa kalkıp “bu soruların yanıtı bunlar değil. Bu soruların yanıtı verilmezse bu Tartışma Süreci devam etmez” dediler. Ortalık karıştı. Arkadaşlardan biri söz aldı ve “bu bizim için son atımlık baruttur. Geri çekilelim ve yeniden başlayalım” diye önerdi. Bu öneri kabul gördü. Ama asıl sıkıntı bundan sonra başladı. Belli bir süre sonra yeniden başlanacak tarih belirlenmiş, takvim oluşturulmuştu. Ama o tarihe kadar konuşma yapan abi kurulu hiçbir şey bırakmadı. Her şeyi darmadağın etti. Birlikte aynı evde kaldığım genç arkadaşlara kadar herkesi etkisi altına alıp benim gibi düşünenleri izole etti. Bizler de Tartışma Süreci’ni terk ettik.

Tartışma Süreci’nin ardından bu ilden de ayrılan Murat, Yeraltı Maden-İş’te çalışan eski bir yoldaşıyla birlikte sendikacılık için uğraşmıştır. Bir süre burada bulunduktan sonra bir başka arkadaşının belediye başkan adayı için yaptığı seçim çalışmasında yer almıştır. Seçim çalışması için bürodaki faaliyetleri yürütmekte, halkla ilişkiler kurmakta; bildiri, broşür dağıtıp afiş asmaktadır. Tüm bu çalışmaların ardından seçim istenilen şekilde sonuçlanmış, Murat’ın ifadesiyle “sokak tekrar demokratik hale getirilmiştir.” Murat 1993 yılında devam eden sağ grupların saldırıları kırmak için Dikmen Halk İnisiyatifi’nin kuruluşunda yer almıştır. Burada yapılan tartışmalar sonucunda 2 Temmuz 1994’te Dikmen’de neredeyse tüm sol örgütlenmelerle birlikte fiili yürüyüş organize edilmiştir. Bu

yürüyüşe on binlerce insanın katıldığını söyleyen Murat’a göre “Dikmen, eski haline dönüşmüştür.”

Murat, 1990’lı yıllarda ÖDP’nin kuruluşunu savunanların halkevinin yönetiminde olduğunu ve Tartışma Sürecinde yaşanan sıkıntılardan dolayı kendisini halkevine üye yapmadıklarını söylemektedir. Bu durumun nedenini “beni kendilerinden görmüyorlardı.” diyerek açıklamaktadır. Murat, o zamanlarda liselilerin örgütlediği bir dernek içerisinde yer almıştır. Geçmişten günümüze çalışan ve işçi emeklisi olan Murat, bugün halkevi üyesidir. Murat’a göre bugün halkevleri, kendisiyle benzer düşüncelere sahip insanların elindedir. Doğrudan politik bir alan değildir. Herkesin girebileceği, herkesin kendini bir şekilde var edebileceği bir alan olarak konumlanmaktadır. Murat, halkevinin yanı sıra 78’liler Derneği üyesidir. Ancak Devrimci Yol’dan sonra hiçbir parti içerisinde yer almamış ve üyesi olmamıştır. Çünkü Murat, meşru militan mücadeleyi savunduğu için yasal bir partiyi doğru bulmamıştır. Ayrıca var olan yapıların hiçbirinin Devrimci Yol geleneğinin ideolojik-teorik formasyonuna uygun olmadığını düşünmektedir. Murat’a sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda şu cevabı vermiştir:

- Devrimciler idealist insanlardır. Bu yüzden yaptıkları eylemlerde bireysel avantaj düşünmezler. Çünkü biz devrimciler halkın ve ülkenin refahı, bağımsızlığı ve mutluluğu için uğraşırız. Yolun sonunda cezaevinde yatma, işkence görme ve hatta ölme ihtimali olsa da yanında huzur da vardır. Zira kitleleri örgütlediğinde, eylem yaptığında, alanları dolduğunda mutlusundur. Bu yüzden inandığın ve ideallerin doğrultusunda mücadele ettiğinde asla kar-zarar ilişkisi kurmazsın. Başına gelecek her şeyi kabullenerek ve göze alarak yola devam edersin.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Nedim (66, doğum yeri: Adana), büyük dedesinin Atatürk’ün askerlerinden biri olması sebebiyle ailede, Atatürk’e ve İsmet İnönü’ye karşı bir sempati duyulduğunu söylemektedir. Babası ise CHP içinde koştururan, çiftçilik yapan ve maden işçisi olarak çalışan biridir. Dolayısıyla Nedim’in sola eğilim göstermesinde ailesinin önemli bir etkisi vardır. Fakat Nedim’in ifadesiyle asıl etken, yaşadığı yerde yolluğun/sefaletin, açlığın hat safhada olmasıdır. Nedim, doğduğu 50’li yıllarda (Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu zamanlar) şehirlerdeki bolluk-bereketin yerele/köylere yansımadığını dile getirmektedir. Bu kıtlık dönemini bizzat yaşayan Nedim, okul zamanı geldiğinde

köyde okul olmadığı için bölgedeki yatılı okula gitmek zorunda kalmıştır. İlkokulu memleketinde tamamlayıp ortaokul ve liseyi ise bölge okullarında yatılı okumuştur. Nedim'in ifadesiyle, köyde ilk okuyan kişi kendisidir. Nedim, lise döneminin sonuna kadar herhangi siyasi bir yapılanmaya dair aidiyetinin olmadığını, Ankara'dan gelen arkadaşlarının getirdiği dergileri okuyarak sola dair kitaplara yöneldiğini anlatmaktadır.

Nedim, solcu olmasını hızlandıran etmenin 16-17 yaşlarına geldiğinde Deniz Gezmişlerin idam edilmesi olduğunu ifade etmektedir. Kendisi için halk efsanesi niteliğinde olan Deniz Gezmiş'in idamını radyoda duymuştur. Nedim bu noktada THKO doğrultusunda örgütlenme içerisinde yer almayı tercih etmiştir. Ayrıca 1974 affıyla hapisneden çıkanlarla sohbet etme fırsatı bulması da Nedim'in belirttiğine göre sola ve THKO'ya dair daha detaylı bilgi edinmesine olanak sağlamıştır.

Lisenin ardından Ankara'da üniversiteyi kazanan Nedim; burada yeni insanlarla tanışmış, yeni arkadaşlıklar kurmuş ve daha çok tartışıp okur hale gelmiştir. Gençlik derneği ve okul örgütlenmeleri içerisinde yer almıştır. Okul Derneği'nin başkanlığını yapmıştır. THKO'ya dair aidiyetinin oluşmasıyla beraber çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırmıştır. Nedim için sol ve özelinde THKO, yaşanılabilir bir dünya kurma amacını gerçekleştirmenin önündeki tek etmendir. Şikâyet ettiği her şeyi (ücretlerin azlığından; sosyal hakların, demokrasinin, insan haklarının olmayışından) tersine çevirip yaşanılabilir bir dünya inşa etmenin adresidir. Nedim, üniversite sürecinde teorik yönünün gelişmesinden ziyade pratikteki mücadelenin içinde bulunduğunu söylemektedir. Bu ayrımı, bir anekdot üzerinden açıklamaktadır:

- Direnişin içinde yer alıyor olmamız sebebiyle, her şeyden önce canımızı kurtarma, sağ kalma, saldırılara karşı direnme gayesi içindeydik. Bir an önce sosyalizmi kurup, devrimi yapalım istiyorduk. Oldukça kiteseldik, güçlüydük. Gözümüzü daldan budaktan sakınmadan yürüyen insanlardık. İnancımız bizi eyleme itiyordu. Haliyle böyle bir örgütlülüğün içinde teorik eğitim ikinci planda kalıyordu. Diğer sol gruplarla tartışırdık. Ama teoriyi özümsemiş değildik. Yine de kendimizi diğer sol örgütlenmeler karşısında daha bilgili göstermek için bazı cümleleri ezberler, tartışma esnasında kullanırdık. Örneğin “Vladimir Lenin'in *Ne Yapmalı* kitabının 128. sayfasının 3. paragrafında şöyle yazıyor” demek için 128. sayfanın 3.

paragrafını ezberlerdik. Diğer gruplar kitabın 128. sayfasını açıp baktıklarında söylediğimiz doğru olduğunu görürlerdi ve bize ‘bu adamlar resmen ayaklı kütüphane’ yakıştırması yaparlardı. Tamamen gençliğin vermiş olduğu gösteriştten ibaret bir davranış olmasına rağmen hoşumuza giderdi.

Örgütlü mücadelesine THKO içerisinde başlayan Nedim, bu yapılanmanın tamamen kendisini yansıttığını ve THKO’nun tam bir karşılığının bugün hiçbir örgütlenmede var olmadığını düşünmektedir. 1976 yılında THKO’nun ardıllarının oluşturduğu Halkın Kurtuluşu gazetesi çevresinde yer almıştır. 1978 yılında TDKP İnşa Örgütü’nün oluşum aşamasında bulunmuştur. 1980’de yakalanarak TCK’nın 141. ile 142. maddelerinden ceza almıştır. 1984’te tahliye olmuş, cezaevinden çıktıktan sonra dahi devrimcilikten vazgeçmemiş ve çevre oluşturmaya çalışmıştır. Bu süre zarfında pek çok yeni örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Emek Partisi (EMEP) 1996 yılında kurularak legal döneme geçmiştir. Nedim, o yıllarda legal partiye karşı olmasına rağmen 1999 yılında partinin İlçe Başkanı olmuştur. 2000 yılından bugüne kadar ise 78’liler Derneği’nde idari görev üstlenmektedir.

Nedim, cezaevine girmeden önce herhangi bir meslek tanımı olmadığını, serbest çalıştığını (hamallık, özel günler için tebrik kartları satışı, garsonluk) söylemektedir. Cezaevinden çıktıktan sonra bir firmada yardımcı işçi olarak işe başlamıştır. Firmadaki mühendis, kendisine işin tüm detaylarını öğretmiş ve yurtdışına giderken işi Nedim’e devretmiştir. Nedim’in ifadesiyle, bu alanda isim yapması sonucunda başka firmalardan çok iyi (çalıştığı şirketin 5 katı ücret teklif edilmiştir) teklifler almaya başlamıştır. Bu süreçte oldukça yüklü miktarda paralar kazanmış ev ve araba satın almıştır. Fakat geçirdiği bir trafik kazası nedeniyle tüm yatırımlarını sağlığı için harcamış, evlerini ve arabasını satmak zorunda kalmıştır. Nedim, 2000 yılında emekli olmuştur ve geçimini bu emekli maaşıyla sağlamaktadır. Nedim’e sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda ise şu cevabı vermiştir:

- Sol, devletin düşmanıdır. MİT’i, jandarması vs. hepsi solcu, komünist, sosyalist avındadır. Solcuyu potansiyel düşman olarak görürler. İyi olmanın hiçbir önemi yoktur. Peygamber dahi olsan solcu isen düşmansın. Bu önyargı her zaman devlette var olmuştur. Bu yüzden öne çıkan solcuları ya da solculuğa yeni başlayanları hemen gözaltına alırlar. Ya

bıktırırlar ya da kendileri için işbirlikçi yaratmaya, ajanlık teklif etmeye başlarlar. Devletin temel yaklaşımı budur. Tüm bunlar solun yaşadığı bir dezavantajdır. Hâlbuki devlet, farklılıkların güzelliğini görüp anlayabilse daha yaşanılabilir bir dünya yaratılabilir.

3.1.2 Sosyal Çevre

Bu bölümde sosyal çevrenin etkisiyle sol harekete eğilim gösteren katılımcıların siyasi tercihlerini ve bu tercihlerin gündelik yaşantılarını nasıl şekillendirdiğini tarihsel olarak ele aldım. Çalışma boyunca görüşmecilerin sosyal çevre ile tanımladıkları; “Mahallesinde farklı siyasi fraksiyonlara sahip insanlar/komşular”, “yaşadığı muhitte örgütlenen liseliler”, “lise okurken kendileriyle bağlantı kurmaya gelen ve sol örgütlenme içerisinde aktif rol alan üniversiteliler”, “sol örgütlenmelerde aktif konumlanan akraba ve arkadaş çevreleri” ve “fabrikada çalışmaya başlayınca sendikal arkadaşlar” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal çevrenin etkisiyle sola eğilimi olan görüşmecilerden Leyla (62, doğum yeri: Ankara), CHP’li ve Alevi bir ailede dünyaya gelmesinden öte yaşadığı mahallenin politik özellik göstererek solun tüm renklerini içerisinde barındırmasının, kendisi üzerindeki olumlu etkisi olduğundan bahsetmektedir. Mahallede Halkın Yolu, Halkın Kurtuluşu, Devrimci Yol gibi birçok siyasi fraksiyona tabi insan vardır. Ancak bu insanlar siyasi kimliklerinin ötesinde Leyla için ‘mahalledeki komşular’ olarak tanımlanmaktadır. Leyla komşuluk ilişkisiyle birlikte mahallede geliştirilen dayanışma kültürünün kendisini etkilediğini dile getirmektedir:

- Mahalleli arasında her meslekten iyi insanlar vardı: Kadın gazeteci, futbolcular, mühendisler vb. İnsan profili çok kaliteliydi. İnsanların yaşam alanlarında çektiği sıkıntılardan kaynaklı kolektif bir yaşam vardı. Çocuklar için oyun alanı yaratan, beslenmemiz için herkesin elinden geleni yaptığı bir dayanışmaya sahiptik. Mesela biri boya yaptığında ya da leğenlerde çamaşır yıkanırken birbiriyle yardımlaşan insanlar olarak bir aradaydık.

Leyla, yaşadığı mahalledeki dayanışma kültürünün bütün dünyada uygulanabilir olmasını arzuladığı için sola eğilim gösterdiğini söylemektedir. Bu durumu “mahallemdeki dayanışmayı toplumda yaratma isteği sola katılımımda etkili oldu” diyerek açıklamaktadır. Leyla’nın ifadesiyle, ailesinin ve mahallesinin

solcu olmasının yanı sıra ilk politik yaşantısında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamı etkili olmuştur. O yıllarda Günaydın gazetesi, bir köşesinde idam ipiyle birlikte idamlarına kaç gün kaldığını yazmaktadır. “Denizlerin idamına beş gün kaldı, dört gün kaldı” gibi. Burada bir parantez açılmalıdır. İdam tarihi, mahkûmun intihar etme ihtimali göz önüne alındığından açıklanmamıştır. İdamın mecliste onaylanmasından sonra bir gazetede Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam tarihi için geriye gün sayımı yapılmıştır. Hükmün açıklanması dışında tarih bilgisi verilemeyeceğinden dolayı gazetenin gün vererek idamı gündeme getirmesi, kitlenin moralini bozmak amacıyla yürüttüğü psikolojik harpten ibarettir.

Leyla, Denizler hakkındaki bilgisinin etrafındaki insanların söylediklerinden ibaret olmasına rağmen bir insanın her gün ölüme yaklaşıyor olmasına çok öfkelenmektedir. 6 Mayıs günü Leyla, Ulucanlar Cezaevi’ne amcasını ziyaret için gittiğinde askerler, kendilerini yoldan çevirerek ziyaret olmadığını söylemiş ve evlerine dönmeleri konusunda uarmıştır. Leyla geri geldiğinde ise mahallede yas havasının hâkim olduğunu görmüştür. Mahalledeki kadınlarının dizlerine vurup “oğlanlar gitti, öldürdüler çocukları” diyerek ağıt yaktıklarını hatırlamaktadır. Bu durum Leyla’nın politik yaşama eğiliminde etkili bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Leyla’nın, 1974’te mahallede politik gazetelerin satışını yapan abilerin-ablaların getirdiği gazeteleri okuyor olması da politik sürece eğilim göstermesinde etkili olmuştur. Lise döneminde kurdukları Liseliler Birliği’nin yönetiminde yer alan Leyla, ‘bir devrimcinin 24 saati dolu olmalıdır’ sözünün tamamen kendisini yansıttığını söylemektedir:

- Sabah altıda uyanır, bölgedeki bütün okulları gezerdim. Okulları gezdikte sonra gelip derse girerdim. Dersten çıkınca tekrar okulları dolaşırdım. Geceleri duvarlara yazı yazmak için çıkardım. Kalan zamanda bir sonraki hafta yapılacakların planlanması için düzenlenen toplantıya katılırdım.”

Halkın Kurtuluşu grubundan olanları kendisine yakın hisseden Leyla, örgütsel tercihinde gençliğin verdiği heyecanın etkili olduğunu dile getirmektedir. “İdeolojisini tam anlamıyla anlayıp kavramış değildim. Mahallenin çoğunluğu ve ailem, Halkın Kurtuluşu’nu savunduğu için kendime yakın buldum ve bende içinde yer aldım.” Leyla Halkın Kurtuluşu partileşerek TDKP olduğunda da ideolojik olarak savunmuştur. 12 Eylül 1980’e kadar bulunduğu her yerde mücadelesini

sürdüren Leyla, bu darbeye birlikte solda yıkımın gerçekleştiğini, ama buna rağmen tekrar ayağa kalkıp bugünkü sürece geldiklerini söylemiştir.

Leyla, bugün İHD’de çalışmaktadır. Bir eylem ya da miting organize edildiğinde Devrimci 78’liler Derneği ile ortak hareket ettiklerini, dayanışma gösterdiklerini söylemektedir. Fakat Leyla için gerek İHD gerekse 78’liler Derneği tam anlamıyla kendi ideolojisini yansıtmamaktadır. Buna rağmen dâhil olmasını “politik olarak kendimi ifade edebileceğim bir yer bulamıyorum. Ama hiçbir şey yapmadan evde oturmayı da kabullenemediğim için bu yapılanmalar içerisinde elimden geleni yapmaya çabalıyorum” diyerek açıklamaktadır. Leyla, tekstil işçisi olmasına rağmen Belediye’deki çalışması sonucunda memuriyetten emekli olmuştur. Leyla’ya sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda ise verdiği yanıt şöyledir:

- Avantaj ve dezavantaj olarak bakmıyorum. Hayatın her alanında aktif olmanın gerekliliğini savunuyorum. Ama bu aktiflik için göze aldıklarımız ve karşılaştığımız sıkıntıları dezavantaj olarak görebiliriz. Yine de her şeyi isteyerek, olası sonuçlarını kabullenerek yaptığım için yaşadığım hiçbir durumu dezavantaj olarak nitelendirmiyorum.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Nazım (55, doğum yeri: Niğde), yaşadığı mahallenin genelinin CHP’li olduğunu ve etnik köken olarak Trakya ve Balkanlardan gelen göçmenlerden oluştuğunu dile getirmektedir. Nazım’ın dediğine göre mahallede CHP’nin dışında Halkın Kurtuluşu düşüncesini savunan bir grup liseli öğrenci vardır. Nazım çocukluk yıllarında bu liselilerle birlikte hareket etmiştir. Onlardan teorik dersler almış, birlikte cezaevi ziyaretlerine gitmiştir. 1994-1997 yılları arası yani yirmili yaşların henüz başlarındayken eylemlere katılmıştır. TKP/ML-TİKKO²⁶ içinde örgütlü mücadeleye katılan Nazım, bu yıllarda ilk yayın organı Yeni Demokrasi Dergisi’ni çıkarttıklarını; tiyatro, sinema gösterimi ve konser gibi faaliyetleri yasal olarak düzenlemek için halkevinin kurduklarını söylemektedir.

Nazım gerek sol harekete katılımındaki amacının gerekse Halkın Kurtuluşu’nda liselilerle birlikte hareket etmesinin bilinçli bir tercih olmadığını dile getirmektedir. Bu durumu “solcu olmamda tamamen çevresel faktörler etkiliydi, mahalle geleneği beni etkiledi, tercihim irade dışıydı, bilinçli değildi.” diyerek

²⁶ Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist (TKP/ML-TİKKO), kökeni 1972 yılında İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşları tarafından kurulan bir örgütlenmeye dayanmaktadır.

açıklamaktadır. Fakat örgütlü mücadele içerisinde yer alınca teorik okumalarla bakış açısının geliştiğini ve daha paylaşımcı bir dünya özlemiyle amacının devrim yapmak olduğunu ifade etmektedir. Nazım bugün herhangi bir sol siyasi örgütlenme içinde aktif değildir. Bu durumu “örgütsüzüm” diyerek özetlemektedir. Fakat Nazım’a göre sol için herkesin yapabileceği bir şeyler mutlaka vardır. Bunun için bir parti ya da örgüt içerisinde yer almak gerekmez. Verilen siyasi mücadele, birine sunulan maddi destek, yapılan ilaç yardımı devrimci düşünceye sahip olan herkesin her zaman yapabileceği bir şeyler olduğunu gösterir. Nazım, örgütlü olduğu dönemde sadece üç aylık bir cezaevi süreci yaşamıştır. 2000’lerin başında ise terörle mücadele şubesi ekiplerince gözaltına alınmış ve dört ay cezaevinde kalmıştır. 2007 kışında tahliye olmuştur.

Sosyal çevrenin etkisiyle sola eğilim gösteren bir başka görüşmeci Kazım’dır (73, doğum yeri: Balıkesir/Manyas). Kazım, 1960 yılında ilkokulu bitirdikten sonra çalışmaya başlamış ve çıraklık yapmıştır. 1972 yılında da fabrikada işe başlamıştır. Muhafazakâr bir ailede muhafazakâr değerlerle yetişen Kazım, siyasete olan ilgi ve katılımının fabrika ile başladığını dile getirmiştir. Sola dair eğiliminin nasıl geliştiğini ise şöyle açıklamaktadır:

- Ben gerçekleri topraktan kopup fabrikaya gelince gördüm. Fabrika gözümü açtı, beni bilinçlendirdi. Akla, pozitivizme, sömürüye, işçi sınıfına dair öğrendiklerim sonucunda ailemdaki düşüncelerin geçerli olmadığını farkına vardım.

Kazım’ın, fabrikada sendikal faaliyetlere katılmasıyla birlikte siyasal görüşü oluşmaya başlamış ve bu esnada yerel derneklerden biri olan Bandırma Kültür Derneği’ne de gitmiştir. Kendi ifadesiyle 1974 affıyla cezaevinden çıkan solcuların yeniden örgütlenme çabalarıyla kurulan bu dernekten çok şey öğrenmiştir. TKP’ye bağlı İlerici Gençler Derneği (İGD) içerisinde yer almıştır. Kazım, TKP’ye dair tercihinin bilinçli bir seçim olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisini en iyi şekilde sol hareket içerisinde ifade edebildiğini dile getirmiştir. Sol siyasi örgütlenme içinde yer almasındaki amacını da şöyle ifade etmiştir: “Fabrikada işçiysen emeğinden başka hiçbir şeyin olmadığını farkına varıyorsun. Sadece toplumsal mücadele sonucunda ekonomik haklar elde edebileceğini görüyorsun. Bu durum beraberinde mücadele etme ihtiyacını getiriyor.”

Kazım, 1975-1976 yıllarında fabrikada, sendika (Petrol İş Sendikası) temsilcisi olmuştur. Böylelikle sendikal örgütlenme içerisindeki mücadele ile

yolunu tamamen çizmiştir. Petrol-İş sendikasıdan önemli isimlerin (Hasan Esat Işık'ın oğlu Yusuf Işık, Tevfik Çavdar, Ayşe Baysal, Faruk Pekin gibi) eğitimlerine katılmıştır. Kazım'ın ifadesiyle bu isimler yılda iki kez İstanbul dışındaki şubelerine gelip eğitim vermektedir. Ayrıca DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası²⁷ genel başkanı Kemal Türkler de eğitim veren bir diğer isimdir. Kazım, Maden-İş'in eğitimlerinin gizli yapıldığını söylemektedir. Kendisi buradaki eğitim notlarını alıp okuduğunu ve sonrasında arkadaşlarına anlattığını ifade etmektedir. 1978'de TKP'ye üye olan Kazım, 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte yasadışı partiye üye olma gerekçesiyle beş yıl hapis cezası almıştır. Ancak İnfaz Yasası'na göre (alınan cezanın üçte ikisi yatılıyordu) 33 ay mahkûmiyeti olmuştur. 1991'de Sosyaldemokrat Halkçı Parti'ye (SHP) üye olarak mahalle delegesi düzeyinde çalışmıştır. 2000 yılında Fikri Sağlar, Ercan Karakaş, Aydın Güven Gürkan gibi isimlerin partiden ayrılmasının ardından istifa etmiştir. Bu tarihten itibaren hiçbir üyelikte bulunmadığını, siyasetten tamamen çekildiğini dile getirmektedir. Bu durum Kazım'ın sözlerine göre demir doğrama üzerine açtığı atölyede/dükkkânda işine odaklanmasına ve Bandırma'da çok iyi bir seviyeye gelmesine olanak sağlamıştır. Bunu “politikadan uzaklaştım, kendimi kurtarmayı öncelik haline getirdim. Sanayi Yapı Kooperatifinin iki dönem denetleme kurulunda görev aldım.” diyerek açıklamaktadır. Kazım'a sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajlarının neler olduğunu sorduğumda ise şöyle cevap vermiştir:

- Avantajı yoktur dezavantajı vardır. Başlangıçta aile yaşantısı yok oluyor. Çünkü ailene ayıracağın zamanı siyasete harcıyorsun. Yoksulluk beraberinde geliyor. Avantaj olarak ne denebileceğini bilmiyorum. İnsanlığa katkımız mı oldu diyeceğiz? Sosyal çevre edinmek desem o da bir avantaj olamaz. Zira siyasetteki diğer arkadaşlarımda benim gibi fakir fukaraydı. Bana dahi ihtiyacı olan insanlardı.

Görüşmecilerden Çetin'e göre (69, doğum yeri: Niğde/Ulukışla), kırsal kesimde yaşamak bazı dezavantajları beraberinde getirmektedir: yetişme biçimi, çevre koşulları, siyasetten uzak olan insanların varlığı bunlar arasındadır. Çetin, o günün koşullarında çevreye uygun yaşam sürmek zorunda olduğunu söylemektedir.

²⁷ 1963 öncesi Maden-İş sendikası, Türk-İş'e bağlıydı. Petrol-İş, Maden-İş, Lastik-İş, Gıda-İş, Tekstil-İş... Tüm bunlar Türk-İş'in içinde yer alan örgütlü sendikaları. Ancak Petrol-İş (Türk-İş'te kalıyor) dışındakiler ayrılarak DİSK'i kurmuştur (Çelik, 2020, s. 111-121; DİSK, 1967; Özdemir, 2017, s. 692).

Çetin'in belirttiğine göre lise döneminde, yüksekokulda okuyanların kırsal kesimde yaşayanlarla bağlantı kurması sonucunda sola eğilim göstermektedir. İlçeye gelen bu üniversitelilerin yanı sıra demokrat öğretmenlerin de etkisinde kaldığını ifade etmektedir.

1959 yılında ilkokul birinci sınıf öğrencisiyken, babasıyla -Demokrat Parti'li olması sebebiyle- sürekli çatışma yaşamıştır. “Çok diktatördür” diyerek tanımladığı babasının lise kütüphanesinde çalıştığını ve kendisini kütüphaneye almadığını söylemektedir. Bu durum Çetin'in sağ düşünceye karşı ‘bilenmesini’ beraberinde getirmiştir. Ayrıca 27 Mayıs 1960 İhtilali ve ardından gelen Anayasanın topluma sağladığı rahatlıkla, 1968 kuşağının kolaylıkla bir araya gelmesi, Çetin'in toplumdaki özgürlük havasından etkilenmesine olanak sunmuştur. Teorik anlamda o günün koşullarını kavramış olmasa da gündem siyasetinin kendilerine de yansıtıldığını dile getirmiştir.

1972-1973'lü yıllarda lise öğrencisiyken derneklere gitmeye başlamıştır. Kırsal bir kesimde yaşadığı için okul açıldığında, yani kış döneminde, öğrenci hareketliliğiyle birlikte siyaset hareketlenmektedir. Çetin, lisedeyken siyasi gerekçeyle olmasa da kavgaya karıştığı için kısa süreli cezaevine alınmıştır. Cezaevinde Sadun Aren, Turgut Kazan gibi isimlerle bir arada kalmıştır. Bu isimlerle aynı siyasal düşünce içinde olmasa da bakış açılarından, tecrübelerinden zaman zaman etkilendiğini söylemiştir. Çetin, 1976 yılında eğitim enstitüsünü kazanmış ve Dev-Genç içerisinde mücadeleye girmiştir. İlk siyasi anlamdaki toplantısına Ulukışla da Direniş Komiteleri'nin örgütlenmesi için katılmıştır. Sahada çalıştığını dile getiren Çetin, Direniş Komiteleri'nin ardından Devrimci Yol içerisinde örgütlenmeyi tercih etmiştir. Bu esnada bir yıl devam ettiği okulu bırakmıştır. Çetin'in ifadesiyle o yılların oldukça zor bir dönem olması, her iktidar değişiminde öğrenci potansiyelinin de değişmesi ve sol eğilimli öğrenciler için zor süreçlerin yaşanması bu durumun nedenidir. “Okulda 500 tane ülkücü varsa sol eğilimli olanlar beş-on kişiyle sınırlıydı. Siyasi tercihlerimizden dolayı bayağı sıkıntı yaşadık. Sürekli ‘komünistler giremez’ diye slogan atıyorlardı. Kavga eksik olmazdı.” Eğitim enstitüsünü bıraktıktan sonra tekrar sınava hazırlanan Çetin, 1977 yılında Ankara'da kazandığı üniversiteye kayıt yaptırmıştır.

Çetin, 1979 yılında örgütlü mücadeleden dolayı cezaevine girdiğinde devrimcilerin olduğu koğuşa verilmiştir. Söylediğine göre kaldığı koğuşa Halkın Kurtuluşu ve Emek Partisi'nin bütün örgütleyici kesimi ve Devrimci Yolcu gibi

birçok siyasi gruptan bireyler vardır. Ayrıca Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi'nde (THKP-C)²⁸ mücadeleye katılıp artık bağımsız olduğunu söyleyen Ertuğrul Kürkçü, Ziya Yılmaz, Oktay Etiman gibi birçok isimde koğuştaki kalanlar arasındadır. Yaklaşık 10 ay cezaevinde kaldıktan sonra tahliye edilen Çetin, 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde üniversiteyi üçüncü sınıftayken bırakmıştır. “Okul, siyasi süreçlerde benim için her zaman ikinci plandaydı” diyerek bu durumun gerekçesini açıklamaktadır.

Çetin 12 Eylül 1980 darbesinin ardından kaçak durumuna düşünce aranmaya başladığını ifade etmiştir. Çetin'in dediğine göre yılsonuna kadar bulunduğu ilde ve çevresindeki illerde örgütlenme çalışmalarına katılmış, 1981'de de yakalanmıştır. 3 ay süren sorgu sürecinde çeşitli işkencelere maruz kalan Çetin, 3 ay sonunda cezaevine gönderilmiştir. 1986 yılında İnfaz Yasası'nda yapılan değişiklik sonucunda tahliye olmuştur. Çetin'in belirttiğine göre, örgütlü olduğu yıllardan günümüze kadar sadece Devrimci Yol örgütlenmesi içerisinde yer almıştır. Devrimci Yol örgütlenmesinin tamamen kendi düşüncesini yansıttığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

- Devrimci Yol'da halktan insanlara zarar vermeme kültürü hâkimdi. Bizde bu kültürle yetiştirildik. Yaşamsal bir sorunumuz olsa dahi bakkal soymayacak, birine zarar verecek davranış içinde bulunmayacaktık. Halk Savaşını savunuyorduk. Örgütlenme ve mücadele amacımız belliydi. Parlamenter sisteme, yönetsel sistemdeki herhangi bir çözüme karşıydık.

Çetin, Devrimci Yol örgütlenmesinin yönetiminde yer alanların, cezaevinden çıktıktan sonra ÖDP'yi teşkilatlandırma için yaptığı çalışmalara dâhil olmadığını söylemiş ve bu durumun nedenini şöyle ifade etmiştir:

- Bana göre ÖDP telaşla kurulmuştu. Geçmişte karşı çıktığımız reformist örgütlenmeye, CHP örgütlenmesine, TKP gibi partilerin revizyonist örgütlenmesine denk düşüyordu. Zamanında eleştirdiğimiz şeyleri ÖDP ile sahiplenmeye çalışıyorlardı. Bu yüzden dâhil olmadım. Aksine ÖDP'ye karşı çıktım. Yer almayacağımı söyledim.

²⁸ 1970'li yılların sonlarında Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından oluşturulmaya başlayan ve Yurtsever'in ifadesiyle “Türkiye'nin en önemli sol akımlarından olan” bir diğer örgüt THKP-C'dir (Ballı, 1989, s. 77; Yurtsever, 2008, s. 113, 133). Hareketin yayın organı *Devrimci Gençlik Dergisi*'dir (Aydınoglu, 2007, s. 310).

Çetin, cezaevinden çıktıktan sonra hayatını idame ettirebilmek için birçok işte çalışmıştır. Bir fabrikada yöneticilik yapmıştır. Bu fabrikanın yetkililerinin siyasi örgütlenmelerden arkadaşları olduğunu dile getirmiştir. Sonrasında inşaat sektöründe çalışmaya başlamıştır. Yine örgütlü olduğu dönemdeki Köy-Koop'çu bir yoldaşının inşaat firmasına girmiştir. 1991 yılında sınırlı olduğunu söylediği sermayesine rağmen farklı bir ilde gıda paketleme tesisi üzerine bir iş kurmuştur. Bugün emekli maaşıyla geçindiğini söyleyen Çetin, inşaatta çalışmaya devam etmektedir. Çetin'e sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajlarını sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Dezavantajı parayı geç tanımış olmamdır. Avantajı daha çoktur. Mesela örgütlü olmak başka şeylere eğilim göstermemize de olanak vermedi. Kadın-erkek ilişkilerinde ayırım yapmamamız bunlardan biridir. Kadınlarla birlikte gidip adam dövdüğümüz de olurdu. Kız arkadaşlarımıza yan gözle hiç bakmazdık ve eğilim göstermezdik.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Alaidin Taş (69, doğum yeri: Antakya), Alevi olması ve Arapça konuşması sebebiyle “rejim tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesinin ve Kemalist rejimin de aktif olduğu hükümetler döneminde baskı altında kalmasının” etkisiyle sola eğilim gösterdiğini dile getirmiştir. Örneğin 1968 yılında liseye başlayan Taş, sırf Arapça konuştuğu için dayak yediğini, disiplin cezası ve para cezası aldığını söylemiştir. Maruz kaldığı bu durumun sola eğilim göstermesinde etkili olduğunun da altını çizmiştir. Ayrıca Taş'ın ifadesiyle Dev-Genç hareketinde aktif olan amcasının oğlundan ve TKP'de önemli görevler yapan isimlerden etkilenmesi de politik sürece dâhil olmasını hızlandırmıştır. Bu yüzden Taş, sola eğiliminin ve katılımının bilinçli ve ideolojik tercihten öte sevdiği ve güvendiği insanların olduğu noktada olma isteği olarak açıklamaktadır.

Taş, başlangıçta Dev-Genç'e duyduğu sempatiyle burada aktif olarak yer almıştır. 1969 yılında yani lise ikinci sınıfta iken Dev-Genç dergisini dağıttığı için gözaltına alınmıştır. 1971 yılında ise Taş'ın ifadesiyle eniştesine yazdığı mektuplarda “devrim olacak, hazırlan, silahlı mücadele gerek” gibi ifadeler yer verdiği için ikinci kez gözaltına alınmıştır. Kısa süreli de olsa gözaltında iken emniyette polis tarafından şiddet gören Taş, bu sayede sola eğiliminin gün geçtikçe daha militan bir yapıya evrildiğini ifade etmiştir.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra amcasının oğluyla birlikte İstanbul'a kaçak giden Taş, o tarihten itibaren 20 sene (1971-1991 arası) boyunca

memleketine hiç gitmemiştir. 1973 yılına kadar hem konfeksiyon mağazalarında çalışmış hem de illegal olarak faaliyetlere katılmıştır. Ayrıca İstanbul'da üniversiteyi kazanmıştır. Ardından İYÖD (İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği) içinde yer almıştır. Ayrıca Dev-Genç'in kendi içindeki gruplaşmalarda Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP)²⁹ dışında kalanların oluşturduğu *Partizan* içinde mücadelede bulunmuştur. Gizli TKP olarak görülen bu yapılanma bünyesinde teorik çalışmalara dâhil olarak ve sosyal örgütlenme (gençlik, kadın, işçi vb.) alanlarında aktif konumlanarak politik yaşamını aktive etmiştir. Fakat İYÖD çalışmaları yetersiz kalmaya başlayınca parti, 1973'te atılım gerçekleştirmiştir. Atılım ile birlikte 1974'te partiye bağlı işçi, kadın, gençlik örgütlenmeleri küçük gruplar halinde oluşmaya başlamıştır. Yurtdışından gelenlerle birlikte yapılan görüşmeler sonucunda parti, ayakları yere basan ve grupları bir araya getiren yapıya dönüşür hale gelmiştir. Bu doğrultuda 1975'te ilk kadın hareketi örgütlenmesi (İlerici Kadınlar Derneği-İKD), 1976'da ise gençlik örgütlenmesi (İlerici Gençler Derneği-İGD) kurulmuştur. İGD ve İKD ile birlikte kadın ve gençlik örgütlenmelerinin yanı sıra sosyal kesimleri/katmanları örgütlemek için otuzu aşkın dernek (öğretmen hareketi, okullarda örgütlenme, Bekçi-Der, Pol-Der, sanat dünyasındaki örgütlenmeler-Sinematek vb.) de kurulmuştur. Taş, 1975'te TKP'nin üye kaydetmeye başlamasıyla birlikte partiye üye olmuştur.

Taş, Dev-Genç içerisinde iken silahlı mücadeleyi tercih ettiğini, ancak TKP'ye üye olduktan sonra fikrinin değiştiğini söylemiştir. Bu durumu “TKP ile birlikte devrimi silahla değil işçi sınıfıyla ve diğer tüm katmanları örgütleyerek (kadın, gençlik vb.) yapacağımıza inandım.” diyerek açıklamıştır. Taş gerek Sovyetler tarafından tanınan bir parti olarak gerekse dernekler ile tüm sosyal katmanlarda örgütsel mücadele içinde yer almalarından dolayı 12 Eylül 1980 darbesi gelene kadar zirvede olduklarının altını çizmektedir. Ancak Taş'ın sözlerine göre o yıllarda Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) kendi içinde yaşadığı bölünme ve gruplaşmalar Türkiye'deki örgütlere de yansımaktadır. Dahası 1978'de

²⁹ *Türkiye İşçi Partisi (TİP)*, 1960'lı yıllarda Batı Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada yeniden etkili olmaya başlayan sol/sosyalist akımların Türkiye'deki somut tezahürüdür (Odabaşı, 2017, s. 343). 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra sosyalist hareketin görünürlüğü ve örgütlenme olarak siyaset sahnesine çıkışı TİP ile olmuştur (Boran, 2016, s. 122). Sosyalistler ilk kez sosyal ve siyasal hayatta dinamik ve kitlesel bir güç haline gelmiştir (Ersan, 2014, s. 18). Belge'nin ifadesine göre TİP, 20. yüzyılın başlarından günümüz Türkiye'sine kadar ülkenin siyasal yaşamını etkileyen ve solun geleceğini belirleyen bir örgütlenmedir (Aydınoglu, 2007, s. 87-89; Belge, 2008, s. 32).

İngiltere’de *İşçinin Sesi* adıyla örgütlenen ve grubun lideri konumundaki Rıza Yürükoğlu’nun “*Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*” adında yazdığı kitap birçok tartışmaya ve parti içindeki bölünmelere neden olmuştur. Partinin matbaasında İngiltere’de basılan kitap, Türkiye’ye gönderilince buna büyük bir tepki gösterdiklerini söyleyen Taş, örgütün kendi içinde ciddi sıkıntılar yaşamaya başladığını, yoldaşlarının birçoğunun bu kitap yüzünden İzmir’deki çatışmada öldürüldüğünü dile getirmiştir. Taş, söz konusu bölünme ile “darbenin ayak sesleri”ni duyduklarını söylemiş ve bu yüzden gençlik olarak ikinci yapıyı oluşturduklarını dile getirmiştir. İlegal yapıyı koruyacak olan bu aygıt, Taş’ın belirttiğine göre bilinmeyen üyeler dâhil edilmiş, bilinen ve tehlikede olan bütün üyelerin parti tarafından yurtdışına çıkmasına karar verilmiştir. Taş da yurtdışına çıkması istenen isimler arasında yer almıştır.

1980-1989 yılları arasında yurtdışında olan Taş, bu süre zarfında İGD genel sekreteri ve parti temsilcisi olarak yaklaşık 35-36 ülke gezmiş; parti adına konferanslara, toplantılara ve görüşmelere katılmıştır. Ayrıca Moskova ve Sofya’daki parti okullarında eğitim almıştır. 1989’da Kutlu-Sargın dönüşlerini desteklemek için geri dönenler arasında yer almış, Türkiye’ye döndüğünde havaalanında tutuklanmıştır. Sağmalcılarda yaklaşık dört ay cezaevinde kalmıştır. Çıktıktan sonra Kutlu-Sargın’ın tahliye edilmesi için Türkiye Birleşik Komünist Partisi’nin (TBKP) ³⁰ yürütme heyeti adıyla 11 kişilik oluşturulan ekipte bulunmuştur. Taş’ın sözlerine göre bu ekip kampanyalar organize etmiş, diğer şehirlerle bağlantı kurmuştur. Kutlu ile Sargın’ın tahliyesinin ardından parti yasal hale getirilince de parti teşkilatlarını kurmak adına birçok şehre gitmiştir. Ancak partinin kuruluşundan sonraki ilk kongrede partiyi dağıtma kararı alınmıştır. Taş, bu kararın çok ciddi tartışmalara sebep olmasına rağmen doğru bir tercih olduğunu düşünmektedir. Konuya dair fikrini de şöyle açıklamaktadır:

- Bazıları kapatılma fikrine itiraz etti, “kapatmasaydık elimizde bir örgüt kalırdı” dediler. Ben ise kapatılma fikrini savunanlardan biriydim. Bunu o dönemki koşullar içinde değerlendirmek gerekir. Partiyi kapatmanın yanlış olduğunu düşünenler şunun farkında değillerdi: Ben o günün koşullarında onca yere giderken cebimde otobüs param yoktu. Aç gidip aç geldiğim yerler oldu. Bilet paramı parti karşılamasaydı geri dönemezdim.

³⁰ 4 Haziran 1990’da, TİP ve TKP’nin birleşmesiyle kurulan siyasi bir partidir.

Biz bu şartlarda parti kurduk. Bir avuç insandık. Kirayı, elektriği ödeyemiyorduk. İl ve İlçe teşkilatlarımız, şubelerimiz sıkıntı yaşıyordu. Yönetimde yer alacak insan bulamıyorduk, en önemlisi halk arkamızda değildi. İktidara karşı direnç sembolü olmak halk açısından bir anlam ifade etmedi. Biz o zaman partiyi kurarak; Komünist Partisinin kurulabileceğini, yasakların kırılabilceğini ve devlete bunu yaptırabileceğimizi kanıtladık. Maltepe’de biz Komünist Partisi tabelasını astık. Bu bizim ve tüm demokrasi güçlerinin başarısıydı. Direndik. Gurur duyulacak bir durumdu. Yasakların kırılması, demokratik gelişmenin emaresi açısından önemliydi. Fakat o koşullarda Komünist Partisinin yaşayabilmesi, var olabilmesi mümkün değildi.

Taş, partinin dağılmasının ardından gerek çıkan tartışmalardan dolayı gerekse ailesinin ısrarı sonucunda memleketine dönmüştür. “İlk ve son partimdir” dediği TKP dışında herhangi bir partide faaliyet yürütmediğini söylemiştir. Sadece bir kez HDP’den milletvekili aday adayı olduğunu dile getirmiştir. Siyasi parti tercihinin daima TKP’den yana olduğunu ifade eden Taş, başka bir parti içerisinde yer almama gerekçesini şöyle ifade etmiştir:

- Biz partiyi dağıttıktan sonra parti, doğurmaya başladı. Ama hiçbirinin bir anlamı yoktu. Çünkü hala yanlış şeyler yapmaya devam ettiler. Hâlbuki yapılması gereken yeni duruma uygun yeni bir siyaset ve örgüt yapısı oluşturmaktı. Ancak böyle bir yenilik yapıldığında değişim meydana gelebilir. Aksi takdirde durum, seni değiştirir. Bizden sonra kurulan partiler, buna dair çözüm üretmedi.

Taş, 1990’dan sonra siyasi anlamda herhangi bir partiye mensup olmasa da ‘sivil siyasetçi’ olarak sol örgütlenmeler ile ilişkisini sürdürdüğünü dile getirmiştir. Kendisine partiler tarafından üye olması teklif edildiğinde, tüm bu teklifleri nezaketle reddettiğini ifade eden Taş, neticede sivil ve siyasi aktivitenin bir danışanı olduğunu söylemiştir. Taş’ın iddialarına göre 2011’den sonra devletin içindeki paramiliter güçler ve derin devlet unsurlarının Antakya’da Alevi-Sünni ayrışması yaratarak çatışma çıkarma isteğini engellemek adına başlatılan Sivil İnisiyatif çalışmasında yer almıştır. Taş’ın ifadesiyle Sivil İnisiyatif’i oluşturanlar rastgele bir araya gelmiştir ve yapılan toplantılar, herkesin katılımına açık bir biçimde yapılmıştır. Bu toplantıda bir liste oluşturulmasına, yürütme kurulu seçilmesine, ayda bir genişletilmiş toplantı yapılmasına ve inisiyatifin merkezi bir yapısı ve

başkanının olmamasına dair karar alınmıştır. Sivil İnisiyatif süreci boyunca hiçbir ayırım gözetmesizin bütün partilerle, sivil toplum örgütleriyle, akademisyenlerle, sanat ve kültür adamlarıyla, kanaat önderleriyle, muhtarlarla, “hacı-hoca takımıyla” vb. tüm çevrelerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Sivil İnisiyatifin hiçbir siyasi partiye, dine, mezhebe mensup olmadığını, tek amacının Hatay'daki barışı ve ortak yaşamı koruma istediğini içerdiği anlatılmıştır. Her birinden de destek istenmiştir. Taş, bugün dahi Sivil İnisiyatifin aktif olduğunu dile getirmektedir.

Taş, yurtdışı ve cezaevi sürecinden sonra memleketine döndüğünde ticaret işiyle uğraşmıştır. 1994'ten itibaren babasının mesleğini devralmış ve devam ettirmiştir. Öncesinde bildiği, yaptığı bir meslek olmadığını ama öğrendikten sonra çocuklarını da yetiştirdiğini ifade etmiştir. Ticaret yaparken toplumsal krizlerden³¹ (Tansu Çiller dönemindeki kriz ile Ecevit'in başına anayasa kitapçığı atıldığında yaşanan krizler ve pandemi) kaynaklı zarar görmüştür. Sosyalist olması nedeniyle iflas ettiğini/battığını fakat kendini toparlayabildiğini ifade etmiştir:

- Benim batma sebebim siyasetti. Bir Marksist bakış açısından yola çıktığımdan ticareti yürümedim. Komünist duygulardan hareket ettiğim için işçilerle olan ilişkilerimi, aile ilişkilerine çevirdim. Bu yüzden işçi-işveren ilişkisi ortadan kalkınca dünyanın parasını kazanan ben nasıl battığımı dahi anlamadım.

Taş, bugün gerek pandemiden dolayı tatlı salonlarının kapanması gerekse süt fiyatlarının artışı ve künefenin lüks bir tüketim haline gelmesi nedeniyle atıl duruma düştüklerinden bahsetmektedir. Bugün peynir üretiminin devam etmediğini söyleyen Taş, sadece illere, var olan siparişleri götürdüğünü söylemektedir. Müşterilerden tamamen kopmamak ve ileride çocukları bu işi devam ettirmek isterse var olan pazarı kaybetmemek için siparişlerle işi sınırlı bir biçimde devam ettirmektedir. Taş, kendi mesleği olan karate hocalığını ise sadece bir kez yurtdışında (İtalya'da) icra ettiğini dile getirmiştir. Fakat İGD'nin Genel Sekreteri olana kadar İGD kortejinin güvenliğinden sorumlu olduğunu söylemiştir. Taş'a sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda şu yanıtı vermiştir:

³¹ 19 Şubat 2001 Pazartesi Anayasa fırlatma krizi, Anayasa kitapçığı krizi ya da Kara Çarşamba olarak adlandırılabilir. Bu tarihte Millî Güvenlik Kurulu toplantısı esnasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Başbakan Bülent Ecevit'e Türkiye Cumhuriyeti anayasa kitapçığı fırlatılmıştır. Anayasa fırlatma krizi, bu eylem ile başlayan siyasi bir krizdir.

- Komünist ahlaka sahip olmak solun dezavantajıdır. Mesela ben ticaret hayatımda çalışanlarıma patronluk yapmayı istemediğim, onlarla işçi-işveren ötesinde arkadaş olmaya çalıştığım için battım. Ama ahlakını, değerlerini hiçe sayabilirsen solda olmak avantajlıdır. Eğer ben önüme çıkan imkânları kullansaydım çok para kazanabilirdim.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Uğur'un ifadesiyle (61, doğum yeri: Hatay), sola dair eğilimi, 1968-1969'lu yıllara, çocukluğuna, dayanmaktadır. Uğur, o yıllarda TİP içinde yer alan (sonradan TKP'de örgütlenmiştir) öğretmen abisinin ve abisinin arkadaşının hem kişiliklerinden etkilenmiş hem de yazdıkları sloganlar, yazılamalar, afişler dikkatini çekmiştir. Uğur bu yazılar arasında yer alan "Zam Zam Zam Ucuzluk Ne Zaman" sloganını bugün dahi hatırladığını söylemiştir. Ayrıca Uğur, 12 Mart 1971 muhtırasının ardından (10 yaşlarındaiken) jandarmanın köylülere yaptığı baskılara şahit olmuş ve bu durum kendisinde bir tepkiye yol açmıştır. 1976 yılında, lise döneminde ise hem sola hem de sağa meyilli ailelerin çocukları olarak mahallede sürekli çatışmalar yaşamaya başlayınca ailesiyle birlikte köyden ayrılıp merkeze yerleşmiştir.

Lisede siyasi anlamda hareketli bir ortamın olduğunu söyleyen Uğur, o dönem yaşadığı yerdeki insanların neredeyse tamamının TİP içinde örgütlendiğini ifade etmiştir. Çevresindeki insanlardan etkilenerek kendisi de TİP'te yer almıştır. Ancak yaşı gereği TİP'in asli değil fahri üyesi³² olmuştur. Uğur, TİP'in yayın organları olan *Yürüyüş* ve kadroya yönelik çıkarılan *ÇarkBaşak* dergilerini okumasının da siyasi bilinçlenme düzeyinde etkili olduğunu söylemiştir. Ayrıca Uğur'un ifadesiyle ilk kez *Yürüyüş* dergisini sanayide slogan atarak sattığı ve dağıttığı esnada gözaltına alınmıştır. 1976-77 yıllarında yaklaşık bir buçuk yıl TİP'in içerisinde yer alan Uğur, bu süre zarfında Ankara'daki büyük kongreye katılmış ve Behice Boran'ı ilk kez burada görüp-dinlemiş ve birikimine hayran kalmıştır. Hatta Uğur, Behice Boran'a duyduğu hayranlığın, "sosyalist oluşundaki nedenlerden biri" olarak açıklamaktadır. TİP kapatılınca THKP-C'nin (Acilciler) yönetiminde olan halkevindeki bir arkadaşının etkisiyle Acilciler örgütünde mücadeleye katılmıştır. Mahalle çalışmalarında, okullara düzenlenen saldırılara karşı savunmada ve eylemlerde aktif görevler üstlenmiştir.

³² Fahri üyelik, TİP'e üye olmak için yaşı 18'in altında olan gençlerin geçici üye yapılmasıdır. Uğur, fahri üyeliğin nedenini "onursal bir durumu vardır" diyerek açıklamaktadır.

Uğur'un sözlerine göre 12 Eylül 1980 darbesinin ardından örgüt lideri Mihraç Ural, yurtdışından bir kurye göndererek ulaşabildiği üyelerinin Suriye'ye gelmesini istemiştir. Uğur, Suriye'ye gelecek olanları getirmek için gönderilen kaçakçıyla (para karşılığı bu işi yapan kişilerdir) birlikte yola çıkmış ve Suriye'de yaklaşık iki ay bir evde kalmıştır. Uğur'un belirttiğine göre Suriye'ye giden herkesin paralı asker sayılması sebebiyle farklı ülkelerden birçok insan buraya gelip paralı askerlik yapmaktadır. Özellikle işsiz gençlere bir alternatif niteliğinde olan paralı askerlik için iyi para da verilmektedir. Ancak Uğur kendilerine verilen bu paranın bir kuruşuna dahi dokunmadan hepsini örgüte teslim ettiğini dile getirmiştir.

Uğur iki ay sonra başkent Şam'a götürülmüş ve FKÖ denetimindeki kamplara yerleştirilmiştir. Bu kamplarda tam anlamıyla mülteci hayatı yaşamıştır. Kendisine Filistin kimliği çıkarıldıktan sonra da askeri kamyonlarla Lübnan'a gönderilenler arasında yer almıştır. FKÖ'nün içindeki küçük örgütlerden biri olan Nida Cephesi'nde eğitim alması istenmiş ve Bekaa Kampı'nda askeri uzmanlar tarafından eğitilmiştir. dört aylık eğitimde tüm silahları, patlayıcıları (fabrikasyon patlayıcıları dâhil), tanksavar füzeleri ve mayınları kullanmanın yanı sıra imal ve imha etmeyi de teorik ve pratik açıdan öğrenmiştir. Ardından İsrail sınırına götürülmüştür. Burada altı ay boyunca çatışmalara katılmış ve sonrasında Beyrut'a geri gönderilmiştir. Beyrut'ta üniversiteye yakın olan bir yere kurdukları çadıra kalmıştır. 3 ay boyunca süren savaşta çatışmıştır. Bu çatışmalarda Türkiye'deki TKP/ML-TİKKO ve Acilciler'den birçok insanın hayatını kaybettiğini söylemiştir.

Uğur, FKÖ'nün İsrail ile anlaşması sonucunda gemi ile Suriye'ye gönderilmek istenmiş ancak Tartus limanına indikleri esnada Suriye'nin Muhaberat örgütü (bizdeki MİT'e karşılık gelir) tarafından gözaltına alınmış, silahlarına el konulmuştur. Buradaki çadırlarda iki hafta boyunca rehin tutulmuş ve ardından Şam'da Müslüman Kardeşler'in yattığı cezaevinde yaklaşık 103 gün kalmıştır. 103 gün sonra cezaevinden çıkarılıp sınır dışı edilmişlerdir. Lübnan'a götürülmelerinin ardından otostopla tekrar Beyrut'a geri gelmişlerdir. Burada FKÖ'lüleri bulup Türkiye'den gelen ve Suriye'ye yerleşen yoldaşlarının yanına gitmişlerdir. Ancak bu Örgüt evinde ikiliklerin ortaya çıktığını gören ve örgüt lideriyle tartışan Uğur, Türkiye'ye geri dönmüştür. 1982 yılının sonlarına doğru Türkiye'ye geri döndükten 20 gün sonra, hakkında yakalanma kararı olmamasına rağmen, aleyhinde verilen ifadeden dolayı tutuklanmıştır. 14 gün boyunca aralıksız işkence gören ve ardından

cezaevine getirildiğini söyleyen Uğur, 18 aylık mahpusluktan sonra 1984 Kasım-Aralık ayı gibi serbest bırakılmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra da askerlik için şubeye götürülüp teslim edilmiştir.

Uğur 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Bekaa da eğitim gördüğü dönemde örgütün PKK ile dostluk ziyareti gerçekleştirmesinden, örgüt lideri tarafından kendisinin de bu ziyarete götürülmesinden ve sonrasında onların gelip amaçlarını anlatmasından etkilendiğini dile getirmiştir. Bu durum Uğur'un Kürt hareketine daha fazla sempati duymasını sağlamıştır. 1991'de Leyla Zana'nın kurucusu olduğu Demokrasi Partisi (DEP) adıyla örgütlenen partinin içinde yer almıştır. O tarihten bugüne kadar kapatılıp yerine kurulan tüm partilerinde görev almaya devam etmiştir. Bugün HDP'li olan ve HDP'nin hem kurultay delegesi hem de il yönetiminde görev aldığını söyleyen Uğur, partiyi desteklemesindeki nedeni şöyle açıklamaktadır:

- 12 Eylül 1980 darbesinden sadece Kürt hareketi kendini koruyup direnebildi. Teorik-ideolojik yapısını inceleyip kitaplarını okuyunca Kürt hareketinin benim düşüncemi yansıttığını gördüm. Daha çok sempati duymaya başladım. Özellikle kadına bakış açısı beni çok etkiledi. Bugüne kadar Marksist ideolojide Öcalan'ın ortaya koyduğu bu projeyi hiç kimse tespit etmemişti. Ayrıca ben bir insanın hayatını sona erdirmenin haklı bir gerekçesi olduğuna inanmadığım için dağa çıkıp şiddet uygulamayı değil demokratik zeminde siyaset yürütmeyi tercih ediyorum. HDP de bunu savunuyor ve uyguluyor. Dolayısıyla benim Kürt hareketine katılma nedenim sosyalistliğimden gelen sorumluluğumu düşünmemdir. Zira Sünni, dindar ve muhafazakâr bir aileden olmama rağmen Kürt hareketindeki mücadelenin doğru olduğuna ve demokratik siyaset yaptıklarına inanıyorum.

Uğur, hayatını idame ettirmek adına liseden mezun olduktan sonra birçok iş kolunda çalışmıştır. Özellikle inşaatlarda işçi olarak çalışmış, restoranlarda garsonluk yapmıştır. Lisede muhasebe bölümünden mezun olmuş ve bir süre kendi mesleği olan muhasebeciliği de icra etmiştir. Ancak 1987-1988 yıllarında siyasi geçmişinden kaynaklı farklı şirketlerde bulduğu muhasebe işinde en fazla bir ay çalışabilmiştir. Uğur'un anlattığına göre çalışmaya başladığı her şirkette polisler, işverenle görüşmüş ve Uğur'un işten çıkarılmasına neden olmuştur. Bu yüzden kendi mesleği olan muhasebeciliği kısa süreli yapan Uğur, genelde inşaatlarda ve

ağır işlerde çalışarak parasını kazanmıştır. 1992 yılında eski bir yoldaşı, karayollarına sınavla işçi alındığını söyleyince sınava girmiş ve sınav sonucunda burada işe başlamıştır. Geçici işçi statüsünde çalışmaya başlayan Uğur işten çıkarılması için çok uğraşıldığını ancak başarılı olunamadığını anlatmıştır:

- Kadrolu işçi değildik. Devlet o yıllarda geçici işçi alırken üç aylık deneme süresi koyuyordu. İşe alındığımızda Güvenlik Soruşturması formu doldurulması için bizi Bölge Müdürlüğüne çağırdılar. Ben sorun çıkacağını düşündüğümünden formu doldurmadım. 300 kişinin içinde formu vermeyen tek kişi bendim. Aradan 6 ay geçtikten sonra benim güvenlik soruşturmanın olmadığını fark etmişler ve beni çağırdılar. Ancak 3 aylık deneme süresi geçtiği için işten çıkartmak istiyorlarsa tazminat ödemeleri gerekiyordu. Buna rağmen güvenlik soruşturmasından dolayı işten çıkarıldım. Dava açtım. 12 Eylül döneminde içeri girip ceza alanlar, cezası kadar süreyi dışarıda suç işlemeden geçirdiğinde mahkemeye başvurup üzerindeki tahkiki kaldırabiliyordu. Bir yıl sonra da bu süre doluyordu. Bende bir yıl işsiz kalmanın ardından mahkeme kararıyla işe döndüm.

Uğur, burada çalışırken Türk-İş'e bağlı bir sendikanın işyeri temsilciliğini yapmıştır. Çalıştığı süre içerisinde sürekli farklı illere sürülmüş, mobing uygulanmış ve hakkında "işyerinde bölücülük propagandası yapmaktan" soruşturma açılmıştır. Sendika bu yüzden tazminatsız işten atılma ihtimali olduğunu söyleyince, yurtdışındaki FKÖ başta olmak üzere muhtelif kamplarda yaşadığı % 40 duyma kaybından dolayı aldığı raporla 2014 yılında emekli olmuştur. 2014'ten sonra herhangi bir işte çalışmamıştır. 2017-2019 yılları arasında arkadaşlarının ve ablasının daveti üzerine yurtdışına gitmiş ve farklı ülkelerde kalmıştır. Arkadaşlarının ısrarı ve siyasi geçmişinden dolayı ailesinin endişe duyması nedeniyle altı aylık aralıklarla yurtdışında bulunmuş fakat temelli kalmayı tercih etmemiştir. Uğur'a sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda şu yanıtı vermiştir:

- Türkiye'de sol siyaset içinde yer almanın avantajları yok denecek kadar azdır. Ama yine de küçümsememek gerekir. Dostluk, yoldaşlık, insani duygular ve paylaşım anlamında ciddi bir getiriye sahiptir. Bizler insanlığımızı buradan aldık. Hatta birbirimiz için birçok şeyi feda edebilecek düzeydeyiz. Dezavantajı ise çoktur. Ekonomik anlamda bir

getirisi yoktur. İş hayatında ezildik, toplumdan dışlandık, yakınlarımızdan uzak kaldık. Duygusal ilişkilerimizi dahi olumsuz etkiledi.

Muhafazakâr-milliyetçi değerleri benimseyen ailesinin aksine İstanbul'da yaşayan kuzeninin etkisiyle sol ile tanıştığını söyleyen bir başka görüşmeci olan Bekir (72, doğum yeri: Antakya), ortaokula gidene kadar kendisini “caminin müritlerindendim, namaz kılar, ezan okurdum” şeklinde tanımlamaktadır. Fakat Bekir, kuzeninin yanı sıra dediğine göre ortaokulu bitirmek üzereyken camide cinsel taciz olaylarının patlak vermesi sonucunda sola eğilim göstermiştir. 15 yaşındayken camide yaşanan bu olayların Tanrı'yı reddetmesiyle sonuçlandığını ifade etmiştir. Tanrı'nın reddi zor zamanlarında yalnız kalmasına neden olduğu için yaşamını bir amacın üzerine oturtma ihtiyacı hissetmiş ve bu noktada sol, kendisine bir alternatif olmuştur.

Bekir'in okul yıllarında çok okuyan bir öğrenci olması da sol ile yolunu kesiştiren bir başka etmen olmuştur. “Kütüphane kurdu” olarak tanımlandığını söyleyen Bekir; Fakir Baykurt, Orhan Kemal, Yaşar Kemal gibi yazarların eserlerini okumaktadır. Kütüphaneci tarafından da çok sevilmektedir. Bir gün kütüphane görevlisinin ayrı bir bölümde yer alan kitapları kastederek “buraya sakın dokunma, bunlar yasaklı kitaplar” demesi üzerine bu kitapları okumak istemiştir. Bu sayede Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nu öğrendiğini söyleyen Bekir, komünizm ve sosyalizmi içeren broşürleri de alıp okumuştur. Okumaların gün geçtikçe artış göstermesi sonucunda kişiliği sola doğru evrilmeye başlamıştır. Liseye başladığında ise mantık, felsefe, sosyoloji öğretmenlerinden etkilenmesi Bekir'in sol ile ilgili çıkan neredeyse bütün kitapları okumasını sağlamıştır. Örneğin lise ikinci sınıfta; Aristo, Aleksandros, Anaksimenes gibi filozofların diyalektik, değişim-dönüşüm gibi kavramlarını öğrendiğini ifade etmiştir.

Lisenin ardından 1968-1969 yıllarında İstanbul'da üniversiteyi kazanan Bekir, Dev-Genç içinde yer almıştır. Dev-Genç'ten ayrılan Mahir Çayan ve Yusuf Küpeli ayrımlarında Yusuf Küpeli'yi desteklemiştir. Çünkü sorunların şehir gerillacılığı ve silahın aksine işçi sınıfı ve köylülerin örgütlenmesiyle çözümünü savunmaktadır. Bekir, 1969'dan 1971 yılına kadar *Sempatizan* olarak adlandırılan bu grubun içinde mücadele etmiştir. İstanbul'un çeşitli semtlerindeki öğrenci evlerinin, hücre evlerine dönüştürülmesinde görev almıştır. Ayrıca bu evlerde Marksist klasikleri, işçi sınıfını, ihtilalleri vb. anlatan romanlar okumuş ve yapılan teorik eğitim çalışmalarına katılmıştır. 1972 yılına gelindiğinde ise Genç Sosyalist

Devrimci (GSD) adında oluşturulan grubun içerisinde aktif konumlanmıştır. 1973 yılında üniversiteden mezun olduktan hemen sonra öğretmen olarak atanmıştır. Burada TİP’li olanlarla bağlantı kuran Bekir aynı zamanda TÖB-DER’e de gitmeye başlamıştır. Ancak, derneğin amacını karşılayacak konumda olmaması sebebiyle birçok sorun yaşadığını dile getirmiştir. Bu durumu şöyle anlatmaktadır:

- Kars’ta TÖB-DER çok kötüydü. Derneğe herkes giriyordu. Bu yüzden öğretmenlere dahi yer kalmadığı oluyordu. Sigara dumanından içeri girilmiyordu. Kumarhaneye dönüşmüş bir yerdi. Kadın öğretmenler gelemey olmuştı. Bir gün dernekteki herkesten kimliğini çıkarmasını istedik ve “öğretmen olmayan içeri giremez” dedik. Bu olay sonucunda yerel gazetelere “TÖB-DER lokalini komünistler bastı” şeklinde manşetler atıldı. Hakkımda açılan soruşturma sayısının haddi hesabı yoktu.

Bir buçuk yıl öğretmenlik görevinin ardından bulunduğu ilden ayrılan Bekir, istifa etmesi durumunda mesleğe geri dönme ihtimali bulunmasına rağmen istifa etmemiştir. Bu durumu devrim dışındaki hiçbir şeyin önem arz etmemesi olarak açıklamaktadır. 1974 yılının ortalarına doğru İzmir’e gitmiş, burada kurulan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi’nin (TSİP) içinde yer almış ve partinin yöneticisi olmuştur. Bu süreçte İzmir ve çevresinde yer alan sendika, meslek odaları, dernek vb. örgütlenmelerin partileştirilmesinde aktif görev alarak yerel düzeyde yapılan çalışmalara katılmıştır. Ayrıca haftanın dört günü işçilerle eğitim çalışması yapmıştır. Çevre illerde yapılan eylemlere, mitinglere de katılmıştır. Dolayısıyla Bekir’in ifadesiyle, tüm günü örgütsel mücadele içerisinde koşuşturmakla geçmiştir. 1976 yılına gelindiğinde ise DİSK’in ele geçirilmesiyle birlikte TSİP kapatılmıştır. Bekir bu durumu şöyle özetlemektedir:

- Hedefimiz tüm yapıları ele geçirmekti ve biz her şeyi ele geçirmiştik. Şimdi ne yapacaktık? Bu yüzden partiyi kapatma kararı aldık. Fakat Merkez komiteden birisi yeni parti kurulmasını önerdi. Ben ise eski Parti’nin parasını çıkartamadığımızı ve bu yüzden TSİP’e gelen yayınları (dergiler, gazeteler, kitaplar) satarak geçinmeye çalıştığımızı hatırlattım. Yeni parti kurmayı doğru bulmadığımı söyledim. Bu düşüncemi ifade ettiğim için de hain ilan edildim.

TSİP’in kapatılması sonucunda farklı bir ile taşınan Bekir, yaklaşık bir yıl (1977’nin sonuna kadar) Gayrettepe’deki Telefon Başmüdürlüğü’nde Halkla İlişkiler biriminde çalışmıştır. Bu esnada işçi ve memurların haberleşmesi ve

işçilerin haklarının verilmesi için Haber-Der adı altında bir dernek kurmuştur. 1977'den itibaren ise DİSK'e bağlı alt sendikalardan olan Yeni Haber Sendikası'nda teşkilatlanma sekreteri olarak işe başlamıştır. 1978 yılında da TKP'ye üye olmuştur. Bekir, 1978'den 1990'da Nabi Yağcıların cezaevinden çıkışına kadar Partinin alt kademelerinde görevlendirildiğini, üst kademelerde ise farklı gruptan gelmesi nedeniyle (TİP) bilinçli olarak kendisine görev verilmediğini düşünmektedir.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından kaçak duruma düşüp aranmaya başlayan Bekir, cezaevi süreci yaşamamıştır. Bekir'in anlattığına göre örgütsel mücadelenin ötesinde ekonomik açıdan hayatını belli bir düzene sokmak istemiştir. İstanbul'da çeşitli yerlerde çalışmış ve ardından kendi işini kurmuştur. Ancak iflas etmiştir. Bekir bu durumun nedenini şöyle ifade etmektedir: “TKP üyeliğim devam ettiğinden ve örgütlenmenin jokerlerinden biri olduğumdan, iş/ler/imi bırakıp siyaset peşinden koşmak zorunda kaldım. 3 ay sonra kendimi finanse edemez hale geldim.” Bekir bu durumun sadece bir defa ile sınırlı olmadığını yani sürekli tekrar ettiğini söylemiştir. Örneğin 1984'te *Sürekli Yayınlar* adı altındaki mali müşavirlere yönelik çıkan mesleki derginin pazarlama elemanlığından Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Ancak burada çalışırken de (1987 yılı) TKP tarafından 12 Eylül 1980 yönetiminin 1982 yılında referandumla kabul edilen anayasasına karşı mücadele amacıyla yürütülen “Anayasaya hayır” kampanyasının başına geçmesi istenmiştir. Bekir, ilk defa eline iyi düzeyde para geçtiğini ve işi bırakırsa çok zor durumda kalacağını, işlerinin de sekteye uğrayacağını söylemesine rağmen “Maden-İş Kooperatifi sana bakacak” diyerek ikna edildiğini dile getirmiştir. Fakat dediğine göre Maden-İş maddi açıdan kendisine sadece üç ay destek vermiştir. Bekir bu durumu “bizim sorunumuz ‘hayır’ diyemeyişimizdi.” diyerek açıklamaktadır.

Ekim 1990'da eğitim için Moskova'ya parti okula giden Bekir, Mart 1991'de Türkiye'ye geri dönmüştür. 1991'den sonra reklam ajansı kurmuştur. Burada Haydar Kutluların cezaevinden çıkarılması için düzenlenen organizasyona katıldığını söylemiştir. Haydar Kutlu'nun cezaevinden çıkışı ile partiden ayrılmıştır. Bekir bu durumun nedenini şöyle ifade etmektedir:

- TBKP sürecinde biz eski TİP'lileri kullanmaya kalktılar. Herkes çok öfkeliydi. TKP, TİP'le olan ortaklıkta çok kötü bir sınav verdi. TİP'e karşı tezgâh düzenliyordu. Yasal partiyi oluşturmak için çıktıkları yolda illegal

mantığı, gizliliği devam ettirmeye çalıştılar. Samimi değillerdi. Bunu fark ettim ve partiden ayrıldım.

1990'dan sonra hiçbir siyasi partiye üye olmadığını söyleyen Bekir,“ hiçbir disiplin artık bizi kendi kontrolü altına alamaz” düşüncesinde olduğunu söylemektedir. Bu durumu gündelik hayatındaki değişim üzerinden örneklendirerek açıklamaktadır:

- Her hafta Kumkapı'ya gidiyorum. Bu bana çok keyif veriyor. Oradaki Rum ve Ermeni meyhanecilerle tanıştım. İçkiye çok düşkün olmamama rağmen para kazanmanın ve kazandığım para ile hafta sonu kendime bir hedef koyarak yeme-içmenin tadını çok sevdim. Çok güzel anılar biriktirdim. Siyaset yıllarca bizi böyle bir keyiften mahrum bırakmıştı.

Bekir, herhangi bir siyasi partiye dâhil olmasa da seçimlerde tercihinin HDP'den yana olduğunu söylemektedir. HDP'nin PKK ile arasına mesafe koyup kendi özgür algısıyla siyaset yapamadığı için yanlış hareket ettiğini düşünmektedir. Bekir'e göre Selahattin Demirtaş, toplumdaki popülaritesinin yüksek olması nedeniyle Abdullah Öcalan ve PKK tarafından gözden çıkarıldığı için cezaevindedir. Eğer HDP, parti politikalarını geliştirip pasifliğinden sıyrılabilirse Türkiye için büyük bir şans olacak niteliktedir.

2005 yılında emekli olan Bekir, yılın büyük bir bölümünde Ayvalık'ta yaşamaktadır. Burada Sahil Güzelleştirme Derneği adı altında bir dernek kurmuştur. 15 sitenin birleşerek kurduğu bu dernek kapsamında koy'u ağaçlandırıp yeşillendirmek, temizliğini ve bakımını yapmak için çaba harcanmıştır. 2016-2017 yıllarında da Sivil İnisiyatif Derneği'ne üye olmuştur. Fakat dernekte fikir çatışması yaşamaya başlayınca ayrılmıştır. Bekir'e sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Solda aktif olmak, kişinin hırsı ve egosu yüksekse mutlu olmasına olanak sunduğu için avantaj sağlayabiliyor. Onun dışında tamamen dezavantajdır. Zira yapının bütün günahlarını üstlenirsin. Solda lider olmak ya da önde bulunmak bizim kuşaktakilere çok fazla bir şey kazandırmamıştır. Aksine çok şey kaybettirmiştir. Mesela ayrılmak istediğimizde kendi yoldaşlarımız tarafından hain ve döneke olarak adlandırıldık. Devlet tarafından tanındığımız için düşman olarak görüldük. Öfke hiç bitmedi. Buna rağmen ben örgütsel mücadele için farklı illerde bulunduğumdan memleketime dönünce çevre tarafından çok fazla dışlanma yaşamadım.

Çünkü buradaki insanların çoğunu tanıımıyordum. Ama diğer yoldaşlarım, memleketlerinden ayrılarak daha çok tatil yörelerine yerleşmeyi tercih etmek zorunda kaldılar.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Yasemin (54, doğum yeri: Adana) ailesinde sol bir gelenek olmayışını “ailemde CHP'lilik bile yoktur” diyerek açıklamaktadır. Hatta Yasemin’in ifadesiyle babası, uzun yıllar Adalet Partisi’ni desteklemiştir. İlkokul, ortaokul ve liseyi memleketinde tamamlayan Yasemin’in, okulda da sola eğilim göstermesine olanak sunacak öğretmenleri olmamıştır. Bu durumu “etliye sütlüye karışmayan öğretmenlerden eğitim aldım. Sol eğilimli demokrat öğretmenler sürgün edilmiş, görevlerinden atılmış ya da cezaevine girmişti. Bu yüzden benim ilerici öğretmenlerim olmadı.” diyerek ifade etmiştir. Yasemin’in, sol ile tanışmasında üniversite okuyan ablasının sol sosyalist çevreden olan arkadaşları etkili olmuştur. Yasemin’in sözlerine göre ‘ilk bilinç dönüşümü’ 1983 yılında bu üniversiteli sosyalist çevre sayesinde olmuştur. Hatta bu üniversiteliler ile vakit geçirmek, sohbet etmek için ara sıra Ankara’ya gitmiş ve onlarla birlikte kalmıştır.

Yasemin’in dediğine göre kendisi üniversitelilerle olan sohbetlerin ardından felsefe okumalarına başlamıştır. 1986 yılında Ankara’da üniversiteyi kazanmış ve buraya kayıt yaptırmıştır. Yasemin’in ifadesiyle 1980 sonrası dönemde üniversitelerde kurallar katıdır ve dersten kalan öğrenciler, okuldan atılmaktadır. Yasemin de başarısız olduğu bir ders yüzünden ikinci sınıfta okuldan atılmıştır. Ardından tekrar üniversite sınavına girmiş ve 1988 yılında farklı bir ilde ve bölümde üniversiteyi kazanmıştır. Burada öğrenci derneğine üye olmuş ve üyeler olarak kendi aralarında felsefe okumaları yapmışlardır. Ayrıca dönemin siyasi süreçlerini takip ettikleri için siyasal kavramlarla yeni yeni tanışmaya başlamıştır. Bölüm derslerine çok ilgisi olmadığını düşünerek kendi iradesiyle 1992 yılında bu üniversiteyi de bırakmıştır. 1992-1994 yılları arasında herhangi bir eğitime devam etmeyen Yasemin, bu süreç içerisinde Çağdaş Sanat Atölyesi’nde gerek sanatsal ve kültürel gerekse politik etkinliklerin düzenlenmesinde aktif rol almıştır. Özellikle tiyatro çalışmaları ve kadın çalışmalarıyla ilgilenmiştir.

1994 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nde Sosyoloji bölümüne kayıt yaptırıp 1998’de mezun olur olmaz felsefe grubu öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Felsefeciler Derneği’ne üye olmuş ve bir dönem derneğin başkanlığını yürütmüştür. Yasemin, ilk siyasi çalışmalarının sendika düzeyinde

olduğunu ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın hareketini destekleyen çevre içerisinde okuyucu olarak yer aldığını dile getirmiştir. Bu ideolojik çerçeve ekseninde süreç içerisinde değişen ve gelişen siyasal yapılanmalarda aktif olarak konumlanmıştır. Hikmet Kıvılcımlı'nın okuyucu grubunun ardından ÖDP, EDP, Eğitim-Sen ve Yeşil Sol Parti de yer alan Yasemin, bugün TİP ve İnsan Hakları Derneği üyesidir. Yasemin üye olduğu bu örgütlenmeler hakkındaki düşüncesini ise şöyle ifade etmiştir:

- Üye olduğum hiçbir yapılanma/parti/sendika/dernek, beni tamamen yansıtmıyor. Zaten hiçbirine beni tamamen yansıttığı için de dâhil olmuyorum. Benim derdim bu mecralar sayesinde bakış açımı geliştirmek ve elimden geldiğince buralara fayda sunmaktır.

Yasemin siyasi tercihleri ve üyelikleri nedeniyle soruşturmalara maruz kaldığından ve okulda mobinge uğradığından bahsetmektedir. Emekli olmadan önce iki dönem Eğitim-Sen'in şube yönetim kurulunda görev yaptığı için sendikanın eylemlerinden dolayı soruşturma geçirmiştir. Ayrıca öğretmenlik yaptığı dönemde öğrencinin haklarına öncelik vermesi, mesela müdür öğrenciden para toplanmasını istediğinde buna her zaman için karşı çıkması, müdür tarafından mobinge uğramasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, solculuk yapmasıyla ilişkilendirilmiştir. Yasemin'e sol siyasette aktif olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını sorduğumda ise şöyle yanıt vermiştir:

- Sol da aktif olmanın avantajlarından biri ufkunuzun genişlemesidir. Tarih bilinciniz gelişiyor. İnsanların mücadelesi boyunca binlerce yılda ürettiği, sonuçlandığı veya sonuçlandıramadığı birçok değeri, mücadeleyi görüyorsunuz. Ayrıca bilimsel düşünciyi baz alıyorsunuz, sanatı tanıyorsunuz. Kırmızı çizgileriniz olmasına rağmen farklıya tahammülünüz gelişiyor. Neye evet veya hayır diyeceğinizi dahi bilinçe seçiyorsunuz. Çok okuyorsunuz. Dezavantajları ise mevcut olan kurulu düzene karşı farklılığı ileri sürdüğünüz için mevcut olan düzen tarafından sürekli baskı altına alınmaya çalışılmanızdır. Bu yüzden şiddete maruz kalıyorsunuz. Solda olmanın bireysel dezavantajı da vardır. Toplumda derin diyaloglar, incelikli diyaloglar kurma konusunda yabancılaşma yaşayabiliyorsunuz. Bizler yine de insana duyulan sevgi ile bunu bir noktada aşabiliyoruz. Çünkü solculuğun temel felsefesi hümanizmi uygulamayı tercih ediyoruz.

Görüşmecilerden Zafer (52, doğum yeri: Niğde), yaşadığı mahallede Aydınlık grubu, Devrimci Sol, TİKKO, MLKP, Halkın Yolu, Halkın Kurtuluşu, Halkın Birliği gibi solun her renginin barındığını söylemektedir. Zafer, Aydınlıkçılar dışındaki tüm örgütlenmelerin maceracı olduğunu düşünmektedir. Ona göre en mantıklı olan örgütlenme Aydınlıkçılardır. Bu nedenle mahallesindeki Aydınlıkçılarla birlikte hareket eden Zafer, tercihinin neden Aydınlıkçılardan yana olduğunu da şu sözlerle ifade etmektedir:

- Aydınlıkçılar dışındaki örgütlenmelerden olan insanların anne-babaları çok acı çekti. Okumaları için başka şehirlere gönderiliyorlardı. Ailelerin emeklerine yazık oldu. Saçma sapan işler içine giriyorlardı. Aptalca ölüyorlardı. Devrimci Solcu çok fazla arkadaşım öldü. Ya da okullara “faşistler giremez” ve “komünistler giremez” pankartları asılıyordu, her iki taraftan da. Ama Aydınlıkçılar “öğrenci olan herkes okula girer” diyordu. Sağ-sol çatışmasına girmiyordu, sol içi şiddete karşı çıkıyordu.

Zafer, okul yıllarında takip ettiği yayınların da solcu olmasında büyük etkisi olduğunu altını çizmektedir. Dâhil olduğu ilk sol hareket olan Aydınlık grubunun ardından Türkiye İşçi Köylü Partisi’nde (TİKP) yer almıştır. Dedğine göre 1986’dan itibaren Sosyalist Parti kuruluş çalışmalarına katılmıştır. Zafer, Leninist parti modelini (tek merkez, tek parti, tek program, tek siyaset) savunan tarafta konumlanmıştır. Zafer’in ifadesiyle aksi takdirde devrimin yapılması mümkün değildir. Zafer, sola katılımındaki amacın emperyalizme karşı savaşma arzusu olduğunu söylemektedir. 12-13 yaşlarından itibaren sahip olamadığı her şeyin sebebinin emperyalizm olduğunu düşünmektedir.

Zafer, çocukluğundan itibaren çalışma hayatının içerisinde aktif olduğunu dile getirmektedir. Çocukken okul tatillerinde ailesiyle birlikte inşaat işi yapmıştır. Liseden mezun olduktan sonra ise birçok farklı iş kolunda çalışmıştır. 1990’lı yıllarda (yirmili yaşlardayken) gazete dağıtım işi sayesinde şehrin aristokratlarıyla ve eğitim seviyesi yüksek insanlarla (avukat, mühendis, akademisyen, esnaf, eski solcular, doktor vb.) tanışma fırsatı elde etmesiyle “hayatın çok farklı alanlarında kendisini geliştirmiştir.”

1995 yılında örgütsel mücadele için yaklaşık bir yıl İstanbul’da bulunduğunu söyleyen Zafer, Gazi Mahallesi’nde patlak veren olayların³³ vahim

³³ Zafer’in belirttiğine göre 1995 yılında İstanbul’da meydana gelen Gazi olaylarını gladio/kontrgerilla çıkarmıştı. Yani bu olayların arkasında Amerikan istihbaratı vardı. Kahveler

okutmak istemiyordu. Bende okula veli olarak imza atması için okuması-yazması olmayan dedemi götürmüştüm.” diyerek özetlemektedir. Metin’in ifadesiyle yaşadığı bu hayat kendisine ağır gelmekte, böyle bir hayatı yaşamak istememekte ve bu yüzden başka bir hayatın mümkün olup olmadığını sorgulamaya başlamaktadır. 13-14 yaşlarındayken kendisinden on yaş büyük üniversite mezunu memleketlisiyle bu düşüncesini paylaşmıştır. O da Metin’e okuması için birkaç tane kitap ismi önermiştir. Bu kitapları okuyunca başka bir dünyanın varlığının farkına vardığını söyleyen Metin, sola katılım amacını şöyle dile getirmektedir:

- Ben bu kapitalist sistemdeki yoksulluğu, sefilliği, açlığı yaşayan biri olarak devrimci olmadım. Ben sistemin eşitsizliğinin, adaletsizliğinin, haksızlığının insani olmadığını idrak ettim. Üretimin, toplumsal mülkiyetin karşısında, mülkiyetin özel niteliği olduğunu gördüm. Bunu da sınıfsal bilincin ya da sınıf ideolojisinin yaratıcısı olan kaynaklardan okuyarak öğrendim. Sonucunda da bu dünyaya karşı mücadele etme, dünyayı değiştirme, dönüştürme isteğim sola katılımı beraberinde getirdi.

Metin, dediğine göre ortaokulun son döneminde Devrimci Kültür Derneği’nin içerisindeki siyasal çalışmalarda yer almış; yeni insanlarla tanışmış, seminerlere katılıp kitap okumalarına dâhil olmuştur. Ortaokul üçüncü sınıfa giderken okulun yakınındaki bakkalın radyosunda 7.30 haberlerinde Deniz Gezmişlerin asıldığını duymuştur. Metin, o yıl hem siyasal yaşam hem de ekonomik bağımsızlığını sağlamak adına okula bir yıl ara verdiğini söylemiştir. Bu sürecin ardından Devrimci Kültür Derneği’ne daha sık gitmeye başlamıştır. Metin çok okuyan birisi olarak dernek kapsamında liselilere seminerler veren kişi pozisyonuna geldiğini dile getirmiştir. Seminerde felsefenin temel ilkelerini tartışmaktadır. Zaman geçtikçe bu seminerler liselerle sınırlı kalmamakta, Metin’in sözlerine göre TÖB-DER’deki öğrencileri de kapsamaktadır. Metin bu durumun sonucunda “sorulan tüm sorulara cevap verebilmeliyim” düşüncesiyle daha çok okumaya yöneldiğini ifade etmiştir. Ayrıca derneğin THKP-C’nin devamı niteliğinde örgütlendiğini ve kendisinin de THKP-C içerisinde yer almayı tercih ettiğini söylemiştir. Metin’in siyasi yönelimi ve aktifliğiyle baş edemeyeceğini anlayan babası, oğluna şu öneride bulunmuştur: “Düşüncelerinde haklısın oğlum, bu memlekette haksızlık çok fazla. Ama en azından sen en önde yürüme.” Selman Altınöz’de ailesi tarafından benzer bir ifade ile kendisine tavsiye verildiğini eserinde yazmıştır: “En önde olma, en arkada da durma. Önde olursan devlet kapar,

arkada olursan arkadaşların kınar; orta yerde yer alırsan fazla sıkıntı olmaz” (Altınöz, 2022, s. 47).

Metin, lise okurken 1975 ve 1977 yıllarında sağ eğilimli partiler tarafından koalisyon hükümeti olarak kurulan I. ve II. Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetleri sürecinde devlet eli ile yetişen militer güçlerin yoğunluklu sivil saldırganlıklarına maruz kaldıklarını söylemektedir. Bu yüzden neredeyse tüm gününün “faşist avına çıkmak, faşist avlamak, faşist dövmek” ile geçtiğini dile getirmektedir. Bu esnada Devrimci Kültür Derneği kapanmıştır. Metin, *Cephe* adı altında 5 sayı olarak *Tek Yol Devrim* dergisini çıkarttıklarını ifade etmiştir. *Türkiye Devriminin Acil Sorunları* yazılana kadar *Cephe* adı altında örgütlü mücadelesini sürdürmüştür. 40 Yıl Sonra TDAS: Rus Devriminden Çıkan Dersler, *Türkiye Devriminin Acil Sorunları* yayınlandığında ilk okuyan, siyasal çalışmalar yapan, sahiplenilen ve çözümleyenler arasında yer almıştır. Metin, Kürt örgütlenmelerinin karşısında savundukları düşünceyi şöyle ifade etmektedir:

- Burası ortak vatandır, tek devlete karşı tek devrimdir; devrimi gerçekleştirecek olan cephe; cephe, sınıfsal ayrışmaya uğramıştır. Dolayısıyla önemli olan demokratik halk cephesidir, ulusal cephe değildir. Bu bakımdan mücadeleyi ortaklaştırmamız lazımdır.

1980 yılı Temmuz ayında yani darbeye iki ay kala, Adana ve Bayrampaşa cezaevinden firar edenler Suriye’de bir araya gelerek toparlanma süreci için dikey bir yapılanma yaratmıştır. Bu yapılanma Metin’in ifadesiyle mücadeleyi sürdürme kararlılığının göstergesidir ve 12 Eylül 1980 darbesinin şartlarına/koşullarına uygun niteliktedir. Zira darbeden sonra büyük bir dağınkılık söz konusudur. Bu dağınkılıkta kadroların, bölgelerdeki bütün üyelerine ulaşabilmesi mümkün değildir. Bu yüzden ulaşabildiği her kişiyi hem eğitim hem de örgütlenmeyi sağlamak için yurtdışına göndermektedir. Metin, bu insanların Suriye’ye Antakya üzerinden gittiğini ve tüm sorumluluğun o bölgenin insanı olarak kendilerinde olduğunu söylemektedir. “Antakya hem sınır kent olduğundan hem de en güçlü örgütlenmeye sahip olduğundan bütün sorumluluk bizim üzerimizdeydi.” diyerek bu durumu açıklamaktadır. Metin, babasının maddi durumunun iyi düzeyde olmasının ve kardeşleri ile kuzeninin bu süreçte kendisine destek vermesinin yurtdışına çıkışlara olumlu katkı sunduğunu dile getirmektedir.

Fakat Metin’in sözlerine göre 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte bıçakla kesilir gibi tüm kaynaklar kesilmiş hatta sıfırlanmıştır. Halk desteğini çekmiş, bağış

yapılmaz olmuştur. Fakat yurtdışına gönderilenler, Filistin örgütleri içerisinde önemli bir grup oluşturduğundan, bu kadrolara belli bir miktar ücret ödenmektedir. O zaman için ödenen 500 Lübnan lirası ile örgütlenmenin bütün mali kaynakları sağlanmaktadır. Zira gelir sağlayacak başka bir alternatif de yoktur. Metin 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yurtdışına gidiş gelişler yaptığını anlatmaktadır. Suriye, Lübnan ve Beyrut'ta yapılan eğitim çalışmalarında eğitmen olarak bulunmaktadır. Filistin kamplarında siyasal eğitim (kamplarda hem askeri hem de siyasi eğitim veriliyordu. Kamplarda her türlü askeri aparatlar vardı. Ben ise siyasi eğitim veriyordum) vermektedir. “Benim siyasal yaşamım genelde siyasal eğitmen olarak var oldu.” diyerek durumu açıklamaktadır. Metin’in sözlerine göre söz konusu eğitim, pratikteki askeri eğitimin yanında bir nevi teorik eğitim olarak düşünülebilir. Bu eğitim gereklidir. Çünkü eğitime tabi tutulan kadronun sadece askeri değil politik/siyasi olarak da hazır hale gelmesi gerekmektedir. Zira Metin’e göre 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde örgütlenmenin başarısız olmasındaki etmenlerden biri, örgütsel ideolojiye yeterince vakıf politik kadronun olmayışıdır. Politik yönün ikinci planda bırakılıp eylem kadrolarıyla askeri yönün ön plana çıkarılması hatadır.

1982 yılında hakkında verilen ifadelerden dolayı yakalanan Metin, cezaevine girene kadar THKP-C ile organik bağıni sürdürdüğünü ve yapılanmanın tamamen kendi düşüncesini yansıttığını söylemektedir. Bu durumun gerekçesine dair yaptığı açıklama şöyledir:

- Örgütün ideolojisi birlikte mücadele etmeyi ve yaşamayı savunarak Mahirlerin mirası üzerinden geliyordu. Bizler, bu yapının içerisinde yer alıp kendimizi geliştirmek istedik. Bugün Kürt örgütlenmelerinin yeni yaşam projesiyle ortak mücadeleye işaret etmeleri, esasen bizim geçmişteki savunduğumuz çizgidir ve bu durum ideolojik çizgimizin doğruluğunun göstergesidir.

Örgüt yöneticiliğinden cezaevine giren Metin hiçbir eylemini ikrar etmediğini söylemiştir. Başlangıçta 13 yıl dört ay ceza almasına rağmen ceza indirimleriyle birlikte altı yıl hapis hane süreci yaşamıştır. 1988 yılında tahliye olduktan sonra yaşamını idame ettirebilmek adına çalışmaya öncelik verdiğini dile getirmiştir. “Aileye baba olmak, ailenin beklentilerini karşılamak lazımdı.” diyerek bu durumu açıklamıştır. Gerek işe dair hazır bir altyapısının var olması gerekse aileden gelen soyadı sayesinde tüm memlekette tanınması, iş hayatına atılmasını

kolaylaştırmıştır. Ticari hayatını 2013'te tasfiye edene kadar sürdürdüğünü ifade etmiştir.

Metin, ticaretin yanı sıra siyasal çalışmalarını da devam ettirmek istemiştir. Bunun için kütüphane oluşturduğunu söylemiş, “Marx’ın Kapital’inin üç cildini de aldım” diyerek bu durumu ifade etmiştir. Dediğine göre 1989’da yaşadığı ilde halkevinin kuruluşunda yer almış, görülmemiş yoğunlukta seminerler verilmesinde etkili olmuştur. 1999’da Belediye Başkanı seçilmiştir. Fakat Belediye Başkanı seçildiğinde “bu teröristtir, mahkûmdur” diyerek hakkında çok fazla şikâyet olmuştur. Metin, bu süreçte başından geçen bir olayı anlatmaktadır: “Seçim 16 Haziran’da yapılmasına rağmen mazbatamı 30 Haziran’da verdiler. Onu da Yüksek Seçim Kurulu kararı ile alabildim. Çünkü mahkeme kararına göre memnu haklarımı iade edilmişti ve onlar bunu bilmiyordu.” Metin Belediye Başkanlığı sürecinde kanalizasyon, su şebekesi yaptırdığını, sosyal tesisler oluşturduğunu devletten beş kuruluş dahi para almadan festival organize ettiğini dile getirmiştir. Halkla birlikte tamamen imece usulüne dayanan bir dayanışma sergilediklerini, festival için gelen bütün ekiplerin (halay ekibi ve semah ekibi) ihtiyaçlarının (evlerde konaklama, yeme-içme vb.) da halk tarafından karşılandığını söylemiştir.

Metin, bugün emekli olduğunu ve herhangi bir yerde çalışmadığını söylemektedir. Metin’e sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir: “Solda olmak kendini topluma adanmak, halk adamı olmaktır. İnsani değerlere sahip olmak, onursal olarak solun avantajıdır. Bunun dışında kalan her şey dezavantajdır.” Metin bugün siyasi tercihinin HDP’den yana olduğunu söylemekte ve partinin tamamen kendi ideolojisini yansıttığını düşünmektedir:

- Bana göre günümüz şartlarında birlikte yaşam projesi, gerçek demokrasi, katılımcı demokrasi HDP ile mümkündür. Faşizme karşı demokrasi mücadelesi, devrimci mücadeledir. Siyasal anlamda kategorize etmek istersek eğer HDP sosyalist bir parti değildir ama devrimci bir muhalefet yürütür. Özellikle demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin, bütün inançların ve kimliklerin, tüm dillerin özgürlüğünü ve birlikte yaşamını savunan paradigmasıyla benim özlemlerimi ve siyasal mücadelemi karşılamaktadır.

3.1.3 Okul

Bu bölümde gerek okul (ortaokul, lise ve üniversite) ve öğretmenler aracılığıyla gerekse okuduğu eserlerle sola eğilim gösteren görüşmecilerin siyasi tercihlerine ve bu tercihlerin gündelik yaşama olan etkisine tarihsel süreç bağlamında yer verdim. Görüşmecilerin sosyalist harekete katılmalarında eğitimin nasıl bir etkisi olduğunu anlatılar üzerinden hikayeleştirdim ve sol siyasete katılımlarını, 1960'dan günümüze kadar olan tarihsel süreci içerisinde barındıracak biçimde elde edilen bulgular üzerinden kronolojik olarak aktardım.

Bu başlık altında bireylerin sosyalist harekete olan eğilimlerinde sosyal sermayenin etkisi görülmektedir. Zira sosyal sermayenin “az çok kurumsallaşmış karşılıklı arkadaşlık ve tanıma ilişkileriyle kurulmuş, dayanıklı bir ağ ile ilintili gerçek ve potansiyel kaynakların toplamı” (Göker, 2007) olduğu göz önüne alındığında, eğitimin/okulun sosyalist harekete katılımındaki etkisi görülecektir. Çünkü sosyal sermaye güven, norm ve ağlar gibi sosyal organizasyon özelliklerini (Putnam, 1993), sosyal bağlılık için bireylerin diğerleriyle ortaklaşa çalışmasını (Field, 2008) gerektirmektedir. Çalışma kapsamında yaşam öykülerinden yola çıkıldığında, eğitimin etkisiyle sosyalist harekete dair ilk deneyimin, okuldaki örgütlülüğünden dolayı arkadaşlık ve bir yere ait olma isteği ve ihtiyacının giderilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca bulgular, dönemin koşulları da düşünüldüğünde, eğitimin etkisiyle sosyalist harekete katılan bireylerin, bir grup içinde (sağ ya da sol) yer almasındaki “zorunluluğun” ve bu zorunluluğun beraberinde getirdiği sosyal sermayenin tercihlerde etkili bir rol üstlendiğini de desteklemektedir.

Eğitimin/okulun etkisiyle sosyalist harekete katılımın öğrencilik açısından farklı bir anlamı bulunmaktadır. Öğrencilik, mülkiyet ilişkilerinin dışarısında kalan özel bir kategori olarak farklı dinamikleri içerisinde barındırmaktadır. Yaşam öykülerine geçmeden önce, öğrencilik kategorisinin çerçevesinin anlaşılması adına iki farklı analizi burada detaylandırmak gerekmektedir. İlk analiz, Attila İlhan'ın *Hangi Sol* adlı çalışmasına dayanmaktadır. İkincisi ise Ahmet Taner Kışlalı'nın *Öğrenci Ayaklanmaları* çalışmasına konu olan öğrenci hareketlerinin ortaya çıkışındaki toplumsal ve tarihsel sürecin değerlendirilmesini içermektedir.

İlhan 1940-1965 arası üniversite öğrencilerinin sola dair eğilimlerinde, çalışmamızda da sıklıkla karşılaştığımız “gençlik heyecanının” etkili olduğunu düşünmektedir. İlhan'ın ifadesiyle kırsal kesimden gelen ve feodal düşünce altında

yetişen bu üniversite öğrencileri, kozmopolit ve birçok olanağa sahip büyükşehirliere üniversite okumak için geldiğinde siyasi mücadele içinde yer almayı çıkar yol saymaktadır. Bu yol kimisi için “sağda” kimisi için “solda”dır. İlhan sağda olmayı tercih edenlerin konformist davranış düzenini isteyip taşra değerlerini benimsediğini söylerken (yöresel şive, geleneklerin gerçek, bütünleşemedikleri şehrin ise rezil kabul edilmesi gibi) solu seçenlerin non-conformist özellik gösterdiğini ve olaylar karşısında hızlı tepki verdiklerini dile getirmektedir (İlhan, 1996, s. 145-148).

İlhan’a göre üniversite gençlerinin eylem ve örgütlenmeler ile sosyalist alanda var olarak toplumsal değişimi yaratma isteklerine rağmen bunun mümkün olmadığı ortadadır. Çünkü Marx, üretimde ana rolü oynayan fakat üretim araçlarının mülkiyetinden uzak kalması sebebiyle hayatını sürdürmek için emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan proletarya sayesinde toplumun değişebileceği teorisinden yola çıkmaktadır (Marx ve Engels, 2014, s. 118). Dolayısıyla üretimin hiçbir aşamasında yer almayan ve bir sınıf oluşturacak yeterliliğe sahip olmayan üniversite öğrencilerinin toplumu dönüştürebilmesi mümkün değildir. Zira İlhan’a göre üniversite gençliği, maddi ya da moral hiçbir hizmet üretmemekte ve hatta babalarının ve devletin parasını tüketmektedir. Bu yüzden öğrenci gençliğinin eylemleri, sosyalizmin yöntemine dayanarak açıklanamaz. İlhan bu durumu şöyle özetler: “Gençler, ancak işçi sınıfının kendisinden ve üretimde uğradığı haksızlığa dayanan öfkesinden kaynaklanan bir sosyalist örgütün yan gücü olabilirler.” (İlhan, 1996, s. 148-149).

İlhan’a göre toplumsal dönüşümü gerçekleştireceği düşünülen işçi sınıfının sadece sistemden pay almayı yeğlemesi ve toplumsal değişimi üstlenmeyişi “endüstri toplumunun ortaya çıkardığı köksüz elemanların” yani yabancı işçilerin, aydınların ve gençlerin kendilerini ön plana çıkarmalarına neden olmaktadır. Bir başka deyişle söz konusu alanlardaki bireyler, özellikle de üniversite gençliği gerek toplumsal güvenceden yoksun olmalarından gerekse kendileri için bir gelecek görmemelerinden dolayı “devrimin aslanı” rolüne bürünmektedir. Fakat İlhan, üniversite gençliğinin ekonomik ve toplumsal nedene dair gelecek kaygıları olmadığı halde çatışmaya girecek kadar eylemlerde yer almalarının ve “biz bu yola baş koyduk” diyerek ülkenin kaderini değiştireceklerini savunmalarının anlaşılır olmadığını düşünmektedir (İlhan, 1996, s. 149-152, 154).

Ahmet Taner Kışlalı ise *Öğrenci Ayaklanmaları* adlı kitabında öğrencilerin eylem ve protestolara katılımlarını tarihsel olarak ele almakta ve buradan yola çıkarak düşüncelerini temellendirmektedir. Kışlalı kitabında öğrenci ayaklanmaları ile düzene karşı çıkmalarının, şiddete varan eylem ve protestolara girişmelerinin toplumsal gelişim seyrini irdelemektedir. Ayrıca devrimi yapacağı söylemiyle eylemlere ve protestolara katılan, öğrenci ayaklanmalarına neden olan üniversite gençliğinin sınıf çatışmalarının neresinde olduğunu sorgulamaktadır. Klasik anlamda bu soruyu “gençliğin sınıf çatışmasındaki rolü, emekçi sınıfına bilinç götürmektir” diyerek cevaplandırmaktadır (Kışlalı, 1974, s. 26).

Emeğin yerine makine geçtiğinden işçi sınıfının varlığı zorunlu olmaktan çıkmıştır. Haliyle proletarya sınıfı oradan kalkmaktadır. Hatta sistemin bir parçası haline getirilmektedir. Herbert Marcuse’un ifadesiyle bu durum toplumdaki bireyleri “tek boyutlu” hale getirmekte ve birey, üretimin aracı olmaktan çıkıp hammaddeye dönüşmektedir (Marcuse, 1986). Sonuç olarak ise işçi sınıfı sistemin parçası haline gelmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfının “kendiliğinden sınıf” olmaktan çıkıp “kendisi için sınıf” olabilmesinin yolu bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Zira dıştan müdahale olmaksızın işçi sınıfının bilinçlenmesi ve devrim yapması mümkün olmayacaktır (Kışlalı, 1974, s. 26).

Bu noktada ikinci bir soru ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfı sisteme angaje olduysa devrimci gücü hangi toplumsal tabaka veya sınıf meydana getirecektir? Marcuse’dan yola çıkan Kışlalı, bu soruyu üretim sürecinin dışında kalanların devrimci gücü oluşturacağını söyleyerek cevaplandırır. Bu sınıf ise öğrenci gençliktir. Kışlalı, toplumdaki gençlik grupları (genç köylüler, genç işçiler, genç memurlar vb.) arasında öğrenci gençliğin özel bir yere sahip olduğunun altını çizer. Bu özel olma durumunda, diğer grupların aksine üniversite gençliğinin üretim sürecinin dışında olması, olumsuz durumların bilincine varabilecekleri uygun koşulların bulunması ve ortak eyleme geçebilmeleri etkindir (Kışlalı, 1974, s. 16, 29, 110).

Kışlalı’nın sözlerine göre Cumhuriyet’in ilk on yılında neredeyse hiçbir öğrenci hareketine rastlanmamıştır. Hatta üniversite gençliği, Kemalist ilkelerin ve rejimin savunucusu konumunda olmuştur. Fakat reformların azalışı ve Atatürk’ün ölümünün ardından gelen yöneticilerin anlayışları, gençliğin rejim içinde muhalif olmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Mesela 1960’larda yapılan öğrenci hareketlerinin toplumsal düzene karşı bir mücadele içerdiği görülmektedir (Kışlalı,

1974, s. 63-64). Ancak yapılan ilk işgal ve boykot hareketleri eğitim sistemine, üniversite içi sorunlara ve öğrencilik koşullarının düzeltilmesine yöneliktir. 1969 yılına gelindiğinde ise öğrenci işgal ve boykotlarının temel niteliğinde değişim göze çarpmakta ve siyasal yön ağırlık kazanmaktadır. Öğrenciler üniversite içi sorunları var olan “düzen”e bağlamaktadır (Kışlalı, 1974, s. 51-52). Zira üniversite içindeki sorunlar çözüldüğü halde öğrencilerin temel sorunlarının çözüme kavuşmaması (gelecekte beklentilerine uygun mevki sahibi olamama endişesi), sorunun toplumsal düzen ve rejimden kaynaklandığına işaret etmektedir (Kışlalı, 1974, s. 94). Ayrıca Kışlalı üniversitenin geleneksel ve modern olması arasında da öğrenci eylemlerinin farklılaştığını belirtmektedir. Kışlalı’nın belirttiğine göre öğrenci hareketleri, küçük ve geleneksel üniversitelerde üniversite içi sorunlara yönelirken modern ve büyük üniversitelerde üniversite dışına yönelik organize edilmektedir (Kışlalı, 1974, s. 94).

Kışlalı, 12 Mart 1971 muhtırasına kadar geçen sürede gençlik hareketlerinin, yetişkinlerin örgütlerinden ve önderliğinden hızla bağımsızlaştığını da söylemektedir. Örneğin öğrenci gençlik, içinde yer aldığı örgütlenme/kulüp/dernek vb. ile ayrıştığı konularda kendi düşüncesini rahatlıkla savunabilmiştir. Dolayısıyla öğrenci eylemlerine yön verenlerin, öğrenciler ya da onlara en yakın kuşaktan olan bireyler arasından çıktığı görülmüştür (Kışlalı, 1974, s. 76-77).

Dahası başlangıçta eylemlerini/protestolarla barışçıl yollarla yapan öğrenci gençliği şiddete kaymaya başlamıştır. Çünkü öğrenci gençlik barışçıl yollarla sorunlarına çözüm bulamaz hale gelmiştir. Kışlalı’nın ifadesiyle öğrencileri şiddete iten birden fazla neden bulunmaktadır. Öğrenci eylemlerinin saldırıya dönüşmediği zamanlarda dahi polisin gereksiz şiddet göstermesi ve eğitim kurumlarındaki yöneticilerin öğrenci taleplerine karşı disiplin hükümlerini uygulamak istemeleri bu sürecin evrilişinde etkili olmuştur (Kışlalı, 1974, s. 65). Ayrıca medyanın şiddet eylemlerine özel ilgi göstermesi (manşetlerde yer vermek) sonucunda, öğrenci önderleri, kamuoyunun dikkati çekebilmek adına şiddete başvurmuş ve hatta silahlanmayı tercih eder hale gelmiştir (Kışlalı, 1974, s. 86-88).

Kışlalı, şiddete dayalı isyan niteliğindeki öğrenci hareketlerinde üç ayrımın var olduğunu belirtmekte ve bu ayrımları Türkiye’deki üniversiteler üzerinden örneklendirmektedir. En yüksek puanlarla kazanılan üniversitelerde, toplumsal düzene karşı köklü akımların geliştiği görülmektedir. Söz konusu ayrımlardan

birincisi toplumsal düzene karşı olup toplumun diğer kesimlerinden kopuk olan öğrenci hareketlerinin varlığıdır ve buna ODTÜ örnek verilebilir. Bir diğeri siyasal rejime karşı ama toplumdaki güçlerle dayanışma halinde olan öğrenci hareketleridir. Kışlalı buna dair Türkiye’den herhangi bir üniversiteyi örnek olarak vermemiştir. Bu öğrenci hareketleri toplumdan destek görmekte ve sorunun siyasal rejimin otoriter karakterinden kaynaklandığını bilmektedir. Sonuncusu ise üniversiteye ve toplumsal düzene karşı olup toplumun diğer kesimlerinden kopuk olan öğrenci hareketleridir. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi buna örnek verilebilir (Kışlalı, 1974, s. 96-99, 111).

Sonuç olarak Kışlalı, öğrenci ayaklanmalarında ve üniversite gençliğinin eylemlere, protestolara, şiddete başvurmasının altında birçok etmenin var olduğunu söylemektedir. Öğrenci gençliğe iktidarın karar mekanizmalarında etkin olabilme olanağının verilmemesi, yaşam koşullarının ağırlığını hissetmeleri, toplumsal hiyerarşide (gerek işletmelerde, devlet bürokrasisinde, üniversite yönetiminde vb.) yok denecek kadar az sayıda yer edinebilmeleri, işgal ettikleri konumların toplumsal itibarının düşük olması bu etmenler arasında sayılabilir. Özetle gençliğin toplumsal, ekonomik ve siyasal olanakların dışında tutulmaları ve okul bittikten sonra toplum tarafından iyi yaşam şartlarının garanti edilmemesi örgütlü mücadele içerisinde konumlanmalarının nedenidir (Kışlalı, 1974, s. 103-109).

Gerek İlhan gerekse Kışlalı’nın tartışmasında ileri sürdükleri “katılım eğilimleri ve gerekçeleri”, anlatıcıların yaşam öykülerinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilerden Ali (73, doğum yeri: Eskişehir), ailesinin sola dair eğilimi olmadığını, öğrenciliği boyunca bütün yaz tatillerini tarlada çalışarak geçirdiğini dile getirmiştir. Okula gittiğinde öğretmenlerinden ve okuduğu kitaplardan etkilenerek sola eğilim gösterdiğini söyleyenlerdendir. 1963-1966 yıllarında köy enstitüsünde okuyan (öğretmen okulunda) Ali, öğretmenlerinin oldukça bilgili olduğunu tarım öğretmeni üzerinden şöyle anlatmaktadır:

- Tarım öğretmenim sayesinde asma budamayı da öğrendik, sığırcılık da okuduk. Bu sayede inekler daha verimli süt vermeye başladı. Okulda 5 çayı verilirdi ve gelişme çağındaki olan bizler her gün 1 bardak süt, bir haşlanmış yumurta, bir dilim peynir, bir kaşık bal vs. tüketirdik. Bunlar için hiç para da vermezdik. Hoca pozitivistti, bilim dışındaki bir şeye inanmazdı. Bizim rol modelimizdi ve bize de bu düşüncüyü aşılamıştı. Mesela domuz eti yiyebilirsiniz, derdi. Hikâye yarışmasında ödül

kazanmışlığı da vardı. Her şeyi bilirdi. Bir bakarsın elinde tuval, resim yapardı. Çok yönlü bir insandı. Tabuları yoktu. Bulunduğu köyde TÖS'ü kuran kişiydi. 3 dil biliyordu. Cebirden kimyaya kadar her soruyu çözerdi. ABD'de eğitim almıştı, ana dalı biyolojydi. Fakat öğretmenlikten atılmıştı. Yine de boş durmuyor, çevirmenlik yapıyordu. *Türlerin Kökeni* kitabını o çevirmişti (Öner Ünalın). Görüştüğümüzde de 'sırada Engels'in *Ütopik Sosyalizm*'i var, onu çevireceğim' demişti.

Ali, Nazım Hikmet ve yasaklı kitaplar hariç köy enstitüsünün tüm kitaplarının bulunduğu okulda, kitaplık kolunda olmasının da etkisiyle çok fazla okuma yapabildiğini, bütün klasik eserleri burada tamamladığını söylemiştir. Okuldan mezun olur olmaz (1966-1967) öğretmen olarak atanmıştır. Atandığında henüz 18 yaşında olan Ali, TÖS'e üye olmuştur. Ardından askere gittiğinde sol siyasette daha aktif olanlardan Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Mustafa Suphi gibi isimleri öğrenmiş ve bu isimlerin kitaplarına daha çok yönelmeye başlamıştır. Askerden döndüğünde bir köyde öğretmenlik yapan Ali, sola dair arayış içinde olduğunu dile getirmiştir. Bu yüzden kendisini etkileyen köy enstitüsü öğretmenini görmek için memleketine gitmiştir. Öğretmenin kendisine önerdiği kitaplarla Karl Marx'ın *Kapital-Özet*, V. I. Lenin'in *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, G. Politzer'in *Felsefenin Temel İlkeleri* ve L. Huberman'ın *Sosyalizmin Alfabeti* eserleri sayesinde Marksizm ile tanışmıştır. Ali, okumalar sonucunda Marksist-Leninist ideolojiyi benimsediğini ifade etmiştir. Ali sol harekete katılım sürecini ve amacını şöyle özetlemektedir:

- Gerek içinde bulunduğum atmosferden etkilenmem gerekse arayış içerisinde olmam katılımımı sağladı. Ayrıca genç biri olarak bir takım faaliyetlerde yer almak ve bu faaliyetlerin öznesi konumunda bulunmak, belli bir aidiyet ve kimlik edinmek kimsenin bilmediği silik bir adamın görünür hale gelmesini de beraberinde getiriyordu. Parke giyiyor, posta atıyorsun ve köyüne gittiğinde 'oh be Dev-Genç gelmiş' diye saygı görüyorsun. Köyde benden etkilenerek sola eğilim gösterenlere şahit oluyorsun. O yaşlarda çok değerli, kıymetli şeylerdi bunlar. Ayrıca toplumda her şey alt-üst olurken sünepe bir seyirci olarak kalmak istemediğinde, bir tercih yapman gerekiyor. Sana hangisi yakın geliyorsa oraya eğilim gösteriyorsun. Bu eğilim illaki sağ-sol olmak zorunda değildir. Bir sivil toplum örgütüyle, bir çevre örgütüyle ya da avcılar

kulübüyle de ilk müdahil olman gerçekleşebilir. Ancak bu durum devletin yönetimiyle ilişkilendirilmeye başladıysa, devlet-sivil toplum-birey arasındaki sözleşmelere değinir hale geldiyse giderek politikleşiyorsun. Bir tercih yapıyorsun. Benim tercihim soldan yana oldu.

1970 yılında Bursa Eğitim Enstitüsü'nü kazanan Ali, dediğine göre okulun ilk gününden itibaren Marksizm konusunda teoriyi en iyi bilen kişi konumunda olmasının etkisiyle öğrenci derneği başkanı seçilmiştir. Zira diğer öğrenciler liseyi yeni bitirmiş iken Ali 4 yıl kıdemlidir. Öğretmenlik yapmış, askerliğini tamamlamış, Talip Apaydın ve Öner Ünalın gibi isimlerin sola dair tecrübelerinden faydalanabilmiştir. Tüm bu etmenler teoriyi bilmeyenler arasında Ali'yi ön plana çıkarmıştır. Ali burada okurken Dev-Genç'e dâhil olmuştur. Bursa'da Dev-Genç'in beş yöneticisinden biri haline gelmiştir. 1970 yılının sonunda ülkücülerin yoğun olduğu Kapalıçarşı'da bildiri dağıtırken yakalanmış ve 6 Mart 1971'e kadar cezaevinde kalmıştır. Ali ilk cezaevi deneyimi olan bu süreç sonucunda Diyarbakır'a sürülmüştür. Fakat yaklaşık 1,5 ay kadar sonra bu okul, işgaller nedeniyle kapanmıştır. Ali ise Ankara'ya gelmiş ve eğitim enstitüsüne kayıt yaptırmıştır. Sekiz aylık öğretim yılının beş ayını cezaevinde ve Diyarbakır'da geçirmesine rağmen mezun olmuştur. Bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- Devamsızlıktan kalmam gerekirdi. Ama kalmadım, sınıfı geçtim. Böylelikle ilk yılımı tamamlamış oldum, yıl kaybetmedim. Çünkü o zamanlar yoklama yapılmıyordu. Her şey öğrencilerin elindeydi, istediğin hocayı derse sokuyordun, istemediğini sokmuyordun. Bundan faydalanmış oldum.

Okulun ardından Eskişehir Yüksek Öğrenim Gençlik Derneği'nde yer aldığını ifade etmiştir. 1973-1974 yıllarında derneğe üye olan kişi sayısının 1200 olduğunu söyleyen Ali, devrimci mücadelenin işçi sınıfı odaklı olmasını savunduklarından, konfederasyon (derneklerin 7'sinin bir araya gelmesi sonucunda Konfederasyon olunuyordu) olmayı kabul etmediklerini dile getirmiştir. Bu durum Ali'nin dediğine göre Eskişehir'in "geleneğe ihanet eden kol" olarak tanımlanmasına neden olmuştur. 1974 yılına gelindiğinde, af sonucunda cezaevinden çıkan Seyfi Akman isimli birey hem siyasi örgütlenme anlamında daha kıdemli olduğundan hem de işçi sınıfıyla olacak bir devrimi savunduğundan Eskişehir'de Dev-Genç'lilerin çoğunluğu tarafından lider olarak kabul edilmiştir.

Bu durum Seyfi Akman'ın liderliğindeki örgütlenmenin Seyficiler³⁴ olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu durum 1978 yılına kadar sürmüştür. Ali Seyficiler ismini kendilerinin koymadığını hatta bu ismi benimsemediklerini fakat çok fazla taraftarı olduğu için bu isimle tanındıklarını ifade etmiştir. Ayrıca işçi sınıfı önderliğinde bir örgütlenme ve devrim düşündükleri için Eskişehir Demokratik İşçi Birliği adındaki dernek bünyesinde Lenin'in mücadele birliğini örnek aldıklarını söylemiştir. Ali 1978 yılında TKP'ye katılmış ve böylelikle parti süreci başlamıştır. Ali, amcasının TİP'te ilçe başkanı olmasına ve bazı akrabalarının burada örgütlenmesine rağmen kendi tercihinin TKP'den yana olmasının nedenini şöyle açıklamaktadır: “Benim gözümde TİP pasifistti. Legal yollarla devrim yapılamazdı. Devrim dediğin vurdulu kırdılı olmalıydı. Bu yüzden TKP beni yansıtıyordu.” Ali, 12 Eylül 1980 darbesi nedeniyle illegal hayata geçene kadar 24 saatinin tamamının maddi-manevi siyaset olduğunun da altını çizmektedir:

- Tüm hayatım tek boyutluydu. Siyaset dışında yaşantım yoktu diyebilirim. Böyle bir adanmışlık vardı. Ve bu durum sadece bana özgü değildi. O dönemin hâkim davranış tarzı buydu. İnsanlar kendini bir toplumsal davaya adanmıştı. Sadece kendini de değil ömrünü, malını, ailesini, çocuğunu da adanmıştı dava uğruna. Mesela kaçmayıp teslim olsaydım az bir ceza ile kurtulabilirdim. Çünkü tam anlamıyla örgütlenen bir parti yoktu. Devlet açısından günah çoğalmamıştı. Ama teslim olmak çok ayıptı.

Ali darbe sonrası alanının daraldığını fark edince 16 Mart 1981'de (öğretmen okullarının kuruluş yıldönümü) görev yaptığı okula gidip ticaretle uğraşacağını söyleyerek istifa etmiştir. Ali öğretmenlikten istifa ettikten sonra hayatını idame ettirmek için birçok iş kolunda çalıştığını söylemiş ve bu durumu şöyle açıklamıştır:

- Saydım, 15 kadar meslek icra etmişim. ‘Ne iş olsa yaparız abi’ grubundaydım. Birkaç yıl merdiven döktüm, inşaatta kalebodur ve fayans döşedim. Bir süre inşaatta şantiye şefliği yaptım. Kaçak olduğum dönemlerde mevsimlik işçi olarak Düzce'ye fındık toplamaya gittim. Bir-

³⁴ THKP-C davasının sanıklarından biri olan Seyfi Akman'ın görüşlerini savunanlara verilmiş bir isimdir. 1974 affıyla cezaevinden çıkan Akman, Eskişehir ve civarında örgütlenme faaliyeti başlatmıştır. Bu örgütlenmenin etki alanı Eskişehir ile sınırlı kalmıştır (Alpat, 2008, s. 236). Eskişehir'de Dev-Genç kökenli grubun lideri olmuştur. Böylelikle grup, Seyficiler olarak anılır hale gelmiştir (Karakaş, 2012, s. 10-11).

bir buçuk yıl tekel bayi işlettim. İki yerde farklı kimlikle dershanede öğretmenlik yaptım.

Ali 1990-1991’de yasallaşma mücadelesi için Eskişehir’de düzenledikleri yemekte Türkiye Komünist Partisi üyesi/yöneticisi olduğunu açıklayanlar arasında yer aldığını dile getirmiştir. Yani basın önünde kendilerini ihbar ederek fiili bir durum yaratmışlardır. Ancak bir hafta sonra tutuklanmıştır. Bir süre Eskişehir Cezaevi’nde kalmış ve ardından Konya DGM’ye gönderilmiştir.

İlk siyasi örgütlülüğe TÖS içerisinde başlayan Ali, ardından TÖB-DER ve Dev-Genç içerisinde aktif konumlanmıştır. 1978’de ise TKP’ye katılmıştır. TKP’nin Eskişehir İl sorumlusu görevini üstlenmiştir. 2000’li yıllarda bir süre CHP’de il başkanlığı yapmıştır. Bugün herhangi bir partiye üye olmamasına rağmen seçimlerde HDP’yi desteklediğini dile getirmiştir. AKP’nin iktidar olduğu ilk on yıl ise oy vermemesine rağmen partinin çok iyi işler yaptığını düşünmektedir. Bu konudaki gerekçesi ise sol örgütlenmelere dair bir nevi eleştiri niteliğindedir:

- Aslında AKP iktidara ilk geldiğinde çok ılımlı bakmıştım. Bence ilk on yıl iyi işler yaptı. İhracatın 35 milyar dolardan 150 milyar dolara çıkması çok olumlu verilerdi. Ayrıca farklı fikirleri önemsiyordu. Mesela Deniz Baykal (o zamanlar bizimkiydi) bir karar alınacağına “bu böyledir, şu şöyledir, bunu böyle yaparız” derdi. Kimseye danışma ihtiyacı hissetmez, kararı tek başına verirdi. Fakat o zamanlar Tayyip Erdoğan, bir konu olduğunda “biz bunu yetkili kurullarımıza götürelim, konuşalım, bir karar alalım ve açıklayalım” diyordu. Bu bizi çok umutlandırıyor ve sevindiriyordu. Çünkü Erdoğan, her şeyin en doğrusunu bilemeyeceğini, kurullarına danışması gerektiğini söylüyordu. Bizim de istediğimiz buydu. CHP’deki tutuculuğun, karizmatik lider olma arzusunun aksine AKP’deki demokratik tutum bizi umutlandırıyor. 2010’dan sonra AKP’deki dönüşüm ise tam tersi istikamette seyretti.

Ali’ye sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Sol siyasette aktıfsen akılcı bir dünyada daha avantajlı konumdasın. Çünkü ileriye dönüksün, bilimle tanışıksın, oturmayı kalkmayı biliyorsun, modernliğe (eğlenceye, hayata vs.) daha kolay müdahil olabiliyorsun. Topluma göre bu durum değişkenlik gösterse de genellikle insanlar tarafından daha kolay kabul ediliyorsun. Yönünü daha hızlı

bulabiliyorsun. Teslimiyetçiliğinde dahi iradeni etkin kullanıyorsun. Muhafazakâr isen geleneğe bağlısın, rehberine tabiisin. Bu yüzden muhafazakâra göre solcunun avantajları daha fazladır. Önder/lider olacaksan geleneksel olmayan, mantığını kullanan biri olmak daha mantıklı geliyor bana.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Serkan (66, doğum yeri: Antakya) ailesinin sol geleneğe sahip olmadığını, ancak kendisinin ailede okuyan ilk kişi olması sebebiyle sözünün önemsendiğini, ailesinde “okuyan birisinin verdiği karar doğrudur” düşüncesinin hâkim olduğunu ifade etmektedir. Ortaokuldayken öğretmenlerinin önerdiği kitapları okuyarak ve onlarla yaptıkları politik konuşmalardan etkilenecek solcu olduğunu söylemektedir. Ayrıca 68’liler ve dünya çapında var olan benzer hareketlerin de sola eğilim göstermesinde etkili olduğunu dile getirmektedir. Liseyi köye gidiş-geliş yapamadığı için merkezde kiraladıkları evlerde kalarak okumaktadır. Bu evler köyden lise okumak için gelen öğrencilerin kiraladığı evlerdir. Serkan, düzenli olarak evlerden birinde toplanıp sabaha kadar kitap okuyup tartıştıklarından bahsetmektedir. O zamanlar herhangi bir yere tabii olmasalar da sola sempati duymaktadırlar.

Serkan’ın, 1974’te lise öğrencisiyken, siyasete dair başlangıcı Devrimci Kültür Derneği ile olmuştur. Yeni açılan bu okulun öğretmenleri arasında A. Ö., A. A., A. B., A. Y. bulunmaktadır. Serkan bu öğretmenler arasından en çok A. Y.’nin etkisinde kaldığını dile getirmiştir. “A. Y. hoca, İngilizce öğretmenimizdi ama bizimle hep politik konular konuşurdu.” diyerek sola eğilim sürecini özetlemektedir. Serkan, sola katılım amacını ise şöyle ifade etmiştir: “Sol harekette haksızlıklara karşı gelmek amaçtı ve ben bu amacı kendime çok yakın buldum. Sol sistemin daha insani olduğu düşüncesi benim burada konumlanmamı sağladı.”

Serkan ilkokul, ortaokul ve lisenin ardından 1975’te Ankara’da üniversiteyi kazanınca burada sol yayınlara (dergilere, kitaplara, bildirilere vb.) oldukça merak sardığını dile getirmiştir. Bu doğrultuda sürekli okumalar yaptığını ve farklı fraksiyonlar arasındaki yoğun tartışmalara katıldığını söyleyen Serkan, Dev-Genç içerisinde yer almıştır. Dev-Genç içerisindeyken önce sınıf temsilciliği, sonra bölüm temsilciliği, ardından fakülte yöneticiliği yapmıştır. En son ise 1978 yılında Öğrenci Temsilciler Konseyi’nde idarecilik yapmış ve yürütme kurulunda bulunmuştur. Dokuz kişiden oluşan idari kurul, tüm üniversiteyi yönetmektedir. Fakat ikinci sınıftan itibaren siyasi faaliyetlerinden ötürü hiç derslere girememiş ve

okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1978’de tekrar üniversite sınavına girerek İstanbul’u kazanmış ve buradan mezun olmuştur.

1979’a gelindiğinde ise hakkında tutuklama kararı çıktığı için her yerde aranmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde dahi farklı bölgelerde Devrimci Yol adına devrimci mücadeleye katılmış, örgütsel faaliyetler içinde yer almıştır: Bu faaliyetler arasında gecekondü bölgelerinde insanları örgütlemek, bölge elde etmek için sağ gruplarla çatışmak, mahalledeki insanları eğitmeye yönelik yapılan eğitim çalışmalarına katılmak sayılabilir. Tüm bu örgütsel mücadele 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürmüştür. Bu darbe ile birlikte aramalar sıklaşmış, fotoğraflarının olduğu afişler caddelere asılmıştır. Serkan, alanı oldukça sınırlandığı için farklı bir ile gitmiş ve burada sahte kimlikle farklı işlerde üç buçuk yıl çalışmıştır. Bu süre içerisinde gerek kendi adına gerekse Devrimci Yol’un gösterdiği isimler için üniversite sınavlarına girmiştir.³⁵ Ayrıca Devrimci Yol tarafından Amasya’da Yeraltı Maden-İş davasındaki ailelere destek olmak adına görevlendirilmiştir. Amasya’da 1984 yılında cezaevindeki mahkûm ve tutuklulara yönelik uygulamaları protesto amacıyla düzenlenen bir eylemde yakalanmıştır. Bir buçuk yılın ardından tahliye olmuştur. Ancak tahliye olmasına rağmen cezası kesinleşmemiştir. Bu yüzden de 1986 yılında yeniden cezaevine girmiştir. Bu süreçte birden fazla cezaevi gezen Serkan, bir yıl sekiz ay hapis yattıktan sonra 1987’nin sonunda tahliye olmuştur.

Serkan cezaevinden çıktıktan sonra var olan örgütlenmeler ve kadrolar dağıldığı için kısa bir süre siyasetten uzak kaldığını söylemiştir. Fakat aynı yıl içerisinde İHD yönetiminde yer almıştır. İHD’nin tam anlamıyla düşüncesini yansıtmadığını fakat siyasi bir örgütlülük arayışında olduğundan İHD’ye dahil olduğunu dile getirmiştir. İHD’de 1995’e kadar yer alan Serkan, bu tarihten sonra ayrılmıştır. 1995 yılı öncesinde SHP’ye katılımının ardından Belediye Başkanı

³⁵ Serkan, iki tane lise diploması olduğunu söylemiştir. O yıllarda bazı derslerin sınavları verildiği takdirde ikinci diploma alınabilmektedir. Ticaret Lisesi mezunu iken fizik, kimya, biyoloji, matematik gibi birkaç tane dersin sınavlarına girip başarılı olduğunda ikinci bir diploma alma hakkı kazanılmaktadır. Ticaret Lisesi diplomasıyla Ankara’daki üniversiteye kayıtlı olan Serkan, diğer diplomasıyla tekrar üniversite sınavlarına girebilmiştir. 70’li yıllardaki teknoloji bugünkü kadar gelişmediği için sınavlara girmiş olması herhangi bir sorun yaratmamıştır. Girdiği sınav sonucunda İstanbul’da üniversite kazanmıştır. Ayrıca bu süreler içerisinde Devrimci Yol’un gösterdiği birkaç kişinin yerine de üniversite sınavına girmiş ve onların da üniversiteyi kazanmasını sağlamıştır. Bu yüzden düzenli olarak her yıl üniversite sınavına girdiğini söyleyen Serkan, giriş belgesine kendi resmini koyup altında başkasına ait kimlik bilgilerinin olduğunu “kimlik imalatımız güzeldi.” diyerek ifade etmiştir.

seçilmiştir. Belediye Başkanlığı süresince çeşitli kültürel ve sanatsal etkinlikler organize ettiğini; festivaller, konserler, imza günleri düzenlediğini; öğrencilerin faydalanması için bir kütüphane kurduğunu dile getirmiştir. Dedğine göre bu açılışa dönemin bakanlarından biri de katılmıştır. Ayrıca tüm Türkiye'de kitap toplama kampanyası başlatmış, okuma-yazması olmayan yaşlı kadınlara yönelik, belediye olarak okuma-yazma kursu açmıştır. Serkan tüm bu faaliyetler için devletten herhangi bir destek almadığını, tüm faaliyetleri yardım toplayarak ve kendi imkânlarıyla karşıladığını söylemiştir. Bu yüzden kendisine ait olan tüm imkânları belediye başkanlığı sürecinde tükettiğini ifade etmiştir. SHP'nin ardından CHP'ye geçen Serkan, bu geçişin kendi isteğiyle olmadığını SHP ve CHP'nin birleşme kararından dolayı birine üye olan kişinin diğerine de üye olduğunu belirtmiştir. Parti yönetimiyle anlaşamamasına ve yönetimin kendi bakış açısını yansıtmamasına rağmen Belediye Başkanlığı devam ettiği için partiden istifa edememiştir. 1999'da Belediye Başkanlığı süresi bittiğinde ÖDP'ye katılmış ve partide Kurultay delegesi olarak yer almıştır. ÖDP'nin ardından Sol Parti'ye katılan Serkan'ın bu partiye üyeliği devam etmektedir. Parti içinde herhangi aktif bir görevi olmamasına rağmen partinin tamamen kendi düşüncesini yansıttığını söylemektedir.

Serkan, Belediye Başkanlığı görevini yürütene kadar muhasebe, mali müşavirlik, uluslararası taşımacılık vb. gibi çok farklı alanlarda çalışmış, fakat kendi mesleğini hiç icra etmemiştir. Serkan özellikle mali müşavirlikten çok iyi paralar kazandığını, yedi şirketin mali müşavirliğini yaptığını ve o alanda tanınan sayılı kişilerden biri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca eşinin de şehir planlamacısı olması geliri ikiye katlamıştır. Bu durumu şöyle açıklamaktadır: “O dönem Adana'dan Mardin'e kadar olan belediyelerin genel plan ihalelerini biz alırdık. Bizden başka bu işleri yapabilecek neredeyse kimse yoktu.” Serkan, Belediye Başkanlığının ardından 2000 yılında gıda alanında bir işe atılmıştır ve bu iş, 2003'e kadar sürdürmüştür. Bu süre içinde aynı işi yurtdışında yapma amacıyla Sudan'a gitmiştir. Ancak Sudan'da çok sık elektrik kesilmesinden dolayı gıda işi yapmanın ve gıdayı korumanın çok zor olması nedeniyle inşaat malzemelerinin satışı ve imalatı işine yönelmiştir. Sudan'ın yanı sıra Uganda ve Afrika'nın değişik ülkelerinde de inşaat üzerine şirketler açmıştır. 2015 yılında ise yurtdışındaki şirketlere malzeme göndermek için (ihracat yapmak için) Türkiye'de kurulan şirketin başına geçmiştir. Serkan şu an yurtdışında işlerin devam ettiğini, işin

başında ortağının bulunduğunu ve bu yüzden kendisinin iş ile ilişkili olarak sürekli orada bulunmasına ihtiyaç olmadığını söylemektedir. İsteddiği zaman yurtdışına gidip geldiğini söyleyen Serkan, Türkiye’de kaldığı süreçte Türkiye’den olan talepleri karşılamaktadır. Malzemeye ya da elemana ihtiyaç olduğunda göndermektedir. Dolayısıyla yurtdışına gidişi, ihtiyaçtan kaynaklı değildir, gezme ve işlere bakma amacı taşımaktadır. Hatta çoğu zaman arkadaşlarını gezdirmek için yurtdışına çıkmaktadır.

Serkan yurtdışında şirketleri açarken sermayesi olmadığını ve işlere sıfırdan başladığını dile getirmiştir. “Orada önce para kazandım, sonra şirket açtım.” diyerek bu durumu açıklamaktadır. Ayrıca gittiği ülkelerde yaşam şartları zor olduğu için insanlar tarafından tercih edilmemesi, daha çok ve kolayca para kazanmasına da olanak sunmuştur. Serkan’a sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Solda olmanın kişisel hiçbir bir avantajı yoktur. Aksine zararı vardır. Mesela ekonomik anlamda devletle iş yapabilme noktasında engel olmaya çalışırlar, önünü açmazlar. Bizim çevremiz, Alevi kesim olarak, sola eğilimlidir. Belli bir etkinliğimiz, kariyerimiz olabiliyor. Çünkü sola sempati duyuluyor. Bu yönden avantajlıdır. Fakat kişisel açıdan para kazanmak, işini büyütmek istersen iktidarla olan ilişkilerden dolayı tamamen dezavantajlı konumdasındır.

Görüşmecilerden Zehra (73, doğum yeri: Eskişehir) 11-12 yaşlarında ilkokul dördüncü sınıf öğrencisiyken Demokrat Parti’nin iktidarından dolayı baskıların arttığından, gazete yazılarının sansürlendiğinden bahsetmektedir. “Gazetenin yarısı yazılı diğer yarısı boş olurdu. Hükümet her yazının yayınlanmasına izin vermezdi. Partizanlık hat safhadaydı. Bölünme çok fazlaydı.” diyerek o dönemin resmini çizmektedir. Zehra okulda Yurttaşlık Bilgisi dersinde idare şekilleri konusu işlendiği için bir velinin öğretmenini şikâyet etmesi üzerine yaşananları anlatmaktadır. Zehra’nın ifadesiyle, öğretmen derste sadece Cumhuriyet idaresinin nasıl olduğunu, partilerin oluşum şeklini ve halkın seçimlerle istediği partiyi destekleyebildiğini söylemiş ve Türkiye’nin Cumhuriyet İdaresine tabi olduğunu anlatmıştır. Bu yüzden öğretmen hakkında soruşturma açılmıştır ve ardından okula askerler gelerek bu sınıftaki tüm öğrencileri, bodrum katına götürmüştür. İlk önce öğretmen sonra da tüm öğrenciler tek tek müdürün odasına ifadeye alınmıştır. Bu olay sonucunda Zehra, zihninde ilk soruların

oluşturduğunu söylemiştir ve şu sonuca vardığını ifade etmiştir. “Sağ kanatta olan hiçbir şeye yaklaşmamam gerekiyor.”

İlkokul, ortaokul ve liseyi Eskişehir’de okuyan Zehra, 1963 yılında Konya Öğretmen Okulu’nu kazanması sonucunda okuldaki öğretmenlerinden etkilenecek sola dair bilgisinin ve ilgisinin şekillendiğini dile getirmiştir. Yeni nesil öğretmenlerinin sol ideolojiyi benimseyen bireyler olduğunu ifade etmiştir. Zehra 1966 yılında okuldan mezun olur olmaz öğretmen olarak göreve başlamıştır. Görev yaptığı ilçenin Öğretmenler Sendikasının yönetiminde aktif rol almıştır. O yıllarda sol açısından çok bilinçli olmasa da yönelimi olduğunu ve sola dair kitaplar, dergiler (Varlık dergisi) okuyarak, Akşam gazetesinde ise Çetin Altan’ın köşesini takip ederek sola eğiliminin arttığını söylemiştir. Ayrıca hem sola eğilimli hem de sendika (TÖS) üyesi arkadaşlarıyla belli romanlar belirleyip okumuşlar ve kitap üzerine tartışmalar yapmışlardır.

Zehra dernekte eşi ile tanıştıktan sonra sola dair bilimsel teoriyi öğrenme merakının başladığını söylemiştir. Eşinin sola dair getirdiği başlangıç seviyesindeki teorik kitapları okuyarak kendini geliştirmeye çalışmıştır. Zehra özellikle sol hareketlere katılımda arkadaşların etkisinin çok üst düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Evlendikten sonra da örgütlülüğünü devam ettiren Zehra, TKP’nin içerisinde yer almıştır. İlerici Kadınlar Derneği’nde (İKD) çalışmıştır. Bunun yanı sıra kardeş örgütler diye adlandırdıkları İGD, İLD, İKD, DİSK örgütlenmelerinin toplantılarında katılım sorumlusu olarak görev almıştır. Ayrıca evde yapılan toplantılar nedeniyle evden hiç insanın eksik olmadığını söylemiştir. Neredeyse hiç boş vakti olmadığını ifade eden Zehra, bu süreçte çocuğuyla da ilgilenmekte, öğretmenlik yapmakta ve örgütlenme için bir araya geldiği arkadaşlarıyla vakit geçirmektedir. Zehra sol içinde yer alma nedenini şöyle ifade etmektedir: “Hayal ettiğim adil, eşitlikçi, özgür bir dünyayı yaratabilmek için sol hareketin içinde yer almamın gerekli olduğuna inandım.”

Zehra, 1980 öncesinde alanlarının iyice daraldığını fark edince meslekten istifa etmiştir. Bir süre sonra da parti üyeliği gerekçesiyle sorguya alınmıştır. Zehra üyeliği kabul etmediği için bir hafta sonra savcılık tarafından serbest bırakılmış olmasına rağmen polis, emniyete geri getirmiştir. Dört buçuk ay burada (52 günü hücrede geçmiştir) kaldıktan sonra ilk mahkemede tahliye olmuştur. Fakat eşi cezaevindedir ve Zehra çocukların ve kendisinin temel ihtiyaçlarını karşılamak adına ağır koşullarda birçok işte çalışmıştır. Bu süre içerisinde parti tarafından

herhangi bir maddi destek sağlanmamıştır. Bugün eşinin ve kendisinin aldıkları emekli maaşıyla geçimlerini sürdürmektedirler. Zehra'ya sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Bu hayat, siyasi tercihler bizim seçimimizdi. Seçimlerde avantaj ve dezavantaj aranmaz. Bunu düşünmeden dâhil olursun. Seçmişsin bir kere. Seçtikten sonra fayda aranmaz. Sadece inandığın yolda yürürsün. Kimse zorlamamıştır. Artısıyla eksisiyle kabulleneceksin. Çantadan ne çıkar bilinmez ama çıkanı kabul etmek gerekir. Bize çantadan cezaevi de çıktı, yurtdışı da çıktı.

Görüşmecilerden biri olan Ahmet Kardam (77, doğum yeri: İstanbul) ilkokul ve ortaokulu Ankara'da okumuş, lise eğitimine Ankara'da başlamış fakat Tarsus Amerikan Koleji'nden mezun olmuştur. Kardam, sürekli evden kaçtığı ve kendi ifadesiyle "serseri" (çetemiz vardı) bir çocuk olduğu için bu ortamdan uzaklaşması adına ailesi tarafından yatılı olarak Tarsus'a gönderildiğini dile getirmiştir. Burada çok iyi bir eğitim aldığını ve bakış açısının değiştiğini ifade etmiştir. "Okul benim dünyamı değiştirdi. Serserilikten kurtardı beni" diyerek bu durumu özetlemektedir. 1964 yılında ODTÜ İşletme Bölümü'nü kazanan Kardam, burada sosyalist hareketle tanışmış ve kendisini sosyalist olarak tanımlamaya başlamıştır. Sosyalist olduğu için ekonomi okuması gerektiğini düşündüğünden bir yıl kaybetme pahasına bölümünü değiştirmiş ve aynı üniversitenin Ekonomi Bölümü'ne geçmiştir. Çok başarılı bir öğrenci olduğunu söyleyen Kardam, dereceyle mezun olmasının ardından bölümde araştırma görevlisi kadrosuna girmiştir. Kardam sol harekete katılım amacını şöyle açıklamaktadır:

- 1960'lı yıllar bu dünyadan çok farklı bir dünyaydı. 68 kuşağını oluşturan bizler, çok mutlu bir gençliktik. Elimizi uzattığımızda değiştirebileceğimiz ve yepyeni bir dünya yaratabileceğimize dair inancımız ve umudumuz çok yüksekti. Sola dâhil olduğumuzda bizde bunun bir parçası haline gelecektik ve bu bizim için çok büyük bir motivasyon kaynağıydı. Tüm dünyanın değişime gebe olduğu ve sadece katılımının beklendiği bir moment sola katılımımı etkiledi.

Kardam, ailesinin CHP'de aktif konumlandığını (babasının 1957 seçimlerinde Samsun'dan aday olduğunu söylemiştir), fakat sola yöneliminin üniversite sürecinde Sosyalist Fikir Kulübü içerisinde geliştiğini dile getirmiştir. Bu

esnada sol hareket içerisinde kendisinden daha aktif olan eşi ile tanışması da Kardam'ın öğrenci hareketinde çok daha fazla yer almasını sağlamıştır. 1966-1967'li yıllarda eşi ve kendisi öğrenci birliği yönetim kuruluna seçilmiştir. Bu durum Kardam'ın o dönemlerde üniversitede öğrenci hareketinin öncü isimlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır.

Kardam 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ODTÜ'deki öğrenci hareketiyle ilgilendiğinde çevresinde TİP'lilerin yanı sıra herhangi bir parti içinde yer almayıp siyasette aktif konumlananların olduğunu söylemektedir. Kısa bir süre sonra (yaklaşık 1,5 yıl) Mihri Belli hareketinin ortaya çıkmasıyla partiye üye olmayanların söz konusu harekete dâhil olduğu görülmüştür. Kardam da İşçi Partisini çok konformist bulduğu ve yeteri derece “devrimci” olarak tanımlanamayacağını düşündüğü için Mihri Belli'nin görüşlerinden yana tutum almıştır. Ayrıca Mihri Belli hareketinin içinde konumlanmasında yakın arkadaşlarının da burada yer almasının etkili olduğunu düşünmektedir. Bu durumu “o yaştaki birisi olarak tercihlerimin sadece kendi düşüncemle vardığım bir sonuç olmadığı kanaatindeyim.” diyerek açıklamaktadır. Kardam, 1969-1970'lerde Mihri Belli'ye bağlı olan kesimin çıkardığı Aydınlık Sosyalist Dergisi'nin yazı kurulu üyesi olmuştur. Kırmızı Aydınlık tarafında yer aldığını ifade eden Kardam, Beyaz Aydınlık (Doğu Perinçek taraftarları vardır) içerisinde yer almamasındaki nedenin, tamamen çevre etkisiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Kardam, 12 Mart 1971 muhtırası geldiğinde derginin yazı kurulu üyesi olmasından ötürü aranmaya başlamıştır. Dediğine göre öğrencilik yıllarında Kıbrıs Olayları ile ilgili gösteriden ötürü tutuklanmış ve 9 ay hapis yatmıştır. Aldığı cezadan ötürü muhtıranın hemen sonrasında bölümdeki asistanlık görevinden atılmıştır. Kardam 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından Hollanda'ya siyasi sığınmacı olarak gitmiştir. Bu süre içinde neden yenildiklerini, nerede yarıldıklarını ve darbeyi niçin önleyemediklerini sorgulamaya başladığını ve yaşananların, dünyadaki gelişmelerle bağlantılı olduğu sonucuna vardığını dile getirmiştir. Kardam'a göre bu yenilginin nedeni Türkiye'de bir komünist partisinin var olmayışıdır. Bu yüzden ya komünist partisi kurulmalıdır ya da böyle bir parti varsa derhal dâhil olunmalıdır. Kardam, o dönem Mihri Belli ile Almanya'da örgütlülüğün nasıl sürdürüleceğine dair görüştüğünü fakat ortak bir noktada buluşamadıklarını söylemiştir. Bunun ardından eşi aracılığıyla (eşi, İngiltere'de *İşçinin Sesi* ile beraber faaliyet yürütmektedir), Rıza Yürükoğlu'nu görüşme için

çağırıştır. Bir süre sonra Yürükoğlu'nun Hollanda'ya geldiğini söyleyen Kardam, TKP Merkez Komitesi'nden bahsedince aralarında tartışma çıktığını ifade etmiştir. Bu tartışmanın nedeni Yürükoğlu, TKP Merkez Komitesi'ni anlatırken Kardam'ın Merkez Komitesi diye bir yapının kalmadığını söylemesidir. Fakat sinirler yatışınca Yürükoğlu, kendisine Merkez Komite üyeliği önermiştir. Kardam, o anki düşüncelerini ve duygularını şöyle açıklamaktadır:

- Bu teklif bende büyük bir şok yarattı. İğrenç bir şeydi bu. Gelip kavga ediyor ve karşısında Merkez Komitesine küfreden bir adam olarak duruyorum. Sonra sinirleri yatışınca bana 'sen gel, orada halledelim bu işleri' diyor. Hiçbir şey demeden gönderdim ve Avrupa'da herhangi bir partiye girilmeyeceğine kanaat getirmiş oldum. Çünkü burası çürüktü.

Kardam yaşanan olayların ardından Hollanda'da Cengiz Çandar ile birlikte Türkiyeli İşçiler Birliği'ni kurmuş ve gazete çıkarmışlardır. Bu birlik hala faaliyetine devam etmektedir. 1974'te af ilan edilince Türkiye'ye geri dönen Kardam, Ankara'ya yerleşmiştir. Burada redaktörlük, çevirmenlik, yayımcılık yapmıştır ve *Politika* gazetesinde genel yayın yönetmeni yardımcısı olarak çalışmıştır. Bu süreçte eşi İngiltere'de partiye katılmıştır. Kardam da 1976'nın sonu 1977'nin başı itibarıyla TKP'ye üye olmasını teklif etmek için geldiklerinde Parti'ye üye olmuştur. Parti içerisindeyken Ankara'da TÖB-DER'i örgütlemiştir. 1978-1979 kışında 6 ay süre ile Moskova'daki parti okuluna gitmiştir. Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adı altında dünyanın her yerinden Komünist partisinden insanların geldiği bu okul sayesinde ilk defa sosyalizm konusunda ciddi sorular sormaya başladığını ifade etmiştir. 1979'da Moskova'dan döndükten sonra partinin aldığı karar doğrultusunda ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiştir. İstanbul'da legal olarak çıkan dergilerin (*Politika* gazetesi vs.) tamamının sorumluluğu Kardam'a verilmiştir. Ardından Merkez Komitenin İdeolojik Büro Üyesi olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi geldiğinde Kardam'ın ifadesiyle 1981 Nisan ayına kadar MHP ile uğraşan devlet, bu tarihten sonra okları sol üzerine çevirmiştir. Dolayısıyla solun, Türkiye'de alanı iyice sınırlandığı için Kardam da illegal yaşama geçmek zorunda kalmış ve tekrar yurtdışına çıkmıştır.

Kardam, eşi ile birlikte sahte pasaportla Türkiye'yi terk edip Berlin'e gitmiş, burada oldukça sıkıntılı dönemler yaşandığını dile getirmiştir. Çünkü Parti, Türkiye'den sürekli insan kaçırmakta ve gelen bu insanlar Parti örgütünün sağladığı olanaklarla evlere yerleştirilmektedir. Kardam'ın ifadesiyle bu evler işçilerin

evleridir ve insanlar evlerinde sürekli birilerini ağırlamaktan bıkmıştır. Ayrıca Türkiye’den insanlar gelmeye de devam ettiği için gerginlik hat safhadadır. Bu süreçte Kardam daha önce Hollanda’da bulunduğundan ve kendisi için ideal bir yer olduğunu düşündüğünden Hollanda’ya gitmek istemiştir. O esnada Nabi Yağcı ile randevu günü ayarlayıp bir araya gelmişlerdir. Kardam, Doğu Berlin’e giderek Yağcı ile görüşmüş ve Hollanda’ya geçme isteğini dile getirmiştir. Fakat Yağcı bu isteği reddetmiş ve Kardam’a Batı Berlin’de çıkarılması planlanan gazetenin³⁶ başında genel yayın yönetmeni olarak yer alacağını söylemiştir. Kardam’ın yanı sıra gazeteyi çıkaranlar arasında Kardam’ın eşi, Oya Baydar, Aydın Engin gibi isimler de yer almıştır. Kardam bu süre içerisinde TKP’nin Batı Berlin parti örgütüyle sorunlar yaşamaya başladıklarını dile getirmiştir. Kardam’ın anlattıklarına göre çıkarılan gazetenin Türkiye’den gelen biri olarak kendi denetimi altında olması ve Batı Berlin parti örgütünün gazete de söz sahibi olmayışı bu duruma neden olmuştur. Hatta Batı Berlin parti örgütü kendisini kenara itilmiş hissettiği için gazetenin çıkarılmasını dahi engellemeye çalışmıştır. Kardam bu süreçte Batı Berlin parti örgütünden memnun olmayan komünistlerin de kendilerine destek verdiğini söylemiştir. Fakat Kardam gerek yaşadığı yer ile gazetenin çıkarıldığı yer arasında mesafenin olması gerekse yaşanan olaylardan dolayı gazeteyi bırakmak istemiştir. Birkaç ay görev almamıştır. Sonrasında Batı Berlin parti örgütünün yeni göçmenlerden dolayı bir türlü toparlanamadığını görünce parti örgütünün sekreterliğini üstlenebileceğini söylemiştir. 1985-1986’lı yıllarda da buranın sekreterliğini yürütmüştür. Görevi sürecinde de Batı Berlin Komünist Partisiyle olan ilişkileri düzeltmiştir. Bu görevin ardından 1986 yılının sonlarında hem Merkez Komitesi hem de Batı Avrupa komitesinin üyeliğine seçilmiştir. 1987 yılı itibarıyla TKP’nin yurtdışından Türkiye’ye dönüş süreci başlayınca Kardam da Komünist Partisi’nin Merkez Komitesi üyesi sıfatıyla 1989 yılında ikinci kadroyla birlikte ülkeye dönmüştür. Türkiye’ye döndüğünde cezaevine giren Kardam, TCK’nın 141 ve 142. maddeleri kalkınca 1991’in Nisan ayında tahliye olmuştur. Sonrasında hiçbir partiye üye olmamıştır. 1992’de tahliyenin ardından altı ay Berlin’e gitmiş ve sonrasında eşiyle beraber Türkiye’ye gelmiştir. Bugün eşinin ve kendisinin aldığı emekli maaşıyla geçimini sağlamaktadır.

³⁶ Gazetenin adı *Türkiye Postası* idi. Gazete çok uzun süre yayın hayatını sürdürmüştür. Gazetenin satışı 12 Eylül 1980 darbesinden 1990’lara kadar devam etmiştir.

Kardam TBKP'nin kuruluşunda cezaevinde olmasına rağmen parti yönetimine seçilmiştir. Cezaevinden çıktıkta üç ay sonra ise parti kapatılmıştır. Ancak parti hakkında Anayasa Mahkemesinde dava devam ettiği için fiili örgütlenme dağılsa da muhatap olacak bir yönetimin devam etmesi gerekmiştir. Kardam'ın yönetimde kalmasına ve mevcut üyelerin Sosyalist Birlik Partisi'ne (SBP) gitmesine karar verilmiştir. Kardam SBP'nin birkaç toplantısına katıldıktan sonra işlerin yürümeyeceğine kanaat getirdiğinden partiyi desteklemediğini ifade etmiştir.

Kardam, TBKP'nin ardından 1996 yılında kurulan ÖDP'ye katılmış ve parti meclisine seçilmiştir. Fakat ÖDP'nin yanlış bir sistem uyguladığını düşündüğü için partiyle sürekli tartışmıştır. Sonuçta ise “değişen bir durum oluşmadığından” 2000 yılında hem parti meclisinden hem de üyelikten istifa etmiştir. Kardam ÖDP'nin uyguladığı sistemin bugün HDP içinde devam ettiğini düşünmektedir. ÖDP'nin uyguladığı sistemi ve bu sisteme dair eleştirilerini şöyle dile getirmektedir:

- ÖDP'nin içinde var olan her grup ya da parti vb. kendi mevcudiyetlerini koruyarak burada yer alıyor. Dolayısıyla partide ‘birey’ olarak var olma şansı verilmiyor. Söz söylediğinizde dinlenmeniz, dikkate alınmanız, muhakkak bir gruba dayanıyor olmanız bekleniyor. Yani partinin içine örgütlü olarak girmek zorunda bırakılıyordunuz. Bu benim kafama yatmıyordu. Bana göre bir parti bireye dayanmalıdır, birey sözünü söyleyebilmelidir. Yani birey edilgen değil etken konumda yer almalı, söz hakkına sahip olmalıdır. Ama tam tersi geçerliydi. Mesela üye olmak istediğinde ‘örgütleyebileceğin kaç kişi var’ diye soruyorlar. Sözünün geçerliliği ve hükmü arkadaki kişi sayısına göre belirleniyor. Yani insan olarak hiçbir önemin olmuyor. Birincil öncelik parti çıkarı sayılıyor. Ben ÖDP içinde bu yüzden bayağı mücadele verdim. Aslında tarafsızlar diye birilerini de örgütledim. Fakat bu yapıyı değiştirmek mümkün değildi. Bu yüzden ÖDP'den istifa ettim.

Kardam'a sosyalist harekette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir: “Solda olmak bugünkü mevcut yapıda baştan aşağı dezavantajdır.” Kardam'ın anlattıklarına göre kendisi 2000 yılından sonra hiçbir partiye üye olmamıştır. ÖDP'den ayrıldıktan sonra bir sivil toplum kuruluşuna gitmeye başlamıştır. Burada toplantılar ve fikir tartışmaları yaptıklarını, Düşünce Kooperatifi adı altında kooperatif kurduklarını

söylemiştir. Evden çalıştığı için çok okuduğunu ve yoğun bir sosyal hayatı olmadığını ifade etmiştir. 2012 yılında Foça'ya yerleştikten sonra HDP ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilgilenmiştir. Son dört yılının ise neredeyse tamamının kitap çalışması ile geçtiğini ifade etmiştir. Kardam bugün HDP'yi desteklediğini fakat üyesi olmadığını ve olmayacağını söylemiştir. HDP'nin izlediği politikayı doğru bulmamasına rağmen desteklemesindeki nedenin Türkiye'ye demokrasinin ancak Kürtlerle gelebileceğine inanmasıdır. Buna dair düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

- Kürtler ezildiğinde daha çok ezileceğimizi bildiğim için Kürtleri destekliyorum. Eğer Ermeniler, Rumlar olsaydı onları da desteklerdim. Bugün yaşadığımız sorunların tarihteki bu sorunlardan kaynaklandığını, bunları çözmeden de demokrasinin var olamayacağını düşünüyorum.

TKP'nin son Genel Sekreteri olan Nabi Yağcı (78, doğum yeri: Tokat-Niksar) ise sola dair ilk eğiliminin lise öğrenimi sırasında Yön dergisi ile şekillendiğini dile getirmektedir. Yağcı, abisinin görevi gereği liseyi 1960'lı yıllarda Isparta'da okumuştur. Abisinin sola eğilimli olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Said Nursi'nin oldukça aktif olduğu dönemde abimin Yön dergisi alıp okuması radikal-demokrat bir insan olduğunun göstergesiydi.” Yağcı da abisinin aracılığıyla Yön dergisi okuduğunu ve sola eğilim gösterdiğini söylemiştir. Fakat bu eğiliminde abisinin doğrudan bir yönlendirmesinin olmadığını da altını çizmiştir. Yağcı, lisedeyken neredeyse bütün öğretmenlerinin tutucu tavırlarına rağmen dergiyi okumuştur. Dergi sayesinde Nazım Hikmet'i ve Orhan Veli'yi tanımıştır. Hatta anlattığına göre öğretmenlerinin Nazım Hikmet hakkındaki anti söylemleri ve Orhan Veli için “şiire küfre sokan adam” tanımı yapmaları kendisinde tam tersi bir etki yaratmıştır. Dergi sayesinde daha geniş perspektifli bir dünya görüşünü benimsemeye başlamıştır. O yıllarda kendisindeki değişimin tam anlamıyla sol olarak tarif edilemeyeceğini, bunun yerine radikal-demokratik düşüncelerin gelişimi olarak açıklanabileceğini düşünmektedir. Yağcı sosyalist harekete katılımını şöyle ifade etmektedir:

- Sağcı veya solcu olmaktan ziyade ilk önce demokrat oldum. Bir tercihte bulundum. Tabi burada rastlantının rolünden de söz etmek gerekir. Mesela benim abim bir faşist olsaydı belki ben de bir faşist olurum. Yine de esas itibarıyla benim solda yer almamda özgürlükçü, demokrat düşüncenin daha gençken filizlenmesi etkili olmuştur, diyebilirim.

Yağcı lisenin ardından ablasının İstanbul’da yaşıyor olmasının etkisiyle ve farklı bir ilde okuma olanağı olmayacağı için İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne kayıt olmuştur. Üniversite okurken çalışmak zorunda olan Yağcı, kısa süreli birçok işe girdiğini ve bir süre işportacılık dahi yaptığını söylemiştir. Sürekli çalıştığı ilk yerin TÖS olduğunu dile getirmiştir. TÖS’ten önce çalıştığı yılları “açlık dönemim olarak ifade edebilirim” diyen Yağcı, bu durumun kendisindeki “anarşizan” duyguların filizlenmesinde etkili olduğunu belirtmiştir (Yazar ve Çelikel, 1988, s. 18).

Yağcı 1962 yılında 18-19 yaşlarındayken, TİP içinde yer almış ve sistematik anlamda sosyalizme yönelimi TİP ile olmuştur. Yağcı’ya göre TİP, Türkiye’nin tarihi gerçeklerine en yakın modeldir. Mesela ideolojik katılıkları yoktur. Zira 1960’lı yıllarda TİP’e dine inananlar da girmektedir. Hatta TİP’in içinde “aydın imamlar” diye adlandırılan imamlar da vardır.

Yağcı 1968’de öğrenci direnişine katılmış ve TİP’in dağılma döneminde *Partizan*³⁷ grubuyla hareket etmiştir. Turizm-İş ve Basın-İş sendikalarında çalışmıştır. Sendikalarda çalışırken FKF ve TİP içinde aktif konumlanmıştır. 1974 yılında TKP’ye üye olmuş ve partinin Merkez Komite üyeliğine seçilmiştir. 1978 yılında TKP’nin Politik Büro üyesi olmuş ve 1981 yılında yurt dışına çıkmıştır. 1983’te TKP’nin Genel Sekreteri seçilmiştir. 16 Kasım 1987 yılında Komünist Partisi’ni yasal olarak kurmak üzere Nihat Sargın ile beraber Türkiye’ye dönmüşlerdir. Ayrıca yasal parti kurulmasına dair alınan kararda TKP’nin muhacir bir parti olmaktan çıkarılmasının hedeflendiğini de dile getirmektedir. Yağcı’ya göre TKP’nin merkezi ağırlığının yurtdışında olması ve ülkesinden koparılmış sayısız politik göçmenin varlığı ancak birleşme ve yasallık ile mümkün olacaktır (Yağcı, 2021, s. 50-52). Yağcı legal bir komünist partisi kurmak için Nihat Sargın ile birlikte Türkiye’ye geri döndüğünde uçaktan iner inmez tutuklanmışlardır. Yağcı bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Politik yaşamımın 16 yılını kapsayan illegal mücadele sayfasına, tekerleklerin yere değmesi ile son noktayı koymuş oluyordum” (Yağcı, 2021, s. 63). Tutuklamanın ardından Ankara Emniyet I. Şube’ye yani DAL’a getirildiklerini söyleyen Yağcı, burada Nihat Sargın ile birlikte işkence gördüklerini, gözleri bağlı şekilde sorgulandıklarını dile getirmiştir. Devlet

³⁷ Partizan dergisi işçi gazeteleri çıkararak sosyalist kitle örgütlenmesini yaratmayı hedefliyordu. Bu dergi sosyalistlerin birliğini savunduğundan FKF ya da TİP’e dâhil olmamıştır (Yağcı, 2021, s. 18-19).

Güvenlik Mahkemesi (DGM) tarafından tutuklanmalarının ardından iki buçuk yıl Ulucanlar cezaevinde yatmışlardır. Cezaevinde tutukları ölüm orucu sonrasında tahliye olmuşlardır. Tahliye olduktan bir ay sonra ise 4 Haziran 1990'da, TİP ve TKP'nin birleşmesiyle TBKP'yi kurmuşlardır. Bu sayede ilk kez bir komünist partisi yasal hale gelmiştir. Yağcı'nın sözlerine göre herkes "Komünist Partisi kurulamaz, TCK'nın 141. ve 142. maddeleri kaldırılamaz" demesine rağmen yasal parti kurulmuştur. Dahası bu sayede komünizm sözcüğü küfür olmaktan çıkmış ve halkın gözünde meşruluk kazanmıştır. Sola dair önyargılı zihniyetler değişmiştir (Yağcı, 2021). Yağcı, verilen bu yasal mücadeleye dair tepitin bir akademisyen tarafından "ilk sivil itaatsizlik³⁸" olarak tanımlandığını söylemiştir. Bu tanımlamaya dair düşüncesini ise şöyle temellendirmektedir:

- Bize 'gelmeyin' demelerine rağmen biz geliyorduk. Hatta mahkemede yargılanan programımızı, dışarıdaki arkadaşlarımız yasal olarak basıyordu. Arkadaşlarımız "bizde komünistiz" diyerek kendilerini ihbar ediyordu, yani ihbar eylemleri yapıyorlardı. Biz yargılanırken yurtdışından parti üyeleri, merkez komitesi üyeleri Türkiye'ye gelmeye devam ediyordu. Her biri sivil itaatsizlikti, doğrudu (Çakır, 2017).

Yağcı, partinin dokuz ay sonra Anayasa Mahkemesi tarafınca kapatılmasına dair düşüncesini şöyle açıklamaktadır: "Biz solun geniş birliği için 12-14 Ocak 1991'de TBKP'nin yasal olan büyük kongresinde alınan karar doğrultusunda Sosyalist Birlik Partisi'nin oluşumuna katıldık." Yağcı 2010 yılında önce Referans sonra da Taraf gazetelerinde köşe yazarlığı yapmaya başlamıştır. Özellikle Referans da bütün bu siyasi, ekonomik gelişmelerle ilgili görüşlerini açıklamıştır. *Taraf* gazetesini ise "en uzun süre ve devamlı yazdığım gazete" diyerek tanımlamaktadır. Yağcı'nın sözlerine göre bugün eşinin ve kendisinin aldığı emekli maaşıyla geçimini sağlamaktadır. Başka hiçbir geliri yoktur.

Yağcı TBKP'nin kuruluşunun ardından Ahmet Kardam ve Abdurrahman Atalay ile birlikte Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nı (TÜSTAV) kurmuştur (Yağcı, 2021, s. 121, 132). Bugün için herhangi bir dernek, sendika ya da parti üyeliği olmadığını söylemiştir. Bu durumu "özgürüm" diyerek ifade etmektedir. Yağcı'ya üye olmasa da bugün için desteklediği bir siyasi partinin olup olmadığını

³⁸ Ragıp Zarakolu'na göre Nabi Yağcı, sivil itaatsizlik eylemi ile ne zaman tutuklanacağına kendisi karar vermiştir. Gerek 12 Mart 1971 muhtırasında gerekse 12 Eylül 1980 darbesinde tutuklanmamıştır. Yağcı siyasal sistemi değişime zorlayarak TKP'nin Türkiyelileşmesini sağlamıştır (Yağcı, 2021, s. 19).

sorduğumda ise soruyu öncelikle parti konusundaki düşüncelerini açıklayarak cevaplandırmıştır:

- 1960'tan beri siyasi parti deneyimi olan biri olarak dünkü anlamda partilere sempatik bakmıyorum. Demokratik düşüncelerin gelişmediği toplumlarda, yukarıdan aşağıya bir emir-komuta zinciri kaçınılmaz olduğu için siyasi parti içerisinde özgürlükçü düşüncelerin gelişemediğini gördüm. Böyle bir ortamda despotizm, otoriterizm çok kolay geliyor. Parti de yapı olarak bu otoriterizmi açık ya da içsel olarak üretiyor. Yukarıda/tepede var olan üreticilerin kararları aşağıya doğru iniyor. Bir karar alınıyor, "Partide şunu yapacağız" deniyor. Her ne kadar katılım lafları olsa da, demokratik merkezîyetçi yapı dense de (bunları yaşadım), pratikte partide bunlar yapılmıyor. Bu yüzden bir siyasi parti üyesi olmak benim kişisel olarak sempati duymadığım bir şeydir. Bir partiyi destekleyebilirim, destek amaçlı pasif üyesi de olabilirim. Ama bir partide aktif bir görev almam. Benim bugün için siyasi parti düşüncem bu şekildedir. Fakat yarın bu konudaki düşüncelerim için bir şey söyleyemem. Kendime de garanti veremem. Yarın Türkiye'nin siyasi tablosunda var olan başka bir program benim için daha doğru olabilir. Ama partinin programıyla çeliştiğim noktada ya ben giderim ya da beni atarlar. Demokratik gelenekler yerleşmediği için bu durum hep böyle olmuştur. Mesela TBKP'yi kurarken "bu parti Marksist olan veya olmayan ama yenilikçi, eşitlikten yana olan herkesin partisi olmalıdır" diye bir formülasyonumuz vardı. Fakat mümkün olmadı. Çünkü bir süre sonra kendi içinde çatışmalara girdi. Tüzüğümüzde mutlaka bu partinin Marksist parti olduğunu yazmamız istendi. Sırf tüzüğe yazmakla başarılı olunsaydı şimdiye kadar tüm partiler başarılı olurdu. Mesele tüzük meselesi değildi. Anlaşılamadı.

Yağcı bugün pratik anlamda HDP'yi desteklediğini söylemektedir. HDP'nin içinde farklı sol partilerin var olması, geniş bir yelpazeye sahipliği, ideolojik anlamda katılıklarının bulunmayışı ve kendilerini belli bir ideolojik görüş çerçevesiyle kısıtlamamaları bu durumda etkilidir. HDP'nin toplantılarına sağlıklı el verdiği ölçüde katılmaktadır. Ancak üyesi değildir ve bu durumun nedenini şöyle açıklamaktadır: "Üyesi olduğum zaman çalışmak isterim. Çalışmıyorsam da üye olmanın bir anlamı ve gereği olmadığı kanaatindeyim." Yağcı bugünün siyasetine

dair toplumsal meselenin esasının devletle halk arasındaki çelişkiden kaynaklandığını düşünmektedir. Yağcı'ya göre burada büyük bir paradoks vardır ve bu noktada solun başarısızlığına dair gerekçeyi şöyle açıklamaktadır:

- Sol olarak maalesef bu halkı kazanmada, toplumsal zihniyet değişiminin yollarını kendi verdiğimiz mücadelenin içerisinden, pratikten çıkartmak gibi bir çaba, arayış içinde değiliz. Bu olmadığı sürece demokratik muhalefetler sanıyorum başarılı olmayacak.

Yağcı'ya sosyalist harekette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Avantajdan anladığımız eğer bir kazanç ise solda olmanın kazancını hiç görmedim. Hatta daima dezavantajı olmuştur. Fakat insan olarak, entelektüel birikim açısından baktığımda solda olmak benim açımdan muhteşem bir avantajdır. Tabi bu avantajı ne derece kullandığımız ayrı bir sorundur. Bu noktada benim hayıflandığım tek nokta solcu olmanın avantajını (entelektüel³⁹ birikimi) yeterince kullanamayışımdır. Yoksa solculuğumdan, komünistliğimden hiç hayıflanmıyorum. Bugün olsa yine aynı şeyleri hatta aynı hataları yaparım. Ama hayatı, tarihi bilerek yaparım.

1965-1970'li yıllar arasında ilkokul öğretmeninin etkisiyle sola eğilim gösterdiğini söyleyenler arasında Emin (63, doğum yeri: Sivas) ismiyle kodlanan görüşmeci de yer almaktadır. Emin, "Cumhuriyetçi bir kadın" olarak tanımladığı ilkokul öğretmeni sayesinde sola sempati duyduğunu, ondan aldığı eğitimler sonucunda araştıran, sorgulayan biri haline geldiğini dile getirmektedir. Emin, lise ile politik yönünün geliştiğini söylemektedir. Bu durumun gelişiminde Niğde'den sürgün gelen öğrencilerin etkili olduğunu dile getirmektedir:

- O yıllarda liselerde sürgünler olurdu. Bizim liseye Niğde'den sürgün öğrenciler geldi. Zira Niğde, cezaevinden dolayı Türkiye sol siyasetinde önemli bir yere sahipti. 68 kuşağının ileri kadrolarının büyük bir çoğunluğu bu cezaevindeydi. Niğde hem ülkeyi değerlendirmenin hem de politik olarak bir şeyler söyleyebilmenin yeri ve mekânıydı. Bana göre Türkiye solu buradaki isimlerin yarattıklarıyla şekillenmişti. Bende

³⁹ Nabi Yağcı'nın ifadesiyle "entelektüel kavramını burnu büyüklük anlamında kullanmıyorum. Entelektüelliğin tam karşılığı Türkçe'de yoktur. Okumuş, aydın demek değildir. Kendi düşüncesi üzerine düşünen demektir. Bu da felsefe yapmaktır."

Niğde'den bizim okulumuza sürgün gelen öğrencilerin anlattıklarından etkilendim.

Emin'in ifadesiyle, bir gün okulda çıkan kavgada sağ grupların olduğu bir kitle tarafından çalışkan bir arkadaşının darp edilmesi de solculuğuna dair gelişen süreçlerden birisidir. Emin sola katılımının başlangıçta sağ grupların baskısı altında olmalarından kaynaklı refleks olarak geliştiğini fakat ilerleyen süreçte devrim yapma ve "faşistlere muhalefet olma" amacı taşıdığını söylemiştir. Emin, Halkın Kurtuluşu grubunu benimsemiş ve Niğde'den gelenlerle birlikte *Devrimci Gençlik* dergisinin çıkarılmasında rol almıştır. Tüm bunların yanı sıra mahalle ve halkevlerindeki çalışmalara da katılmıştır. Sonuç olarak içinde bulunduğu politik ortam, Emin'in ister istemez siyasi örgütlülüğe çekilmesini beraberinde getirmiştir.

Emin, politik süreç içerisine dâhil olmasının ailesi tarafından onaylanmadığını ifade etmektedir. Emin'in mücadele içerisinde yer almasını onaylamasalar da engel olamayacaklarını anladıklarından kendisine daima şu uyarıyı yapmışlardır: "Oğlum önde durma, arkada da durma, en azından ortada bir yerde dur." Emin'in ifadesiyle ailelerin bu endişeleri, Emin ve kuşağındaki solcuların aile fertlerinden habersiz hareket etmesini beraberinde getirmiştir. Emin bu durumu "hiçbir aile kendi çocuğunun ölüm riski altında kalmasını istemez ve buna izin vermez." diyerek özetlemektedir.

Emin döneme dair genel bir resim de çizmektedir. Emin'in sözlerine göre döneme öncülük eden insanlar, kendilerini iyi eğittikleri gibi çevrelerini de iyi bir şekilde eğitmeyi bilmişlerdir. Bunun içerisine eğitim ordusu (öğretmenlerimiz) dâhildir. O yıllarda köylerde, köy okullarında görevlendirilen her öğretmen hem köylüyü hem de köyü değiştirmiştir. Dolayısıyla toplumsal zemin olarak her şey birbirini tamamlar halde dönüşmeye başlamıştır. Böylelikle devrimci dalga denilen süreç, bir bütün olarak kendi doğal konjektörü içerisinde gelişmiştir. Gerek öğretmenler gerekse toplumsal sınıfın etkisi ve Aydınlanmaya dair duyulan istek ve ihtiyaç sola gösterilen eğilimde bir etken niteliği taşımıştır. Bu durum 1970'lerin ortalarına gelindiğinde somut bir biçimde kendini göstermiştir. Zira 1974-1975'li yıllarda "anti-faşist mücadele olarak" tabir edilen koşulların ortaya çıkması, sağ grupların baskı ve şiddetinin aynı oranda artışı beraberinde getirir de sol siyasal örgütlenme toplumun tüm kesimlerinde hat safhaya çıkmıştır. Emin döneme dair şunları söylemektedir:

- Çeşitli saldırılarda ya da toplumsal olaylarda katolizer vazifesi gören bir takım paramiliter unsurlar, toplumun aydınlanmasına paralel olarak kendilerini göstermeye başladı. Demokrasi mücadelesi sürdüren ya da bu konuda aydınlanmadan yana tavır koyan kesimlere dönük saldırılar düzenledi. Tek tek öldürmelerden yavaş yavaş kahve taramalarına⁴⁰, otobüs taramalarına geçildi. Bu katliamları, aydın kıyımları takip etti. O dönemin muktedirleri, olayları sağ-sol, Alevi-Sünni çatışmasına çekmeye çalıştı. Ama başarılı olamadılar. Çünkü Türkiye solunun tamamı üniversiteleriyle, liseleriyle ve hatta ortaokullarıyla tüm bunlara refleks gösterdi. Biz toplumda çok geniş gençlik kesimiydik. Köylerde, komlarda, şehirlerde, üniversitelerde vardık. Etkilemediğimiz alan, ulaşmadığımız yer yoktu. Haliyle toplumsal mücadele bizim dönemimizde çığ gibi büyüyünce başarılı olamadılar.

Emin'in belirttiğine göre aydınlanmadan yana tavır alanlar, toplumu değiştirecek ve dönüştürecek niteliğe sahip olanlar sadece gençlik kesimiyle sınırlı değildir. Çünkü bu dönemde üniversitelerin yanı sıra sendikalar da güçlenmiş, yıkılmayacak kadar dirençli hale gelmiştir. GSMH'dan alınacak pay yükselmiştir. 24 Ocak Kararları ve neo-liberal politikalar sayesinde ulus devletlerin yapılarına müdahale edilerek istenen zemin oluşturulmuştur. Tüm bu olumlu gelişmelerin karşısında yer alan egemen güçler ise sağ ile sol çatışmaların artması için çabalamıştır. Sınırlar belirgin hale gelmiştir. Örneğin mahalleler, sağ grupların ve solcuların hâkimiyetine göre bir nevi bölüşülmüştür. Bu yüzden saldırılar karşısında mahallelerde nöbetler tutulmaktadır. Fakat Emin'e göre egemen güçlerin toplumda karmaşa yaratacak bir ortamı bulamaması, darbeye doğru giden bir zemini oluşturmalarını beraberinde getirmiştir. Zira emperyalizm, en gerici ve şoven denilen yapılarından olan MHP ve ülkü ocakları üzerinden bir sistem kurmaya çabalamıştır. Fakat güçleri yetmeyince askeriye devreye sokmuşlardır. Emin bu düşüncesini, Kenan Evren'e bir yıl önce neden darbe yapmadığı sorulduğunda "darbe şartlarını olgunlaştırmak gerekiyordu" şeklinde yaptığı açıklama üzerine temellendirmektedir. Sonuçta 12 Eylül 1980 darbesi ile o günün

⁴⁰ Görüşmecilerden Fatih'in anlattığına göre ayrılmış bölgeler vardı. Bölgelerin biri sol ağırlıklıydı. Bir başka bölge MHP'nin kalesiydi. MHP'nin hâkim olduğu yerlere baskın yapıldı. Oturdukları kahvehaneyi rastgele tararlardı. Görüşmecilerden Fatih'in sözlerine göre bu eylemleri Kurtuluş, Devrimci Kurulu, Halkın Kurtuluşu gibi örgütlenmeler yapardı (Fatih, 65).

toplumsal muhalefeti olan tüm sol örgütlenmeler, “bıçakla kesilir gibi kesilmiştir.” Emin’e göre bugünün Türkiye’inde yaşanan süreçlerin altında yatan nedenlerden bir tanesi 12 Eylül 1980 darbesine dayanmaktadır ve Emin, bu darbenin izlerinin bugün dahi sürdüğünü düşünmektedir.

Siyasi örgütlülük sürecinde Ankara’da üniversiteyi kazanan Emin, üniversite içinde yaşanan kavgalar ve okulun işgal altında olmasının etkisiyle üniversiteyi bitirememiştir. Bu durumu “devrimcilerin şanssızlığı iki şeyin aynı anda yürütülemeyişidir. Toplumsal mücadele de yer alıyorsa eğitim de meslek de para da ikinci planda kalıyor” diyerek açıklamaktadır. Emin 1981 yılında Çorum olaylarını protesto mitinginde cezaevine alınanlar arasındadır. 11 gün hapis yattıktan sonra idam cezası almıştır. Fakat bu ceza, müebbede çevrilmiştir. Beş yıl cezaevindeki mahkûmiyetin ardından cezası kesinleşmiş ve altı yıl daha ceza almıştır. Böylelikle 11 yılın sonunda tahliye olmuştur. Emin’e göre Türkiye toplumunun en büyük dinamiklerinden biri olan 68 kuşağının etkisinin kırılması istendiği için kendisi ve kuşağındaki solcular kurban olarak seçilmiştir.

Emin Mamak cezaevinde kaldığı sürede sağcılar ve solcular olarak aynı koşu altında kaldıklarını, büyük işkence gördüklerini ve yapılan grevlerin, direnişlerin olumlu sonuç vermediğini dile getirmiştir. Başarılı olunamayışın sebebinin Ankara’nın özgünlüğü olarak açıklamaktadır. Çünkü Ankara merkezi yerdir ve muktedirlerin aldıkları kararları uyguladıkları ilk yer burasıdır. Muhalefetin dinamiklerine saldırganlığın en acımasız şekilde ve bire bir yaşatıldığı yer Ankara’dır. Emin böyle bir atmosfer içinde tek düşüncenin ayakta kalabilmek olduğunu söylemektedir. Çünkü askeriye gerek uyguladığı fiziksel şiddet ile gerekse psikolojik baskılar sebebiyle sola dair bir şey düşünülmesini, konuşulmasını, tartışılmasını, politik üretim yapılmasını engellemektedir.

Emin 1991 yılında cezaevinden çıktıktan sonra kamuda/Belediye’de işçi statüsünde çalışmıştır. Fakat maddi gelirin yanı sıra politik sürecin içine dâhil olup bir an evvel toparlanmak gerektiğini de düşünmektedir. Bu noktada örgütsel mücadele tercihini ve gerekçesini şöyle dile getirmektedir:

- Gerek toplum gerek çevre gerekse bizler eskisi gibi değildik. Her şey değişime-dönüşüme uğramıştı ve haliyle bizler de değişime uğramak zorundaydık. Bu yüzden mecburen var olanla yürümek gerekiyordu. Bu yüzden demokratik meşru mücadele hattını esas aldık. Dün yasa dışı olmamıza, dergi çevresinde yer almamıza rağmen bugün çeşitli siyasi

partiler olarak siyaset sahnesindeydik. Türkiye solu olarak kendimize göre bir yol bulmaya, umut olmaya çalıştık.

Bugün 78'liler Derneği'ne üye olan Emin, herhangi bir siyasi partiye üye olmadığının altını çizmektedir. Seçim zamanlarında ya da ülkeye dair kritik dönemlerde HDP'ye destek vermektedir. Ancak HDP'nin Halkın Kurtuluşu'nda olduğu gibi tamamen kendi ideolojisini yansıttığını düşünmemektedir. Bu konuya dair düşüncesini geçmişle bugün kıyası üzerinden açıklamaktadır:

- Biz boykotçuyduk. Bir örgütlenmenin yönetiminde yer almadık ve hatta bunu reddettik. Bizim için önemli olan bize karşı yapılan meydan okumalara karşılık vermektir. Fakat bugün koşullar bunun için uygun değildir. Bugün dâhil olunan yapı ya da Merkez Komite yanlış karar veriyorsa biz onunla birlikte olamayız. Çünkü biz tercihlerimizin sürece damga vurmasını ya da sürecin değişimine-dönüşümüne katkı sunmasını bekleriz. Ancak bu şartla bir Partinin, yapının, örgütün içinde yer almayı kabul edebiliriz. Buna rağmen şartlar gereği mecburen tercihte bulunuyoruz. Örneğin Ankara'da demokrasinin kazanması, muhalefetin kendine gelmesi için seçimlerde faşist diyebileceğimiz isim olan Mansur Yavaş'a oy verdik. Eskiden oy kullanmama yönündeki tercihlerimizi oy kullanma yönüne çevirdik. Toplum ister istemez bizleri değiştiriyor. Bizler de toplumu değiştiriyoruz.

Görüşmecilerden Hakan (65, doğum yeri: Ankara), ailesinin kır kökenli ve Demokrat Parti'li olduğunu ancak kendisinin 68 Kuşağı'ndan ve ortaokuldaki TKP'li Türkçe öğretmenin anlatımlarından etkilenerek sola eğilim gösterdiğini ifade etmektedir. “Öğretmenim TKP'liydi. TKP, ilerleyen süreçte çatıştığımız bir yapılanmaydı. Fakat o yıllarda öğretmenimiz rol modelimiz olduğundan TKP'de bizim düsturumuz olmuştu.”

Hakan 1968'de ortaokul öğrencisiyken TÖS'ün tüm okullarda yapmış olduğu direnişe şahit olmuştur. Zira eylemlerden biri Hakan'ın okuduğu okulun önünde yapılmıştır. Hakan öğretmenin isteği üzerine okulun giriş yollarından birinde durup gelen öğrencilere ders olmadığını söylemiştir. Böylelikle arkadaşlarının evlerine geri dönmelerini sağlayan Hakan, “bilinçli olmadan ilk kez bir eyleme destek vermiştir.”

Öğretmenin yanı sıra oturdukları evin Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne yakın olması da Hakan'ın kendisini solcu olarak tanımlamasını

beraberinde getirmiştir. Özellikle 1968’de öğrenci eylemleri olduğunda koşarak Dev-Genç’lileri görmeye gittiğini ve Dev-Genç’lilerin hayalindeki dev adamlar olduğunu söylemektedir. Hakan içinde bulunduğu sosyal ve siyasal çevrenin kendisini şekillendirdiğini, devrimciliğe yönlendirdiğini ifade etmektedir. 1975 yılında (18 yaşını doldurmuştur) bir kamu kurumunda işçi statüsünde işe başlamasıyla birlikte (fakat sendika eyleminden sonra memur statüsüne alınmıştır) siyasetin içerisinde aktif olarak yer almaya başlamıştır. Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği (Tüm-Der) bünyesinde işyeri temsilcisi olarak aktif görev almıştır. Ayrıca hayran olduğu Dev-Genç’e de dâhil olmuştur. Dev-Genç’in genel merkezine gidip gelmeye başlamış, sohbetlere ve toplantılara katılmıştır. Dev-Genç’in ardından Devrimci Yolcularla örgütlü hareket etmiştir. Hakan, sol harekete katılım amacını görev olarak tanımlamakta ve “bugün dahi bana bir görev verildiği takdirde şartlar uygun düşerse seve seve giderim.” diyerek açıklama yapmaktadır.

Hakan bir süre sonra aranır pozisyona düştüğü için memuriyetten istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu sürede örgütlülüğünü kısmen de olsa devam ettirmek adına sokak hareketlerine dâhil olmuştur. Gündüz çalışan akşam da kayıt olduğu liseye (1976-1977) derslere giden Hakan, yaşanan çatışmalar ve silahlı saldırılar nedeniyle okulun kapatıldığını söylemiştir. Gittiği ikinci okulda da benzer durum yaşanmıştır. Üçüncü kez kayıt yaptırdığı liseden mezun olmuştur. Lise mezuniyetinin okul müdürü ile yaptıkları pazarlık sonucunda olduğunu dile getirmiştir. Bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- Okul müdürü ben dâhil diğer okulların kapanmasına neden olan öğrencileri, odasına çağırdı. Yanına gittik. Müdür bize “sizden idare olarak bir ricamız var, okulun kapanması istemiyoruz, lütfen bu okulu kapattırmayın. Hatta siz okula gelmeyin. Ben diplomalarınızı elimle size getireceğim” dedi. Bu sayede okula gitmeden ve hatta son senenin ikinci dönem sınavlarına dahi girmeden lise diplomasını aldık.

Lise mezuniyetinin ardından sınavlara girerek Ankara’da üniversiteyi kazanmıştır. Fakat süreçteki aranmalar, görevler ve sorumluluk duygusuyla kayıt yaptırmaya şansı olmamıştır. Ayrıca örgütlü mücadelesini sürdürebilmek adına işten de istifa etmiştir. Siyasi görev ve sorumluluklar, gerek okulu gerekse iş hayatını ikinci planda bırakmaktadır. “O dönem askerlik, iş, okul, evlilik bizler için hiç önemli değildi. Çünkü biz yarın devrim yapacaktık. Çünkü devrimi yapacak kadroları oluturanlar bizlerdik.” diyerek bu durumu açıklamaktadır.

Hakan mahalle çalışmaları nedeniyle Ankara'nın çeşitli bölgelerinde görev almasına rağmen şehirde alanı daraldığı için Devrimci Yol tarafından farklı bir ile gönderilmiştir. Buradaki devrimci hareket, öğrenci gençliğini sağ grupların işgalinden kurtarmak için mücadele etmektedir. Hakan bu mücadele için halkevi şubasını aktif hale getirmiş ve kendi ifadesiyle grubunu “legalize etmek” adına halkevine gelen avukatlarla, genç hâkim ve savcılarla ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Hakan halkevcî görünümünde olmasına rağmen Devrimci Yol çalışması içerisinde yer alan kişilik olarak sürecin içerisinde aktif konumlandığını dile getirmiştir. Ancak yapılan bir operasyonda 12 Eylül 1980 darbesinden önce gözaltına alınmıştır. Bir süre Cezaevinde kaldıktan sonra tutanaksız bir şekilde karakola getirilmiş ve burada çok ciddi işkence görmüştür. Yaklaşık yirmi günün ardından Mamak Cezaevine götürülmüştür. İfadesinde hiçbir suçlamayı kabul etmemesine rağmen itirafçı olan yoldaşının hakkında verdiği ifade gereği tutuklanmıştır. Dokuz ay sonrasında dava süreci bitmiş ve karara bağlanmıştır. Yaklaşık 14 yıl ağırlaştırılmış hapis cezası almıştır. Ancak İnfaz Yasası gereği toplamda altı yıl cezaevinde kalmıştır. 1986 yılının ortalarında tahliye olmuştur.

Cezaevinden çıktıktan sonra ulaşabildiği arkadaşlarıyla dayanışma içerisinde olduğunu söyleyen Hakan, siyasetten önce hayatını idame ettirebilmek için çalışmak zorundadır. Başlangıçta ticaret yapmak istemiş fakat iflas etmiştir. Ardından sigortacılık işine başlamıştır. Yaklaşık 32 yıldır sigortacılık yapan Hakan bu sektörden emekli olmuştur. Fakat özel sektörde serbest zamanlı olarak çalışmaya devam etmektedir.

2014'te Gezi süreci başlayınca halkevine gidip gelen ve eski arkadaşlarıyla buluşan Hakan, mahalle forumları oluşturduklarından bahsetmektedir. Mahallelerde örgütlenen forumların aldığı kararların ve düzenlediği etkinliklerin tüm forumlar tarafından bilinmesi, paylaşılması ve koordine edilmesi amacıyla Forumlar Arası Koordinasyon adı altında bir yapı kurulmuştur. Bu forumlar farklı kültürlerden ve siyasetten insanların bir araya gelmesine olanak sağladığı için devrimci örgütlenmeye bir yol haritası çizebileceği düşünülmüştür. Fakat ömrü 2014-2016 yılları ile sınırlı kalmıştır. Forumlardan sonra, Hakan'ın idari görev aldığı *Ankara Dayanışması* adı altında bir yapı oluşturulmuştur. Hakan, Ankara Dayanışması'nın içerisinde pek çok siyasi yapının bulunduğunu, her hafta belli konular üzerinde periyodik toplantılar organize edilip tartışmalar yapıldığını, protesto eylemleri kararı alınıp uygulandığını ve bu durumun pek çok siyasi

hareketi ayaklandırdığını dile getirmektedir. Ayrıca protesto eylemleri dışında yapılan etkinliklerden biri de Cumartesi anneleri ile Gezi annelerini kucaklaştırılmasıdır. Bunun için gerekli olan maliyetlerin STK'lardan temin edildiğini söyleyen Hakan, o günü şöyle anlatmaktadır:

- Gezi annelerini Ankara'da topladık. Yanlarına bir kadın bir erkek arkadaşımızı verdik ve hepsini uçakla Diyarbakır'a gönderdik. Bizler çeşitli siyasi örgütlerden oluşan birer-ikişer temsilci arkadaşlarla birlikte otobüsle yola çıktık. Diyarbakır'da o zaman Gültan Kışanak Belediye Başkanı'ydı. Belediyenin bahçesinde Cumartesi Anneleri çadır kurmuştu. Orada Gezi Anneleri'yle Cumartesi Annelerini kucaklaştırdık. Ardından Cizre'ye gittik. Buradan da sırayla Mardin'e, Roboski'ye geçtik. Türk solu ile Kürt solunun kendi arasında bir türlü kıramadığı uzlaşmaz çelişkiyi, kucaklaşmanın yaratılması sonucunda kırdık, olumlu ilişkiler geliştirdik. Fakat diğer tüm yapılanmalar gibi Ankara Dayanışması da bir gün son buldu, son bulmak zorunda kaldı. Yoğun kozmopolit süreç ve yürütmenin değişme talebi bu duruma neden oldu.

Hakan ilk siyasi örgütlülüğünün sendika üyeliği ile olduğunu belirtmektedir. Siyasette aktif konumlanışı Tüm-Der ile dernek üyesi ve işyeri temsilcisi olarak başlamıştır. Dernek ve sendikal örgütlenmelerin yanı sıra Dev-Genç ve ardından Devrimci Yol içerisinde örgütlü mücadele safhasına katılmıştır. Devrimci Yol ideolojisinin tamamen kendi düşüncesini yansıttığını söyleyen Hakan, bugün geçmişe baktığında bazı hataların yapıldığını düşünmektedir. Bu durumun nedeninin o günün şartlarında öne çıkan engelleri bertaraf edebilmek için plansız, irade dışı ve hızlı hareket etmek zorunda kalmaları ve bu yüzden yanlış yöntem kullanmaları olarak açıklamaktadır. Hakan ÖDP kurulunca üyelik için çağrılmasına rağmen katılmadığını, üye olmadığını dile getirmiştir. Devrimci Yol'un Merkez Komitesi'nden olan Oğuzhan Müftüoğlu gibi arkadaşları da parti içinde aktif olarak yer almasına rağmen ÖDP'ye katılmamasındaki nedeni şöyle açıklamaktadır:

- Müftüoğlu'nun, geçmişin değerlendirmesine ilişkin yaptığı toplantılara gidiyorduk. Soru sorduğumuzda ara veriyor, aradan sonra da “nerede kalmıştık” deyip yeni bir konuyu geçiyordu. Şimdi de küçük olsun benim olsun mantığıyla ÖDP'yi kendine göre şekillendirmeye/yönetmeye

alışıyor. Bana göre Oğuzhan Müftüoğlu olmasaydı DP bugün farklı bir parti olarak daha geniş kitleleri kucaklayabilirdi.

Hakan 2000’li yıllarda Devrimci Yol’un Merkez Komitesi’nden Ali Başpınar’ın kurduğu Dostluk Yardımlaşma Vakfı’nın içinde bir süre bulunmuştur. Bugün, hiçbir parti kendi ideolojisini yansıtmadığı için ye olmamaktadır. Fakat Türkiye gündemine dair kritik dönemlerde illaki oy kullanması gerekirse tercihini tepki amaçlı HDP’den yana kullanmaktadır. Bugün sadece Devrimci 78’liler Derneği’nin üyesidir. Hakan’a sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Eğer devrimci mücadeleyi bir adım daha ileriye gtrebildiysek bu bize mutluluk ve güven verir. Dayanışmayı güçlendirir. Bu bir avantajdır. Bunun dışında bireysel anlamda herhangi bir avantaj söz konusu değildir. Böyle bir beklenti de olamaz, olmamıştır. Sadece benim değil hiçbir devrimcinin beklentisi yoktur. Biz devrimciler için avantaj ancak toplumsal açıdan ele alınabilir. Fakat devrimci mücadelenin kendisinden değil de dıştan gelen etkenlerden alınan darbeler dezavantajdır. Tabii bu darbeyi püskürtme görevi yine bize düşmektedir.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Gizem (67, doğum yeri: Mardin), ailesinde bir sol geleneğin olmadığını, politikaya ilgisinin ortaokulda başladığını dile getirmektedir. 1969 büyük TS boykotunun yapıldığı zamanda İzmir’de ortaokul ğrencisi olan Gizem, birçok öğretmeninin de bu boykota katıldığını söylemiştir. Ayrıca o yıllarda Akşam gazetesini ve özellikle de etin Altan’ın köşe yazılarını okumasının sola eğilim göstermesinde etkili olduğunu ifade etmiştir. “Akşam gazetesine genellikle TP’liler yazı yazardı. CHP’nin daha ilerisinde olan insanların okudukları, sahiplendikleri bir gazeteydi. Bu gazeteyi ve özellikle etin Altan’ın köşesini okurdum.” Gizem, ortaokulun ardından liseye başlayınca basın-yayın gazeteler yoluyla 68 kuşağını öğrenmiştir. Bu kuşaktan herhangi biriyle kişisel yakınlığı olmamıştır. Dolayısıyla 68 kuşağına basından takip ederek sempati duymaya başlamıştır. Ancak “genç bir kız olarak gerek Deniz, Mahir gibi her bir önderin devrimci dik duruşlarından, niversite ğrencisi olmalarından gerekse yakışıklılıklarından” oldukça etkilendiğini söylemiştir.

Gizem, lise son sınıf öğrencisiyken Resmi Gazetede Denizlerin idam kararının yayınlanmasının ardından ertesı sabah asıldıklarını radyo haberleriyle öğrenmiştir. Bu olay üzerine sabaha kadar uyumamış, haftalık yayınlanan *Bursa*

Nutku'nun devrimci nitelikte olduğunu düşündüğü cümlelerini keserek A4 kâğıdına yazmış ve ertesi gün bu kâğıtları lisenin önündeki elektrik direklerine izole bantlarla yapıştırmıştır. Gizem bu durumu “benim örgütsüz olarak tek başıma yaptığım ilk eylemimdir ve çok değerlidir.” diyerek açıklamaktadır. Kâğıtları yapıştırdıktan sonra sınıfta “Denizlerin asılmasını boykot etmeliyiz” diyerek bir konuşma yapmıştır. Fakat kendisiyle birlikte sadece bir arkadaşı boykota katılmış ve o gün iki kişi olarak derslere girmemişlerdir. *Yeni Ortam*'da Denizlerin ve 68 kuşağından birçok insanın ifadelerini, mahkeme duruşmalarını okumuş ve devrimci olmak için üniversiteyi kazanmaya ihtiyacı olmadığını düşünmüştür. Üniversite sınavlarını kazanamayınca ailesinin baskısı sonucunda farklı bir tarihte yapılan eğitim enstitüsünün sınavına girmiş ve enstitüye dereceyle yerleşmiştir.

Gizem, eğitim enstitüsünde sürekli devrimcilerin olduğu yerlere gitmeye çalışmış, arayışını devam ettirmiştir. 1974 yılında halkevine gidip gelmeye başlaması bu arayışın sonucudur. Burada birçok okuma gruplarına katılmıştır. Bu esnada eşi ile tanışmış ve önerdiği kitapları okumaya başlamıştır. THKO'yu kendisine daha yakın bulmuştur ve bu tercihindeki nedeni şöyle açıklamaktadır:

- Benim sol siyasete eğilimim, birilerinden etkilenerek olmadı. Ben teoriyi de örgütlenmelerdeki farklılıkları da bilmezdim. Benim sola eğilimimde devrimcilere ve Denizlere olan hayranlığım etkili oldu. Süreç içerisinde hem insani davranış bakımından hem de eylem-söylem arasındaki ilişkiyi doğru gözlemlediğimi düşündüğüm için bana en doğru gelen THKO'yu kendime yakın buldum. Eğitim enstitüsünden mezun olduğumda THKO sempaticanı idim.

1975 yılında enstitüden mezun olduğunda 20 yaşına giren Gizem, öğretmen olarak atanmıştır. Öğretmen olarak başladığı okulun onuncu gününde devrimci öğrenciler, sağ gruptan olan öğrenciler tarafından zincirler ve sopalarla örgütlü bir şekilde darp edilmiştir. Gizem tüm bu olaylara şahit olmuştur ve yapılan Olağanüstü Öğretmenler Kurulu toplantısında gördüklerini anlatmıştır. Müdürün tepkisine rağmen söylediklerinin tutanağa geçirilmesini sağlamıştır. Bu durum bir hafta sonra Gizem'in ifadesiyle “yaşam biçiminin baskınlığıyla bilinen bir ilçeye” tayininin çıkmasıyla sonuçlanmıştır. İki yıl görevin ardından koşulların giderek kötüleşmesi nedeniyle İzmir'e gelebilmek için erkek arkadaşıyla evlenmiştir. İzmir'de öğretmenlik yaptığı lisedeki öğrenciler 30 Mart 1979'da Kızıldere'nin

yıldönümünde konuşma yaptığı sırada polis ve jandarma sıkıyönetimi⁴¹ bahane ederek okula operasyon düzenlemiştir. Bu operasyon yaklaşık bin kişinin gözaltına alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Gizem bu olay üzerine dört buçuk yıllık öğretmenlik hayatının ardından açığa alınmıştır. 1981 Nisan ayında, TDKP operasyonunda ilk önce eşi on gün sonra da kendisi yakalanmıştır. TDKP'nin, Halkın Kurtuluşu olarak bilinen kitlesel devrimci hareketin partisi olması sebebiyle parti davasından yargılanmış ve altı yıl sekiz ay hüküm giymiştir. Eşi ise parti yöneticilerinden 16 yıl sekiz ay'a mahkûm edilmiştir. Gizem iki yıl Mamak Askeri Cezaevi'nin ardından İnfaz Yasası gereği tahliye olmuştur (1981-1983). Fakat karar aşamasında ceza aldığı için 1986 Şubat ayında on ay daha hapis yatmış ve 1986 yılının sonunda cezaevinden çıkmıştır.

Gizem 1986 yılında cezaevinden çıktıktan sonra birçok iş/meslek yapmıştır: Çocuk bakıcılığı, pazarlamacılık, sekreterlik vb. 1988 yılında bir dernek bünyesinde İnsan Hakları Derneği'nin Kadın Komisyonu'nda çalışmaya başlamıştır. İnsan hakları haftalarının örgütlenmesinde ve cezaevi işkence komisyonlarında aktif rol almıştır. 1991'de bulunduğu ilde Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın kurulması ile birlikte ısrarla bir çaba sonucu burada sekreter olarak çalışmaya başlamıştır. İlk defa kesintisiz sigortalı ve yüksek primli işe sahip olduğunu söyleyen Gizem, burada 2007 yılına kadar çalışmaya devam etmiştir. Vakfın 2007 yılında yaşadığı ekonomik kriz sonrası 2007-2010 yılları arasında emeklilik gün sayısını da doldurduğu için gönüllü olarak çalışmayı sürdürmüştür. Vakıfta 19 yıl profesyonel çalışmanın ardından 2008 yılında emekli olmuştur.

Gizem'in tarihsel süreçte örgütsel mücadelesi 1974 yılında halkevine gitmesiyle başlamıştır. Ardından THKO sempatisini olan Gizem, Halkın Kurtuluşu ve Halkın Kurtuluşu'nun partileşmesi sonucu faaliyet gösteren TDKP içinde yer almıştır. 1986 yılında tahliye olduktan sonra desteklediği, savunduğu ya da kendisini ait hissettiği herhangi bir siyasi parti/örgüt olmadığını söylemiştir. Bugün hiçbir siyasi partiye üye değildir. Üye olmamasının nedenini şöyle açıklamaktadır:

- 12 Eylül 1980 darbesinin ardından kendimi hiçbir siyasi partiye/örgüte ait hissetmedim. Ayrıca cezaevine iki kere girip çıkan biri olarak takip

⁴¹ Yaygın şiddet hareketlerinden dolayı 26 Aralık 1978-12 Eylül 1980 tarihleri arasında sıkıyönetim ilan edilmiştir. İzmir'de TARİŞ'e bağlı fabrikalarda silah ve patlayıcı madde bulunduğu dair haberler üzerine 22 Ocak 1980'de TARİŞ'in beş ünitesinde arama yapan polislere ateş açılması sonucu TARİŞ Olayları başlamıştır. Bunun sonucunda İzmir'de de sıkıyönetim ilan edilmiştir (Milliyet gazetesi, 1980).

altındaydım ve bu yüzden zarar vereceğim kaygısıyla hiçbir yapılanma da beni rahatlıkla kendi bünyesine dâhil edemiyordu.

Gizem, siyasi bir yapılanmadan ziyade dernek ve dayanışma kuruluşları içinde aktif görev almayı tercih etmektedir. Bu durumu “bizim gibiler için bu tarz aktiviteler amaç değil, mücadele aracı niteliğindedir. Bir şeyler yapma ihtiyacı her zaman bizlerde canlıdır.” diyerek açıklamaktadır. 1988 yılından itibaren İnsan Hakları Derneği’nin içinde aktif konumlanan Gizem, 1992 yılında merkez yöneticiliği yapmış ve 2000 yılında yaşadığı ilde derneğin şube başkanlığı görevini üstlenmiştir. 2008 yılında İzmir yerelinde kurulan *İmece Dostluk Dayanışma Derneği* içerisinde ve İzmir Kadın Platformu’nda yer almıştır. Gizem’e sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Dezavantaj kavramı yerine nesnel gerçeklik demenin daha doğru olduğunu düşünüyorum. Egemen sınıfla mücadele etmek ve bu uğurda sürekli çabalamak solda olmanın zorunlu gerçeğidir. Ama bu gerçek dahi avantaja dönüşebilir. Zira solda olmak; birey olarak sürekli kendini geliştirmeni, daha çok okumanı, öğrenmeni, yeteneklerini keşfetmeni, hayatın içinde aktif olmanı sağlar.

Sağ görüşlü olan ve Demokrat Parti’yi destekleyen ailesinin aksine ortaokulda sola eğilim gösterdiğini dile getiren bir başka görüşmeci Osman’dır (78, doğum yeri: Antakya). Osman, 1961-1965 yılları arasında ortaokul öğrencisiyken ev sahibinin oğlunun anlattıklarından etkilendiğinden bahsetmektedir. Ev sahibinin oğlu ile gelişen ilişkisi hakkında şunları söylemektedir:

- 1940 kuşağındandı ve liseden ayrılmak zorunda kalmıştı. Hakkında komünist diyerek konuşurlardı. Onunla olan ilişkilerimiz ile birlikte benim sola olan eğilimim başlamış oldu. Beni bir nevi ilmek ilmek işledi. Bende çevremdeki arkadaşlarımı yavaş yavaş buraya taşıdım, evde toplantılar düzenlemeye başladık. Bize devrimi, solu anlatırdı.

Ortaokul üçüncü sınıfta başlayan politik sürecin artarak devam ettiğini söyleyen Osman, lisede aldığı eğitimin etkisiyle solda aktif hale gelmiş ve hatta lisede büyük bir sosyalist grup olarak hareket etmişlerdir. Ayrıca eğitim aldığı lisenin etkisinin de yadsınamayacak düzeyde olduğunun altını çizmiştir. Zira okuduğu Antakya Lisesi’nde Fransızlar döneminde, Fransız öğretmenler tarafından çok ciddi eğitim verilmesi, bu eğitim sonucunda 1930-1940 kuşağındakilerin

donanımlı bireyler olarak mezun olmalarına olanak sağlamıştır. Zira burada liseyi bitiren öğrenciler mezun olduğunda Fransızca'yı öğrenmekte ve rahatlıkla Fransızca konuşabilmektedir. Alınan eğitim sorgulamanın ve araştırmanın önünü açmaktadır.

Eğitime çok önem veren U biçimindeki okulun yolları kazma kürekle mahkûmlar tarafından düzeltilmiştir. Osman bu durumun bir nevi kırsal ekonomiden/feodaliteden kentsel ekonomiye geçişi beraberinde getirdiğini söyleyerek Hatay'ın gelişmişliğine de katkı sunduğunu ifade etmiştir. Osman'a göre Fransızların, Fransız Devrimi'nin havasını daima yanlarında götürmek istemeleri bu duruma olanak sunmuştur. Bu liseden mezun olan isimler arasında Cemil Meriç, Ahmet Sırrı Hocaoglu (Fransa'da Hukuk okuyor, Marksist oluyor ve Antakya'da avukatlık yapıyor), Halit Çelenk (avukat), Süleyman Okay (yazar, şair) bulunmaktadır. Osman sol siyasete dair bilinçlenmesi noktasında kendisini yetiştiren ismin Yalçın Ergönül olduğunu söylemiştir. Osman kendilerinden bir önceki kuşaktan olan bu isimlerin kendisinin de içinde olduğu 1940 kuşağını yetiştirdiğini dile getirmiştir. Osman'ın ifadesiyle, özellikle 1940'lardaki kuşak, aldıkları Fransız eğitimini gündelik hayatta çok iyi uygulamıştır. Bu durum Antakya'nın sol örgütlenme için oldukça önemli bir konumda yer almasını sağlamıştır.

Osman; Yahya Kanbolat, Veysi Sarısözen ve Süleyman Okay'a duyduğu sempati ve bu isimlerle yaz tatillerinde Antakya'da görüşüp sohbet etmesi sonucunda TİP'e yönelmiştir. 1965'te TİP'in seçim kampanyasında aktif olarak çalışmıştır. Seçim çalışması için başlarındaki önder ise TİP'in çıkardığı 15 milletvekilinden birisi olan Yahya Kanbolat'tır. Osman'ın ifadesiyle Hatay'da öğrencilerin neredeyse tamamı, liseden mezun olur olmaz TİP'e dâhil olmaktadır. Kendisi ise 1965 yılında üniversiteyi kazanınca TİP'e katılmıştır. İlk olarak İstanbul'da üniversiteyi kazanan Osman, bölümdeki bir hocasıyla yaşadığı tartışma nedeniyle ve sosyalistliği seçtiği için Sosyoloji okuması gerektiğini düşünmüş ve bir dönem kaybetme pahasına bu bölüme geçiş yapmıştır. Sosyoloji bölümünden de mezun olmuştur.

Osman, 1965'te Ankara'da kurulan FKF'nin ardından 1966'nın sonlarında İstanbul'da da federasyon örgütlenmesini gerçekleştirmek isteyince sosyalist öğrencilerle birlikte temsilcilik seçimlerine girmeye karar vermişlerdir. Seçimlerde Kemalistlerle birlikte hareket etmenin ötesinde çatışma yaşadıklarını ifade etmiştir. Kemalistlerle aynı kulvarda yer almayışlarını kendilerini Kemalist olarak değil,

sosyalist olarak tanımlamaları üzerine temellendirmiştir. Bunun sonucunda ise 1967'nin başında İstanbul'da FKF kurulmuş ve Veysi Sarısözen (sosyoloji bölümündeydi) başkan seçilmiştir. Osman'ın ifadesiyle FKF, bir anlamda TİP'in gençlik örgütü olarak hareket etmiştir. Ayrıca Osman, 1968'de gittikçe örgütlenmeye başlayan İGD'nin içinde de aktif görev almıştır. Öğrenci Derneği ve TİP'in örgütlenme çalışmalarının yanı sıra işçi hareketleriyle de bağlantı kurup grevlerin organizasyonunda aktif görev üstlenmiştir. Fakat FKF'nin içinde MDD gelişmeye başlayınca bölünmeler de kaçınılmaz hale gelmiştir. Osman, 1969 yılı Ekim ayında FKF'nin Dev-Genç olarak dönüşmesinin ardından Sıtkı Coşkun, Veysi Sarısözen, O. Saffet Arolat gibi isimlerin ihracına karar verilince buradaki üyeliği devam etse de fiilen kopuş yaşadığını söylemiştir. Bu kopuş sonucunda N. Yağcı, V. Sarısözen, S. Coşkun, H. Karadeniz, Şeref Yıldız ile bir araya gelip hem parti için çalıştıklarını hem de grevler ve işçi sınıfı hareketleriyle uğraştıklarını dile getirmiştir. 1970 yılında fabrika işgallerinde faaliyet göstermiştir. *İşçi, Fabrika Gerçek* adı altında bildiriler dağıtıp, kendilerini Leninist olarak tanımlamaya başlamışlardır. Lenin'in tüm kitaplarını, SBKP tarafından önemli görülen öteki eserlerin tamamını ve aşamalarını okuyup tartışmışlardır. Osman 15-16 Haziran 1970 olayları ortaya çıktığında ise bölgeyi örgütleme çalışmalarında yer almıştır. 12 Mart 1971 muhtırası ile birlikte legal devam edemeyeceklerini anlayınca kendileri için illegal hayat başlamıştır.

Osman 1971 yılında muhtıradan sonra illegal örgütlenmeye başlayıp yakalanmayınca kendilerini oportünist, revizyonist, korkak gibi kavramlarla tanımlayanların bakış açılarında değişim meydana geldiğini şöyle ifade etmiştir.

- Bize büyük bir saygı duyar hale gelmişlerdi. Adamlar yerin altına girdi ve mücadelelerine devam ediyorlar, diye tahmin yürütüyorlardı. Çünkü kimsenin bizim örgütlü olduğumuzdan haberi yoktu. O yüzden bulamıyorlardı.

Osman 1969'da üniversiteden mezun olunca altı ay süren ilkökul öğretmenliğinin ardından 1971-1972 yılları arasında sosyal bilgiler öğretmenliği yapmıştır. Öğretmenlik yaparken dahi yanında kalan dört-beş kişiyle birlikte bir araya gelip gelişmeleri değerlendirdiklerini ve burada eğitim çalışmaları yaptıklarını dile getirmiştir. Osman'ın sözlerine göre bu süre içerisinde *Sosyalist Mücadele Birliği* diye kendilerine bir isim koymuşlardır ama ismi ilan etmedikleri için hiçbir belgeye geçmemiştir. 1972'de ise askere gitmiştir. Fakat bir eve

yerleştirdiği iki kişinin polis baskısıyla yakalanacağını anlayınca firar etmiştir. Bu firardan sonra da kaçak duruma düşmüştür. 1974 affıyla birlikte İzmir’e gidip şubeye teslim olunca kalan 13 aylık askerlik sürecini tamamlayıp 1975 yılında terhis olmuştur. Ardından Nabi Yağcı ile karşılaşmıştır. Yağcı’nın TKP’yi kastederek “Buyurun, yeni yapı, yeni örgüt” demesiyle arayış içinde olduğu partiyi bulmuş ve 1975-1976’da TKP’ye katılmıştır. “Bazı yanlışlara olsa da” partinin tamamen kendi düşüncesini yansıttığını söyleyen Osman, Antakya’ya dönerek parti örgütlenme çalışmalarında yer almıştır. Antakya ve ilçelerinde İGD’nin kurulmasında aktif rol almıştır. 1979 Eylül ayında altı ay süreli eğitim için parti tarafından Moskova’ya gönderilen Osman, burada teorik eğitimin yanı sıra sosyalizmin pratiğinin somut olarak görölmesi açısından şehri de gezdirdiklerinden; kolhozlara, solhoslara, fabrikalara götüröldüklerinden bahsetmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi olduğunda önceliğin silahlı örgütlenmelere verilmesinden dolayı TKP’ye düzenlenen operasyonun en sona bırakılması biraz zaman kazandırsa da Osman şehirden ayrılacağı gün, yakalanmıştır. TKP’ye düzenlenecek olan operasyonun 1 Mayıs’ta olacağına dair Pol-Der’den bilgi aldıklarını ve bu operasyonun beklenen bir eylem olduğunu dile getirmektedir. 4 Mayıs 1981’de yakalanan Osman, 1986’da İnfaz Yasası’nda yapılan değişiklik uyarınca sekiz ay indirim alarak beş yılın sonunda tahliye olmuştur. Cezaevinden çıktıktan sonra TBKP’ye ve sonrasında kurulan SBP’ye üye olmuştur. Fakat Osman’ın ifadesiyle, istediği örgütlenmenin yaratılamayışı, kendisinde hayal kırıklığı yaratmış ve bu yüzden SBP’den ayrılmıştır. SBP’nin ardından SHP’de aktif konumlanmıştır. Fakat SHP, CHP olup başına Deniz Baykal geçince bir daha üye olmamıştır. Bu durumu “resmi olarak bir partiye üyeliğim bu süreden sonra bitmiş oldu. Ama siyasette aktifliğim devam ediyordu. Bir kere içimize kurt girmiş, bizim gibiler için bitmez bu süreç” diyerek özetlemektedir.

Osman’a 1991’den bugüne siyasi parti tercihleri sorulduğunda 2011 yılına kadar AKP’ye karşı olmadığını ve 2010’daki “yetmez ama evet” düşüncesini desteklediğini dile getirmiştir. Bu tercihi bugünden baktığında günlük hayatını siyasete müdahil etmeye çalışan bir insan olarak yanılmış olabileceğini düşünmektedir. Bu durumun gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır:

- Çevremdeki insanlar “AKP iktidarını istemeyiz” deyip kenara çekilmeyi çok iyi biliyorlar. Niye istemiyoruz, o zaman neden istemediğimiz halde

başa geçtiler, hangi gerçek onları bu konuma getirdi? Emperyalizmi getirdi deyip kenara çekilmeyi biliyoruz. Hiç analiz yapmıyor, analitik düşünmüyor, tartışmıyoruz. Bu soruların hiçbirini sormadan “istemeyiz” diye tutturmuş gidiyoruz. Neden istemeyiz o da belli değil.

Osman, AKP iktidarını ilk geldiğinde ve yaklaşık ilk on yıl yaptıkları birçok şeyi desteklemesine ve beğenmesine rağmen partiye hiç oy vermediğini söylemiştir. 2002’den bugüne oyunu HDP’den yana kullandığını ifade eden Osman’a göre, HDP, tam anlamıyla kendi dünya görüşünü yansıtmamaktadır. Fakat Kürt halkının ezilmişliğine dair çözümün ve Türkiye’nin gelişmişliğini sağlayacak olan demokrasinin HDP de olduğunu düşünmesi bu partiyi destekleme nedenidir. Osman, 2011 yılından sonra AKP’den olan birkaç kişiyle birlikte resmi bir örgütlenme dışında Antakya’da Sivil İnisiyatif adı altında bir araya gelmiştir. Sivil İnisiyatif ile gündemdeki (Suriye olayları, Kürt meselesi vb.) konulara müdahil olmak amaçlanmıştır. Osman bugün Yeşiller ve Sol Gelecek Parti’sinin kurucu üyelerindendir ve ayrıca İskenderun’da farklı siyasi çevrelerden gelen insanların kurduğu Ayna derneğindeki etkinliklere katılmaktadır.

Osman, örgütlü olduğu yıllarda “24 saatinin neredeyse tamamının siyasetle geçtiğini” söylemektedir. Bu süre içinde maddi açıdan geçinebilmek adına farklı iş dallarında çalıştığını dile getirmektedir. 1967-1968 yıllarında üniversite öğrencisiyken KİDA adında bir kitap dağıtım firmasında çalışmıştır. Osman KİDA’nın sahibinin oğlunun o yıllarda TKP’nin en genç üyesi ve kendisinin de yoldaşı olduğunu ifade etmiştir. 1969’da üniversiteden mezun olunca altı ay kadar ilkokul öğretmenliği yapmıştır. 1971-1972 yılları arasında sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapmıştır. 1981 yılında yakalanana kadar gerek sosyolog unvanıyla gerekse farklı iş kollarında çalışmıştır. 1990 yılında TKP’li tanıdığı arkadaşlarının boya ve dış cephe üzerine kurduğu bir fabrikada yaklaşık 1,5 yıl çalışmış ve ardından istifa etmiştir. İstifa etme nedenini “eski solcu da olsa bazen yanlışlarını görüyorsun” diyerek açıklamaktadır. Bağ-Kur’u yatırmaya devam ederek 1999’da emekli olan Osman, 2006’da emekli öğretmen bir akrabasıyla tercüme (İngilizce, Arapça, Fransızca vb.) bürosu açmıştır. İki senenin ardından büroyu kapatmıştır. Osman’a sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Siyasette aktif isen tanınan birisindir. Mesela siyasi görüş olarak bana çok zıt olan biri beni kastederek “bu adam komünist, devlet düşmanı ama

devlet kurumlarında elinin uzanmadığı yer, çözemediği iş yok. Bu nasıl iştir ben anlamadım” demişti. Doğruydu. Tanınan biriydim. Örneğin Belediye Başkanı benim adımı duymuş. Bir gün yolda karşılaştık ve bana “seninle bir yemek yiyelim” dedi. Başkan ile otururken insanlar bizi gördüğü için bana daha çok saygı gösterir hale geldiler. Yani siyasette aktif olduğunda tanınmanın bir avantajı vardır.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Gökhan (63, doğum yeri: İstanbul); ilkokul, ortaokul ve liseyi İstanbul Güngören’de okumuş, lise ile siyasi süreci başlamıştır. Lisede CHP’nin Bakırköy gençlik kolları başkanının kardeşiyle aynı okulda okuması ve onunla olan arkadaşlığı sonucunda sola eğilim göstermiştir. Bu yıllarda henüz CHP ile tam bir organik bağı olmasa da “CHP’nin yan kuruluşu” olarak tanımladığı Halkçı Birlik Gençlik Derneği içerisinde yer almıştır. Bu derneğin yönetim kuruluna seçilmiştir. Anne-babasının “geçim derdine düşmüş, sola dair bilinçli düşünceye sahip olmadıklarını” söyleyen Gökhan, lise döneminde Devrimci Liseliler (Dev-Lis⁴²) içerisinde yer almıştır. Solda aktif konumlanma isteğini ise şöyle ifade etmiştir:

- Yoksul bir ailenin çocuğuyum. Lise yıllarında annem ve babamla birlikte değildim. İstanbul’da anneannemle kalıyordum. Kendi doğrularım etrafında o günkü koşullarda sol ile buluştum. Solu hem kendim hem de ülke için kurtuluş reçetesi olarak görmeye başladım. Devrimin olacağına, sosyalizmle birlikte iyi bir toplumun kurulacağına dair inancın burada yer almamı sağladı.

Dernekte tanıştığı bir arkadaşının bakış açısından etkilenmesi sonucunda da Proleter Devrimci Aydınlik (PDA)⁴³ grubu içerisinde mücadele etmiştir. 18 yaşında lise son sınıf öğrencisiyken banka soygunu eyleminden dolayı cezaevine girmiştir. Gökhan, bulunduğu bölgede bildiri dağıtma, mitinglere katılma, yazı yazma gibi eylemlerde bulunurken bölge sorumlusunun, örgütün yaşadığını ekonomik sıkıntılardan bahsetmesi sonucunda dört arkadaş olarak banka soymaya karar vermişlerdir. 20 Mayıs 1977 tarihinde soydukları bankadan 378 bin lira

⁴² Devrimci Liseliler ya da Dev-Lis, 1969 yılında Dev-Gençli devrimciler tarafından kurulmuş olan lise örgütlenmesidir.

⁴³ 1960’tan itibaren Türkiye soluna giren Milli Demokratik Devrim (MDD), stratejisi kayda değer bir bölünmeye neden olmuştur. Mihri Belli’nin Aydınlik Sosyalist dergisinin (Kırmızı Aydınlik-ASD) bölünmesiyle birlikte 1970’ten itibaren Doğu Perinçek ve arkadaşları Proleter Devrimci Aydınlik (Beyaz Aydınlik-PDA) ile çıkmıştır (Yanık ve Bora, 2017, s. 286).

çalmışlardır. O gün yakalanmadıklarını söyleyen Gökhan, 17 Haziran'da Bakırköy tren istasyonunda bildiri dağıtırken ifadesi alınmak için karakola götürülmüştür. Bu esnada banka soyduğu arkadaşlarından biri yakalanıp soygunu itiraf edince Gökhan'ı da ele vermiş ve bu tarihten itibaren Gökhan için cezaevi süreci başlamıştır. Cezaevindeyken liseyi sınavlarına giderek bitirmiştir. Başlangıçta 16 yıl sekiz ay hapis cezası verilmiştir. Ancak İnfaz Yasası'nda yapılan değişiklikler ile 10 yılın sonunda 1987'de tahliye olmuştur.

Gökhan, cezaevine girene kadar Dev-Lis içinde yer almıştır. Fakat hapishane sürecinde TKP'ye eğilim göstermiş ve illegal örgütlenmeyi savunur hale gelmiştir. Bu durum 1979'a kadar sürmüştür. Hapishanedeyken de siyasetle olan teması devam etmiştir. İçinde bulunduğu hareketin TKP'ye katılma yönünde karar alması neticesinde kendisi de Mayıs 1979'dan itibaren TKP'nin faaliyetlerinde yer almıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra ise TBKP adıyla kurulan yasal partinin İlçe Yönetim Kurulu üyesi olmuştur. Bu sürecin SHP'ye kadar devam ettiğini söyleyen Gökhan, 1990 sonrasında paraya ihtiyacı olduğundan ticari hayata yönelmiştir. Örgütsel anlamda çok fazla görev almasa da toplantılara, sohbetlere, faaliyetlere vs. katıldığını ifade etmiştir. Gökhan bugün hiçbir siyasi partiye ya da örgütlenmeye üye olmadığını söylemektedir. Seçimlerde ise koşullara göre tercihte bulunduğunu dile getirmektedir. Bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- Oy vermem gerektiğinde Türkiye'deki sorunları (Kürt sorunu, din sorunu mesela) en fazla dillendiren partiyi öncelikli olarak tercih ederim. Bu noktada benim açımdan birinci sırada HDP gelir. HDP, Kürtlerin ön plana çıktığı bir parti olduğu için belli noktalarda topluma mal olamıyor. Bunu kırabilmesi lazımdır. İkinci sırada CHP'yi söyleyebilirim. Ama günümüz koşullarında bir zorunluluk durumu gündeme gelirse Davutoğlu ya da Babacan'a dahi oyumu verebilirim.

Gökhan 18 yaşında hapse girip 28 yaşında çıktığı için bir meslek tanımı olmadığını söylemektedir. Cezaevi sonrasında farklı iş kollarında çalışarak geçimini sağlamıştır. Bir süre inşaat mühendisi olan arkadaşlarıyla birlikte yağlı boya, dekorasyon gibi işlerde çalışmıştır. Ardından siyasi geçmişi olan bir başka arkadaşıyla tekstil pazarlama üzerine bir iş yapmaya karar vermişlerdir. Üç yıl birlikte çalıştıktan sonra ise işi tek başına devam ettirmiştir. Toptan olarak aldığı tekstil ürünlerini perakende olarak küçük esnaflara, sanayi sitelerine satmıştır. Yaklaşık üç yıl işi tek başına yürüttükten sonra 1993-1999 yıllarında kooperatifçilik

yapmıştır. 2020 yılında ise emekli olmuştur. Gökhan’a sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise şu yanıtı vermiştir:

- Sol siyasetle, düşünceyle tanışmam kişiliğimin oluşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bana okumak, sorgulamak, dünyaya sağlıklı bakabilmek gibi birçok değeri katmıştır. Sol düşünceyle tanışmamış olsaydım nasıl bir insan olurdu bilemiyorum. Sol sayesinde kendime saygım var. Bu süreçleri yaşadığım için de mutluyum. İyi ki sol ile tanışmışım, diyorum.

3.2 Sosyalizm Anlayışı ve İmkânlar

Bu başlık altında “Sosyalizm kavramı sizde ilk olarak neyi ifade ediyor” ve “Eskiden, siyasette aktif olduğunuz dönemde, sosyalizmi mümkün görmüş müydünüz?” sorularına verilen yanıtları, derinlemesine ikili mülakat bulgularından yola çıkarak kategorize ettim. Ancak söz konusu kategorileştirmeye geçmeden önce sosyalizme dair kısa bir açıklama yaptım ve ardından görüşmeciler tarafından sosyalizm kavramının nasıl tanımlandığına ve değerlendirildiğine dair topladığım bulguları paylaştım.

Gordon Marshall’ın ifadesiyle sosyalizm, sözlükte “üretim araçları ve dağılımında kolektif mülkiyete ya da devlet mülkiyetine dayalı bir iktisadi ve siyasal sistem” olarak karşılık bulmaktadır (Marshall, 1999, s. 687). Karl Marx ve Friedrich Engels’in belirttiğine göre “sınıfsız komünist topluma geçişin bir evresidir.” Bu yönüyle sosyalizm “işçi sınıfının egemen olduğu bir toplum biçimini dile getirmektedir” (Marx ve Engels, 2014, s. 120). Georges Politzer’in ifadesiyle sosyalizm “insanın insan tarafından sömürsünün ortadan kaldırılması ve dolayısıyla toplum içinde birbirinin uzlaşmaz karşıtı olan sınıfların kaldırılmasıdır.” (Poltzer, 2013, s. 403). Bir başka deyişle “mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesidir.” (Marx, 2011, s. 727). Sosyalizm sayesinde, Leo Huberman ve Paul Sweezy’nin sözlerine göre, “ülke küçük bir azınlığın çıkarları uğrunda yönlendirilmekten ve bu azınlığın mülkü olmaktan çıkarılıp halk yararına, halk tarafından yönetilen, halkın sahip olduğu bir yurt haline gelecektir.” Bu yüzden sosyalizm “devrimci değişiklik” demektir (Huberman ve Sweezy, 2018, s. 80-81).

Metin Çulhaoğlu’nun ifadesiyle sosyalizm, düşünce olarak kapitalizme ve özel mülkiyete son verip üretimi, toplumun denetimine bırakan ve tüm ürünlerin paylaşımını savunan ideoloji ve harekettir (Çulhaoğlu, 2020, s. 15). Her türlü toplumsal eşitsizliğe, sömürüye ve sınıf oluşumuna karşıdır. Adaletli, eşitlikçi,

dayanışmacı ve dürüstlüğün ön planda yer aldığı bir toplum yaratmayı kendisine amaç edinir (Aslan, 1992, s. 161). Ayrıcalıklı konumları azaltarak bireylerin daha doyumlu bir hayata kavuşması için çabalar (Ergün, 2004, s. 111). Bu tanımlara dair en genel açıklamayı Haydar Kutlu ile Nihat Sargın “sosyalizm, özü itibarıyla en geniş demokrasidir” diyerek yapar (Ballı, 1989, s. 185).

Sosyalizm var olan sömürü düzenini kabul etmeyerek muhalif bir ideoloji/düşünce tarzını yansıtır. Bu durum, söz konusu ideolojinin toplum tarafından kabullenilmesini zorlaştırır da (Belge, 2008, s. 19, 31) toplumlarda var olan tüm sorunlardan kurtuluşun reçetesi sosyalizm’dedir. Çünkü sosyalizm, kapitalizmi eleştirir. Üretim araçlarına sahip olanların bireysel çıkarları ve kârları için yaptıkları üretime ve emeği sömüren toplum düzeninin varlığına karşı durur (Tartışma Süreci Yazıları-I, 1992, s. 17). Bu noktada sosyalizm, “kapitalizmin yerini alabilecek en iyi sistem” olarak karşılık bulur (Zhisheng, 2011, s. 56). Dolayısıyla kapitalizme meydan okuyarak ve onu değişime zorlayarak karşısına yeni bir yaşam tarzı şeklinde çıkar (Soylu, 1992, s. 24-25). Bu yaşam tarzı sınıfsız bir toplum yaratma isteğinden ileri gelir. Üretimle tüketim arasındaki ilişkinin planlanmasında sözün, yetkinin ve karar almanın emekçilerde olmasını savunur (Tartışma Süreci Yazıları-I, 1992, s. 224). Emeğinden başka hiçbir şeye sahip olmayan işçi sınıfının yapacağı devrim sayesinde sosyalizmin yaratılacağına inanılır (Çulhaoğlu, 2020, s. 31).

Çalışma kapsamında asıl önemli olan görüşmeciler tarafından sosyalizmin nasıl tanımlandığıdır. Görüşmecilerden Veysel için sosyalizm “toplumun çıkarlarını birinci derecede önemseyen yapı” olarak tanımlanırken Metin için “özel mülkiyetin kamulaştırılması” demektir. Yasemin’e göre “farklılıkları içerisine alan ve çoğulcu temsiliyetleri gerçekleştiren sistemin adıdır” şeklinde karşılık bulurken Mehmet’e göre “gerçekleşmesi umulan ve insanın en mutlu olabileceği düzen”in ifadesidir. Söz konusu düzene dair yapılan açıklamalardan biri şöyledir:

- Sosyalizm insanca yaşamak demektir. İnsanca yaşamamanın koşulları eğitimin, sağlığın, barınmanın karşılanıyor olmasıdır. Çocuğunun gelişimi ve bakımı konusunda endişe duymuyor olmaktır. Baskı ve cendere altında yaşamıyor olmaktır. Toplumsal hayatın özgürleştirildiği, üretim araçlarının üreticilerin elinde olduğu, kamusal hayatın eşit biçimde insanlar tarafından paylaşıldığı bir sistemdir (Murat, 66).

Görüşmeciler için sosyalizmin neyi ifade ettiğine dair yapılan açıklamalar arasında en çok dile getirilen, değerler üzerinden yapılan tanımlamalardır. Genel anlamda görüşmeciler için sosyalizm; eşitlik, özgürlük, yardımlaşma ve dayanışma, demokrasi, adalet gibi hümanist ve evrensel değerlerin karşılık bulduğu sistemin adıdır. Bunun yanı sıra emekçi yığınlardan yana tavrı, sömürüye ve baskıya karşı olmayı, tüm ayrımların reddini, insana ve doğaya olan saygıyı ifade etmektedir.

Değerler üzerinden getirilen açıklamaların yanı sıra ekonomiye yapılan vurgu da öne çıkmaktadır. “Sosyalizm, kapitalist özel bir mülkiyetin olmadığı durumdur. Kapitalizm karşısında savunulabilecek tek siyasi düşüncedir” (Yağcı, 2021, s. 107) cümleleri bunu örneklendirir. Artvin’de doğup büyüyen, sola dair ilk eğiliminde öğretmen babasından etkilenen fakat üniversite öğrencisi olan kuzeninin Dev-Genç içerisinde aktif olmasıyla sosyal çevresi şekillenen, toplantılara katılan ve kendini sosyalist-devrimci olarak tanımlayan Rıza’nın sosyalizme dair ekonomi üzerinden getirdiği açıklama şöyledir:

- Sosyalizm üretimin, asgari düzeyde ortak paylaşıldığı bir dünya düzenidir. Sosyalizm politik, kültürel, siyasal, estetik, sanatsal vb. tüm etmenlere yer verir. İnsan odaklıdır, insana hizmet eder. Ancak sosyalizm de asıl mesele ekonomidir. Üretilenin asgari düzeyde ortak paylaşımıdır. Örneğin okuduğum bir makalede dünyanın en zengin yedi kişinin, bütün dünyadaki hâsılanın %35-40'ına sahip olduğu yazıyordu. Böyle bir sistem olmamalıdır. Afrika'da her gün çocuklar açlıktan ölüyor. Çocuğuna mama alamadığı için intihar eden anneler var. Sosyalizm bunları ortadan kaldırabilecek sistemin adıdır. En azından bu sistemde kimse aç-susuz, evsiz yurtsuz kalmayacaktır (Rıza, 58).

Görüşmecilere “Eskiden, siyasette aktif olduğunuz dönemde, sosyalizmi mümkün görmüş müydünüz?” diye sorduğumda verilen tüm yanıtlar “evet” şeklinde olmuştur. Birçoğu “yarın uyandığımızda devrimi yapacağımıza çok inanmıştık” diyerek soruyu cevaplandırmıştır. Hatta verilen tüm çabaların bu inançtan ileri geldiğini ve bu inanç sayesinde eylemlerde bulunduklarını söylemişlerdir (Fatih-65; Yağcı-78). Söz konusu düşünceleri en kapsamlı şekilde ifade eden bulgulardan bazıları şöyledir:

Arap-Alevi kökenli ve çok zengin bir ailenin ilk erkek çocuğu olarak dünyaya gelen Metin, 1970’in ikinci yarısından itibaren Devrimci Kültür Derneği’ndeki siyasi mücadele içerisinde kendisini devrimci olarak tanımlamaya

başlamıştır. Metin'in, geçmişte sosyalizmin mümkün olduğuna dair görüşü şu yöndedir:

- Biz devrimin arifesindeyiz diye düşünüyorduk. Bir-iki seneye kalmaz, devrimi yaparız diyorduk. Hayata dair her şeyimizde devrim düşüncesi vardı, hiçbir şey yapmıyorduk. Askere gitmiyorduk. Okula gitmiyorduk. Tüm okumalarımız, konferanslarımız, sohbetlerimiz, eğitim çalışmalarımız sadece devrim uğrunda şekilleniyordu. Sosyalist toplumun kurulacağına olan inancımız bizi tüm yorgunluklara rağmen dinç tutuyordu. Böylesine fedakâr, kendini mücadelesine adanmış, inanmış bir kuşaktık (Metin, 65).

Konuya dair düşüncesini açıklayan isimlerden bir diğeri Murat'tır. Murat, sosyalizmin gerçekleşmesinin silahlı mücadeleyle mümkün olduğunu düşünmektedir:

- Devrimci Yol içerisinde mücadele ederken devrimi mümkün görmüştüm. Biz Devrimci Yol olarak yeterli kadroya sahip olmasak bile uzun soluklu mücadelenin zeminini kurmuştuk. Uzun soluklu mücadelede gerilla savaşı, kent savaşları ve ardından kuracağımız düzenli orduyla devrimi yapacağımıza inanmıştık (Murat, 66).

Bu çalışma kapsamında görüşmecilere “bugün ya da gelecekte sosyalizmin gerçekleşebileceğine inanıyor musunuz?” şeklinde soru yönelttiğimde, elde edilen verilere dayalı olarak iki ayrı kategoriye ulaştım. Bu soru öncesinde katılımcılara, sosyalizmin gerçekleşeceğine dair olan düşüncelerinin, örgütlü mücadele içerisinde yer aldıklarında ne yönde olduğunu sormuştum. Anlatı araştırmasının bir analizi olarak katılımcıların geçmiş, şimdi ve gelecekteki düşüncelerine yer vermiş olmam, tarihsel süreçlere dair kıyaslama yapmama imkan sağlamıştır. Ayrıca bu kıyas, sosyalizm düşüncesine dair değişimin toplumsal ve siyasal konjoktürle ilişkili olduğunu da bulgularla ortaya koymuştur. Zira görüşmecilerin çoğu bugün ya da gelecekte sosyalizmin var olmasını mümkün görmeme nedenlerini örgütlü mücadele yöntemlerinin değişmiş olması, toplumların gelişmişliği, teknolojik ilerlemelerin etkisi ve tüm bu etkenlerin düşünsel alanda da farklılaşmayı beraberinde getirmesi üzerinden açıklamaktadır. Ancak sosyalizmin gelecekte var oluşuna dair düşünceler sadece bunu imkansız görenlerle sınırlı değildir. Bu yüzden soruyu “evet” ve “hayır” olarak cevaplandıran görüşmecilerin konuya dair düşüncelerini tartıştım. Görüşmecilerin bir kısmı soruyu “evet” olarak cevaplandırırken çoğunluk “hayır” yanıtını vermiştir.

Hayır yanıtını veren görüşmeciler, konuya dair düşüncelerini birkaç gerekçe üzerine temellendirmiştir. Görüşmecilerden bazılarının düşüncesine göre gelecekte sosyalizmin gerçekleşmemesinin nedeni, emperyalizmin ve kapitalizmin başarı kazanmış olmasıdır. Bir kısmı için gündelik hayatın koşulları, ikili ilişkiler ve toplumsal yapıdaki değişmeler, sosyalizmin gelecekte gerçekleşemeyeceğini açıklamaktadır. Örneğin görüşmecilerden Nazım (55), bu durumu kayırmacılığın (ahbap-çavuş ilişkisi, adam kayırma vb.) geçmişe kıyasla bugünkü toplumda daha etkili bir güç olarak var olması üzerinden dile getirmektedir. Zira bu kişilerin geçmişinde devrim, herkes için herkesle ulaşılabilir bir yer olarak algılanmaktadır. Bir başka görüşmeci olan Metin (65) için ise bu olumsuz beklenti, devrimin yaratılacağına dair geçmişte duyulan inanç ile birlikte mücadele etme ruhunun şimdide bulunmayışı ile ilgilidir.

Bazı görüşmeciler için sosyalizmin gelecekte gerçekleşme ihtimalinin olmamasının gerekçesi, Marx'ın tezlerinin gündelik hayatta karşılığının olmadığını düşünmeleri ve Sovyetler'in yıkılışıyla birlikte sosyalizme dair duyulan inancın yitirilmesidir. Örneğin görüşmecilerden Fatih (65) “proletaryanın, sınıf mücadelesinin ve bu sınıf mücadelesinin arkasında duran bilinçli işçi sınıfının rengi değişti, bugün yoklar” diyerek düşüncesini ifade ederken bir başka görüşmeci olan Serkan (66) konuya dair fikrini şöyle açıklamaktadır:

- Sosyalizmin var olmasının çıkış yolu proleter devrimidir, derdik. Ancak bugün proleter devrimi konusunda şüphelerim vardır. Çünkü Marx dönemindeki proletarya ile bugünkü proletarya farklılaşmıştır. Bugün Marx'ın bahsettiği bilinçli insanların/işçilerin yerini, teknolojiyi daha çok kullanan, beyaz yakalıların söz sahibi olabileceği insanlar almıştır.

Gelecekte sosyalizmin gerçekleşeceğine dair hala umutlarının olduğunu söyleyenler yani soruyu “evet” olarak cevaplandıranlar, bunun kolay olmayacağını düşünmektedirler. Ayrıca gündelik hayata uygun yeni stratejiler oluşturulmasının gerekliliğine de vurgu yapmaktadırlar. Özellikle siyasette aktif oldukları dönemde devrim yapıp sosyalizmin yaratılacağına dair keskin bir inanç duymalarına rağmen başarılı olamamalarını, bu durumun nedeni olarak açıklamaktadırlar. Aşağıda konuyla ilgili ikili mülakat bulgularından bazılarına yer verilmektedir:

Antakya'nın bir köyünde doğup büyüyen Uğur, sola dair ilk sempatisini TKP'li öğretmen abisi ve abisinin sosyal çevresinde edinmiştir. Ayrıca, anlattıklarına göre, henüz küçük bir çocukken jandarmanın köylülere yaptığı

baskılara şahit olmasıyla hayata dair sorgulamaları başlamıştır. 1970’li yıllarda ise Behice Boran’a duyduğu hayranlık sonucunda TİP içerisinde siyasi mücadeleye başlayarak kendini sosyalist olarak tanımlayan Uğur, gelecekte sosyalizmin yaratılacağına dair düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

- Biz devrimi yapabileceğimize inanmıştık, bu aşamaya geldiğimizi düşünüyorduk. Ama 12 Eylül 1980 darbesi üzerimizden silindir gibi geçti. Sadece Kürt hareketi kendini koruyup direnebildi. Yine de bugün dahi sosyalizmin gerçekleşeceğinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Fakat bugün geçmişte düşündüğüm şekliyle sosyalizmin tek tek ülkelerde yaratılacağına inanmıyorum (Uğur, 61).

Tek maaşlı işçi ailesinin en büyük çocuğu olarak Ankara’nın bir köyünde dünyaya gelen Hakan, sola dair ilk eğiliminde 68 Kuşağı’nın ve ortaokuldaki öğretmenlerinin etkisi olduğunu söylemiştir. 18 yaşında bir kamu kurumunda işçi statüsüyle çalışmaya başladığında, sendika içerisinde aktif görev almış, eylemlere katılmıştır. Sendikanın direniş kararını uygulamasının ardından ise aynı kamu kurumunda memur olarak göreve başlatıldığında, Tüm-Der örgütlenmesinde siyasi faaliyetlere katılmış ve kendisini devrimci olarak tanımlamaya başlamıştır. Hakan, gelecekte sosyalizmin yaratılacağına dair görüşünü şöyle açıklamaktadır:

- Ben devrimin yapılacağına, sosyalizmin gelecekte yaratılacağına inanıyorum. Ama bu konudaki örgütlülüğün zamana kaldığını, bizim tarafımızdan belirlenmeyeceğini düşünüyorum. Buna rağmen bugün devrimci hareket beni göreve çağırsa giderim. Hatta evlenirken eşime ilk önce bunu söylemiştim. “Görev gelirse, dağa çıkmam dahi gerekirse çıkarım. Evleneceksen benimle bunu bilerek evlen” demiştim. Aksi takdirde inandığım yoldan dönmek, benim kendime ihanetim olur (Hakan, 65).

Sosyalizmin gelecekte gerçekleşeceğine dair hala umutlarının var olduğunu söyleyenler tarafından sosyalizmin toplumda yaratılmasının bir gereklilik olduğu özellikle vurgulanmaktadır:

- İklim krizinden doğanın talan edilmesine, insana biçilen değerden fabrikalardaki çalışma koşullarına kadar toplumun her kademesine kafamızı çevirdiğimizde sosyalizmin gerekliliğini görmek mümkündür. Yıllar önceden kazanılmış 8 saat iş günü, sendikalaşma hakkı dahi bugün kalmamıştır. Kapitalizm tarafından dünyanın getirildiği aşama,

sömürünün her alanda hissedilmesidir. Dolayısıyla bugün sosyalizm ne kadar doğru ve gereklidir, diyecek bir zamanda yaşadığımızı düşünüyorum. Sosyalizmin ne zaman, hangi koşullarda, hangi ülkede oluşabileceğini bilmiyorum. Ama sosyalizmin dünyanın varlığı için gerekli olduğundan eminim (Leman, 70).

3.3 Aile Öyküsü

3.3.1 Ebeveynlerin Siyasi Görüşü

“Ailenizde sol gelenek var mıdır?” şeklinde yönelttiğim soruya verilen cevaplardan yola çıkarak, görüşmecilerin ailelerini ataerkil ve modern eğilimler üzerinden tanımladıkları sonucuna ulaştım. Bu tanımlamalarla ataerkil değerlere sahip aileler için dini hassasiyetin, geleneksel kodlara uygun yaşam sürmenin ve kısmen/tamamen siyasi olarak sol hareketlere eğilim göstermeyişi kastedildiğini gördüm. Ataerkilliğin aksine ailesini modern değerlere sahip aile olarak değerlendiren görüşmecilerin, geleneğin ötesinde bireyi öncellediklerine ve siyasi olarak solda kısmen/tamamen aktif olmayı kastettiklerine bulgular sonucunda ulaştım. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde toplumsal yapıdan kaynaklı değerler değişimi kapsamında, ataerkil toplumdan modern topluma geçişin değişimde etkili olduğuna değinmiştim. Ataerkil toplumlar bireyin dışındaki gelenekler, adetler gibi davranış kurallarına uygun bir yaşamı kısmen/tamamen tercih edip yerel koşulların yerleşikliğini ve güven ilişkisini öncelikli hale getirmektedir. Modern toplumlar ise kapitalizmin gereği olarak toplumsal değerlerin parçalanmasına sebep olmakta; bağlılık, yükümlülük, geleneksel kodlar yerine bireyi ve bireyselliği koymaktadır. Dolayısıyla ataerkil ve modern değerlere dair bir kıyaslamayla değerlerin, yaşam biçimlerinin, tercihlerin, kültürün ya da kültürel çeşitliliğin farklılaştığı görülmektedir. Sonuç olarak çalışma kapsamında görüşme yapılan ve ailesini ataerkil değerlere sahip olarak tanımlayan katılımcıların sol siyasetle tanışmasının, ailesini modern değerlere sahip olarak tanımlayan katılımcılara kıyasla daha geç yaşlarda gerçekleştiği bulgularla desteklenmektedir. Bulgular, bu kategori altındaki görüşmecilerin sola eğilimlerinin 15-17 yaşlarında liseye başladıklarında arkadaş çevresinden etkilenerken veya yayınları takip ederek gerçekleştiğini göstermektedir. Ataerkil ve modern değerlere sahip ailelerin genel bir değerlendirmesinin ardından görüşmecilerin siyasi geçmişlerinin, kendi çocukları tarafından nasıl değerlendirildiğine değindim. Bunu da “*Anne-Babasını Geçmiş Siyasi Tercihinden*

Dolayı Kısmen/Tamamen Destekleyenler”, “*Anne-Babasını Geçmiş Siyasi Tercihinden Dolayı Kısmen/Tamamen Eleştirenler*” ve “*Çocuk Sahibi Olmayanlar*” şeklinde üç ayrı kategori altında tartıştım.

Ataerkil Değerlere Sahip Aile

Ataerkil toplumlarda kabul edilen davranış kuralları, bireylerin kendi karakterlerinin dışında gelenekler ve adetler tarafından belirlenmekte ve uygulanmaktadır (Mill, 2000, s. 78). Kuçuradi’nin ifadesiyle bu durum öteki dünyaya ve Tanrıya dair olan algı ve kabuldür (1999, s. 95). Ataerkil değerlere sahip aile kategorisi içerisinde değerlendirilen ailelerde din ve aile kurumlarının gerçek değerler olduğu kabul edilmektedir (Burke, 1955). Dini ritüellerin yol göstericiliği önemslenmektedir. Çünkü bireyi ayakta tutan sistemin ortak inançlar ve değerler olduğuna inanılmaktadır (Durkheim, 2013, s. 251). Görüşmecilerden Kazım, memleketindeki insanların neredeyse tamamının dini değerlere ve ritüellere olan bağlılıklarını aşağıdaki örnek üzerinden şöyle aktarmaktadır:

- 1974 yılında kızım doğdu. Adını Adalet koydum. Anneme “kızımın adını Adalet koydum” dediğimde bana “o ne biçim isim, ben onun adını Filiz koyuyorum” dedi. Hatta dini ritüeller gereği kızımın kulağına Filiz ismini okuttu. Kızıma gerek annem gerekse memleketimdeki insanlar daima Filiz diye seslenirler. Adalet ismi tutmadı, kimse bu ismi kabul etmedi. Hâlbuki kimlikte dahi kızımın adı Adalet’tir. Bizim dışımızda bir tek eşi Adalet ismini kullanır. Ona bu konuda minnettarım.

Giddens’e göre ataerkil toplumlarda zaman-uzam uzaklaşmasının düşüklüğünün varlığı karşımıza çıkar. Çünkü modern öncesi olan toplumda yerel koşullar ve oluşturulan güven bağlamı yöreye yerleşmiş durumdadır. Ataerkil toplumlarda baskın olan yerelleşmiş güven bağlamlarından biri akrabalık ilişkisidir (1994, s. 92-94). Akrabalık ilişkisinin toplumsal bağları istikrarlı hale getiren düzenleyici bir araç olduğunu, yukarıdaki ikili mülakat bulgusu örneklendirmektedir.

Giddens’in ifadesiyle, ataerkil toplumdaki güven bağlamlarından bir diğeri yerelleşmiş ilişkilerdir. Burada bireyler ile yerel çevre iç içe geçmiştir. Çünkü orası istikrarın ve dostça ilişkilerin var olduğu alandır. İçerisinde çatışma olsa dahi yapılandırılmış eylemler nedeniyle ilişkilerin yaygınlığı sürmektedir. Bireyler bu ilişkileri kaybetmemek için toplumun düzenini bozacak eylemlerden kaçınmaktadır (Giddens, 1994, s. 94, 99). Bu durumun aksi gerçekleşirse birey toplumdan

dışlanmakta, yalnız bırakılmaktadır. Bu durum çalışma kapsamında örneklendirilebilir niteliktedir:

- Babam bana durmadan camiye gitmemi söylüyordu. Ben ise mahalledeki bir camide kız ve erkek çocuklarına cinsel taciz olduğunu duydum. Durumu babama anlattım ve babam bana “bunu sakın kimseye söyleme, mahalleye rezil oluruz, kötü olan da biz oluruz” dedi. Çünkü mahalle baskısından dolayı çevresinde yalnız kalmaktan korkuyordu. Fakat ben bir hafta sonra cinsel tacizde bulunduğu söylenen mahalle imamının camını/çerçevesini indirdim. İmam mahalleden taşındı, bir daha gelmedi. Ben sola evrilmeye başlıyordum. Ayrıca artık, ateisttim. Tavırlarımda ve davranışlarımda değişim oluyordu. Bir gün eve geç geldiğim gerekçesiyle babam beni dövdü. Araya annem girince onu da dövdü. Bende babamı polise şikâyet ettim. Komiser bana şikâyetimi geri almamı yoksa babam hakkında dava açılacağını söyledi, kabul etmedim. Tabi bu durum sülalede duyuldu. İlk erkek çocuğu olarak babamın yüzünü güldürmem beklenirken 13 yaşlarında olan ben, onun karakola düşmesine sebep olmuştum. Babam bu süreçten sonra bana “sen artık iflah olmazsın” dedi ve bu motivasyonlar benim sola eğilim göstermemi sağladı (Bekir, 72).

Ataerkil değerlere sahip ailede yerelliğin, geleneksel yaşam tarzının ve dinin monolitik değerlerinin ön planda olduğu (Berman, 2011, s. 24), görüşmecilerin sol siyasette aktif olmadan önceki konumlarına bakıldığında da görülmektedir. Örneğin görüşmecilerden biri olan Uğur’un ailesinde din adamı unvanı bulunmaktadır. Uğur, dedesinin ve babasının molla olması sebebiyle küçük yaşlarda Kur’an kursuna gönderilmiş, dini eğitim almıştır. Benzer durum Bekir için de geçerlidir. Bekir ailesinin sağcı olması sebebiyle ilkokul yıllarında camiye alıştırıldığını, namaz kıldığını ve imamın olmadığı zamanlarda ezan okuduğunu söylemektedir. Bu durumu “sol ile tanışmadan önce caminin müritlerindendim” şeklinde açıklamaktadır.

Bunun yanı sıra ataerkil toplumlarda dinin, güvenilirliğini sadece Tanrı’dan almadığı bilinmelidir. Din görevlileri de manevi anlamda güven duyulan, saygı gören ve söyledikleri eleştirilmeksizin/düşünülmeksizin kabul gören kişilerdir (Giddens, 1994, s. 95). Aşağıdaki bulgu, cami imamının anlattıkları karşısında hem cemaatin hem de söylenenleri sorgulayan görüşmecinin maruz kaldığı tavırlara dair

örnektir. İmamın söylediklerinin aksini söylemek hatta düşünmek bile kişinin “dinsiz, anarşist ya da komünist” olarak yaftalanmasının nedenidir:

- Camide hoca hutbede, bir hikâye anlattı. Söylediğine göre bir gün Hz. Ebubekir camiye gelmemiş. Hz. Muhammed bu durumu merak etmiş ve nedenini öğrenmek için Ebubekir’in evine bir elçi göndermiş. Ebubekir eve bir fakir geldiğini, üzerlerinde ne varsa ona verdiğini ve evde sadece tek bir hasır kaldığını söylemiş. “Namaz kılacağımız zaman bu hasıra sarınıyoruz. O yüzden camiye gelemiyorum” demiş. Hoca bunu anlatınca tüm cemaat ağlamaya, burnunu çekmeye başladı. Caminin çıkış kapısında yaklaşık on tane dilenci oturmuş, elini açmış bekliyordu. Ben hocanın yanına gidip “anlattıklarınızda bir abartı yok mu” diye sordum. Kapıdaki dilencileri göstererek “bizde her şeyimizi verirse 11. kişi olarak sıraya girmez miyiz” dedim. Hoca sinirlendi ve bana “ne biçim soru soruyorsun, komünist misin yoksa sen” dedi. Komünist sözcüğünü ilk defa orada duymuştum (Bekir, 72).

Ataerkil bireylerde/ailelerde/toplumlarda görülen bir diğer özellik eşitsizliklerin doğal karşılanmasıdır (Nurol, 2020, s. 44). Toplumun çoğunluğunu kırsal tabaka oluşturmalarına rağmen eşitsizliğin meşruiyetinin kabul edilme nedeni Pierre Bourdieu’ye göre bireylerin, itaat ve saygısının karşılığında himaye edileceğine, güvenliğinin ve geçiminin teminat altına alınacağına dair duyduğu inançtır (2006, s. 108). Bu durum ataerkil değerlere sahip ailelerin eşitsizlik ve haksızlık karşısında sorunu Tanrı’ya havale etmelerinde görülmektedir:

- Ailemde sol bir gelenek yoktur. Dinine, devletine bağlıdırlar. İçlerinden muhalif çıkmaz. Ben gerçekleri topraktan kopup fabrikaya gelince gördüm. Bunları dillendirince mezhep, aile, sosyal çevre hepsi yakama yapıştı. “Ne yapıyorsun nereye gidiyorsun” diyerek beni sürekli geri adım atmaya zorladılar. Bu yüzden sol hareketin içine girdiğimde ilk tepkiyi hep ailemden gördüm. Çevreme ve aileme göre sol dinsizlik, anarşistlik demekti. Hak-hukuk arama meselesine gelince “ahirette sorgu olacak bu dünyada değil” düşüncesi hâkimdi. Hakkını savunmak için bu dünyada bir şey yapmak gereksiz, Allah bunu ahirette soracaktır inancıyla eylemlerim, düşüncelerim eleştirildi (Kazım, 73).

Fakat ataerkil değerlere sahip olmak, her zaman ve her aile için dini birinci öncelik yapmaz. Bir başka deyişle ataerkil değerlere sahip aile kategorisinde yer

almak ailelerin kendilerini “Atatürkçü, Kemalist, laik, sosyal-demokrat veya özgürlükçü” şeklinde tanımlamalarına engel değildir. Görüşmecilerden Uğur’un (61 yaşında) “Ailem dindardı. Ama dini değerleri dayatan ve hayatımızı bu noktada şekillendirerek çocuklarına baskı yapan yobazlardan değildi” cümlesi bunu açıklar niteliktedir. Benzer durumu Tuncay da dile getirmektedir. “Ailem siyasete dair bilinçli düşünceye sahip değildi. Geçim derdine düşmüş sıradan insanlardı.” Ailelerin yaşadığı yoksulluk ve yoksunluk, dışlanma, eğitim seviyesinin düşüklüğü⁴⁴ gibi etmenler bu düşüncelerin gelişmesinde etkilidir. Bu konuya dair ikili mülakat bulgularından biri şöyledir:

- 1971’lerde (ben on yaşlarındayken) jandarmanın köylülere yaptığı baskılara şahit oldum. O dönemde köylerden merkeze bir tane otobüs gelirdi. Köylüler bu otobüs ile merkeze gelip alış-verişini yapar ve öğleden sonra tekrar aynı otobüsle geri dönerdi. Jandarma, otobüsün her dönüşünde köylülerin hepsini araçtan indirirdi. Hem köylülere kötü davranırdı hem de köylülerin bütün eşyalarını darmadağın ederdi (Uğur, 61).

Modern Değerlere Sahip Aile

George Ritzer’e göre modern değerler, insan dâhil toplumdaki tüm unsurların akılcılaştırılmasını gerektirir. Akılcılaştırma, kapitalizmin gereği olarak ortaya çıktığından toplumdaki değerlerin parçalanmasına sebep olur (2000, s. 107). Bu durum aile değerleri için de geçerlidir. Mark Fisher’in belirttiğine göre modern değerler; bağlılık, yükümlülük gibi aile değerlerinin yaşatılmasına fırsat tanımaz (2010, s. 43). Çünkü modernlik “zamanı iyi anlamış olma” arzusudur. C. Alan Bayly’in ifadesiyle cismani olan ile ruhani olanın özdeşliğini parçalamaktadır (2014, s. 32).

Berman modern olmayı “paradoks ve çelişkilerle dolu bir hayat sürdürmek” şeklinde ele almaktadır. Buradan hareketle modernizmi “aynı anda iki ayrı dünyada yaşıyor olma hissi” şeklinde tanımlamakta ve var olan ikileme vurgu yapmaktadır (2011, s. 24-29). Söz konusu ikilem modern insanın bir yandan varlığını sürdürebilmek için statüko ile zorunlu bir uyum göstermesini öte yandan mevcut kurallara isyanı açık tutan bir sağduyuya sahip oluşunu beraberinde getirmektedir. Bu durum bir kimliğin içerisinde isyankârlık ile riayetkârlığın birlikteliğini

⁴⁴ 1950’li yıllarda ilkokul mezunu olmak iş bulmak açısından kolaydı. Hatta ilkokul mezunu olmak bile şart değildi. Okuma-yazma biliyor olmak yeterliydi. Diplomayı sonradan dışarıdan alıyorlardı. Mesela o yıllarda şehir, ilkokul mezunu olan memurlarla doluydu (Uğur, 61).

barındırmaktadır (Nurol, 2020, s. 42). Buradan hareketle çalışma kapsamında modern değerlere sahip birey/aile profili çıkarılabilir. Modern değerlere sahip olanlar; cemaat, aile, toprak bağı ve bu bağlara dayalı olarak gelişen değerleri eleştirir/reddeder. Eşitsizliğin mutlak olduğunu kabul etmez. Atadan gelen makamlara, haklara ya da değerlere anlam atfetmez.

Sonuçta geleneksel olanı ortadan kaldırma çabasında bulunan modern değerlere sahip aile/birey; dünyevi değerlerden, evrensel normlardan ve siyasal haklardan söz eder. Bu yüzden sınıfsal-ulusal, coğrafi-etnik ve dinsel-ideolojik sınırların ötesindeki değerleri savunurlar (Berman, 2011, s. 27). Ataerkilliğin, kan bağının, feodal mülkiyetin, yerelliğin, boş inancın, ayrıcalıkların ve duygunun karşısına sosyal kurumlarla, yurttaşlık bağıyla, burjuva mülkiyetiyle, ulusallıkla, aydınlanmayla, sivil hukukla, rasyonalizm ile çıkar (Nurol, 2020, s. 46, 55, 158). Modern insanı/aileyi bu değerlerden koparmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü modern insan dünyayı değiştirmekten ve kendinin kılmaktan bir an olsun vazgeçmez (Berman, 2011, s. 27). 1950'li yıllarda toplumun siyasi atmosferinde iktidarın aksine eylemlere, boykotlara, öğretmen hareketlerine katılmak, dergi çıkarmak değişim isteği sonucunda harekete geçmenin göstergesi olarak ele alınabilir. Aşağıda bazı ailelerin katıldığı fiili ve yazınsal hareketler ile bu bireylerin mesleklerine yer verilmiştir:

- Annem ilkokul, babam lise öğretmenidir. Babam 1953 yılında devlet bursu kazanarak bir yıl Fransa'ya gitmiş ve Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız Edebiyatı çalışmış. Babam, 1969 yılında (ben ortaokuldayken) büyük TÖS boykotuna katılmıştı (Gizem, 67).
- Babam Ulukışla'nın Darboğaz Köyü'ndendir. Köy enstitüsü mezunu bir öğretmendir. 1950'li yıllarda köy enstitülüler *Devrimlere Bekçi* adında gazete çıkarmaya karar vermiş. Gazeteleri hem kendi aralarında dağıtıyorlardı hem de postayla gönderiyorlardı. Hatta evde bunun için çalışmalar yapıyordu. Ayrıca Türk Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun hem üyesiydi hem de yönetiminde bazı görevleri vardı. 69 öğretmen boykotunun organizasyonunda da görev almıştı (Leman, 70).
- Ailem CHP'liydi, CHP'nin eşraflarındandı. 27 Mayıs 1960 İhtilali olmadan önce babam Vatan Cephesi organizasyonu çerçevesinde tutuklanıp Diyarbakır'a götürülecekti. İhtilal olunca, kapalı olan Halk Evi açılmış.

Sohbetler, toplantılar burada olmaya başlamış. Ayrıca babam 18 yıl muhtarlık yapmış. Çevresi tarafından da çok sevilen biriydi (Veysel, 70).

- Ailem CHP'liydi. Babam siyasette oldukça aktifmiş. Hatta 1957 seçimlerinde Samsun'dan adaydı. Babam beş-altı dil biliyordu, İnşaat Mühendisi idi. Amerika'da okumuş ve burada yüksek lisansını yapmış. Oldukça entelektüel bir insandı. Annem ise gençliğinde geçirdiği hastalığından ötürü (tüberküloz-verem) Arnavutköy Kız Kolejindeyken okuldan ayrılmak zorunda kalmış. Gayet iyi düzeyde İngilizce bilirdi. Çok okurdu. Ailem Ankara sosyetesinin/zenginlerinin içindeydi (Kardam, 77).

Yukarıdaki görüşme bulguları incelendiğinde aile profillerinin entelektüel, devlet memuru ya da meslek sahibi bireylerden oluştuğu görülmektedir. Bu profiller “evrenselcilik fikrinin taşıyıcıları” olmakla birlikte Marx'ın ikili ayrımındaki burjuvanın değerlerini sahiplenirler. Çünkü Marx'ın burjuva değerleri, modern değerlere karşılık gelir. Zira burjuvadan önceki tüm sınıflar var olan toplumsal ilişkilerin korunmasından yanadır. Burjuva ise toplumsal ilişkilerin inşa etkinliği ürünü olduğunu kabul ederek önceliği bireye verir (Marx ve Engels, 2014).

Modern değerlere sahip aile kategorisi içerisinde yer alıyor olmak, buradaki bireylerin tamamının din ve gelenekten uzak olması anlamına gelmez. Zira modern değerlere sahip aile kategorisinde yer alan bireylerin gündelik yaşamlarında dinin etkisini de görmek mümkündür. Modern değerlere sahip ailede dinsel olana inanç, elbette ataerkil değerlere sahip ailede olduğu gibi bireylerin tüm yaşamları üzerinde söz sahibi değildir. Bunun aksine modern değerlere sahip ailede din, mantıksal düşünceyle yönlendirilir (Giddens, 1994, s. 100). Modern insanın geleneksel değerlere dair oluşan “moral boşluğu” o günün koşullarına uygun yeni işlevler ve anlamlar tarafından inşa edilir. Yani modern düşünce kendine özgü değerler ve hatta gelenekler meydana getirir (Mills, 1974). Çalışma kapsamında imam olan bir babanın din ve değerler karşısındaki tutumu buna örnektir:

- Babam ilk Alevi cami imamıdır. İnançlı, beş vakit namazını kılan birisidir. Bunun yanı sıra oldukça demokrat, reformcu, dinin hurafelerini ciddiye almayan/inanmayan ama doğru yorumlar getiren bir insandır. Benim ilk siyasal süreçlere dâhil olduğum dönemlerde cemaat, babama çok baskı yaptı. “Sen imamsın ama oğlunun komünist, terörist, anarşist olduğu söyleniyor” denerek sürekli eleştiriye maruz bırakıldı. Babamda bu baskılardan dolayı bana “bir defa camiye gel” deyip duruyordu. Çok ısrar

edince “tamam, senin için geleceğim ama inanmadığımı biliyorsun” dedim ve bir gün camiye gittim. O gün babam benim için özel bir hutbe hazırlamış. Babama göre muhteşem bir hutbeydi. Hutbede “zenginler fakirlere yardımcı olacak, fakirler açken zenginin aşırı tüketimi günahdır, zenginin fakiri gözetmesi gerekir” gibi sözler yer alıyordu. Hutbeyi dinledim, bitince de çıktım. Camiden çıktıktan sonra babam gelip koluma girdi ve hutbeyi nasıl bulduğumu sordu. Beğendiğimi söyleyince “bak işte bende sosyalistim, seninle aynıyız” dedi. Ben ise babama “hoca, iki şeyi karıştırıyorsun. Sen zenginler, fakirlere verecek diyorsun. Ben ise zengin-fakir ayrımı olmasın, herkes eşit olsun diyorum” dedim. Babamın ilk tepkisi “ya bunu Muhammed yapamadı, siz mi yapacaksınız” şeklinde oldu (Taş, 69).

Evrensel fikir ve değerlerin taşıyıcıları olan modern bireylerin genellikle entelektüel, devlet memuru, burjuva ya da bir meslek sahibi oldukları bilinmektedir (Nurol, 2020, s. 49). Ancak modern değerlere sahip aile kategorisinde yer aldığı halde yoksul olan, köylerde yaşayan bireyler de vardır. Bu ailelerin modern değerleri benimseme nedeni ötekileştirilme, yoksulluk, sınıfsal ayrım gibi ayrışmalara maruz kalmalarıdır. Ataerkil değerlere sahip ailelerden farklı olarak eşitsizliğin meşruiyetini kabul etmezler. Yaşadıkları olumsuzlara eleştirel bakış açısı getirebilirler:

- Ailemin solcu olmasının temelinde yaşadığımız yerin yapısı etkili olmuştur. Yaşadığımız köy, kuş uçmaz kervan geçmez denecek cinstendi. Yolu yoktu, yoksulluk hat safhadaydı. Doğduğum 50’li yıllar (Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu zamanlar) bizler için hala kıtlık dönemi idi. Şehirlerdeki bolluk-bereket, yerele/köylere yansımamıştı. Açlık diz boyuydu. Eşkiyalar dağdaydı. Köyde okul dahi yoktu. Bunun yanı sıra dedemin babası, Atatürk’ün askerlerindendi. Bundan dolayı ailede Atatürk’e ve İsmet İnönü’ye karşı büyük bir sempati vardı. Babam da CHP içinde koşuşturan biriydi. Dolayısıyla hem yaşadığımız yokluk hem Atatürk’e duyulan hayranlık CHP’nin tarafında yer almamızın yolunu açmış oldu (Nedim, 66).

3.3.2 Çocuğun Siyasi Düşüncesi

Sosyal sermaye kategorisi altında görüşmecilere çocuklarının eğitim durumunu, yaptıkları mesleği, siyasi aktiflik düzeylerini ve çocukları tarafından kendilerinin siyasi geçmişlerinin nasıl değerlendirildiğini sordum. 30 görüşmeciden

sekizi, çocuğunun/çocuklarının kendilerini kısmen/tamamen eleştirdiğini, geçmiş siyasi yaşantılarında savundukları değerleri “gereksiz, haksız, saçma” şeklinde yorumladıklarını dile getirmiştir. Görüşmecilerden dört tanesinin çocuğu yoktur. Kalan görüşmecilerin çocukları ise ailelerini kısmen/tamamen değerlerinden dolayı takdir eden, destekleyen bireylerdir. Dolayısıyla “Çocuğunuz sizin geçmiş siyasi yaşantınız hakkında ne düşünüyor?” sorusu, araştırma verileri sonucunda “*Anne-Babasını Geçmiş Siyasi Tercihinden Dolayı Kısmen/Tamamen Destekleyenler*”, “*Anne-Babasını Geçmiş Siyasi Tercihinden Dolayı Kısmen/Tamamen Eleştirenler*” ve “*Çocuk Sahibi Olmayanlar*” şeklinde üç ayrı kategori yapmama olanak sundu. Ayrıca çocuk sahibi olan görüşmecilere, çocuklarının siyasi katılım düzeylerini sorduğumda, verilen cevaplar doğrultusunda her bir kategori altında açıklamalara yer verdim. En son başlık altında ise çocuk sahibi olmayan görüşmecilerin, bu tercih durumunun siyasetteki aktiflikleriyle ilişkili olup olmadığı ele aldım.

1. Anne-Babasını Geçmiş Siyasi Tercihinden Dolayı Kısmen/Tamamen Eleştirenler

Ebeveynlerini geçmiş siyasi tercihlerinden dolayı eleştiren çocuklara dair en genel perspektifi görüşmecilerden Bekir aktarmıştır. Bekir, siyasi aktiflikleri nedeniyle çocuklarıyla ikili ilişki geliştiremeyen anne-babaların yaşamlarına dair gözlemlerini şu cümleleriyle ifade etmiştir:

- “Bizim kuşağın çocuklarının % 90’ı anne-babalarına geçmişte yaşadıkları hayatın (kaçak, hapis, egoist olmamak vb.) hesabını soruyor. Yoldaşlarımızdan kimi çocuğuyla görüşemedi. Kimi yurtdışına gitti, yıllar sonra çocuklarıyla karşılaştı. Bu çocukların içinde çok büyük öfke birikti ve bu durum ilişkilere yansdı” (Bekir, 72).

Görüşmecilerden Selim, oğlu ile yaşadığı bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir:

- Solda aktif olduğum için çocuğumla aramda bir bağ gelişemedi. Oğlum iki yaşındayken ben cezaevindeydim. Haliyle oğlum babasız büyüdü. Biz onunla baba-oğul olamadık, ilişkimiz hep kopuktu. Bu durum bugün bile devam ediyor. Oğlum ile aramızdaki soğukluğu bir türlü aşamadık, aşamıyoruz. Hâlbuki farklı durumda olabilirdik. Oğlumun kız arkadaşıyla nikâh töreni için tarih aldığını Facebook’ta kendi sayfasında nikâh davetiyesini paylaşınca öğrendim. Bana davetiye göndermemişti. Nikâh

gününden haberim bile yoktu. Sosyal medyada paylaşılan davetiye'nin altına sadece “mutluluklar dilerim” yazmakla yetindim (Selim, 72).

Görüşmecilerden Mahmut Memduh Uyan’da benzer durumu yaşayanlardan bir diğeri'dir. Oğlunu ilk kez beş-altı yaşlarında cezaevinde görmüş, gelişimini fotoğraflardan izlemiştir. Uyan, oğlu 10 yaşındayken cezaevinden çıkmıştır. Bu durum oğluyla birçok noktada ilişki kuramamasına neden olmaktadır:

- Oğlum çocukluk döneminde benim siyasi ilişkilerim sebebiyle ayrı kalmamızı farklı şekillerde değerlendiriyordu. Çocukluğu ile gençlikteki iç dünyası farklıydı. O çocukken yaşadığım siyasi sürecin tam anlamıyla onda bir izahı yoktu. Bana oğlumun “babam yok mu, ölmüş mü?” dediğini anlatıyorlardı. Beni gördükten sonra ise cezaevinde kalmış olmama şaşırıyordu. Neden kaçmadığımı, yaşlı bir adam olan Kenan Evren’in benim gibi genç birini nasıl yakaladığını soruyordu. Durumları, koşuda birinin diğerini yakalaması gibi algılıyordu. Bugün ise farklıyız. Değer yapıları, insana ve hayata bakış açısı pozitif olsa da benim davranış ve ilişki biçimimi yadırgıyor. Bazen geçmişe dair konuştuğumuzda bana abarttığımı söylüyor (Uyan, 67).

Görüşmecilerden Bekir ise kendi çocuğunu lösemiden kaybetmiş bir babadır. Ancak çevresindeki arkadaşlarının çocuklarıyla yaşadıkları sorunlara dair genel bir çerçeve çizmektedir. Bekir, birçok yoldaşının siyasi geçmişinden dolayı çocuklarıyla ilişki geliştiremediğini söylemektedir. Ayrıca örgütlü mücadele içerisinde yer aldıkları için çocukları tarafından sürekli eleştirilen arkadaşlarının olduğunu da dile getirmektedir. Bekir’in konuya dair yaptığı açıklama şöyledir:

- Çoğu yoldaşım, siyasi geçmişinden dolayı çocukları tarafından sürekli eleştirildiler. Kimisi babasına “siyasetle vaktini harcayacağına keşke çalışsaydım, paramız olsaydı” diyor. Kimisi “başkalarının babaları çocukları için kenara para koyar. Sen varını yoğunu siyasete harcamışsın” diyerek babasıyla tartışıyor. Yaşanan herhangi bir zorlukta ya da olumsuz süreçlerde sürekli eleştirirler, başlarına gelen her olumsuzlukta babalarının geçmiş siyasi yaşantılarını sorumlu görürler (Bekir, 72).

Geçmişteki siyasi aktifliği gerekçesiyle çocukları tarafından eleştiri oklarına maruz kalan görüşmecilerden çoğunluğu kuşak farkına vurgu yaparak yaşadıkları sorunlara açıklık getirmiştir. Görüşmecilerden biri olan Murat’ın “biz adanmış, özgün bir kuşaktık, çok inanmıştık. Hayalleri olan ve bu uğurda mücadele eden,

örgütlenmeyi isteyen, özendiren ve örgütleyen kişilerdik. Fakat bugünkü kuşak için bu geçerli değildir” sözleri durumu özetlemektedir (Murat, 66). Konuya dair daha detaylı bir örneği görüşmecilerden Hakan aktarmaktadır:

- Oğlum bana siyasi sürecime dair düşüncem hakkında “bugün geldiğiniz noktadan ne sonuç çıkartıyorsunuz” diye sorar. “Yaptıklarınıza ve çektiklerinize değiyor mu” sorusu da vardır. Cezaevinden çıktıktan sonra bir süre işsiz kaldım. Sonra ticaret yapayım dedim, ciddi oranda sermaye batırdım. Oğlum tüm bunlara şahit olduğundan bana “siyasetle uğraşmasaydın çok rahat bir yaşantın olabilirdi” diyor. Doğrudur, onun mantığıyla baktığımda birçok gayrimenkulüm olabilirdi. Bu durumda oğlum da bu gayrimenkullerin kirasını yiyen gençlerden biri olurdu. Bizim kuşak, sürecin içerisinde var olma mücadelesi verdi. Bizler kimsenin sırtına basmadan, kimsenin cebine el atmadan kendimizi var etmeye çalıştık. Bugün dahi destek talep edenlere maddi-manevi destek vermeye devam ediyoruz. Fakat yeni kuşak böyle değildir. Mesela ben cebimde sadece 10 TL varsa içinden yol paramı ayırıp kalanın hepsini arkadaşşıma verebilirim. Oğlum bunu bildiğinden beni çok eleştirir. Oğlumun yaşama bakış felsefesiyle benim felsefem tamamen tezattır, çelişir. Bu jenerasyon “önce ben” diyor. “Önce ben iyi olmalıyım ki çevreme faydalı olabileyim” diye gerçeği farklı şekilde yorumluyor. Hayatında bir takım sıralamalar yapıyor. Bu sıralamanın en üstüne de kendini koyuyor. Ben devrimci hareket tarafından farklı bir ilde görevlendirildiğimde ailemi arkamda bırakıp gittim. Memleketi terk ettiğimde kız kardeşim ortaokul son sınıfta, erkek kardeşim ortaokul birinci sınıftaydı. Babamızı yeni kaybetmiştik ve ben bu durumda annemi iki çocukla bir başına bıraktım. Her ne kadar vicdanım sızlasa da inandığım dava daha ağır basmıştı. Ben bugün aynı durumu oğluma yapsam döndüğümde kendisini yanımda bulabilme şansım hiç yoktur (Hakan, 65).

Ebeveynlerini Eleştiren Çocukların Siyasi Katılım Düzeyleri

Görüşmecilere, çocuklarının siyasete katılım düzeylerini sorduğumda, elde edilen bulgular, ailesini siyasi tercih/ler/inden dolayı eleştiren çocukların neredeyse tamamının, demokratik kitle örgütlemesi düzeyinde dahi siyasete katılmadıklarını göstermiştir. Lise mezunu bir kızı ve Amerikan şirketinde çalışan bir oğlu olan

Kazım (73), “çocuklarım, bir partiye üyeliği bırakın, 1 Mayıs eylemlerine dahi katılmazlar” diyerek bu durumu özetlemektedir.

Bu başlık altında çocuklarının, demokratik düzeyde siyasete katıldığını söyleyenler de vardır. Fakat bu durumun çevre etkisinden (arkadaş çevresi) kaynaklandığının altı çizilmekte, siyasetteki aktiflik durumu süreklilik göstermemektedir. Bu durumun oluşumunda “kuşak farkının” etkili olduğu düşünülmektedir. Görüşmecilerden Hakan’ın konuya dair açıklaması şöyledir:

- Oğlum ortaokula giderken ona anlayacağı dilde sosyalizm ansiklopedileri almıştım. Boş zamanında bu kitapları karıştırmasını, aklına takılanları tartışabileceğimizi söylemiştim. Hem evimizde piyasada dahi bulunmayan eski eserlerin olduğu büyük zenginlikte kütüphanemiz var. Oğlum bir dönem bu kitapları okudu. Lise dönemindeyken okuduğu kitapların da etkisiyle Gezi döneminde okuldan kaçıp Kızılay’a arkadaşlarıyla gittiği oldu. Bu durumundan çok ümitlenmişim. Fakat bu durum kısa sürdü ve bugün siyasette aktif olması gerektiği halde öğrenci örgütlenmesinin dahi içerisinde yer almıyor (Hakan, 65).

Hakan’ın aksine görüşmecilerden Gökhan (63), oğlunun ve gençlerin siyasette aktif konumlanmaması gerektiğini düşünmektedir. Gökhan’a göre gençler, başına derde sokacak herhangi bir eyleme, mitinge dâhil olmamalıdır. Eğitimlerini/geleceklerini aksatacak herhangi bir örgütlenmede yer almamalıdır. Okumalı, iyi yerlere gelmeli ve başarıları doğrultusunda topluma fayda sunmalıdır.

2. Anne-Babasını Geçmişteki Siyasi Tercihlerinden Dolayı Kısmen/Tamamen Destekleyenler

Bu başlık altında verilerden yola çıkarak sol siyasette aktif olduğu için ebeveynlerini destekleyen çocukların üç ayrı kategoride var oldukları sonucuna ulaştım. Her bir kategoriyi katılımcıların dile getirdikleri örnekler üzerinden açıkladım. Bu bölümü önemli kılan, değerlerin değişiminde kuşak farkını ortaya koyuyor olmasıdır. Kuşak farkı ya da kuşaklar arasındaki değerler değişimi, tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi başlığı altında tartışılan Inglehart’ın hipotezlerinden biridir. Inglehart kuşak farkı ile yaşlı ve genç nesillerin değerlerindeki farklılığa vurgu yapmaktadır. Fakat bu çalışma, derinlemesine ikili mülakat gerçekleştirilen bireylerle çocuklarının değerlere bakış açısı üzerinden ayrışmayı göstermektedir. Söz konusu değişimde yaş faktörünün, daha genel

ifadeyle içine doğulan yaşam şartlarının ve konjoktürün etkili bir rol üstlendiğinin altını çizmektedir.

1. *Maddi anlamda zengin bir ailenin çocuğu olan bireyler, ebeveynlerinin siyasi geçmişlerini eleştirmek yerine desteklemektedir. Zira siyasetteki aktiflik, çocukların gündelik yaşantılarını sekteye uğratacak herhangi olumsuz bir durum yaratmamaktadır. Bu durum çocukların demokratik düzlemde siyasette aktif katılımcı olmalarına da olanak sunmaktadır. Konuya dair görüşme bulgularından bazıları şöyledir:*

Üç oğlu olan ve kazancını künefe peyniri üretimi ve satışı ile elde eden Alaiddin Taş, çocuklarına her konuda en güzel olanakları sunduğunu söylemiştir. “Okullarına, yaşamlarına dair elimden gelen tüm olanakları önlerine serdim. Antakya’da en zengin ailenin bile sahip olmadığı sosyal, demokratik, çağdaş aile değerlerine sahip olmalarını sağladım.” diyerek durumu açıklamaktadır. Çocuklarıyla arkadaş gibi olduklarını, birlikte vakit geçirmekten keyif aldıklarını, bir araya gelip sohbet edebildiklerini dile getirmektedir. Üç oğlu da üniversite mezunu olan Taş, siyasi geçmişi nedeniyle çocuklarıyla herhangi bir sorun yaşamamıştır (Taş, 69). Üç oğluna da maddi destek sunan baba (villa yaptırmak vb.) oğulları, gelinleri ve torunlarıyla oldukça mutlu vakit geçirdiğini söyleyerek sevilen-sayılan bir baba figürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

İki çocuğu olan Serkan’ın, Sudan ve Uganda da gıda ve inşaat üzerine şirketleri vardır. Serkan, inşaat ürünlerinin imalatının yanı sıra ihracatını da yaparak ortalama aylık gelirinin beş bin dolar olduğunu dile getirmektedir. Çocuklarının her ikisinin de üniversite okuduğunu ve işlerinde oldukça başarılı bireyler olduğunu söylemektedir. Kızı bankada çalışmakta, oğlu ise yurtdışında “firmaların peşinden koştuğu, başarılı bir yazılımcı” olarak görev yapmaktadır. Serkan, kızının ve oğlunun kendi geçmiş siyasi yaşantısına dair eleştiri getirmediğini şöyle ifade etmektedir: “Çocuklarım siyasi görüşümü eleştirmezler. Hatta oğlum İstanbul’da Gezi Eylemlerine katıldı. Bu konuda benden farklı düşünmez. Çocuklarıma Devrimci Yol zamanındaki siyasi sürecimi anlattığımda benimle övünürler, ‘iyi ki dâhil olmuşsun’ derler” (Serkan, 66).

Üç çocuğu olan Metin ise, varlıklı bir ailenin ilk oğludur. Babasının ne derece mal-mülk sahibi olduğunu “şu memlekette 29 tane fabrika varsa onun 10-15’i bizim soyadımıza aittir” diyerek betimlemiştir. Metin’in üç oğlu da üniversite okumuştur. Metin, kendisine saygı duyulan ve siyasi aktifliğinden dolayı herhangi

bir eleştiriye maruz kalmayan bir baba olduğunu söylemiştir. Sahip olduğu değerlerin çocukları tarafından da benimsendiğini şu örnek üzerinden açıklamıştır:

- Bizim ailemiz çok varlıklıdır. Çocuklarımın etrafındaki kuzenleri, tanıdıkları, akrabalarımız dolarlarla ya da altın künyelerle gezerler. Fakat benim çocuklarımda böyle bir durum yoktur. Bir gün bir düğünde ailece otururken büyük oğlum bana “baba seninle gurur duyuyoruz, senin bize mirasın bunların üstündedir” dedi. Paranın, altının, gösterişin önemini değil solcu olarak öğrenip uyguladığım ve onlara öğrettiğim değerlerin önemini kavramışlardı (Metin, 65).

1980’den beri serbest ticaret ile uğraşan ve müteahhitlik yapan Veysel, “bugün İstanbul’u satın alabilecek kadar” parası olduğunu söyleyerek zenginliğinin altını çizmektedir. Veysel’in üniversite mezunu bir kızı ve bir oğlu vardır. Oğlu borsadan para kazanmakta, kızı ise çalışmamaktadır. Çocukların çalışmamasının altında kendisine duydukları güvenin etkili olduğunu düşünen Veysel “bizler, milletin dertlerine çözüm oluyoruz ama çocuklarımızı yetiştirmeyi beceremedik” diyerek düşüncesini dile getirmektedir.

Veysel, çocuklarının sosyal-demokrat olarak tanımlanabileceğini, eylemlere (1 Mayıs’a, Gezi direnişine katılma, okulda öğrenci hakları konusunda örgütlenmede önderlik yapma vs.) katıldıklarını söylemektedir. Kızı, Veysel’in/babasının geçmişteki siyasi arkadaşlarından birinin oğluyla evlenmiştir. Veysel, çocuklarının üzerinde iz bıraktığını, yaşadığı süreçleri aktardığında ise saygı duyulan, her şeyi bildiği kabul edilen, güvenilen bir baba olarak tanımlandığını söylemektedir. Veysel çocuklarıyla olan iyi ilişkisinde okumanın çok etkili olduğunun altını çizmektedir:

- Biz, ülke sorunları ile ilgili açlığı doyumak için çok okuduk. Okudukça eksikleri gördük, daha çok okuduk. Bazen geri dönüp okuduğumuz bir kitabı 5-6 kez daha okuduğumuz olurdu. Bunu idealleri olmayan biri asla yapmaz. Ülke için kendini beslemek zorundasın. Bir soruya cevap veremediğinde, bilmediğin için, itibarının zedeleneyeceğinin farkındasındır. Karşıdaki insanın sana olan güveninin zedelenmesini istemiyorsun. O yüzden sürekli okuyorsun ve sürekli okuyor olmam çocuklarımla olan ilişkimin güçlü olmasında da etkili oldu. Bu yüzden çocuklarım bir karar almadan önce hala beni arayıp danışırlar, ne yapalım, nasıl yapalım diye sorarlar (Veysel, 70).

2. *Ailesini siyasi geçmişi yönünden yargılamayan çocukların bir kısmı ailesinin siyasi sürecini onlarla birlikte göğüsleyen çocuklardır.*

1979-1986 yılları arasında cezaevinde olan (cezaevine girdiğinde kızı 3,5 yaşındaydı) Leman, kızının, kendisinden ayrı çok zor bir çocukluk geçirdiğini söyleyerek bu durumu “benim en kanayan yaralarımından biridir” diyerek tasvir etmiştir. Leman’ın cezaevinde olduğu yıllarda kızına annesi ve eşi bakmıştır. Cezaevinde iken sürekli mektup yazan Leman, “dünyadaki tüm çocukların iyiliği ve güzel yaşaması için bunları yapıyorum” diyerek kızına ayrı kalmalarındaki durumu anlatmaya çalışmıştır. Kızı ise bu genelleştirmeden hoşlanmamış, annesinin sadece kendisini değil tüm çocukları düşünüyor olmasını kabul etmemiştir. Leman’a göre bu durum o yaştaki bir çocuğun haklı isyanıdır. Fakat Leman cezaevinden çıktıktan sonra, kızıyla ilişkisini düzeltmiş, geçmişteki ayrılıkları telafi etmiş ve siyasi sürecine dair kızı tarafından desteklenmiştir. Bugün tiyatro oyuncusu olan kızı, Leman’a geçmiş siyasi tercihlerinden dolayı “iyi ki dâhil olmuşsun, yaptıkların ve uğrunda mücadele ettiklerin için seninle gurur duyuyorum” demektedir (Leman, 70).

On iki yıl öğretmenlik mesleğinin ardından arandığı için istifa eden Zehra ve eşi Ali, ilk çocuklarının kendileriyle birlikte bütün sıkıntıları göğüslediğini söylemektedir. Kaçak oldukları yıl Zehra’nın sağlık sorunlarından dolayı tedavi olması için yurtdışına gitmeleri gerekmiştir. Bu esnada kızları henüz dokuz yaşındadır. Yurtdışında nereye gidecekleri ve gittikleri yerde ne kadar süre kalacakları belli değildir. Bu yüzden kızlarını İzmir’de tanıdıkları birinin yanında bir sene bırakmak zorunda kalmışlardır. Zehra yurtdışından döndükten sonraki durumu şöyle anlatmaktadır:

- Kızım, bir yıl boyunca dokuz yaşındaki çocuğun kaldıramayacağı bir süreç yaşadı. O dönemin en büyük acılarını çocuklarımız çekti. Emanet ettiğimiz aile korktuğu için kızımızı öğrencilerin olduğu evlere göndermiş. Bu öğrencileri de polis içeri alınca kızım yapayalnız kalmış. Yurtdışından geldiğimde kızım bana bir dönem kırgın ve kızgındı. “Babam gidiyorsa gitsin, sen anne olarak nasıl beni bırakıp gidebildin, anne dediğin bırakmaz” diyerek bir süre benimle konuşmadı. Sonraları bu durum değişti. Çünkü benim yurtdışına çıkmamdaki asıl gerekçenin tedavi olma amacı içerdiğini

öğrendi. Durumları öğrendiği için şimdi bizi affedebiliyor (Zehra-73 ve Ali-73).

Ali, siyasi gerekçelerle cezaevine girdiğinde Zehra birçok meslek icra etmiş, çok ağır koşullarda çalışmıştır. Aldığı para asgari ücret düzeyindedir. İşsiz kaldığı bazı zamanlarda ekmek alacak para dahi bulamamıştır. Zehra kızıyla birlikte yaşadığı süreçleri şöyle aktarmaktadır:

- Kızım beş yıllık ilkokul eğitimi süresince 14 okul değiştirdi. Ama çok çalışkandı. Kızım çok akıllıydı, zor durumda olduğumuzu anlar, benle birlikte zorlukları göğüslerdi. Bir gün komşulardan birinin getirdiği makarnayı pişirdiğimde kızım ben üzölmeyeyim diye “anne şimdi bu makarnayı köfte gibi düşünüyorum. Ekmeğimin arasına da köfte (makarna koyarak) koyuyorum. Köfte ekmek yaptım ben kendime” demişti. Oğlum doğduğunda ise eşim içerideydi. Ben işsizdim. Akrabalarımın desteğiyle oğlumu büyüttüm. Partiden hiçbir destek görmedim. Ortada bir parti yoktu. Çok zor günlerdi. Bu zorluklara rağmen oğlum mühendis oldu, kızım ise büyük bir şirketin üst yöneticisi olarak çalışıyor. Çocuklarımız her zorlukta yanımızda oluyorlar. Ameliyat olmam gerektiğinde özel hastanenin tüm masraflarını kızım üstlendi. Bizim kara gün dostumuz da, kenardaki birikimimizde çocuklarımızdır (Zehra, 73).

Bir başka görüşmeci olan Gizem, gözüaltına alındığında oğlunun 20 aylık bir bebek olduğunu söylemiştir. Gizem ve eşi aynı anda cezaevine girmiştir ve oğlu, aynı anda hem annesiz hem babasız kalmıştır. Oğluna anneannesi, dedesi ve teyzeleri bakmıştır. Gizem, oğlu ile ilişkisinin gayet iyi olduğunu şu örnek üzerinden aktarmaktadır:

- Kitabımın tanıtımına oğlum ve eşi de gelmişti. Salonda boş koltuk yoktu. Salondan sıkça “oğlunuz size öfke duydu mu?” ve “oğlunuzu sevgisiz bıraktınız, bu sevgi yoksunluğu onu nasıl biçimlendirdi?” şeklinde sorular gelmeye başladı. Sorular üst üste gelince oğlum platforma geldi. “Sanırım bu soruları bana sormanız gerekiyor” dedi ve yanıma oturdu: “Ben kendimi hiç sevgisiz hissetmedim; sevgi ortamında büyüdüm; teyzelerim, anneannem, dedem yanımdaydı. Ayrıca annem ve babamla gurur duyduğumu söylemeliyim” dedi. Oğlumun bize karşı bir tutum ve davranışı hiç olmadı. Hatta her zaman bizim arkamızda durur, destekler, gözetir ve sahiplenir. Siyasetle ise hiç işi yoktur (Gizem, 67).

3. *Ailesinin siyasi geçmişi yönünden yargılamayan çocukların bir kısmı ailesinin siyasi sürecini daha sonrasında sosyal çevreden ya da akrabalarından öğrenenlerdir.*

Bu kategori altındaki görüşmeciler, geçmiş siyasi tercihleri sonucunda yaşadıkları hayata (cezaevi sürecini, işkenceleri vb.) dair bilgileri, çocuklarının sosyal çevreden (yakın akrabalar, mahalledeki komşu vb.) duyduğunu söylemektedir. Görüşmeciler, maruz kaldıkları süreçleri, çocuklarının psikolojik açıdan olumsuz etkilenmemeleri için açıklamadıklarını ve gerçeği açıklamak için zamana ihtiyaç duyduklarını dile getirmektedir. Fakat bulgulara göre bazı katılımcıların siyasi tercihleri doğrultusunda yaşadıkları zorlukları, çocukları küçük yaşta çevresinden ya da arkadaşlarından öğrenmektedir. Bu durum sonucunda çocuklarına gerçekleri uygun bir dille aktaran katılımcılar, korkularının aksine kendilerine daha çok saygı duyan bireyler ile karşılaştıklarını ifade etmektedir. Örneğin Rafet (64), biri turizmci diğeri mühendis olan iki çocuğunun da kendisiyle gurur duyduğunu ve onların gözünde idol konumunda olduğunu söylemektedir. “Beni onurlu bir savaşın içinde gördüler, nasıl gurur duymasınlar” diyerek düşüncesini ifade etmektedir. Bir başka görüşmeci olan Leyla da bu durumu yaşayan annelerden biridir:

- Üniversite okuyan 22 yaşında bir kızım var. Biz eşimle birlikte yaşadığımız siyasi süreçleri, kızımızla paylaşmadık. Kızım kreşe, alt komşumun kızıyla birlikte gidip geliyordu. Bir gün televizyonda eşim, cezaevi sürecini ve orada yapılan etkinlikleri/eylemleri anlatan röportaj vermişti. Komşunun kızı bu röportaja denk gelmiş ve gelip kızıma “baban televizyona çıktı. Hapis yatmış. Senin baban kötü birisi” demiş. Kızım bu konuşmanın ardından ağlayarak yanıma geldi. Ben de kendisine durumu uygun bir dille anlattım. Anlatınca birden ayağa kalktı ve babasının adını söyleyerek “onurumuzdur” dedi. Kızımla yaptığımız bu konuşma hayatının şekillenmesinde dönüm noktası oldu. İlk öğrendiğinde geceleri ağladığını söylüyordu. Babasına nasıl işkence yaptıklarını, canının acıyıp acımadığını sürekli soruyordu. Daha çok okumaya başladı ve tüm bunları öğrendikten sonra tam anlamıyla bizim kızımız oldu. Yargılayan, üzülen değil onaylayan biri haline geldi (Leyla, 62).

Leyla, kızının siyasi bir partide ya da örgütlenme içerisinde aktif konumda olmadığını söylemektedir. Fakat kızının demokratik düzeyde eylemlere, mitinglere

(8 Mart, 25 Kasım, İstanbul Sözleşmesinin yok sayıldığı zamanlardaki eylemler, mitingler, Ensar Vakfı protesto eylemleri, kadın eylemleri) katıldığını belirtmektedir. Hatta kızı katıldığı bir protesto eylemi sonucunda gözaltına alınmıştır. Fakat Leyla'ya göre kızı demokratik düzeyde politik bir duruş sergilese de yeni nesil kuşağın, kendilerinde olduğu gibi bağımlılık ve gönüllü adanmışlıkları yoktur. Leyla bu durumu şöyle ifade etmektedir:

- Kızım iki-üç ay politikayla biraz yakından ilgilendiğinde kendini “eski devrimci” olarak tanımlamaya başlıyor. Uzun soluklu mücadelelerde göremezsiniz. Henüz 22 yaşında. Ama bizim kuşağımızdaki insanlar 20 yaşında cezaevine girip 31 yaşında çıkanlarla doluydu (Leyla, 62).

Bir başka görüşmeci olan Fatih, cezaevine dair sürecini, kızının ortaokul öğrencisiyken teyzesinin konuşması esnasında öğrendiğini söylemiştir. Bu konuşma sonucunda Fatih kızına, verilen mücadelenin haklı bir mücadele olduğunu, bu düşünceyle mutlu olduğunu ve ideolojisinin kendi yaşam kaynağını oluşturduğunu anlatmıştır. Fatih, o günden bu yana kızının devrimcilere çok büyük sempati duyduğunu ve iyi bir Atatürkçü ve sosyal demokrat olarak tanımlanabileceğini dile getirmiştir. Kızının herhangi bir partiye üyeliği olmamakla birlikte Gezi Olaylarına, 1 Mayıs Eylemlerine katıldığını söylemiştir. Ayrıca kendisinin geçmiş siyasi sürecine dair düşüncesinin olumlu olduğunun da altını çizmiştir. Fatih bu durumu şu örnek üzerinden aktarmaktadır:

- Kızım bana devrimci arkadaşlarımı kastederek “siz birbirinizle sevgili gibisiniz. Bir araya geldiğinizde gözlerinizin içi parlıyor” diyor. Hatta bir şeye morali bozuk olduğunda “git arkadaşlarını bul, oturup sohbet et, rahatla” diye tavsiye veriyor. Yoldaşlarımızla olan ilişkilerimizi bilir, takdir eder (Fatih, 65).

Son olarak Mehmet isimli görüşmecinin kızı ile olan ilişkisi ele alınabilir. Mehmet kızının kendi yaşam biçiminden, okuma alışkanlıklarından, davranışlarından, doğrularından bir biçimde etkilendiğini söylemektedir. Mehmet'in anlattığına göre kızı bir gün cezaevindeki mektupları bulup okumuş ve babasının yanına giderek cezaevine, mahkemeye dair sorular sormaya başlamıştır. Mehmet'in belirttiği üzere kızı tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen iyi bir çocukluk geçirmiş, sosyal bir kişiliği olmuş ve geçmişte yaşadıkları, şimdiki hayatının birikimleri niteliğinde yer edinmiştir. Mehmet'in kızı üniversitenin sinema bölümünden mezundur. “Herhangi bir parti üyeliği olmamakla birlikte

sosyal olaylara duyarlıdır. Özellikle sanatçıların, sinemacıların ortak eylemlerinde yer alır. 1 Mayıs’a katılır” (Mehmet, 64).

4. Çocuk Sahibi Olmayanlar

Görüşmecilerden dört kişinin çocuğu yoktur. Bekir (72), oğlunu sekiz yaşında lösemiden kaybetmiştir. Diğer görüşmeciler ise çocuk sahibi olmamalarında veya evlenmemelerinde dönemin şartlarının ve siyasal sürecin etkili olduğunu dile getirmektedir. Örneğin görüşmecilerden Nabi Yağcı’ya göre çocuğunun olmayışı, solcu olmanın bir sonucudur:

- Çocuk yapamazdık. Yurtdışına gittiğimiz zaman özgürdük ama 12 Mart 1971’de, 12 Eylül 1980’de kaçıyorduk. Hep kaçtık. Çocuğa nasıl bakacaktık? Ona karşı bir sorumluluğumuz olacaktı. Yurtdışına çıktığımızda da ne zaman döneceğimizi bilmiyorduk. O koşullarda büyüyecek bir çocuğun sorumluluğunu alabilir miyiz, diye düşündük. Özellikle Almanya’daki Türklerin çocuklarının iki kültür arasındaki ezilmişliklerini gördük. O çocuklar kendini ne Alman ne de Türk hissediyorlardı. Tüm bunlar bizi etkiledi. Bu yüzden çocuk sahibi olmayı tercih etmedik (Yağcı, 78).

Ayrıca Yağcı bir söyleşisinde “sosyalist olmanın diyetini çocuksuz kalmakla ödedim. Çocuğumuzun olmayışı sosyalist harekete ödediğim faturadır belki de. Tek bir şey istesem bu çocuk olurdu” diyerek düşüncesini dile getirmektedir (Köseli, 2013). Yağcı bugün de aynı görüşü paylaşmaktadır.

Görüşmecilerden Uğur ise geçmiş siyasi yaşantısının ve şuanda da Kürt hareketinin içerisinde yer alıyor olmasının evlenmesine engel olduğunu dile getirmektedir. Özellikle Acilciler içerisinde aktif olduğu bilinen ve bugün HDP’nin İl yönetiminde görev alan Uğur, evlenmek istediğinde sürekli polis tarafından engellendiğinin altını çizmektedir:

- Bir kız arkadaşım vardı. Sevgili değildik, adını koymamıştık. Ama sıkça görüşüyorduk. Sanırım ikimiz de birbirimizi tanımaya çalışıyorduk. Bir gün polisin biri benim hakkımda bilgi almak için polis kimliğini gizleyerek kızın önüne çıkmış ve kendisiyle tanışmak istediğini söylemiş. Kız kabul etmiş ve görüşmeye başlamışlar. Biraz zaman geçtikten sonra polis, kıza sürekli benimle ilgili sorular sormaya başlamış. Soruların devamı geldikçe kız durumdan işkillenmiş ve adama, polis olup olmadığını sormuş. Polis de kimliğini gizlememiş. Buna benzer birçok durumla karşılaştım. Evlenmeye

niyetlendiğimde sürekli engel oldular. Örneğin yedi yıllık bir ilişkim vardı. Emniyetten bir-iki polis, kız arkadaşımın evine gidip ailesine benim için “bu teröristtir, kızın teröristle takılıyor” dediler. Ailesini korkuttular ve bu olaydan sonra kız arkadaşım benden uzaklaştı (Uğur, 61).

3.4 Değerlerin Dönüşümü

Sol değerlere dair yaşam öyküleri, sadece değerın kendisine bağılı kalınarak geçmişe vurgu yapmamaktadır. Katılımcıların yaşam tarihinde/öykülerinde, değerlerin sol olarak anlamlandırılması, daha çok Marksizm’in temel kavramlarından yola çıkılarak ele alınmaktadır. Örneğin dayanışma olgusu kavramsal olarak her tür bakış açısını karşılayan bir sözcük iken, görüşmecilerin algısında semantik olarak Marksizm, Sosyalizm, Devrim gibi üst kavramların aracılığıyla farklı bir içerikle yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, değerlerdeki değişim asıl olarak değerlerin içeriklerine anlam kazandıran üst kavramlara yapılan atıflarla ölçülebilir bir hale gelmektedir.

Bu anlamıyla, bu başlık altında “sosyalist harekete katılanların kavramlar üzerinden bakış açılarının değerlendirilmesi”, “ideolojik yaklaşımların ve bu yaklaşımlara dair tanımların bireylerin bakış açısından değerlendirilmesi” ve “sosyal hayata dair değerlerin değişimi” olmak üzere değerlere dair görüşmecilerin değişen düşünceleri, algıları ve tanımlamaları tartışılmaktadır.

3.4.1 Marksizmin Temel Kavramlarına Dair Tanımların Değişimi

Bu başlık altında, katılımcıların görüşme boyunca kendilerini tanımladıkları ve sol değerleri ne kadar içselleştirdiklerini anlatmak üzere sıklıkla kullandıkları Marksizm-Leninizm, Sosyalizm, Devrim, Mülkiyet ve Kapitalizm kavramlarına dair yaklaşımları ele alınmıştır. Bir başka deyişle, görüşmeciler sol harekete olan aidiyetlerine dair düşüncelerindeki değişimi, bu kavramlar üzerinden açıklamıştır. Çalışma bulguları, görüşmecilerin 1980 öncesinde sol harekette aktif olduklarında ve bugünden bakıldığında kavramlara dair tanımlamalarında ve açıklamalarında değişimin var olduğunu göstermiştir. Bu noktada kavramların literatürdeki tanımı karşılamadığını düşünen görüşmecilerin yaptıkları açıklamalara yer verilmiştir. Görüşmeciler, söz konusu kavramlar üzerinden, kavramların teorik karşılığının günümüz toplum yapısını karşılamadığı tezi üzerinde birleşerek eleştirilerde bulunmuşlardır.

Burada yer verilen kavramlara dair genel bir açıklama yapmak gerekirse Marx’ın ifadesiyle kapitalist sistem, proleteryanın birleşerek yapacağı bir devrim

sonucunda yıkılacak ve kurulacak olan komünist parti önderliğinde sosyalizm yolunda ilerlenecektir. Böylelikle özel mülkiyete/burjuva mülkiyetine son verilecek ve işçilerin emeğini sömürerek sermayesini arttırmak ve üretim araçlarına sahip olmak isteyen egemen/hakim sınıf ortadan kaldırılacaktır. Sonuçta ise devletsiz ve sınıfsız bir toplum inşa edilecektir (Marx, 2011).

Marksizm-Leninizm

Burada geçmişte savunulan ve inanılan Marksist-Leninist düşüncenin bugünkü toplumu karşılamadığını ve bugünden bakıldığında uygulamaların içerisinde yanlışların olduğunu düşünenlerin fikirlerine yer verdim. Görüşmecilerden Gökhan (63), Marksist düşünceye dair okuduğu eserlerdeki teorinin gündelik hayatta karşılığını görmediğini ve bu durumun kendisinde fikri açıdan bir değişim getirdiğini söylemektedir:

- Ben cezaevindeyken bir toplumda üretici güçlerin gelişimine, üretim ilişkileri uyum sağlamazsa orada toplumsal değişimin olacağını okuduğum eserlerden öğrenmiştim. Bu noktada Marksizm; işçi sınıfının bir partisi olması gerektiği ve bu parti sayesinde de dönüşümün sağlanabileceği üzerine bir tez ileri sürmüştü. Biz bu teze çok inandık ve çokça savunduk. Türkiye’de bir işçi sınıfı partisi kurup, iktidarı ele alacağız ve devrimi yapacağız, dedik. Buna gönülden inandık. Çünkü kitaplar, toplumların (ilkel toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum) tarihsel bir süreçte değişerek yeniden oluştuğunu yazıyordu. Fakat sonradan bu teorinin hatalı olduğunu gördüm. Örneğin ilkel toplumdan köleci topluma geçerken, iktidarı ele alanlar yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmamış ve yeni bir toplum kurmamış. İlkel toplumun içerisinde kölecilik gelişmiş, köleciliğin içinden feodal toplum çıkmış; feodal toplum ise sanayinin gelişmesiyle birlikte kapitalist ilişkileri meydana getirmiş. Böylelikle kapitalist toplum oluşmuş. Dolayısıyla toplumlar arasında yaşanan evrimsel geçişle, Marksizmin dünyayı doğru tanımlamadığını fark ettim. Bana göre Marksizm’in toplum teorisi günümüz toplumuna uymamaktadır, yaşam koşulları devrim beklentisini karşılamamaktadır. Bunu fark edince kendime dair ideolojik tanımım değişti. “Devrimci Gökhan’ın” yerini “Gökhan” aldı (Gökhan, 63).

Marksist-Leninist düşüncede yanlışlık olduğunu savunan görüşmecilerden bir diğeri Ahmet Kardam’dır. Kardam’a göre Marksist-Leninist teoriden yola

çıkarak uygulanmak istenen örgütlenme modeli, yeni bir toplum düzeni yaratma noktasında hatalar içermektedir:

- Marksizm-Leninizm problemlidir ve hatta yanlıştır. Bu kavram bize Rus Komünist Partisinin örgütlenme modelini kalıp olarak giydirmişti. Onun gibi örgütlenmemiz, onun gibi davranmamız, onun gibi slogan atmamız beklenmişti. Bunun dışına çıkıldığında demokrasi vizyonuna sahip olamayacağımız söylenmişti. Bu ifadeler zihinlerimizde daima şu soruların yer edinmesine neden oldu: Sosyalizm nasıl kurulacaktı? Bir sabah darbe mi yapacaktık? Legal mi yoksa illegal parti mi kuracaktık? Kalıba göre illegal parti olmak marifet sayılırdı. Fakat bunun baştan aşağı yanlış olduğunu gördük. İlegal bir parti iktidara nasıl gelecekti? Bizler aslında kendimize güvenmemiş, sorunu evrensele havale etmek istemiş ve dünya komünist hareketinin bir parçası olmanın getirdiği rahatlıkla vur patlasın çal oynasın modunda olmayı sevmiştik. Çok fedakârca bir mücadele verdik, çok ağır faturalar ödedik. Buna rağmen ne yaptığımızı, yaptığımızın sonucunun ne olacağını bilmiyorduk (Kardam, 77).

Görüşmecilerden Nabi Yağcı ise, geçmişte Marksizm hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları halde kendilerini bu ideoloji üzerinden tanımlamalarının yanlış olduğuna vurgu yapmaktadır:

- 1980 öncesi örgütlü mücadele içerisindeyken ‘Hegel bilinmeden, Marx bilinmez’ cümlesi bizler için kalıptı. Bu sözü hepimiz ezber etmiştik ama Hegel’i bilmezdik, okumamıştık. Marksist olduğumuzu söylerdik ama Marksizm’i de bilmezdik, okumamıştık. Sadece doğruluğuna dair inancımız vardı. Ya da diyalektik düşünmeyi savunurduk, lafını ederdik ama uygulamada diyalektik düşünmezdik. Zira diyalektik düşünce “hem o hem bu” düşüncesidir. Olması gerektir. Hepsini kapsar, ayırıştırır. Farklılıklarla birlikteliği savunur. Ama biz bunun aksine gündelik yaşantımızda determinist düşünceyi uyguladık. Determinist düşünce “ya o ya bu” düşüncesidir. Birini tercih etmeni ister ve ayırıştırır (Yağcı, 78).

Bu düşüncelere ek olarak görüşmecilerden Alaidin Taş, Marksist teoriye dair fikrinin geçmişten bugüne değiştiğini tarihsel süreç ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Taş’a göre toplumsal yapının geçirdiği değişim ve dönüşüm nedeniyle Marksizm’in günümüz yaşama-dünyasında karşılığı bulunmamaktadır:

- Her şeyi kendi zamanı, mekânı ve konjektörü içinde değerlendirmek doğru olur. Dün doğru olanlar bugün yanlış olabilir, dün savunduğumu bugün reddedebilirim. Bu beni oportünist, döneke yapmaz. Her şey hareket halindedir. İnsanın kendisi de öyledir. Bu yüzden yaşamın bütün süreçlerine bakarak yeni şeyler geliştirmek ve durumları yeniden yorumlamak doğru olmalıdır. Bizim için Kur'an niteliğinde olan Kapital'i bugün tartışabilir, eleştirebilirim. Ya da eskiden reddettiğimiz şeyleri şimdi savunabilirim. Marx'ın, Lenin'in yanlışlığı, doğru tahlil etmediği şeyler olabilir. Onlar teorilerini kendi dönemlerindeki koşulları tarif ederek yazmıştı. O koşullar için yazılanlar doğrudur. 2000'li yıllarda buradan yola çıkmanın doğru olmadığına inanıyorum. Bunu kabul etmek gerekir (Taş, 69).

Sosyalizm

Görüşmeciler Marksist teoriden hareketle, zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan işçi sınıfının (proletaryanın) örgütlenmesi sonucu bir devrim yapılacağına ve ardından sosyalist toplum düzeninin inşa edileceğine dair öngörünün gerçekleşmesi için örgütlü mücadelede yer aldıklarını dile getirmiştir. Fakat görüşmecilerin birçoğu günümüz toplumunda Marksist teorinin ileri sürdüğü argümanla yeni bir dünya düzeni olarak sosyalizmi yaratamayacağı noktasında birleşmiştir. Sosyalizmin gerek var oluşunun imkânına gerekse yöntemine dair düşüncede, geçmiş ve şimdi arasında büyük bir uçurumun olduğu görüşme bulgularından elde edilmiştir. Görüşmecilerden Gökhan (63), örgütlü mücadele içerisinde iken sosyalizme bakış açısıyla bugün arasında bir kıyas yapmaktadır:

- Eskiden sömürünün olmadığı, insanların insanca yaşayacağı, herkesin mutlu olacağı sosyalist bir toplumun yaratılacağına inanıyor, bunu hayal ediyordum. Zaten donandığım bu sosyalist düşünce çerçevesinde solcu oldum, mücadele ettim. Bugün ise sosyalizmin teorik tanımı açısından bunların karşılığının olmadığını görüyorum. Bana göre bizim anladığımız sosyalizmin kurulması mümkün değildir. Kapitalizmde iktidarı ele alıp sosyalist toplumu kuramayacağız. Toplumların tarihinde böyle bir deneyim hiç olmamıştır. Sovyetler Birliği ya da diğer ülkeler de bunu başaramamıştır. Toplum gelişip değişim noktasına gelmediği sürece bizim yeni bir toplum kurma şansımız yoktur. Bugün inandığım doğru budur (Gökhan, 63).

Marksizm'in bugün için geçerli olmadığını düşünen görüşmecilerden bir diğeri Nabi Yağcı'dır. Yağcı'ya göre, Marksizm toplumumuza uygun bir teori değildir ve sosyalizmin gelecekte var olması için ileri sürülen teorik perspektif, günümüz toplumunda koşulların ve olanakların değişmesine bağlı olarak geçerliliğini yitirmiştir. Yağcı'nın konuya dair getirdiği eleştirel bakış açısı şöyledir:

- Marksizm bize Batı'dan geldi. Haliyle Batı'nın teorisini, Doğu toplumlarına uyarlamaya çalıştık. Çünkü Marksizm, Doğu toplumlarına özgü bir Marksist teori geliştirmedir. Bizler de tembellik yaptık ve bunu “dönemin şartlarının olgunlaşmaması” olarak tanımlama kolaycılığına kaçtık. Bunun yanı sıra bana göre Marx'ın literatüründen yola çıkarak bugün bir sonuç alınacağını düşünmek hatalıdır. Örneğin Marx'a göre kapitalizm, kendi iç çelişkileriyle çökecek ve sonrasında sosyalizm gelecekti. Fakat iç çelişkilerle çökeceğinin garantisi nerededir? Belki bambaşka yeni evrelere dönüşecektir. Zira bugün ortada sanayi kapitalizmi yok, bilgi çağında yaşıyoruz, diyoruz. Bu da bir kapitalizmdir. Haliyle kapitalizmin bambaşka biçimler almayacağını garantisi yoktur. Ayrıca kapitalizm çökse, bu çöküntüden illaki sosyalizm çıkmayabilir. Marx'a göre, Sanayi Devrimi'nde işçi sınıfı en çok ezilen ve zincirlerinden başka hiçbir şeyi olmayan sınıftı. Fakat bugün işçi sınıfı olarak tanımlananlar Sanayi Devrimi'ndeki gibi yaşamıyor. O yıllarda çocuklar, kadınlar ölesiye çalıştırılıyordu. Şimdi ise her birinin sosyal hakları var. Haliyle biz bugün işçi sınıfına dair bir tanım da yapamıyoruz. Tanımlama da değişti. Bugün işçi sınıfı tanımlaması yapılacaksa bilgiyi de işin içerisine katmak şarttır (Yağcı, 78).

Yağcı'ya göre sosyalist toplum gelecekte yaratılacaktır. Fakat yaratılan bu toplum geçmişteki doğrularla olmayacaktır. Bunun başarılabilmesi için tarihin zorunluluğuna değil bu uğurda mücadele edenlerin artışına ihtiyaç vardır (Yağcı, 2021, s. 110).

Bu ikili mülakat bulgularının yanı sıra Hüseyin Ergün, konuya dair düşüncesini kitabında daha farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Ergün, feodal toplumdan kapitalist topluma geçildiği gibi kapitalizmin iç çelişkileri sonucunda çökerek yerine sosyalizmin geleceğine dair Marksist teorisinin hatalı olduğuna dair fikrini, bilişim çağındaki gelişmeler üzerinden açıklamaktadır. Ergün'e göre

kapitalizmden sonra sosyalizme değil bilişim toplumuna geçiş gerçekleşmiştir ve dolayısıyla Marx, yanılmıştır. Kapitalizm, kendine özgü toplumsal ilişkileri kökten değiştirmeye başlamıştır. Bilişim çağında beyaz yakalılar ön plana çıkarak geleneksel sermaye üretiminin yerine geçmiş ve kapitalistin/sermayedarın sahip olduğu payı önemsizleştirmiştir (Ergün, 2004, s. 36-43).

Devrim

Örgütlü oldukları yıllarda sosyalizmi yaratmanın yolunun proleter devriminden geçtiğini düşünen görüşmeciler, bugün proleter devrimini mümkün görmediklerine dair fikirlerini, işçi sınıfının değişime uğraması üzerinde temellendirmektedir. Görüşmecilerden Osman'ın ifadesiyle Marx dönemindeki proletarya ile bugünkü proletarya farklıdır. Meta üreten sınıfı tanımlayan işçi sınıfının, günümüz toplumlarında karşılığı yoktur. Zira bugün hiçbir üretim aşamasında yer almadığı halde çalışanlara/emekçilere de işçi denmektedir. Mesela yemek servisi yapan birey de, markette kasada oturan kasiyerde işçi olarak tanımlanmaktadır (Osman, 78). Serkan ise işçi tanımına dair ayrışmayı, mavi yakalı-beyaz yakalı çalışanlar üzerinden değerlendirmektedir. Serkan'a göre, bugün Marx'ın bahsettiği işçilerin yerini teknolojiyi daha çok kullanan, beyaz yakalılar almıştır. Bu yüzden gelecekte sosyalizm yaratılacaksa bunu beyaz yakalıların yapacağını düşünmektedir (Serkan, 66). Görüşmecilerden Ali ise gerek Serkan gerekse Osman ile aynı düşüncüyü paylaşmaktadır ve konuya dair fikrine, şu cümlelerle açıklık getirmektedir:

- Devrim teorisine göre işçi sınıfının tarihsel misyonu vardı ve zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan bu sınıf, kendini kurtarıırken diğer sınıfları da kurtaracak olan tek sınıftı. Önceden bir fabrikada 3500 işçi çalışıyordu, bugün ise 350 işçi çalışıyor. Buna rağmen üretim düşmüyor ve hatta artıyor. Bu noktada şu soruyu sormak gerekiyor? Marx'ta canlı emeğin sömürüsü olan, artı-değer üreticisi işçi nerededir? Mesela sokakta çöp toplayan temizlik çalışanına da işçi diyoruz. Ama bu işçi üretimde herhangi bir kategoriye girmiyor. Bu yüzden Marx'ın tarif ettiği işçi sınıfı bugün ortada yoktur. Bugün değeri yaratan kol emeği değil, kafa emeğidir. Yani gelecekteki toplumsal düzenin öncü gücü bilişim çağının beyin emekçileridir. Bir gün bu beyaz yakalı sınıf örgütlenirse ve "ülkedeki değerlerin % 80'ini biz yarattık, üreten biz isek yönetende biz olacağız" derse bu oldukça haklı bir savunma olur. Bu durum günümüzde eşitlik ve

hak mücadelesinin aldığı boyuttur. Dolayısıyla toplumu değiştirecek, devrimi yapacak yeni bir sınıf tarif etmek zorundayız. Bizim yanlısımız bütün emekçi sınıfların üstün olduğunu varsaymamızdan ileri gelmiştir (Ali, 73).

Ali'nin, geçmiş ile bugünü kıyasladığında işçi sınıfındaki değişim nedeniyle Marx'ın devrim kuramının hayata geçirilemeyeceğini söylemesinin aksine Alaiddin Taş, devrim yapmak için örgütlenecek bilinçli bir işçi sınıfının ne geçmişte ne de şimdi var olduğunu altını çizmektedir. Bu durumu DİSK üzerinden örneklendiren Taş, DİSK'te örgütlenen işçi sayısı çok fazla olmasına rağmen işçilerin sendikaya dâhil olmalarında bilinçli tercihten öte çıkarlarının etkili olduğunu dile getirmektedir:

- DİSK'in bir ara örgütlediği işçi sayısı 450-500 bine yaklaştı. Tabi bu esnada Türkiye'de aktif işçi nüfusu 17 milyon civarındaydı. Örgütlü olan ise 500 bine yakındı. Bu 500 bin işçinin tamamı değilse bile çoğunluğu DİSK'e (*devrime*) inandığı için burada yer almıyordu. Yani DİSK devrimci bir sendika olmasına rağmen dâhil olanların tamamı solcu ya da sosyalist değildi. İnsanlar “bu sendika bizim haklarımızı alır, daha iyi bir ücret olanağı sunar” diye düşünerek DİSK'te yer almayı tercih ediyordu. Tüm bunlara rağmen biz bu işçi sınıfıyla devrim yapacağız diyorduk. Devrimi yapacağımızı söylediğimiz işçi sınıfının neredeyse %80'inin henüz sınıf olduğundan bile haberi yoktu. Bizler yığınsal hareketlerin içinde kaynaşmak, aktif olmak varken bu yığın hareketleri arasında kendimizi tecrit ettik. Çünkü işçi sınıfının iktidarına/devrimciliğine inandık. Daima akıl veren olduk. Bugüne gelindiğinde de bizim Marksizm'de tarif ettiğimiz proletaryanın, sınıf mücadelesinin ve bu sınıf mücadelesinin arkasında duran bilinçli işçi sınıfının renginin değiştiği görülüyor. Haliyle işçiyi daha iyi tanımlamak, daha doğru bir yere oturtmak gerektiği kanaatindeyim (Taş, 69).

Marx'ın literatüründe tartıştığı gibi bir devrim kuramının bugün için hayata geçirilemeyeceğini düşünenlerden bir diğeri Veysel, bu düşüncesini güçler dengesi, sınıf kavramı, teknolojinin getirdiği üretimdeki aktiflik, işçi sınıfındaki nicel eksilmeler gibi değişimler üzerinden aktarmaktadır. Bugün artı-değerin eşit paylaşımının amaçlanması için çağın koşullarına uygun yeni örgütlenmeler gerekmekte, radikal çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır (Veysel, 70). Eskinin

yöntemleriyle, stratejisiyle hareket etmenin günümüz toplumunda karşılıksız kalacağına dair düşüncesini dile getiren Ali, bir grup gencin başlattığı imza kampanyasında kullandıkları yöntem üzerinden durumu tasvir etmektedir:

- 1990'lı yıllarda bir grup genç, toplumsal bir konu hakkında imza topluyorlardı. İmzalamak için yanlarına gittiğimde hazırladıkları afişlerin, 1960-1970'li yıllarda bizim hazırladıklarımızdan daha kötü ve özensiz yazıldığını gördüm. Ayrıca afişe, 1970'li yıllarda yazdığımız şeylerin benzerlerini yazmışlardı. Resmen değişime kapalıydı, çünkü değişimi algılamıyorlardı. Einstein'ın "aynı araçlarla, aynı yöntemlerle, aynı yoldan gidip farklı sonuçlar bekleyenler aptallardır" sözünün vücut bulmuş halleriydiler. Şartlar değiştiyse farklı yöntemler/araçlar kullanmak zorundasın. Yöntemin, temel tezin değişmesi gereklidir. Eskinin kavramlarıyla, sloganlarıyla sonuç elde edeceğini ummak ancak gülünç duruma düşürür. Oysaki yaşamı, ideolojini yeniden yorumlamak zorundasın (Ali, 73).

Mülkiyet

Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto* eserinde belirttiği üzere komünizmin ayırt edici özelliği "mülkiyete" değil "özel mülkiyete/burjuva mülkiyetine" son verilmesidir. Zira komünistler, insanın kendi emeğinin ürünü olan, çalışarak edinilmiş kişisel mülkiyete karşı değildir. Buradaki mülkiyet emekçinin yalnızca kendi varlığının devamına ve yeniden üretimine yetecek düzeydedir. Karşı olunan şey, sermayeye sahip olmak ve sermayesini arttırmak isteyen egemen/hâkim sınıfın, işgücü dışında satacak hiçbir şeyi olmayan işçilerin emeğini sömürerek satın aldığı üretim araçları mülkiyetidir. Sınıfsız bir toplumun yaratılabilmesi için özel mülkiyete dayanan üretim biçimlerinin tamamen ortadan kaldırılması gerekir. Marx ve Engels'e göre özel mülkiyet, bir devrimle ortadan kaldırılmalı ve bu sayede devletsiz ve sınıfsız bir toplum düzeni inşa edilmelidir (Marx ve Engels, 2014, s. 54-56).

Bu bölümde görüşmecilerin siyasi olarak aktif oldukları yıllarda (1980 ve öncesi) ve 1980 sonrasındaki süreç arasında maddi değişimlerini sahip oldukları mülkiyet üzerinden karşılaştırdım. Siyasi anlamda örgütlü oldukları yıllarda herhangi bir işe, mülkiyete veya maddi gelire sahip olmayanların, örgütlü mücadeleden kopuş sonrasında yeniden inşa ettikleri hayatlarında yeni bir iş kurup maddi gelirlerini üst seviyeye taşıdıkları örneklerle rastlanmaktadır. Örneğin

görüşmecilerden Nazım, ilk işyerini 1988’de açmış ve bu tarihten önce herhangi bir birikimi ya da mülkiyeti olmadığını söylemiştir. Bu durumun sebebinin ise şöyle açıklamıştır: “Halkın devrime ihtiyacı vardı. İstesem ev alabilir, birikim yapabilirdim. O paraları biriktirsem şimdi kenarda 100-150 dolarım olurdu.” Nazım bugün bir evi olduğunu ve işlettiği dükkânın/işyerinin kendi mülkü olduğunu söylemektedir. Ayrıca işyerinde ihtiyaç halinde günübirlik eleman çalıştırdığını ve bu işçilere, günlük olarak ücretlerini ödediğini dile getirmektedir.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Veysel, 20 yaşından itibaren çalışma hayatında aktiftir. Veysel, 1980 öncesinde kooperatifçilik yaparak, Köy-Koop’larda müdürlük görevini icra ederek ve ithalat-ihracat görevlerini üstlenerek para kazanmaktadır. Fakat kazandığı parayı, siyasi örgütlenme çalışmalarında kullandığı için durumunu “1980 öncesinde aç dolaşırdım” diyerek özetlemektedir. 1980 ve sonrasında ise siyasi gerekçelerle aranmaya başlamış ve müteahhitlik yapan eski bir okul arkadaşının ortaklık teklif etmesiyle farklı bir ile yerleşmeye karar vermiştir. Yaklaşık dört-beş yıl kardeşinin kimliğiyle hayatını sürdüren Veysel, 1980’den itibaren serbest ticaret ile uğraşmaktadır. Şu anki maddi durumunu ise şu sözlerle açıklamaktadır:

- 1980 sonrası müteahhitlik yaptım. Yaklaşık 3000-4000 konut inşa ettim ve sattım. Ayrıca 200’e yakın konut kooperatifleri yaptım. Şuan İstanbul’u alacak kadar param var. Müteahhitliğin yanı sıra turizm sektörü (1995’ten itibaren) ve ticaret işiyle de ilgileniyorum. Bugün yaşlı bakım yurdum, butik otellerim, apart otellerim, 70-80 kadar dairem, denize sıfır arazilerim, tarlalarım, kardeşlerimle ortak olduğum bir tatil köyüm, %25 hissesi bana ait olan bir anonim şirketim ve bu şirket üzerine kayıtlı arabalarım ve gayrimenkullerim var (Veysel, 70).

Bir başka görüşmeci olan Alaidin Taş, örgütlenme mücadelesi ve cezaevi süreci nedeniyle 1990’dan itibaren baba mesleği olan künefe peynir üretim ve satışı işini yapmıştır. Bu mesleği cezaevinden çıktıktan sonra öğrenen Taş, elindeki tüm parayı fabrika kurmak için kullanmıştır. Fabrika için babasından kalan mirasın kendisine düşen payını, ailesinin İstanbul’da aldığı dairesinin satışından gelen parayı ve kooperatif hissesinden çıkarak aldığı payın tamamını fabrika için yatırmıştır. Başlangıçta her şey çok iyi gitmesine rağmen gerek ortak çalıştığı

kişilerden gerekse ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerden⁴⁵ dolayı batmış ve fabrikayı kapatmak zorunda kalmıştır. Ardından bir yer kiralamış ve ekipmanlarla üretim yaparak işi yeniden büyötmüştür. Fakat piyasa koşulları, rekabet ve borçtan kaynaklanan açmazın ardından pandemi de patlak verince ekonomik anlamda çok ciddi kayıpları olmuştur. Taş'ın dediğine göre, fabrikayı kurduğunda yanında 27 işçi çalıştırmaktadır. Bu işçilerin tercih edilmesinde özel bir kıstas yoktur; işçilerin arasında kuaför, hamal, tamirci, çiftçi ve hatta bahçıvan bulunmaktadır. Taş, işi bilen ve yapan kimse olmadığından ilk önce bu kişileri eğittiğini ve sonrasında işi genişlettiğini söylemektedir. Fakat fabrika, krizler nedeniyle 1994-2000 yılları arasında aktif kalabilmiştir. Taş, bugün kendi adına kayıtlı hiçbir şey olmadığını, gelirinin sadece bir emekli maaşından ibaret olduğunu ifade etmektedir (Taş, 69).

Görüşmecilerden Gökhan, geçmişte hiçbir mal varlığı, parası ve bir meslek tanımı olmadığı halde bugün birçok gayrimenkule sahip olduğunu dile getirmektedir. “18 yaşında hapse girip 28 yaşında çıktığım için bir meslek tanımım yoktur” diyen Gökhan, 1990 yılından sonra siyasi geçmişi olan bir arkadaşıyla ortaklaşa tekstil pazarlama işi yapmıştır. Bu arkadaşıyla üç yıl birlikte çalıştıktan sonra ticaret işini tek başına devam ettirmiştir. Gökhan toptan olarak aldığı tekstil ürünlerini perakende olarak küçük esnaflara ve sanayi sitelerine satarak iyi düzeyde sermaye biriktirdiğini söylemiştir. Ticaretin ardından kurdukları bir kooperatifin başkanlığını yürötmüştür. Bugün Gökhan iki tane evi, iki tane kirada olan dükkânı, üçte bir hissesi kendisine ait olan kirada bir işyeri, bir arabası ve bankada yaklaşık beş bin Euro parası olduğunu söylemektedir. Geçmişte ekonomik açıdan zorluk çeken arkadaşlarına maddi yardım yapan Gökhan, bugün bu düşüncesinin değiştiğini ifade etmekte ve parasal destek vermediğine dair gerekçesini şöyle açıklamaktadır:

- Geçmişte örgötsel yapımız adına paraya ihtiyaç olduğunda ya da bir yoldaşımıza para desteğı verilmesi gerektiğinde hiç sorgulamadan cebimdeki tüm parayı çıkartıp verirdim. Bu durum eşimle sürekli tartışmamıza neden olurdu. Cebimde para kalmadığı için eşim bana “sen

⁴⁵ 19 Şubat 2001 Pazartesi tarihinde Millî Güvenlik Kurulu toplantı esnasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Başbakan Bülent Ecevit'e Türkiye Cumhuriyeti anayasa kitapçığı fırlatılmıştır. Bu siyasi kriz, *Anayasa fırlatma krizi*, *Anayasa kitapçığı krizi* ya da *Kara Çarşamba* olarak adlandırılmaktadır (BBC, 2020). Görüşmecilerden Ahmet, gerek Tansu Çiller dönemindeki kriz gerekse Ecevit'in başına anayasa kitapçığı atıldığında yaşanan bu siyasi kriz sonrasında aldığı kredileri yüzde 300-400 faizle ödemek zorunda kaldığını dile getirmektedir.

aptalsın, herkes çalışsın, sen niye para veriyorsun” derdi. Örgütsel mücadele içerisinde paylaşma düşüncesiyle yetişmişim, kolay kolay kimseye hayır diyemezdim. Ama zamanla eşime hak verir oldum. Ben kendi isteklerimden ve ihtiyaçlarımdan vazgeçerek sorumluluklarımı yerine getirmek için çabalarken yardım ettiğim insanların benimle aynı sorumluluğu paylaşmadığını gördüm. Bu durum düşüncemin değişmesini sağladı. Artık, para isteyenlere veremeyeceğimi söylüyorum ve vermiyorum. Geçmişte ‘örgütün ihtiyacı var’ diyerek insanlardan para alan insanların bazılarının, akşamları bu parayla bir restoranda yemek yiyip içki içtiklerini gördük, duyduk. Bunların hepsi duygusal süreçlerden kopuşu beraberinde getirdi (Gökhan, 63).

Görüşmecilerden Selim, çocukluğunda yedi-sekiz kişinin aynı odada kaldığı bir evde büyümüştür. Yaz tatillerinde çalışmış, okul masraflarını çıkararak okumuş ve öğretmen olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesiyle tutuklanmış ve cezaevinden çıktıktan sonra iş arayışına girmiştir. Bu süreçte Selim’e memleketine dönüp çalışmasını söylemelerine rağmen o, eşiyle birlikte İzmir’de iş aramıştır. Selim, İzmir’e gitme nedenini şöyle açıklamaktadır:

- Bana memlekete gelmemi söylediler. Ama orada bulacağım hiçbir işi (boyacılık, amelelik vb.) yapamazdım. Çünkü beni herkes tanıyordu. “Sempatizan adamdı, bak ne hale düştü” demelerini istemedim. Bu yüzden eşimle birlikte İzmir’e gelme kararı aldık. Çünkü burada beni fazla tanıyan yoktu. Gerek boyacılık gerekse inşaatlarda amelelik yapabilirdim. Kendi imkânlarımla İzmir’e gelip çalışmaya başladım. İlk önce bir büfe açtım. Ardından ufaktan dershanecilik işine başladım (Selim, 72).

Dershanede çalıştıktan bir süre sonra inşaat işine başlayan Selim, 1990’larda müteahhitlik için belge alınabildiğini ve bu belge ile inşaat işi yapılabildiği söylemektedir. Ayrıca öğrenciyken inşaatlarda amelilik yaptığı için işten de anlamaktadır. Bu sayede ilk dershanesini 1999 yılında inşa eden Selim, 2000 yılında arsa alarak sekiz dairenin inşaatını başlatmıştır. İnşaat işinden çok para kazandığını, en az dörtte bir oranında kar ettiğini söyleyen Selim, bu durumu “fırsatları yakalamayı bilmek gerekir. Mesela ucuzken 20 bin liraya aldığım arsayı pahalınca 400 bine sattım” diyerek örneklendirmektedir. Arada kar payı olarak da kazanç elde ettiğini söyleyen Selim, bugün sekiz tane özel okulun/dershanenin ortağıdır ve okulların çoğunun binasını kendisi inşa etmiştir. Ayrıca dört

dershanesi, üç tane arabası, 19 tane dairesi ve sekiz tane inşaat halinde olan okul ve dairesi bulunmaktadır. Selim, değişen ekonomik şartlarına dair şu açıklamada bulunmaktadır: “İzmir’e ilk geldiğimde ayakkabım dahi delikti. Parasızdım. Ama insan zengin olmak isterse zengin de olabiliyormuş.” Selim, bugün yıllık gelirinin ortalama 40-50 milyon olmasına rağmen emekli aylığının geçimi için yeterli olduğunu söylemektedir:

- Eşim ve ben emekliyiz. İkimizin aldığı emekli maaşı bize yetecek düzeydedir. Zaten ben emekli aylığımı dahi yiyemeyen insanım. Sigara, alkol kullanmam; hovardalık yapmam. Para harcamaktan zevk almıyorum. Sanırım bu durumun nedeni geçmişten gelen alışkanlıklarımızdan kaynaklanıyor. Küçüklükten beri yokluktan dolayı sıkı yetişmişiz. Bu durum beynimizde travma olarak hala sürmeye devam ediyor, damarlarımızda yer edinmiş. Bugün bu zenginliğime rağmen benim yanımda bir tane kâğıdı önü arkası tamamen kullanılmadan kimse yırtamaz (Selim, 72).

Görüşmecilerden Zafer de çocukluğundan itibaren çalışma hayatında yer alanlar arasındadır. Anlattığına göre liseyi bitirene kadar tatillerde ailesinin inşaat işinde çalışan Zafer, okul sürecinden sonra pek çok iş yapmıştır (mezarcılık, ekmek arası dürüm, pazarcılık, inşaat işçiliği vb.). 1991 yılında (22 yaşındayken) kafeterya ve ardından birahane işletmiştir. İşletmenin ömrü bir-iki ay ile sınırlı kalmıştır. Birahaneyi kapattıktan sonra inşaat işlerini devam ettirmiş, basılı yayınların tümünün dağıtımında çalışmıştır. Bunun yanı sıra avukat elemanlığından sinemada yer göstermeye, tarla işlerinden gemilere yükleme hamallığına kadar birçok işte çalışmıştır. Sonrasında aldığı ve üzerine kayıtlı olan yedi tane kamyon/kamyoneti ile bir haftada üç-dört kamyon meyve satarak çok yüksek miktarda paralar kazandığını dile getirmiştir. O yıllardaki haftalık kazancının, 20-30 bin lira olduğunu söylemiştir. Zafer bu durumu “her ne kadar devrimci de olsam o dönem çok iyi ticaretler yaptım, çok iyi paralar kazandım” diyerek açıklamaktadır. Fakat Zafer batmıştır, üzerine kayıtlı hiçbir gayrimenkulü kalmamıştır. Bugün ise 2017 Aralık ayında açtığı kafeterya ile yiyecek üzerine olan dükkânını işletmeye devam etmektedir. Zafer, bu işletmelerde öğrenci çalışanları olduğunu söylemektedir. Çalışan öğrencilerin saat ücreti 10-15 TL arası değişmektedir ve sekizer saatten iki vardiya şeklindedir. Çalışanların izin günü yoktur. Fakat herhangi bir işi olan kısa süreli izin alıp gidebilmektedir. Birkaç günlük izin talebi durumunda ise gitmek

isteyen kişiye, gelene kadar yerine çalışacak birini bulması söylenmektedir. Zafer, işe alınan bu elemanları, yeteneklerini ve ekonomik durumlarını dikkate alarak tercih ettiğini belirtmektedir. Bugün aylık gelirin yaklaşık 10 bin lira olduğunu söyleyen Zafer'in hane geliri (eşi çalışmaktadır) 20 bini bulmaktadır (Zafer, 52).

Serkan ise Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmasına rağmen kendi mesleğini hiç icra etmemiştir. Fakat muhasebe, Mali Müşavirlik, uluslararası taşımacılık, ihracat gibi çok farklı mesleklerde çalışmış ve 1994-1999 yılları arasında Belediye Başkanlığı yapmıştır. 2000-2003 yıllarında Antakya'da gıda üzerine iş yapan Serkan, çalışmak için yurt dışına çıkma kararı almıştır. Sudan, Uganda ve Afrika'nın değişik ülkelerinde inşaat üzerine şirketler kurmuştur. Başlangıçta Antakya'daki gıda işini yapmak amacıyla yurtdışına gitse de gittiği ülkelerde gıda üzerine iş yapmanın zor koşullarını⁴⁶ gördüğünden inşaat işine başlamıştır. Birçok inşaat ürününün satışı ve imalatı üzerine iş kurmuştur. Ayrıca 2015 yılında yurt dışındaki şirketlere malzeme ihraç etmek için Türkiye'de de bir şirket açmıştır. Etiyopya, Kenya, Tanzanya'da ise bayilikler oluşturarak ürettiği ürünlerin satışını yapmaktadır.

Serkan, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında gıda işi yaparken yanında ücretli işçi çalıştırmaktadır. Serkan'ın aktardığına göre çalışan elemanların (yurtiçinde çalışanlar için) çalışma süresi sekiz saat ile sınırlıdır, hafta sonu tatilleri vardır. Hatta Serkan yurtdışında sigorta, güvence, tatil günü gibi olanaklar olmamasına rağmen bunları uygulamaya çalıştığını dile getirmektedir. Çalışanlara öğle yemeği vermekte, özel sigortalı yapmaktadır. Kaynak makinesi kullandıkları için herhangi kesme, yaralanma gibi özel durumlar karşısında önlem almak istemektedir. Çalışanlarda en iyi ustaya dahi verilen ücret 100 dolar ile sınırlıdır. Serkan, şirketlerin olduğu ülkelerde her şey çok ucuz olduğu için verilen ücretin/maaşın yeterli olduğunu söylemektedir. İşe alımlarda kişinin işten anlıyor olması veya daha önce bu işte çalışmış olması kriterdir. Özellikle yurtdışında işi bilen eleman olmadığında sıfırdan öğretmenin çok zor olduğunun altını

⁴⁶ Serkan yurtdışında yaşadığı zor koşulları şöyle anlatmaktadır: "Sudan'da 55 derece sıcak vardır. Bazen bir hafta boyunca su, elektrik gelmez, yıkanamazsın. Ben tüm zorlukları kabullendim. Haliyle işler bizimle yürüdüğü için de para kazanabildim. Örneğin bir Avrupalıdan sadece bir hafta Sudan'da yaşamasını istesen ve karşılığında Sudan'ı versen yaşamaz. Ama biz yaşadık. Hatta bazı zamanlar elimizi ve çamaşırlarımızı yıkamak için su bulamazdık. O zamanlar Sudan halkından öğrendiğimiz gibi kül ile çamaşır yıkardık. Ateş yakınca çıkan külleri kullanırdık. Yıkamak için de Nil Nehri'ne giderdik" (Serkan, 66).

çizmektedir. Serkan, bugünkü aylık ortalama gelirinin beş bin dolar civarında olduğunu, iki tane evi, arabası, köyde birkaç tane tarlası bulunduğunu belirtmektedir. Tarlada zeytin, nar yetişmektedir. Fakat satışı yapılmamaktadır. Sekiz kardeşin hepsi istediğinde ürünleri gidip toplamakta, ihtiyacı kadarını almaktadır. Serkan bu durumu “kardeşlerin hepsi topluyor, herkes çalışıyor, herkes ihtiyacı olanı alıyor. Komünist sistemi biz kardeşler arasında yaşıyoruz” diyerek açıklamaktadır. Üzerine kayıtlı olan evlerden biri köydedir ve şuan babası yaşamaktadır. Diğer ev ise oturduğu evdir ve bu evin olduğu yeri parsel olarak almıştır. Evi üzerine kendisi inşa etmiştir ve ev Triplex villa tarzında inşa edilmiştir (Serkan, 66).

Örgütlü mücadele sonrası işveren konumunda olan bir diğer görüşmeci Mehmet'tir. Öğretmen olan Mehmet, 1996'da cezaevinden çıktıktan sonra o yıllarda evli olduğu eşiyle birlikte iş arayışına girmiştir. Okulda elektronik sistemler üzerine aldığı teknik eğitime güvenerek birçok yere başvuru yapmasına rağmen adli sicil kaydı yüzünden iş bulamamıştır. Bu noktada kendi işini kurmaya karar vermiş ve düğün takılarının tümünü bozdurarak bir restaurant açmıştır. Burası, sabahları tabldot yemek verip akşamları restaurant hizmeti sunarak oldukça sevilen ve tercih edilen bir mekân haline gelmiştir. 2008 yılında bina yıkıldığından yer arayışına giren Mehmet, yeni tuttuğu mekânı pub ve meyhane olarak oluşturmuştur. Mehmet, yeni işyerini 2019'da devretmiş ve ticaret yapmayı bırakmıştır. 2019'dan bu yana önceden de yaptığı ve gönlünde yatan sinema eğitmenliği işini sürdürmektedir. Emekli maaşının yanı sıra kira geliri olan bir dükkânı vardır. Fakat bu parayı kızına vermektedir. Mehmet, vergi borçları sebebiyle üzerine kayıtlı olan evi satmıştır ve bugün kirada oturmaktadır. Üzerine kayıtlı sadece bir arabası bulunmaktadır. Mehmet, geçmişte restaurant işletirken yanında yaklaşık 20 ücretli işçi çalıştırmıştır. Tüm işçilerin sosyal haklara sahip olduğunu, yıllık izin ve bayram tatilleri dışında haftada bir gün izin hakkı verdiğini, sigortalarını yatırdığını, mesai ücreti olduğunu ve aldıkları ücretin her zaman asgari ücretin üstünde olduğunu söylemektedir. Aşçı olarak çalışacak elemanlara dair kriterinin çevreden gelen öneriler olduğunu söylerken, serviste çalışacak elemanlar için tercihinin üniversite öğrencileri olduğunu dile getirmektedir. Mehmet, part-time olarak çalışan üniversite öğrencilerini tercih etme nedeninin onlara destek vermek olduğunun altını çizmektedir. Bu öğrencilerle mezun olduktan sonra da çok güzel dostluklar kurduklarını belirtmektedir (Mehmet, 64).

İşveren konumunda yer alan görüşmecilerden sonuncusu Metin'dir. Metin; diğer görüşmecilerin aksine varlıklı, mal-mülk sahibi bir ailede dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan beri babasıyla kendi işinde (bağ-bahçe, besicilik, mevsimlik işçilik vb.) çalışan Metin; okul masraflarını çıkarabilmek için yaz tatillerinde amelelik, sıvacılık, muavinlik (amcam ile birlikte), şoförlük gibi işler yapmıştır. Zira babası, Metin'in okumasına razı değildir, en büyük oğlunun yanında çalışmasını arzulamaktadır. Metin çalışma hayatının yanı sıra 1982'de cezaevine girene kadar siyasi örgütlenmede de yer almıştır. 1986'da cezaevinden çıktıktan sonra ise iş arayışına girmiştir. Daha öncesinden bilgili ve tecrübeli olduğu için tarım ürünlerine dayalı ticaret yapmak istemiştir. Metin, aileden gelen soyadının ve tüm memlekette tanınıyor olmasının avantajıyla iş hayatına atılmasının zor olmadığını söylemektedir. Ayrıca ticaretin yanı sıra 1999 yılında Belediye Başkanlığı yapmıştır. Bugün emekli maaşının dışında belediye başkanlığından temsil tazminatı da almaktadır. Kendisi babasından kalan mirasın varislerindendir. Ayrıca biri köyde diğeri şehirde olan ikişer katlı iki tane evi, kendisinin (2018 Peugeot 3008 model) ve eşinin üzerine birer tane arabaları vardır. İşlettiği büyük bir parsel arazi bulunmaktadır. Bu arazi mirastır ve kardeşler arasında bölüşülecektir. Arazinin içinde turunçgiller ve zeytin yetişmektedir. Satışı yapılmamaktadır. Bir tane de devre-mülk sahibidir. Metin'e, tarım işi yaparken yanında çalıştırdığı işçilere verdiği ücreti ve işe alım kriterini sorduğumda şu cevabı vermiştir: "İş disiplinine uygun ve işi talep eden insanları yanımda çalıştırıyordum. Ben işçimi hiçbir zaman üzmedim, üzmem. Onlarla beraber yer içer, onlarla birlikte yatar kalkardım." (Metin, 65).

Yukarıdaki görüşmeciler dışındaki görüşmecilerden altısının gerek kendi gerekse eşi üzerine kayıtlı hiçbir mülkü (ev, araba vb.) bulunmamaktadır. Geçimlerini emekli maaşlarıyla karşılamaktadırlar. Oturdıkları evler kiradır. Bu görüşmecilerden biri örgütlü olduğu yıllarda Bölge Sorumlusu iken diğeri Merkez Komite üyeliği görevini üstlenmiştir.

Tüm bu görüşmecilerin dışında kalanların tamamı emeklidir. 11 kişinin kendi ya da eşi üzerine evi vardır ve bu evde ikamet etmektedirler. Bir görüşmecinin ise oturduğu evin tapusu kızının üzerinedir. Haliyle kira ödeme durumu yoktur. 13 görüşmecinin altısının kendisine ya da eşine ait olan ve kullandıkları bir arabaları vardır. Bu görüşmecilerden bir tanesinin kullandığı araba oğlunun üzerinedir. 13 görüşmeci içerisindekilerden üçü siyasi örgütlenmede üst düzey görevlidir.

Bunlardan biri örgütlenmesinin İl Sorumlusudur. Bir diğeri TKP'nin Genel Sekreteri Nabi Yağcı'dır. Fakat Yağcı'nın kullandığı araba değil ATV'dir. Üçüncüsü hem ODTÜ'de öğrenci hareketlerinin öncü isimlerinden biri olan hem de yurtdışına çıktığında yazı işlerinden (gazeteden) sorumlu olan Ahmet Kardam'dır.

Kapitalizm/Kapitalistleşme

Örgütlü mücadele yıllarından sonra (herhangi bir fiili mücadele içerisinde yer almazken) kendisini Marksist ideolojik değerler üzerinden tanımlayan görüşmeciler, ticari hayatlarındaki başarısızlığa dair nedenlerin “devrimcilik” ile ilişkili olduğunu yaşadıkları tecrübeler üzerinden örneklendirmektedir. Görüşmecilerden Nedim, 1990'lı yıllarda bir arkadaşının tekstil üzerine ortak bir işyeri açma teklifini kabul etmiştir. Nedim, işlerinin çok iyi gitmesine rağmen bir yıldan kısa bir süre sonra ticareti bıraktığını ve bu durumun devrimci olmasından kaynaklandığını anlatmaktadır:

- Arkadaşımla birlikte ortaklaşa işyeri açmaya karar verdik. Malları ben alacaktım, kârı yarı yarıya bölüşecektik. Arkadaşım da elinde para oldukça bana malların harcamasının bir kısmı için ödeme yapacaktı. Her şey çok iyi gidiyordu. Çok güzel kazaklar, çoraplar üretiyorduk. Fakat bir kış günü çalışırken dükkânın önüne gelen çocukların gıpta ile içeriye baktığını fark ettim. Kiminin ayağında ayakkabı, kiminde çorap yoktu. Üstleri perişan haldeydi. Çocukları o halde görünce utandım ve içeri çağırdım. Hepsini baştan aşağı giydirdim. Ortak olduğum arkadaş bu duruma sinirlense de bir şey diyemedi. Tabi bu durum bir sefer ile sınırlı kalmadı ve ben gelen her çocuğu giydirmeye başladım. Ortağım olan arkadaş bir süre sonra “abi bu böyle devam etmez. Ben yapamayacağım” dedi ve yolları ayırdık. Malları bölüştük. Ben, bende kalan tüm malları dağıttım. Böylelikle ticaret işi benim için bitmiş oldu. Eşim bugün bile hala bana “ticaret yapmak kim, sen kim. Bu vicdanla senin ticaretten para kazanman ne mümkün” deyip durur. Böylelikle devrimcilerin ticaret yapamadığını da kanıtlamış oldum (Nedim, 66).

Nedim ile benzer şekilde Marksist anlayışla hareket ettiği için 1990'lı yıllarda ticareti yürütemediğini söyleyen görüşmecilerden bir diğeri Alaidin Taş'tır. Taş, komünist ahlaka sahip olmanın, ticari hayattaki başarısını baltaladığına dair durumu şöyle açıklamaktadır:

- Komünist duygularla hareket ettiğim için işçileri ve ürün aldığım esnafla olan ilişkiyi, aile ilişkisine çevirdim. İşçilerle birlikte yemek yedim, onlarla her şeyimi paylaştım. Esnaf ya da tedarikçi firmaların her biriyle arkadaşlık ilişkisi kurmuştum. Dolayısıyla sen-ben olduk ve işçi-işveren ilişkisi ortadan kalktı. Bu samimiyetim, ailem dâhil herkes tarafından istismar edilmeme sebep oldu. Fabrikada dünyanın parası dönmesine rağmen ben battım. Bu durum boşanmama sebep olduğu gibi birçok borcun da gündeme gelmesine neden oldu. İş küçülterek devam etmeye çalıştım. Tekrar ayağa kalktım, işi büyüttüm. Yine battım. Anladım ki ticareti yürütmek ve zenginleşmek istiyorsam Marksist ideolojiyi bir kenara bırakmam gerekiyordu (Taş, 69).

Örgütlü mücadele içerisindeyken birincil önceliği iş hayatı olanların, bugün maddi açıdan belli bir doyuma ulaştıkları tespit edilmiştir. Görüşmecilerden Emin, bu durumu siyaseti ilk önceliği olarak kabul edenler ve iş önceliği olanları, bugünkü koşulları üzerinden kıyaslayarak örneklendirmektedir:

- Biz siyasete zaman ayırırken bazı yoldaşlarımız ekonomik anlamda daha ileriye gidebilmek amacıyla önceliğini çalışma alanına (işe) verdi. Bugün onların altında arabası, evleri, yazlığı vardır. Ama devrimciliği birinci öncelik yapan bizlerin sahip olduğu hiçbir şey yoktur. Devrimcilikle çalışma hayatını bir arada götürmek mümkün değildir. Birini tercih etmek gerekir. Biz mücadeleyi sürdürmeyi tercih ettiğimiz için maddi anlamda ileriye gidemedik (Emin, 63).

Fiili anlamda örgütlü mücadeleden tamamen kopuş yaşayan ve ideolojik boyutta kendisini Marksist değerlerden bağımsız olarak tanımlayan bireylerin, iş hayatında ve ticari yaşamında maddi açıdan oldukça zenginleştiği elde edilen bulgularla desteklenmektedir. Çünkü bu bireyler, karşı çıktıkları kapitalist düzene uygun hareket eder hale gelmektedir. Zira ideolojik bakış açısını gündelik hayatından soyutlayabilen görüşmecilerin zenginleştiği, ticarete atıldığı ve iş kurabildiği yaygın kabuller arasındadır. Görüşmecilerden Bekir, örgütlü olduğu yıllardaki bir arkadaşının bugün özel bir hastanenin sahibi olarak yaşadığı değişimi aralarında geçen konuşma üzerinden açıklamaktadır:

- Cezaevinde birlikte yattığımız eski bir yoldaşım siyasi örgütlenmeden tamamen çekildikten sonra çok değişti. Zengin olmak, para biriktirmek, mal mülk sahibi olmak birinci hedefi haline geldi. Ajans işi yaptığım zamanlarda

benden fotokopi kâğıdı istedi. Parayı peşin ödeyeceğini söylemesine rağmen altı ayda ödemeye kalktı. Utanmadan da “ben zaten altı aydan ya da iki yıldan önce ödeme yapmıyorum ki” dedi. Toplantısını basıp paramı aldım. “Böyle değildin sen. Ne oldu eski dostluklara, arkadaşlıklara, değerlere?” dediğimde “bu sektör böyle ne yapayım” diyerek cevap verdi (Bekir, 72).

Görüşmecilerden Alaidin Taş’a göre bu durumun nedeni, değerlere atfedilen önem ile ilişkilidir. Bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Eskiden değerler manzumesine ahlakı, vicdanı, gelenekleri koyuyorduk. Ama şu anda birinci değer paradır. Devrimciler olarak çoğumuz para olmadan hiçbir şeyin olmadığını savunur hale geldik.” Taş, cezaevinden çıktıktan sonra siyasal örgütlenme için birlikte mücadele ettikleri bir yoldaşının, kendisine “iş” adı altında yüksek miktarda paralar kazanabileceği farklı alternatifler sunduğunu söylemiştir:

- Cezaevinden çıktıktan sonra önüme iki seçenek sunuldu. İlk seçenek ilin haracını toplamaktı. Örgütlü mücadeleden dolayı arkamda duracak belli nüfuzumuz vardı ve bu insanlar güvenlik elemanı olarak kullanılabilirdi. İkinci seçenek, siyasi fikrimi reddetmem karşılığında bana vekil koltuğu verileceğiydi. Bu saatten sonra gömlek değiştirir gibi düşünce değiştiremezdim. Eğer siyasetçilerle şantaj, komisyon, rüşvet gibi işlere girmiş olsaydım bugün trilyonlar kazanabilirdim. Fakat etik bulmadım. Çok parasız kaldım, çok zarar ettim, çok sıkıntı çektim ama duruşumdan ödün vermedim. Bundan da asla pişman değilim (Taş, 69).

Örgütlü mücadeleden kopan bireylerin farklı yönelimlere girmesine dair benzer bir örneği görüşmecilerden Emin aktarmaktadır. Emin, örgütlü mücadelede aktif olduğu yıllardaki bir yoldaşının, siyasi gerekçelerle girdiği cezaevinden çıktıktan sonra gayrimeşru ilişkiler geliştirip zenginleştiğinden bahsetmektedir:

- Cezaevinden çıkanlar ne yapacağını bilemediği için ailelerinin gittiği yoldan yürüyerek hayatlarını idame ettirme yolunu seçti. Bu yüzden insanların yaşadığı, içinde büyüdüğü mahalle, yapacağı iş konusunda belirleyici oldu. Çünkü birey, cezaevinden çıktıktan sonra yaşadığı mahalle ne yaptıysa o işi yapmaya devam etti. Aileden çiftçilik geliyorsa çiftçilik yaptı, kentte yaşıyorsa o kentin çarkına göre bir iş düzeni kurmaya çalıştı. Mahalle hırsız ise hırsız oldu. Buna doğal seleksiyon denilebilir. Mesela Ankara'da Altındağ Mahallesinde çingenelerin, hırsızların, gayrimeşru

âlemin olduğu yerler (pavyon, bar vb.) vardır. Bu mahallede doğup büyüyenler doğal olarak bu işlere evrilerek hayatını idame ettirmeye çalıştı. Ortaya çek-senet mafyaları çıktı (Emin, 63).

Bir başka görüşmeci olan Selim ise şartlar gereği kapitalist düzene ayak uydurduğunu bizzat kendi yaşantısı üzerinden dile getirmektedir. Selim, örgütlü olduğu yıllarda kapitalizme karşı çıkıp, insanlık için mücadele verirken bugün birkaç özel okulun ve dershanelerin sahibi olarak sisteme uygun hareket ettiğini söylemektedir. Bu konuya dair görüşünü şu cümlelerle açıklamaktadır:

- Değerlerine sahip çıkarak kendinden vazgeçmeyi göze almak, uzun bir süre gerektirir. Fakat var olabilmek için değerleri önceleyerek yaşamak mümkün değildir. Eğer kapitalist sistemin içerisinde iyi niyetli olmaya çalışırsam (öğrenciyi ücretsiz okutmak, işe ihtiyacı olanı almak vb), rekabetçiliği yok sayarsam batırım. Mesela okul taksitini ödemeyen, taksitin zamanını geçirenler olduğunda arıyorum. ‘Kardeşim burası özel okul, paran yoksa devlet okuluna gönder çocuğunu, özel okula göndermek zorunda değilsin. Ayrıca biz burada senin çocuğunun kışını temizliyoruz. Yemeğini veriyoruz’ dediğim oluyor. Doğru olduğuna inandığım ve savunduğum değerlerim, hareketlerimde değişime uğruyor (Selim, 72).

Selim, dershanelerinde ve özel okullarında yaklaşık 150 öğretmen çalıştırdığını söylemektedir. Çalışanların iş tanımı, çalışma süreleri, aldıkları ücret ve bir işveren olarak çalışanlarına karşı olan tutumu hakkında sorduğum sorulara Selim, şu yanıtı vermiştir:

- İşçilerimin, bizi batırmaya neden olmayacak oranda sosyal haklarını vermeye çalışırım. Tam hakkını verdiğim söylenemez. Bir öğretmenin, birçok derse girmesine rağmen aldığı maaş beş bin liradır. Hâlbuki yaptığı iş beş bin lirayla kısıtlanacak iş değildir. Ama fazlasını verdiğimiz durumlarda da işi yürütemez hale gelebiliriz. Çalışanlarımın mesai paraları veririm ama izin günleri yoktur. Özellikle ezmek, sömürmek için bir eylemde bulunmam. Şuan 59 kişi asgari ücretin altında maaş alıyor. Mesela 125 çalışanın 85’i öğretmen ise diğerleri asgari ücretle çalışanlardır. Okula öğretmen alımlarının tamamında kişinin şartlara uygun olmasına, mülakatta onay verilmesine özen gösteriyorum. Onun dışındaki işçi alımlarında tanıdık olanları tercih edebiliyorum. Ama hata yapan olursa duygusal davranmıyorum. Eğer çalışanın ikaz etmeme rağmen davranışını

düzeltilmiyorsa ekmeğiyle oynamayayım diye düşünmüyor, işten çıkarıyorum. 30 yıldır bu işi yapıyorum. Fakat şimdiye kadar tek bir çalışanımla dahi mahkemelik olmadım (Selim, 72).

Görüşmecilerden bir diğeri olan Veysel ise 1980 ve sonrasında eski bir okul arkadaşının ortaklık teklif etmesiyle serbest müteahhitliğe başlamıştır. Müteahhitliğin yanı sıra turizm sektörü ve ticaretle de uğraşmıştır. Bir işveren olarak Veysel, yanında ücretli işçi çalıştırmakta ve yıllar içerisinde çalışan işçi sayısında (mülkiyetin artışıyla da doğru orantılı olarak) artış meydana gelmektedir. Bugün yaklaşık 150 işçi çalıştıran Veysel, işe alımların süreklilik arz ettiğini fakat işçilerden hiçbirinin sendikalı olmadığını söylemektedir. Sigorta primi konusunda ise inşaat işinin olduğu dönemlerde mecburi sigortalılıktan dolayı belli bir oranda da olsa (maliyetin 1000’de 14’ü oranında) prim yatırmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Veysel; işe alım kriterlerinin, iş tanımının ve verilen ücretin/maaşın durumuna dair sorduğum sorulara şöyle bir açıklama yapmıştır:

- İşe alımları ilkel aile işletmesi konumunda yaparız. Bu yüzden işler bireye bağlı geliyor. Küçük bir yerde olduğumuz için 20 saat işin içerisindeyiz. Daima kendi işimizin başında kalma düşüncesini sürdürdük. Personellerin seçiminde ise belli kriterleri tercih ederiz. Personelin çalıştıracağımız bölüme uygun olmasını, asgari yeterlilikleri sağlamasını isteriz. Örneğin turizm personelinin elinin yüzünün düzgün olması, meslek erbabı olması, iyi bir diksiyona sahip olması ve turizme dair okullardan/bölümlerden mezun olması tercihimizdir. Bu yüzden turizm okullarıyla sürekli dirsek temasında bulunuruz. Öğretmenlerden, okullarındaki staj öğrencilerini bize yönlendirmesini talep ederiz. İnşaat sektöründe ise tercihimiz alınacak personelin tecrübeli olmasıdır. Fakat her zaman tecrübeli eleman bulamıyoruz. Buna rağmen bölgede inşaat teknikleri en fazla dört katlı olduğu için çok fazla donanımlı elemana da ihtiyaç kalmıyor. Çünkü işi bildiğimiz için çalışanları rahatlıkla yönlendirebiliyoruz. İşçilere verilen ücrete geldiğimizde ise çalışanları kısıtlı şekilde sigortalı göstermekle birlikte hiçbir zaman tam haklarını verdiğimizi söyleyemem (Veysel, 70).

Maddi olarak zenginleşen bu görüşmecilere, gelirlerindeki artışın da etkisiyle gündelik hayatta herhangi bir üründe marka tercihi olup olmadığını sordum. Fakat verilen cevaplarla, bu bireylerin neredeyse tamamının, beklenen yaşam tarzını yansıtır doğrultuda tercihleri olmadığı sonucuna ulaştım. Zira

ticaretle uğraşan ve işletme sahibi olan bu görüşmecilerden biri hariç tamamı “hiçbir şeyde marka tercihim yoktur” diyerek soruyu cevaplandırmıştır. Örneğin görüşmecilerden Veysel’in, soruya verdiği yanıt şöyledir:

- Bugün İstanbul’u satın alabilecek kadar param var ama yine de modaya hiç ilgim, hevesim yok. Alış-verişlerimi eşim yapar. Kıyafetlerimi genellikle pazardan alırım. Alacağım ürünleri ihtiyacım varsa alırım. Mesela kızımın düğününde bana zorla yeni bir ayakkabı aldılar. “Benim ayakkabım var, ayakkabı istemiyorum. Giydiğim ayakkabıyı boyasanız yeter.” dedim ama sözümü dinletemedim (Veysel, 70).

Görüşmeciler arasında sadece kıyafet noktasında marka tercih eden tek kişi Alaidin Taş’tır. Taş, kaliteli ürün olarak uzun yıllar kullanmak istediği için sadece kıyafette marka tercih ettiğini söylemektedir:

- Mağaza gezmek ve mağazada uzun vakit geçirmek beni rahatsız eder. İhtiyacım doğrultusunda tercih ettiğim mağazalara gider, ihtiyacım olan ürünü alır, çıkarım. Boyner, Altınyıldız ve Jean markası tercihimdir. 1995 yılında bu mağazalardan birinden aldığım bir süveter inanılmaz pahalıydı. Param vardı, beni zorlamadı. Ama fiyatı duyunca dehşete düşmüştüm. Süveter, İngiliz kuzu yününden üretilmiş ve ben bu süveteri 1995 yılından bu yana kullanıyorum. Hala üşüdüğümde onu giyiyorum. Özellikle bu markaları tercih etme nedenim, aldığım ürünü yıllar boyu giyebiliyor olmamdan kaynaklanır. Pahalıdır ama kalitelidir. Ayakkabının da yumuşak köseli olmasına dikkat ederim. Ayağımı rahat ettirmesi, yürüdüğümde vurmaması önemlidir. Bir defasında oğlumun tavsiyesi ile Desa’dan bir deri ayakkabı aldım. Muhteşem bir şeydi. İngilizlerin ‘ucuz mal alacak kadar zengin değilim’ sözüne hak verdim. Bunların dışında hiçbir ürün için marka tercihim yoktur. Mobilyalarım da dahi marka tercihim olmamıştır (Taş, 69).

Görüşmecilerin marka tercihlerinin olmaması, geçmişten getirilen alışkanlıkların gündelik hayatta tüketim açısından belirleyici olması olarak öne çıkmaktadır. Zira marka tercihi dair tercihler, yaşam öykülerinde en çok öne çıkan ortak ifadelerden biridir.

3.4.2 İdeolojik Yaklaşımlara Dair Tanımların Değişimi

Çalışma kapsamında sorulan “Kendinizi yakın hissettiğiniz ideolojik temel nedir? Kendinizi tanımlamanız açısından sizin için bu tanımlama ne ifade ediyor?” soruları, görüşmecilerin çoğunluğu tarafından “geçmişte” ve “şimdi” şeklinde bir

ayrım yapılarak cevaplandırılmıştır. Elde edilen veriler, görüşmecilerin tarihsel süreç içerisinde, ideolojiye atfettikleri içeriğin ve değerlerin hatırı sayılır bir derecede değiştiğini göstermiştir. Örneğin Leyla, geçmişte Halkın Kurtuluşu'nda kendini *devrimci* olarak tanımlarken bugün bu tanımın *iyi bir insan olmaya çalışan birey* olarak evrildiğini söylemektedir. Leyla bugün kendini devrimci olarak tanımlayamayışının nedenini ise şöyle açıklamaktadır:

- Geçmiş dönemde gençliğin verdiği bir enerjim ve hedefim vardı. Bu esnada okuduğum diriliş romanlarının içerisinde kendime yer bulmam ve sosyalizme büyük bir inançla bağlı olmam bana haz ve enerji veriyordu. Fakat bugün düşündüğüm gibi yaşayamadığım ve yaşadığım gibi düşünemediğim için kendimi devrimci olarak tanımlayamıyorum (Leyla, 62).

Görüşmecilerden bir diğeri Bekir için ise benzer durum geçerlidir. Bekir geçmişte “komünist” olduğunu söylerken bugün kendisini “özgür birey” olarak tanımlamasının nedeninin, komünizme dair tanımın, yaşama-dünyasında karşılık bulmaması olarak açıklamaktadır:

- 1990'a kadar kendimi komünist olarak tanımlıyordum. Fakat bugün kendimi *özgür birey* olarak tanımlıyorum. Hiçbir otoriteye/disipline bağlılığım olmadan, ülkede olumlu ne kadar hareket varsa destek olup yanlarında yer alıyorum. Bugün komünist olarak tanımlamama nedenim, komünistliğin gündelik hayatta karşılığı olmadığını düşünmemdir. Bunu görebilmek için şehirlerde oluşan yeni orta sınıfa bakmak yeterlidir. Zira komünizmde savunulan proletarya diktatörlüğünü sağlamak günümüz toplumunda mümkün değildir. Çünkü proletarya diye bir sınıf ortada yoktur (Bekir, 72).

Görüşmecilerden bir diğeri olan Alaidin Taş, 1968-1990 arası kendisini komünist olarak tanımlarken 1990 sonrası bu tanımın “eski komünist” olarak değiştiğini söylemektedir:

- Bugün eskisi gibi düşünmüyorum ve düşünmem gerektiğine de inanmıyorum. 1990 öncesi komünistliğin tanımı benim için sadece bir parti üyeliği ve parti adından ibaretti. Çünkü o dönemde ideolojik bağım, parti ile eşleşmişti. Bugün dahi bu değerleri koruyan, savunan ve bundan onur duyan birisiyim. Fakat parti içinde gerek ideolojik ayrımlardan gerekse insanların kültürel, dinsel farklarından vb. kaynaklanan etmenlerden

dolayı bazı şeyleri reddettim, doğru bulmadım, katılmadım. Haliyle parti ile özdeşleşen ideolojik tanımım, ideolojik bir bakış açısı ile meselelere çözüm bulacağımıza dair inancımı kaybettiğimde değişime uğradı (Taş, 69).

Görüşmecilerden Gökhan ise geçmişte kendini Marksist olarak tanımlarken bugün ideolojik tanımının *yurtsever demokrat* ve *hümanist* olarak değişime uğradığını ifade etmektedir. Gökhan, bu değişimin nedenini, geçmişte inandığı Marksizm'in, teorik açıdan dünyayı doğru tanımlamadığını düşünmesi olarak açıklamaktadır:

- Önceden Marksizm benim için çok önemliydi. Kendimi Marksizm'de bulmuştum, çok inanmıştım. İstikrarlıydım. Türkiye'de bir işçi sınıfı partisini kurup, iktidarı ele alacağımıza ve sosyalizmi kuracağımıza gönülden inanıyordum. Fakat okumalarım arttıkça ve derinlemesine sorgulamalara başlayınca Marksist düşüncede eksikler ve hatalar olduğunu gördüm. Marksizmin tam anlamıyla günümüz koşullarında toplumların yaşam biçimlerini, devrim beklentisini karşılamadığını fark ettim. Yıllardır inandığımız toplum tezi hatalıydı. O yüzden radikal, devrimi talep eden, devrim için mücadele eden ve yeni bir sosyalist toplumun kurulacağına inanan Gökhan'ın yerine, sosyalist bir toplumun kurulma şansı olmadığı gerçeğini fark eden Gökhan geldi. Bugün insanların renk, dil, din, ırk ayrımı yaşamadığı bir dünya istiyorum. Bunun içinde kendimi 'demokrasi mücadelesi vermeye gönüllü birey' olarak görüyorum (Gökhan, 63).

Görüşmecilerden Kazım, 1980 öncesi örgütlü mücadele içerisinde yer alırken kendisini sosyalist, 2000 sonrasında ise liberal olarak tanımladığını söylemektedir. Kazım'a göre bireyin sosyalist olduğunu söyleyebilmesi için herhangi bir partiye/örgütlenmeye üye olması gerekir. Kazım 2000 yılından sonra hiçbir örgütsel mücadele içerisinde yer almadığı için sosyalist tanımının liberal olarak değiştiğini açıklamaktadır:

- Sosyalist olmanın olmazsa olmazı üyeliktir, katılımdır. Aksi takdirde literatür seni sosyalist kabul etmez, taraftar olarak kabul eder. 1984 yılında cezaevinden çıktıktan sonra da örgütlüyken kurduğumuz tüketim kooperatiflerinde çalıştım. Yani 1980 sonrasında yine siyasette aktiftim ve kendimi hala sosyalist olarak tanımlayabiliyordum. Fakat 2000 sonrası

hiçbir partiye, derneğe, örgütlenmeye vb. dâhil olmadım. Kendimi hiçbir yapılanmaya yakın görmedim. Bu yüzden kendimi 2000 sonrası herhangi bir ideolojik temel üzerinden tanımlayamaz oldum. Bu örgütsüzlüğüme, liberal tanımını uygun olabilir (Kazım, 73).

Bunlara ek olarak görüşmecilerden Selim, geçmişten günümüze ideolojik tanımında değişim olduğunu söyleyenlerdendir. Ancak Selim'in diğerlerinden farkı, örgütlü mücadele içerisinde aktif olduğundaki ideolojik tanımın, bilinçli bir tercih içermediği için bugün herhangi bir kavram ile kendini nitelendiremediğini söylemesidir. Bu durumu şöyle ifade etmektedir:

- Ortada bir sel vardı ve biz bu sele kapılmış gidiyorduk. Sosyalizmle ilgili bildiklerimiz, öğrendiklerimiz bizi cezp ediyordu. Zor şartlarda altında büyümüş insanlardık. Dışlanmışlığın, yoksulluğun, maddi yetersizliğin ne olduğunu biliyorduk. Sosyalizm ise tüm bunların karşısına eşitlikçi ve adaletli bir dünya düzeni yaratma arzusuyla çıkıyordu. Bu durum sosyalizme yakınlık duymamızı sağladı. Fakat bugün kendimi demokrat olarak dahi tanımlayamıyorum (Selim, 72).

Geçmişte ve bugün kendini farklı kavramlar ve ideolojiler üzerinden tanımlayanların aksine, tanımladıkları kavramlarda herhangi bir değişiklik olmadığını söyleyenler de vardır. Fakat bu noktada ideolojilerdeki dönüşüm, kavramların içeriğine dair tanımlamalardaki nüans farklılıklarından ileri gelmektedir. Aynı kavramın, farklı tarihsel süreçlerde farklı anlamlar üzerinden değerlendirilmesi ideolojik kavramlardaki semantik değişim ve dönüşüme işaretir. Örneğin görüşmecilerden Leman, 1970'lerde ve şimdi kendisini devrimci olarak tanımlamasına rağmen tanımlar arasında farklılık olduğunun altını çizmektedir. Ancak Leman, söz konusu değişimin kendi düşünsel yapısından kaynaklı olmadığını, tarihsel gelişmenin ve toplumsal koşulların bunu gerektirdiğini söylemektedir. Devrimciliğin döneme özgü koşullarda şekillendiğini, 1970'lerdeki devrimci anlayışı 2000'lerde uygulamanın mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Leman'a göre başarılı olunmak isteniyorsa dönemin toplumuna uygun dil oluşturulmalı, kitlelerle buluşmanın yolları aranmalı, yayın organları bu doğrultuda şekillendirilmelidir (Leman, 70). Benzer düşünceye sahip olan bir başka görüşmeci ise Çetin'dir. Çetin'in, konuya dair yaptığı açıklama şu yöndedir:

- Ben siyasi olarak örgütlüyken de şimdi de kendimi devrimci olarak tanımlıyorum. Devrimci olan, devrimcilik düşüncesine sahip olanlar;

yaşarken yaşadıklarının sorumluluklarını hissetmeli, öngörülü olabilmeli ve toplumun ihtiyaçlarına dair çözümler üretebilmelidir. Fakat günümüz koşulları altında tüm bunlardan daha fazlası gerekiyor. Çünkü dünya, bizim değişim hızımızdan daha hızlı değişiyor. Mesela bugün ben elimde akıllı telefon olmasına rağmen kullanamıyorum. Telefon numarası kaydedebilmek için yardım istiyorum. Bazı şeyler bizi aşıyor. Oysaki aşmamalıdır. Eğer ruhumuzda devrimcilik varsa, kendimize devrimci diyorsak ve bunu ilke edinmişsek dünyadaki gelişmeleri izleyebilmemiz ve yol haritamızı bu doğrultuda çizmemiz gerekir (Çetin, 69).

Devrimci Yol'un Merkez Komite üyelerinden olan Mahmut Memduh Uyan da “*Kardeşim Hepsi Hikâye*” adlı kitabında benzer durumu dile getirmektedir. Uyan, kendisini geçmişten bugüne devrimci olarak tanımladığını, fakat başlangıçtaki devrimci tanımının bilinçli bir tercih içermediğini belirtmektedir. Bu durumu kitabında “Bir keresinde bana klikler hakkında ne düşündüğümü sorduklarında ‘ikilik yanlıştır, birlik olmak gerekir, devrimciler bölünmemelidir’ demiştim” (Uyan, 2015, s. 63-69) diyerek örneklendirmektedir. Uyan, 1980 öncesi ve sonrasındaki devrimci tanımını ve devrimciliğin gereklerine dair düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

- 1980 öncesinde devrimcilik, silahlı mücadeleyi savunmaktı. Hatta silahlı mücadele, devrimci olmanın bir ön koşuluydu. Fakat 1980 öncesinde ve sonrasında devrimin bir süreci içerdiği bilinmelidir. Devrim yaşamın bütünü içerisinde sürdürülmelidir. Dönemsel değildir, iktidar olgusuyla ölçülmemelidir. Devrim için toplumun iktidarının oluşturulması şarttır. Mücadele neyi gerektiriyorsa onun yapılmasıdır. Kimi zaman gerilla mücadelesiyle veya köy-kent örgütlenmesiyle bazen de hapisanede devrimcilik gerekir. Devrimci kişi teorik-ideolojik ve politik açıdan kendini geliştirmelidir (Uyan, 2015, s. 115, 123, 263-264, 319, 435).

Görüşmecilerden bir diğer isim olan Rafet ise 1980 öncesinde ve sonrasında kendisini sosyalist olarak tanımladığını fakat ideolojinin içeriğine dair tanımlamasında değişim olduğunu dile getirmektedir. Rafet’e göre bu değişimin nedeni, tarihsel süreçte gündelik hayat içerisinde meydana gelen gelişmeler ve koşullardır:

- Ben dün olduğu gibi bugün de kendimi sosyalist olarak tanımlıyorum. Bu tanım hiç değişmedi. Ama savunduğum sosyalizm, katı bir sosyalizm

değildir, bilimsel sosyalizmdir. Yeni gelişen dünya düzenine uygun bir yapıdır. Mesela geçmişte köy enstitülerinden “mükemmel bir model” diye bahsediyorduk. Fakat bu modeli olduğu gibi alıp bugünde yaşatmaya çalışırsak başarılı olmamız mümkün değildir. Çünkü köy enstitülerinin öğretiminde işçilik ve tarım öncelikliydi. Bugün ise bunların yerini bilişim ve teknoloji aldı. Sosyalizmi var etmek istiyorsak gündelik hayatın şartlarına uygun yeni reformları, yenedünya düzenini yaratmak gerekir (Rafet, 64).

1980 öncesinde ve sonrasında kendisini sosyalist olarak tanımlayan isimlerden bir diğeri olan Uğur, kavramların gündelik yaşam ile ilintili değişime uğradığını düşünenlerdendir. Uğur’a göre bugünkü sosyalist tanımına uygun olan örgütlenme Kürt Hareketi’dir. Bu yüzden Uğur, Kürt Hareketi içerisinde yer almakta ve gelecekte sosyalizmin yaratılması için yapılması gerekenlere dair düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

- Ben geçmişten bugüne sosyalist kişilik oluşturmaya çalıştım. Fakat düşündüklerimde değişim vardır. Mesela ben geçmişte üstyapıyı/devleti ele geçirerek sosyalizmi kurmanın mümkün olduğuna inanıyordum. Bugün ise böyle düşünmüyorum. Sosyalist kültürün aşağıdan/alttan yani tabandan örgütlenirse var olabileceğini mümkün görüyorum. Eğer halk her şeye kendisi karar verirse bu sistem kalıcı olarak yaratılabilir. Bu yüzden Kürt Hareketi içerisinde yer alıyorum. Kürt hareketine katılma nedenim de sosyalistliğimden gelen sorumluluğumu düşünmemdir. Kürt değilim, Kürtçe de bilmiyorum. Hatta Sünni, dindar ve muhafazakâr bir aileden geliyorum. Ama Kürt hareketindeki mücadelenin doğru olduğuna ve demokratik siyaset yaptıklarına inanıyorum. Bu düşüncemde Kürt hareketinin Üçüncü Yol tezi etkili olmuştur. Bu tez; demokratik-ulus ve demokratik-modernitenin, toplumsal katılımcı ekonominin ve ortak yaşam kültürünün yerelden örgütlenerek, halkların kendi kendini yönettiği bir sistemdir ve bana göre sosyalist sistemin günümüz toplumundaki karşılığıdır (Uğur, 61).

Bir başka görüşmeci olan Ahmet Kardam, gerek 1980 ve öncesinde gerekse 1980 sonrasında kendisini komünist olarak tanımladığını fakat komünizm tanımının tarihsel süreçte farklılık gösterdiğini belirtmektedir:

- Bugün tanıdığı olduğum, savunduğum komünizm yoktur. Mesele özgürlükler meselesidir. Bireyin özgürlükleri, halkın özgürlüğü, halkın kendi kaderi üzerinde söz sahibi olabilme olanağı, reel sosyalizmde bu söz konusu değildi. Ben özel mülkiyetin olmadığı, insanların çalıştığı kadar kazanabildiği, ihtiyacı kadar alabildiği bir sistem olarak tarif edilen komünizmden yanayım. Yerel meclislere, halkın iradesine dayanan bir sistem olmalıdır. Çoğulculuk gereklidir. Farklı düşüncelere, eğilimlere fırsat verilmelidir. İktidara halkın gücüyle gelebilmek şarttır. Ama Türkiye solunun hiçbir kesiminde böyle bir perspektif mevcut değildir. Yani ben ilk başta tarif edilen bir komünizmden yanayım. Fakat bu tarifin dünyanın hiçbir yerinde karşılığı yoktur. Teoride vardır fakat reel güce dönüşmemektedir (Kardam, 77).

Komünizme dair ideolojik içeriğin değiştiğini söyleyen bir diğer görüşmeci Nabi Yağcı'dır. Yağcı, örgütlü olduğu yıllarda ve şimdi kendisinin Marksist gelenekten gelen bir komünist olduğunu ifade etmektedir. Komünizm ile kastettiği düşüncenin ne olduğunu sorduğumda ise bir tanımlama yapmanın yanlış olduğunu ve bunu geçmişte yapılan bir hata olarak gördüğünü dile getirmektedir. Yağcı'ya göre komünizmin tanımı kişiye göre değişken olamaz. Bu yüzden komünizm için bir tarif verilecekse "gelecekte özgür insanlar tarafından kurulması arzulanan düşünce ve program" olduğu söylenebilir. Yağcı'nın, komünizmi tercih etme nedeni, kapitalizme karşı çıkmasıdır. Komünist kavramı yerine kendi ideolojik tercihi için sosyalist tanımlamasına yer vermeme nedenini, sosyalizmin çok farklı/geniş düşünceleri içerisinde barındırması olarak açıklamaktadır:

- Bugün sosyal demokratlar da kendini sosyalist olarak tanımlayabiliyor, özgürlüğü savunanlar da sosyalistim diyor. Ben bunların üzerinde komünist kavramını kendime daha yakın buluyorum. Ayrıca Sovyetler çöktükten sonra komünizmin kavram olarak itici bir yönü oldu. Bu durum benim kendim için komünist deme nedenlerimden bir diğeridir (Yağcı, 78).

3.4.3 Sosyal Hayattaki Değerler Değişimi

Bu bölümde değerlerin sosyo-kültürel alanla olan ilişkisini bulgulardan yola çıkarak açıkladım. Toplumun standartları, yapısı, kurumları, rolleri, süreçleri ve olanaklılığı üzerinden siyasi tercihlerin ve algının değiştiğini, görüşmecilerin geçmişe ve bugüne dair yaptıkları kıyaslamalar doğrultusunda açıklık getirdim.

Veriler geçmişten günümüze kültürel, ekonomik, politik, ideolojik, etnik, dini vb. etmenlere dair değişimlerin ve toplum yapısındaki gelişme ve ilerlemelerin gerek değerlerde gerekse ideolojilerde bir dönüşümü kaçınılmaz kıldığı sonucunu verdi.

1. Kol emeği ile kafa emeği arasındaki çelişki giderildiği zaman kapitalizmin kendi iç çelişkilerinin biteceğini düşünerek hareket ettik. Yanıldık.

Hüseyin Ergün *Bilişim Çağında Sol* adlı eserinde kol gücüyle çalışan işçi sınıfındaki yaşanan değişime vurgu yapmaktadır. Ergün'e göre politik hareketlerin ve devrimin esas gücü olarak görülen, sürekli çoğalan ve üretim sürecindeki etkisi sarsılmaz sanılan işçi sınıfı değişmiş ve sayısında düşme yaşanmıştır. Çünkü ücretli-üretken kol gücünün yerini daha zor ikame edilebilir ve nitelikli emek olan kafa emeği almıştır (Ergün, 2004, s. 45-46, 104). Görüşmecilerden Ali, emekte var olan bu değişimi geçmişte eşitlemek adına Çin'deki profesörlerin zorla tarlaya gönderilişini örnek vermektedir:

- Biz kol emeğiyle kafa emeğini eşitlemek için profesörlerin altı ay okulda altı ay tarlada çalışmasını istedik ve bunu yaptırarak. Bilim yapan adam altı ay tarlada çapa kazdı. Hâlbuki bu sürdürülebilir nitelikte değildi. Zaten tüm direnişlerimize rağmen emek ve üretim tarihsel olarak bitti (Ali, 73).

Ali, toplumsal sorunlara dair çözümü, daima kuramın içinde aradıkları için böyle bir harekette bulunulduğunu ve bugünden bakıldığında bu eylemin yanlış olduğunu söylemektedir. "Biz emeğin ortadan kalkmasını istemediğimiz için böyle bir çözüm bulmuştuk. Ama tarih bizlere birinin diğerini yok ederek çelişkinin aşıldığını gösterdi" diyerek değişimin kaçınılmazlığına vurgu yapmaktadır (Ali, 73). Fakat Hüseyin Ergün, buradaki değişimle emeğin mücadele gücünün azalmadığını aksine bilgi sayesinde nesnel olarak güçlenmesinin söz konusu olduğunu dile getirmektedir (Ergün, 2004, s. 104).

2. Köy ve kent arasındaki dengesizlik ortadan kaldırıldığında her ikisinin eşitleneceğine dair düşünce hatalıydı.

Ali'nin ifadesiyle köylere sosyal, ekonomik ve alt yapı olanakları götürüldüğünde kent-köy karşıtlığının ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Bu yüzden köy, yeniden yaratılmak istenmiştir. Fakat söz konusu karşıtlığın, köyü modernize ederek giderilebilecek bir şey olmadığı tarihsel süreç içerisinde görülmüştür. Köylerin geliştirilmesine ve refah getirmek için çabalanmasına rağmen metropollere akışın önü alınamamıştır. Örneğin metropol şehri olan

İstanbul'un, insanların gözünde çekim merkezi konumunda bulunması değişmemiştir ve şehir, insanları gözünde diğer yerlerle eşitlenmemiştir. Bugün dahi köylerin birçoğunda tüm imkânlar (evlerin kalitesi, elektrik, su vb.) var olduğu halde hiç kimse köylerde kalmak istememekte, kente gitmektedir. Zira kadınlar kentte yaşamayı, çocuklarını kentte yetiştirmeyi tercih etmektedir (Ali, 73).

3. Sanatta benimsenen pozitivist, avangart tutum hatalıydı. Bu düşünceye inandığımız için öncü, bilinçli, sürükleyici, olağanüstü donanımlı bireyleri nesne haline getirerek toplumu etkileyebileceğimize inandık. Fakat toplumun kodlarının değişmesinde sosyal ve kültürel devrimin gerekli olduğunu öğrendik (Ali, 73).

Konuya dair Nabi Yağcı'nın eserinde aktardığı cümleler özet niteliğindedir: “Biz dün halkı kurtarmaktan söz etmiştik. Ama bu çok büyük bir hadsizlikmiş. Halkı kurtarmaya çalışmak yerine halk için bir şeyler yapmak gerekirdi” (Yağcı, 2021., s. 37). Görüşmecilerden Ali de, sosyal yapıdaki değişimin öncü birey yaratmaktan geçtiği konusunda yanıldıklarını söylemektedir. Bu düşüncesini “Bizler bir özneyi, olağanüstü kahraman olarak nesneleştirip toplumu etkileyebileceğimizi, kitlenin farkındalığına olanak sağlayacağımızı düşündük” cümlesiyle ifade etmektedir:

- Örgütlü mücadele döneminde önder birinin çıkarak halkı bilinçlendireceğine, örgütleyeceğine inandık. Kusursuz bir kişi aradık ve hatta yaratmak istedik. Bu yüzden sürekli Maksim Gorki'nin *Ana* adlı eserini anlattık, tiyatrodaki sahneledik. Bunu yaparken kendimizi olağanüstü kahraman, özne konumunda yücelttiğimizi, kitleyi ise nesne konumuna indirgediğimizi fark etmedik. Yani bizler farkında dahi olmadan seçkincilik, elitistlik yapmıştık (Ali, 73).

Ali'ye göre zorlamayla, insanları kalıba dökerek hiçbir şey değişmemiştir ve değişmeyecektir. Değişim için içsel dinamizm gereklidir. Örneğin insanlara ilkokuldan beri Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersi okutulmasına rağmen çoğu kişi Atatürkçü partiye oy vermemektedir. 12 yıl İngilizce dersi alındığı halde ülkede İngilizce seviyesi çok düşüktür. Ya da Sovyetler Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* eserini zorla okutmasına rağmen istenen insan yaratıl/a/mamıştır. Bu yüzden bazı şeyler zorlamayla olmamıştır ve olmayacaktır (Ali, 73).

Bazı görüşmeciler, kitlenin öncüye ihtiyacı olduğunu düşünerek hareket etmenin, halkla bütünleşme noktasında yanlış bir tutum olduğunu dile

getirmektedir. Görüşmecilerden Gizem, bu durumu solculuğun yanlış algılanması olarak değerlendirmektedir. Gizem'e göre halkla bütünleşmek ve kitleleri örgütlemek için bizzat kitlelerin içerisinde yer almak şarttır. Onların yaşadığı semtlerde yaşamak, onlarla birlikte yoğrulmak ve yaşam şartlarına uygun davranarak birlikte örgütlenmek önemlidir. Fakat sol, birlikte hareket etme kültürü yaratamamış ve bu durum solun başarısızlığıyla sonuçlanmıştır (Gizem, 67).

Görüşmecilerden Alaidin Taş, solun toplum ile bütünleşememesinde halkın içinde yer almamasının önemli bir etkisi olduğunu düşünenler arasındadır. Hatta bu konuya dair düşüncesini, İKD Genel Başkanı seçim sürecinde başından geçen bir olayı anlatarak örneklendirmektedir. Taş'ın belirttiğine göre İKD Genel Başkanı aday olarak gösterilen Beria Önger'in seçimi kazanması için oldukça kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. O tarihe kadar Türkiye'de yapılan seçimlerde İstanbul'da sandığa 5000 tane sandık görevlisi koyan ve yoğun güvenlik önlemleri alan başka bir parti olmamıştır. Önger'in seçileceğine kesin gözüyle bakıldığı için ikinci bir aday çıkarmaya gerek görülmemiştir. Fakat Önger, seçimi kaybetmiştir. Taş, halkın kendilerine güvenmediği için sonucun böyle olacağına dair öngörüsünü, seçimden önce komitede paylaştığında, sorun yaşadığını şöyle anlatmıştır:

- Seçime kısa bir süre kaldığında ben komitede bir konuşma yaparak halkın oy vermeyeceğini, bunu bizzat kendilerinin dile getirdiğini söyledim. Kahvehanelere, sokaklara, mahallelere gittiğimizde insanlar bizi can kulağıyla dinliyordu. Ama oradan çıktıktan sonra 'bunlar da ne dedi şimdi? Yine hikâye anlattılar' diyorlardı. Ben dışarıdan bakan bir göz olarak insanların nabzını görüyordum. Bu durumu söylediğimde kabul etmediler. Çünkü gücümüzü abartıyorduk, kazanacağımıza kesin gözüyle bakıyor, inanıyorduk. Komiteye göre herkes Beria Önger'i destekliyordu. Seçim yapıldı ve ertesi gün sonuçlar açıklanacaktı. O akşam hep birlikte yemeğe gittik. Yemekte dayanamadım ve Beria Önger'in kazanamayacağını tekrar dile getirdim. Tabaklar, bardaklar havada uçtu. Kadınlar üzerime yürüdü ve beni yemekten kovdular. Bütün hayatı bu insanlarla geçen ben, o gün komiteye bir daha giremedim. Ertesi gün oldu ve sonuçlar açıklandı. 500.000 üyesi olan bir parti olarak senatör çıkarmamız için sadece 70.000 oy almamız gerekiyordu. Ama tüm bağımsız adayların (Beria Önger de dâhildi) aldığı toplam oy sayısı 30.000'i geçmiyordu. Hâlbuki İstanbul'da sandığa 5.000 görevli koymuştuk. Sadece bu görevliler eşleriyle birlikte

oyunu Beria Önger için kullansa 10.000 oy yapardı. Ayrıca İGD'nin o zamanlar resmi üye sayısı 35.000'di ve biz yanımızda yüz binler var diyorduk. Kadınlar, memurlar, vb. bir senatörü çok rahatlıkla çıkarabilirdik. Sonuçta sadece bizim aldığımız oy İstanbul'da 23.000'i geçmedi ve biz kaybettik (Taş, 69).

4. Solun birbirine karşı olan tahammülsüzlüğü, sol içi çatışmaların sürekli yaşanmasına neden olmuştur.

Görüşmeciler, sol içi fraksiyonlar arasında yaşanan çatışmalardan en çok kendilerinin, sol siyasetin ve toplumun zararlı çıktığı düşüncesinde birleşmektedir. “Tarihi bir bütün olarak görmek yerine sol örgütlemelerin birbirlerini suçlayarak hareket etmesi, Türkiye'nin bugün maruz kaldığı durumun nedenidir” ifadesi, görüşmecilerin konuya dair düşüncesini özetler niteliktedir. Solun birbirine karşı olan tahammülsüzlüğü sonucunda, kimi örgütlenmeler orta yolcu, emperyalist olarak tanımlanırken bir başka sol fraksiyon döne, revizyonist yakıştırmasına uygun görülebilmektedir. Devrimci Yol'un Merkez Komite üyesi olan Uyan, *Kardeşim Hepsi Hikâye* kitabında kendi örgütlenmesinin, diğer sol fraksiyonlara dair bakış açısının nasıl olduğuna yer vermektedir. Uyan'ın sözlerine göre, Devrimci Yol örgütlenmesinin bakış açısıyla TİP, Behice Boran revizyonistti. Çünkü Halk Savaşı'na, silahlı mücadeleye karşı çıkıyorlardı. Oysaki Devrimci Yol, devrimin silahlı mücadele olmaksızın sadece seçim, grev ve gösterilerle olacağına inanmıyordu (Uyan, 2015, s. 70). Benzer şekilde SSCB'ye revizyonist denme nedeni iktidarı elinde tutanların bürokratik yapıda yer almasıydı ve toplumun iktidarı söz konusu değildi. Devlet, devasa bir aygıt olarak toplumu kontrol ederken toplum sisteme yabancıydı (Uyan, 2015, s. 318). Haliyle SSCB çizgisini benimseyen TKP, o yıllarda “sol içinde devrimin en büyük engeli” olarak görülüyordu. “İleri demokrasi” tezini ve “kapitalist olmayan yoldan kalkınma stratejisini” savunuyor olmaları Devrimci Yol'un gözünde güdümlü, revizyonist ve uzlaşmacı olarak tanımlanmalarına neden oluyordu. Bu yüzden Devrimci Yol, TKP'nin ideolojik-politik olarak etkisizleştirilmesini savunuyordu (Uyan, 2015, s. 115-116). Bunun yanı sıra sol içi çatışmaların nedeni sadece ideolojik-politik düşüncelerden de kaynaklanmıyordu. Aynı kavramlar bile solun kendi içinde tartışma konusu olabiliyordu. Denge, evrim/devrim iç içeliği, silahlı propaganda, Askeri Savaş Stratejisi gibi kavramlar ortak gibi görünse de her çevre için farklı

anlam ifade ediyordu. En can yakıcı olan da bu sol içi çatışmalardı (Uyan, 2015, s. 116-117).

Görüşmecilerden Selim, Dev-Genç içerisinde örgütlü olduğu yıllarda illegal örgütlenmeyi savunduğu için TİP'i eleştirip farklı tanımlar üzerinden partililere hakaret etmelerini, bugün sola verilen zarar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca geçmişteki bu düşüncesinin bugün "TİP en iyi hareketmiş" diyerek değiştiğini dile getirmektedir. Selim'e göre sol örgütlenmelerin diğer fraksiyonlara karşı tahammülsüzlüğü başarısızlığın nedenidir:

- TİP'i darmadağın eden ve değersizleştiren Mahirler ve Dev-Genç'tir. TİP'in kongresini basıp altmış yaşın üzerindeki Sadun Aren ve Behice Boran'ı dövdüler. Hâlbuki bu isimler, o dönemin Türkiye koşullarında gerçek anlamda ekonomiyi, halkı en iyi bilen ve çözümleyen insanlarmış. Fakat biz, bu insanlara "siz burjuvazinin yedek lastiğisiniz, oportonüstsınız, devrimi engelliyorsunuz" diyerek yanlış yaptık. Bu tavır illegalitenin getirdiği bir şeydir. Bize getirilen her bilgiyi gerçek/doğru sayıyorduk. Fakat bugünden baktığımda geçmişte dahi illegalliğin yapılmayacak tek hareket olduğunu gördüm (Selim, 72).

Devrimci Yol örgütlenmesinden olan Murat ise TKP'nin illegal bir örgütlenme olmasına rağmen birbirleriyle çatışmalarındaki nedeni, mücadele tarzındaki farklılıkla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Bu fark, kendi dışındaki örgütlenmelerin oportünist veya revizyonist olarak tanımlanmasındaki nedeni oluşturmaktadır:

- TKP bizim gözümüzde revizyonistti. İlegal bir yapılanma olmasına rağmen yaptığı faaliyetler, bu faaliyetleri yürütme biçimi, çalışma tarzı, örgütlenme anlayışı vb. seçim endeksli bir mücadeleyi içeriyordu. Bunu da burjuva zeminde var olan sendikalar, partiler, kurumlar üzerinden demokratik talep ve biçimlerle yürütüyordu. Meşru, fiili, militan bir tarza yanaşmıyorlardı. Bizim açımızdan devrim yapacak partiyi tanımlayan tek özellik onun illegal olması değildir. Mücadele anlayışının ve çalışma tarzının karakter olarak fiili, meşru ve militan bir tarzda olup olmamasıdır. Bütünüyle demokratik alanda kalmak isteyip silahlı mücadeleyi reddeden bir illegal yapılanmayı revizyonist olarak tanımlıyorduk. Zaten illegallik, Türkiye'de komünist partisi yasal olmadığı içindi. Oportünist kavramını ise daha çok sol reformist hareketler için kullanıyorduk. Dili keskin ama

mücadele tarzları daha yumuşak, esnek olan yapılanmalara oportünistsiniz diyorduk. Fakat tanımlarımızın dönem dönem değişikliğe uğradığı da olurdu. Bazen Kurtuluş Hareketini de oportünist ilan ederdik (Murat, 66).

Görüşmecilerden Nedim, sol fraksiyonlar arasında meydana gelen bu çatışmaların temelinde farklı mücadele yöntemleri ya da örgütlenme şekline öte, örnek alınan sosyalist blokların etkili olduğunu dile getirmektedir. Daha somut bir ifadeyle Türkiye’deki siyasi hareketler, dünyadaki sosyalist blokların şekillenmesine göre tezlerini (mücadele, devrim vb.) geliştirmekte; Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao gibi isimler idol olarak benimsenmektedir. Örneğin Halkın Birliği, Halkın Yolu gibi örgütlenmeler, Sovyetlerin Afganistan’ı işgal etmesini protesto ederken diğer sol fraksiyonların bu duruma herhangi bir tepki göstermemesinin nedeni burada aranmalıdır (Nedim, 66).

Sol içi çatışmaların meydana gelmesindeki etmenlere farklı bir bakış açısı getiren görüşmecilerden bir diğeri Veysel’dir. Veysel’e göre (70) sol içinde yaşanan çatışmalar, ideolojik ayrışmalar ve çelişkilerin nedeni siyasi örgütlenmelerin her birinin “en doğru” Marksist-Leninist örgütlenme olarak kendini kabul etmesi ve ideolojik bakımdan farklı yöntemlerle/tekniklerle devrimi yapacağını ileri sürerek ortaya çıkmasıdır. Benzer düşünceye sahip olan görüşmecilerden biri olan Rıza, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- Solun başarısızlığının nedeni bütünleşememesiydi. Çok fazla ideolojik-politik grup vardı. Bir kısmı “önce şehirde örgütlenmeliyiz” derken bazıları halk ayaklanmasıyla başarının mümkün olacağını söyledi. Kimisi “biz önce dağa çıkarız, oradan başlarız, ardından şehirlere geliriz” derken diğeri fabrikalarda genel grevlerle örgütlenmeyi savundu. Ama sonuçta baktığın zaman devrim bir bütündü. Fabrikadaki işçi, şehir merkezindeki halk, dağdaki insan, tarladaki çoban, öğrenci, bilim adamı, sanatçı hepsi başarı için emek harcadı. Yapmadıkları tek bir şey vardı: ortak bir mücadele hattı yaratmak (Rıza, 58).

Sonuç olarak görüşmecilerden Veysel, solun yığınsal bir hareket yaratamayışındaki ve ittifak oluşturamayışındaki sonucun yine kendisine zarar verdiğini dile getirmektedir. Zira ayrışmanın/dağınıklığın beraberinde getirdiği kaos, solun sadece bölünmesine değil bölünen grupların birbirlerini öldürmesiyle dahi sonuçlanmıştır (Veysel, 70). Görüşmecilerden Alaidin Taş, solun kendi iç çatışmalarında 125 kişinin öldüğünü söylemektedir ve bu durumun anlaşılabilir

olmadığını şöyle açıklamaktadır: “Faşistlerin, devletin, militan güçlerin saldırıları ve bunların sonucunda yaşanan kayıplar anlaşılabilir. Fakat sol içi çatışmalarda bu derece ağır bir bedel ödememizi bugün dahi anlamış değilim.” (Taş, 69). Altınöz’e göre yaşanan çatışmalar solun çalışma alanını daraltmış ve sol örgütlenmelerin itibar kaybetmesine neden olmuştur. Zira nesnel koşullar var olmasına rağmen solun bölünmüşlüğünden kaynaklı öznel koşulların uygun olmaması nedeniyle devrim yapılamamış ve sosyalizm yaratılamamıştır (Altınöz, 2022, s. 13-16).

Süleyman Karakaş’a göre her bir sol örgütlenmenin “burnundan kıl aldırmayacak” düzeyde dile, üsluba ve eylemlere sahip oluşu ve her birinin bütünü temsil edecek yetkinlikte kendisini görmesi, zaten parçalı olan yığının bölünmesini kaçınılmaz kılmıştır. Fakat soldaki bu bölünme, hiçbir zaman ideolojik farklılıktan kaynaklı nedenlerle olmamıştır. Bölünmenin asıl nedeni ego tatminidir. Bölünme için belli bir kılıf uydurulup karşı taraf döneke ya da hain ilan edilmektedir. Dolayısıyla sol, bütün enerjisini birbiriyle rekabet ederken tüketmiş, elinin altındaki birçok olanağı/imkanı yitirmiştir (Karakaş, 2012, s. 37-38, 71, 138). Karakaş ile benzer düşünceleri paylaşan görüşmecilerden Ali’ye göre söz konusu parçalanmışlık, solun kolektif çalışma düzeyinde olmadığının göstergesidir. Sol, birleşmek için oturan masadan daha çok bölünmüş olarak kalkmaktadır. Her ayrılığa bir kılıf uydurulmaktadır (Ali, 73). Söz konusu ayrılık, Ahmet Kardam ve Alaiddin Taş’a göre, solun 12 Eylül 1980 darbesiyle dağılmasındaki birincil nedendir (Kardam-77, Taş-69). Kardam ve Taş gibi görüşmecilerden biri olan Emin de darbenin meydana gelmesinde solun etkili olduğunu düşünenlerdendir. Emin’e göre eğer sol kendi zaafılarını bir kenara bırakabilseydi ve toplumsal dinamikleri doğru okuma noktasında irade göstererek bütünleşebilseydi 12 Eylül 1980 darbesine cesaret edilemezdi. Edilse bile ağır yenilgi alınmadan darbe önlenebilirdi (Emin, 63).

Görüşmecilere göre sol fraksiyonlar arasındaki çatışmalar, 12 Eylül 1980 darbesine kadar sadece dışarıda değil cezaevinde de devam etmiştir.⁴⁷ Görüşmeciler; 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde cezaevindeyken farklı sol örgütlenmelerin ideolojik olarak ortaklaşmanın ötesinde, ortaklaşa yaşam kurma konusunda dahi zorluklar yaşadığını dile getirmektedir. Çetin (69) “biz 1980

⁴⁷ Bu ifadeden 1980 sonrası sol içi çatışmaların bittiği anlaşılmamalıdır. Cezaevindeki var olan koşullar altında kısmen sol çatışma kırılmıştır, denebilir.

öncesinde kitaptaki virgüllere takıldık. O öyle değildir, böyledir, diye tartıştık. Hâlbuki konu virgüller değildi” diyerek durumu betimlemektedir.

Solun, ideolojik farklılıktan dolayı farklı örgütlenme mensubu olan bireylerin birbirini dışlamasına dair bir örneği Altınöz, kitabında anlatmaktadır. Altınöz’ün cezaevindeki koğuş arkadaşlarından Yaşar’ın bizzat yaşadığı bu olay, solun kendi içindeki farklılığa tahammülsüzlüğünün en somut örneği olabilir. Altınöz’ün ifadesiyle Diyarbakır cezaevinden Mersin hapishanesine getirilen Yaşar, koğuştaki siyasi suçluların takındığı tavrı benimsemiş, onların direnişine destek vermiştir. Gardiyanların talimatları karşısında koğuştaki siyasi mahkûmların yaptığını yaparak onların yanında yer almıştır. Hatta bu yüzden koğuşa yeni geldiği için en fazla dayak yiyen de kendisi olmuştur. Fakat koğuşa yemek geldiğinde direnişlerine destek verdiği bu siyasi mahkûmlar, yemeği, Yaşar ile birlikte yemeyeceklerini söylemiştir. Yaşar bunun nedenini sorduğunda ise "Biz sosyal emperyalistlerle, sosyal faşistlerle yemek yemeyiz" şeklinde bir cevap almıştır. Yaşar, direnişlerine destek verdiği, birlikte şiddet gördüğü bu siyasi mahkûmlarla birlikte yemek yiyemediğini söylemiştir (Altınöz, 2022, s. 96).

Cezaevindeki komünler arasındaki ayrışma, ortak yaşam kültürünü geliştirebilmek açısından 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında kısmen de olsa değişime uğramış, ilişkiler iyileşmiştir. Bir başka ifadeyle 12 Eylül 1980, sol fraksiyonlar için sekterlikten uzlaşmacılığa evrilen bir süreci beraberinde getirmiştir. Görüşmecilerden Leman (70), bu durumu “Faşizm sizi zindanlarda birleştirir” sözünün doğru çıkması olarak yorumlamaktadır. Osman (78) ise sol fraksiyonlar arasındaki çatışmaları “aramızdaki kavganın kırılması için illa ki bizi hapse mi tıkmaları gerekiyordu, bu diyalogu daha önce kursaydık, ortak hareket edebilseydik 12 Eylül 1980 darbesi olmazdı” diyerek ifade etmektedir. Fakat ortaklaşa gelişen bu ilişkiler cezaevi süreci ile sınırlı kalmıştır. Zira Yağcı eserinde, cezaevinden çıktıktan sonra ayrışmanın, kavganın ve çatışmanın devam etmesine engel olunamadığının (Yağcı, 2021, s. 106) altını çizmektedir. Görüşmecilerden Rıza (58) ise bu durumu “geçmişten ders almayı dahi beceremedik” diyerek özetlemektedir.

Sol içindeki örgütsel ve ideolojik farklılıklardan kaynaklı çatışmaların yanı sıra aynı sol fraksiyonun kendi içinde dahi çatışma yaşaması karşılaşılan bir durumdur. Bu durumun “bölgeler arası güç gösterilerinden (el ense çekmelerden)”

kaynaklandığını dile getiren Alaiddin Taş'ın İzmir TARİŞ direnişine dair anlattığı örnek oldukça açıklayıcıdır:

- İzmir'de TARİŞ direnişinde şöyle bir nida yükseldi: “Devrimci durum oluştu. Devrime ramak kaldı. Alana inin, çatışmalara hazırız. Barikatlar var. Hava da devrim kokuyor.” Yollar kesilmiş, çatışmalar başlamış, fabrikalar yakılmış, otobüsler devrilmiş. İstanbul'da ise tam aksine hava oldukça güneşliydi. İnsanların bir kısmı denizde, kimi eğlence, kimi yürüyüş yapıyordu. Yani İzmir'in kendi içinde yarattığı devrimci durumdan, İstanbul'daki hiç kimse haberdar değildi. İzmir Bölge Sekreteri beni arayıp “devrim için sizler neler yaptınız/yapıyorsunuz, durumunuz nedir?” diye sorduğunda olayı öğrendim. Biz o esnada akşam için bir eğlence organize etmiştik ve hazırlıklarını yapıyorduk. Bölge Sekreteri bunu öğrenince bana sesini yükselterek “biz burada/İzmir'de devrimi başlatmışken siz orada gece mi organize ediyorsunuz? Biz bütün İzmir'i yaktık, İzmir bizim elimizde, sizde durmayın” dedi. İzmir bizim elimizde diyordu fakat İzmir'de içeri alınmayan tek bir solcu dahi kalmamıştı (Taş, 69).

5. Türkiye solunda 12 Eylül 1980 öncesindeki solun hâkimiyeti, 1980 sonrası mahkûmiyete dönüşmektedir. Fakat söz konusu mahkûmiyet, gündelik hayatın her alanında kendini göstermektedir. Görüşmeciler bu durumu gerek kamu kurumlarındaki görünürlükleri gerekse cezaevindeki uygulamalar üzerinden 1980 öncesini ve sonrasını kıyaslayarak aktarmaktadır.

1980 Öncesi Türkiye Solu

12 Eylül 1980 öncesinde ve sonrasında cezaevinde maruz kalınan muamelelerin farklılaştığını, çalışma bulgularıyla örneklendirmek mümkündür. Görüşmecilerden Nedim, 1980 öncesi cezaevi için “eğitim yuvası⁴⁸” tanımını

⁴⁸ Görüşmecilerden Veysel 1980 sonrası cezaevi sürecini *eğitimin devamı* olarak tanımlamaktadır. Böyle bir tanım yapmasındaki gerekçeyi şöyle dile getirmektedir: “Cezaevinde maruz kaldığımız işkenceler, aşağılanmalarla burjuvazinin (devleti kastetmektedir) gerçek yüzünü daha iyi gördük, bizzat deneyimledik.” Veysel, burjuvanın/devletin her sınıfa ve siyasi görüşe göre farklı bakış açısına sahip olduğunu ve bu durumun işkenceyi dahi farklılaştırdığını söylemektedir: “Cezaevinde yatmak ile neyin kastedildiği önemlidir. Mesela Silivri'deki olaylarda cezaevinde yatanlar bir nevi beş yıldızlı otelde dinlendirildi. Özgürlüğünden alıkonulmak ayrı, işkence görerek cezaevinde kalmak ayrı meseledir. Biri misafir edilirken diğeri esir statüsünde tutulur” (Veysel, 70). Görüşmecilerden Murat ise cezaevlerinde eğitim çalışmaları (politik eğitim ya da İngilizce kursu vermek gibi) yapabilmenin sivil cezaevi ile askeri cezaevi bakımından farklılığına

yapmaktadır. Cezaevinde okuma programlarının yapıldığını, her gün düzenli olacak biçimde belli saat aralığının kitap okuma saati olarak planlandığını, eğitim kursları açıldığını (İngilizce kursu vb.), yazma yeteneği olanların kitap yazma çalışması yaptığını dile getirmektedir:

- Kitaplar, cezaevindeki herkesin en iyi dostuydu. Kurslarımız olurdu. İngilizce bilen biri İngilizce kursu açardı. Hiç İngilizce bilmeyen çoğu yoldaşımız cezaevinde İngilizce öğrendi. Kendini geliştirip İngilizce yayın okuyabilecek düzeye gelenler dahi oldu. Ayrıca teorik okumalar üzerinden siyasi yönden eğitim çalışmaları da yapardık. Marx, Lenin, Engels okur, hep birlikte tartışırdık. Tiyatro oynardık. Yani içeride 24 saat bize yetmezdi, hiç boş vaktimiz olmazdı (Nedim, 66).

Bulgulara göre 12 Eylül 1980 öncesinde cezaevinin yanı sıra sol örgütlenmeler, liselerden fabrikalara kadar birçok yerde söz sahibidir. Devlet egemenliği olmasına rağmen sol, nicelik olarak ülkede etkili bir güce karşılık gelmekteydi. Solun örgütsel gücünün varlığı, solculara, gündelik yaşam içerisinde özgür bir hareket alanı açmaktadır. Fatih, fabrika üzerinden bu duruma açıklık getiren görüşmecilerden biridir. 1977'nin sonunda askerliğini bitirip memlekete dönmüş ve bir fabrikada elektrikçi olarak işe başlamış olan Fatih'in dediğine göre fabrikanın kontrolü solcuların elindedir. Çalıştığı fabrikada çoğunlukla Devrimci Yol düşüncesi hâkimdir. Fatih de bu düşüncüyü benimseyerek Devrimci Yol içinde mücadeleye başlamıştır. Teorik okumalardan ziyade silahlı mücadele içerisinde aktif konumlanmanın kendisini daha mutlu ettiğini söyleyerek, her alanda (okullarda, fabrikalarda vb.) örgütlenme çalışması içerisinde yer almıştır. Söz konusu örgütlenme çalışmaları, iş için fabrikaya gitmesini engellese de herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır. Bu durumun nasıl olduğunu şöyle anlatmaktadır:

- 1980 öncesi fabrikadan yüz kızsartıcı suç dışında (hırsızlık vb.) işçi çıkaramazlardı. Ayrıca fabrika bizim sayılırdı. Dışarıda silahlı mücadele veren örgütlü yapımız okullardan fabrikalara kadar hâkim konumdaydı. Haliyle işe gitmesek bile sorun olmazdı. Kartım orada asılıydı, gitmediğim zamanlar, arkadaşlarımı benim kartımı da okutmaları için haberdar

değirmektedir. Murat'ın belirttiğine göre sivil cezaevleri bu tür seçeneklere imkân tanırken Askeri Cezaevi'nde yoğun şiddet ve baskılar nedeniyle sohbet etmek dahi mümkün olmamaktadır.

ediyordum. Fabrikaya girmiş görünüyordum ama aslında yoktum (Fatih, 65).

Elde edilen verilere göre solun niceliksel gücü sayesinde cezaevindeki devrimciler ziyaret edilmek istendiğinde, içeriye giriş-çıkışların oldukça kolay olduğu tespit edilmiştir. Hatta ziyarete gelenler, cezaevindeki siyasi mahkûmlarla bir araya gelip rahatlıkla sohbet edebilmekte, kitap alış-verişinde bulunabilmektedir. 1980 öncesi cezaevleri arasında Niğde ili özel bir öneme sahiptir. Çünkü Niğde Cezaevi'nde, Türkiye devrimci hareketinin neredeyse bütün lider kadrosu kalmıştır. Bu durum diğer illerden insanların, derneklerin, gençlik teşkilatlarının açık görüşlerde teorik tartışma yapmak için Niğde cezaevine yoğun ziyaretlerde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır. Görüşmecilerden Rafet, o yıllarda cezaevinde kalan siyasi suçluların çok güçlü isimler olduğunu şöyle ifade etmektedir:

- Niğde cezaevinde kalan siyasi mahkûmlar arasında, bir telefonuyla Adalet Bakanını, helikopterle, Niğde'ye getirebilecek düzeyde insanlar vardı. Tabi bu durum 12 Eylül 1980 darbesiyle sona erdi (Rafet, 64).

1980 öncesinde solcuların cezaevlerinde dahi ağırlığının olmasının ve gardiyanların işkence yapmaktan çekinmesinin nedeni, Altınöz'ün ifadesiyle, işkencecilerin dışarıda örgütler tarafından cezalandırılmasıydı. Altınöz, cezaevinde işkence yapanların, dışarıda devrimci hareket tarafından cezalandırıldığını ve hatta işkenceci polislerin, gardiyanların öldürüldüğünü eserinde dile getirmektedir (Altınöz, 2022, s. 63). Bu durum işkenceyi tamamen ortadan kaldırmasa da azaltmakta, hapishane idaresinin üzerinde bir baskı hissetmesine neden olmaktadır (Çetin, 69). Fakat 12 Eylül 1980 darbesiyle tüm durumlar tersine dönmüştür. Devrimci tutsakların haklarının ihlali, ideolojik siyasi yaptırımlar, günlük yaşama dair dayatmalar had safhaya ulaşmıştır (Altınöz, 2022, s. 14).

1980 Sonrası Türkiye Solu

Görüşmecilerden Fatih'in ifadesiyle solun Türkiye'deki gücü 12 Eylül 1980 sonrası tam tersi istikamette değişime uğramıştır. Sol, güçlü iken zayıf konuma gelmiş, tüm dengeler alt-üst olmuştur. Fabrikada çalışan solcular tazminatsız işten çıkarılmış, birçok solcu yurtdışına çıkmak zorunda kalmış, hayat şartlarında zorluk yaşamıştır (Fatih, 65). Bunun yanı sıra cezaevinin koşullarında da değişim kaçınılmaz hal almıştır. Özkan'ın belirttiğine göre 12 Eylül 1980 darbesi öncesi koğuşlarda elektrikli ocak bulunmakta, kitaplar siyasi içeriğine bakılmaksızın

serbestçe koğuşlara getirilebilmekte, gün boyu havalandırma açık olmakta ve koğuşlar arası gidiş gelişler yapılabilmektedir. Fakat darbe ile birlikte bu olanaklar kısıtlanmış ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Şiddet, işkence, hücrelere atılma hat safhaya çıkmıştır. Yüksek sesle sayım vermediği için dahi fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalanlar olmuştur (Özkan, 2011, s. 243). Mamak'ta erkek mahkûmların saçları, sakalları, bıyıkları kesilmiş ve fiziksel açıdan tek tipleştirilmeye çalışılmıştır (Kaya, 2011, s. 297-298). Siyasi mahkûmlar için sahte mahkemeler kurulup idam provası yaptırılmıştır (Altınöz, 2022, s. 218).

Görüşmecilerden Uğur, askeri cezaevine getirilen siyasi suçlulardan biri olarak her gün işkence gördüklerini, sabah saat altıda kalkıp (kalkmayanlara ayrıca işkence yapılıyordu) zorla spor yaptıklarını, asker gibi yaşamaya mahkûm edildiklerini anlatmıştır. Mahkemeye çıkacakları zaman tek tip elbise giymeleri için zorlandıklarını dile getirmiştir. Uğur'un anlattığına göre kendisi tüm baskıya rağmen duruşma günü mahkemeye tek tip elbise giymeyerek gittiği için savcılar/hâkimler tarafından ifadesi dahi alınmadan cezaevine geri gönderilmiştir. Ayrıca, mahkûmların askerler tarafından toplumdan dışlanmaları adına televizyonda terörist olarak teşhir edildiklerini ifade etmiştir (Uğur, 61).

Bu baskıların yanı sıra Altınöz'ün ifadesiyle siyasi mahkûmlar tarafından gönderilen mektuplar, içinde şifre olduğu gerekçesiyle suç sayılmış ve şiddetin bahanesi haline getirilmiştir. Bu durumun ardından mektup yasağı getirilmiş ve böylelikle dış dünyaya açılan kapı da kapanmıştır (Altınöz, 2022, s. 59-70). Görüşmecilerden Uğur, aynı örgüt davasından yargılandığı ve ayrı cezaevlerinde olduğu kız kardeşine yazdığı mektubun, kendisine uygulanan şiddetin gerekçesi olarak kullanıldığını anlatmıştır. Uğur'un anlattığına göre, kız kardeşinin mektubunda kendisine hal hatır sorması üzerine "...tatil yapıyoruz. Sabah altıda kalkıp spor yapıyoruz. Köpeğin önüne koydukları bir çorba var. Onu getiriyorlar, askerlik yaptırıyorlar. Akşam saat dokuz olunca zorla yatırıyorlar" diye bir cevap yazmıştır. Bu mektubu alan emniyet subayı koğuşa gelip Uğur'a dışarı çıkmasını söylemiş ve çıkınca koğuşun kapısını kilitlemiştir. Uğur'a "demek burayı beğenmiyorsun. Ben seni tatile göndereceğim" diyerek şiddet uygulamış ve 15 gün boyunca tek kişilik hücreye atmıştır (Uğur, 61).

Tüm bunlara ek olarak 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte cezaevinde sol sosyalist içeriği olan tüm kitaplar toplanmış ve içeriye alınması yasaklanmıştır (Altınöz, 2022, s. 74). Görüşmecilerden Nedim'in ifadesiyle darbe sonrası

cezaevlerindeki tek eğitim, 128 sayfalık Kenan Evren'in ön sözünü yazdığı *Atatürk İlke ve İnkılâpları* kitabıdır. Siyasi suçluların her biri bu kitaptan sorumludur ve kitabı, noktasından virgülüne ezberlemek zorundadır. Bunun yanı sıra her gün Andımız'ın ve İstiklal Marşı'nın okutulması, hapishanenin siyasi mahkûmlar üzerinde uyguladığı baskılar arasındadır (Nedim, 66). Hatta zorunlu hale getirilen İstiklal Marşı'nı okumayanlar coplanmıştır (Özkan, 2011, s. 243). Dahası görüşmecilerden Uğur, askeri cezaevinde iken askerlerin kendilerine "her şey vatan için" ve "en büyük asker" diye slogan atmalarını zorunlu kıldıklarını, söylemeyenlerin işkenceden geçirildiğini dile getirmiştir (Uğur, 61)⁴⁹. Ayrıca Altınöz, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında cezaevlerindeki gardiyanların ve diğer kadroların sola düşman olan kesimden seçilerek yeniden oluşturulduğunu söylemektedir. Görevinde "başarı" gösterenlere ise polis kadrosuna geçebilme olanağı sunulmaktadır (Altınöz, 2022, s. 78). Altınöz'e göre bu olanak, cezaevlerindeki şiddeti daha da arttırmıştır. Altınöz kitabında, maruz kaldıkları bir olayı anlatarak konuyu örneklendirmektedir. Bulunduğu cezaevinde lavabolar koğuştan olmadığı, koridorda bulunduğu için tuvalet ihtiyacı olan bir mahkûmun ihtiyacını karşılayabilmesi için koğuştan çıkması gerekmektedir. Fakat göreve yeni başlayan gardiyanlar akşam saat dokuzdan sonra koğuştan çıkmayı yasaklamıştır. Tuvalet ihtiyacı olanlar, saat dokuzdan sonra koğuştan çıkmak istediğinde, gardiyanlar bu durumu "emirleri itaatsizlik" olarak görmekte ve işkenceyi hat safhaya çıkarmaktadır. Altınöz bu süreç içerisinde gardiyanların "bana niye ters baktın" bahanesiyle bile siyasi mahkûmlara işkence yaptıklarını dile getirmektedir (Altınöz, 2022, s. 88).

Görüşmecilerden Hakan, itirafçı olmayan ya da hiçbir bilgi vermeyen siyasi mahkûmların, polis/asker şiddetine daha fazla maruz kaldığına, hatta öldürülenlerin çok fazla olduğuna değinmektedir. Siyasi bir mahkûma, suçunu itiraf ettiren polislere/askerlere vaat edilen ödüller, bu duruma fırsat yaratmaktadır. Hakan, Devrimci Yolcu olduğunu reddedip halkevinden olduğunda ısrar edince mahkeme

⁴⁹ Altınöz; bu yaptırımların (zorunlu spor, zorunlu dersler, İstiklal Marşı'nın zorla okutturulması, erkeklerin saç ve bıyıklarının tek tip kesilmesi vb.) altında yatan nedenin, en kalabalık siyasi örgütlenme olan Devrimci Yol'un kendi içinde fiili ayrışma yaşamasıyla daha da arttığını yazmıştır. Bu ayrışma ve beraberinde gelen kavgalar, siyasi tutsaklar açısından olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Zira sayısal açıdan güçlü olan örgütlenmenin bir nevi saf dışı kalması, Devrimci Yolcuların hücrelere atılmasını ve diğer siyasi mahkûmlar üzerindeki şiddetin artışı beraberinde getirmiştir (Altınöz, 2022, s. 100-104).

tarafından hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Bu karar sonucunda kendisiyle birlikte 11 kişiyi cezaevine geri götürecek olan araç, yolun yarısında Hakan'ı indirmiştir. Hakan, kendisiyle birlikte araçtan inen polisler tarafından ormanlık bir alana götürmüştü ve anlattığına göre Devrimci Yolcu olduğunu itiraf etmesi için polisin türlü oyunlarına maruz kalmıştır:

- Polis beni araçtan indirip bir ormanlık alana götürdü. Aynı araçta olduğumuz diğer 10 siyasi mahkûmu, cezaevine geri gönderdiler. Gözlerim açıldı, hava karanlıktı. Beni ilk gözaltına alan komiser “seni bırakıyoruz, hadi git” deyince “gitmem, ben tutukluyum” dedim. Bunun ardından gitmem için ittirdiler, kulağımın dibinden ateş ettiler. O yıllarda kulak dibinden ateş etmek modaydı. Buradaki amaçları beni korkutarak ağzımdan laf almaktı. Konuşmayınca “seni serbest bırakıyoruz” diyerek benim hızla yanlarından ayrılacağımı umdular ve böylelikle beni vurduklarında “kaçıyordu” diyebileceklerdi. Ayrıca o dönem terörist yakalayan veya terörist olduğunu itiraf ettiren polislerle devlet ikramiye veriyordu. Bunlar da ödülün peşindeydi. Sonuçta “ben gitmem, tutukluyum” dediğim için beni cezaevine geri getirmek zorunda kaldılar (Hakan, 65).

Gardijanların ya da askerlerin şiddetine maruz kalanlar sadece cezaevindeki mahkûmlar değildi. Zira 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında, cezaevine giriş-çıkışlara katı ve keyfi uygulamalar getirilmekte ve akrabasını görmek için gelen ziyaretçilerin dayaktan nasibini aldığı öğrenilmektedir. Görüşmecilerden Leyla, eşini 15 dakika görebilmek için 15 saat bekle/til/diğini ya da beş dakika için 15 cop yediği zamanlar olduğunu söylemektedir. Leyla, eşini ziyaret etmek için görüş günü cezaevine gittiğinde başından geçen bir olayı anlatmaktadır:

- 1985 yılından sonra eşimi yaşadığımız yerden farklı bir ildeki cezaevine gönderdiler. Görüşe gittiğimde “ziyaret yok” dediler. Ama içeriden sesler geliyordu ve siyasi mahkûmların direnişe geçtikleri belliydi. İçeridekilerin direnişine destek vermek adına bizlerde dışarıda görüşe gelen insanlar olarak örgütlendik. Bunun için özel bir çabaya gerek kalmıyordu. Zira kendiliğinden bir örgütlülük ortaya çıkıyordu. Sonuçta herkes görüş günü için farklı illerden geliyordu. Mahkûmları ziyarete gelenler olarak aynı otellerde kalıyorduk. Artık birbirimizi tanıyor, dayanışma içerisinde

bulunabiliyorduk. Bizler de içerideki direnişe katkı sunmak için dışarıda örgütlenince gözaltına alındık, coplar yedik (Leyla, 62).

Cezaevinde de keyfi uygulamaların olduğu görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir. Görüşmecilerden Serkan'ın aktardığı örnek, kayda değerdir:

- İç İşleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş'in iki oğlu (Utkan Güneş ve Kutlan Güneş) ve eski Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın oğlu Yusuf Işık ile aynı koğuştaydık. Bu insanlar yurtdışında diplomatik ortamlarda yaşamıştı. Çok naziktiler. Özellikle Yusuf Işık her şeye teşekkür ederdi. Dayak yedikten sonra elini çekerken dahi jandarmaya “teşekkür ederim” derdi. Bizde “teşekkür edip durma” diyerek kendisine kızardık. Bakanların oğulları, eski teğmenler, üsteğmenler her zaman bizden daha çok dayak verdi. Çünkü üst rütbeliyi dövmek askerin hoşuna giderdi. “Ben eski bakanın oğlunu dövdüm, üsteğmeni dövdüm” diyerek memleketlerine gittiklerinde hava atacak konuları olurdu. Bunun yanı sıra Profesör Sadun Aren'de dayaktan nasibini alanlar arasındaydı. Asker elindeki bir kitabı açar ve Sadun Aren'e ‘laiklik nedir?’ diye sorar. Tanımın kitaptaki şekilde ve sıralamayla olmasını ister. Kitapta laiklik için “devlet işleri ile din işlerinin birbirinden ayrılmasıdır” yazıyorsa bu düzlemde cevap vermesi beklenir. Sadun Aren “devlet işleri ile din işleri” yerine “din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır” dediği için dayak yer. Asker kitaba bakıp “burada böyle yazmıyor, yanlış söyledin” diyerek Sadun Aren'i dövmüştü. İlkokula gitmeyen asker, profesöre kelimelerin yerini değiştirdiği gerekçesiyle cop atardı. Koğuşun en yaşlı kişisi Sadun Aren'di, kendisi bir profesördü ve bu yüzden onu dövmekten ayrı bir zevk alırlardı (Serkan, 66).

12 Eylül 1980 ve sonrasında cezaevine giren görüşmecilerin neredeyse tamamı, o yıllarda kurulan DAL'dan bahsetmektedir. Cezaevinden önce DAL'a getirilen görüşmeciler/bireyler, insanlık dışı işkencelere maruz kaldıklarını söylemektedir. Meral Bekâr, 20 gün kaldığı DAL'da gözleri bağlı bir şekilde işkence gördüğünü yazmıştır (Bekâr, 2011, s. 57). Bu işkence ve şiddetler cezaevi sonrasında mahkûmların hayatlarında birçok hasara neden olmuştur. Uzun süreli ağır işkencelerde beline aldığı darbelerle felç kalanlar, Filistin askısında kolu kırılanlar, güneşe neredeyse hiç çıkamadığı için kemik erimesi sorunuyla karşılaşanlar, vücuduna verilen elektrik sonucunda oluşan yanıklar, akciğerlerinde

hasar oluřanlar⁵⁰, tecavüze ve cinsel tacize uğrayanlar ve hatta ölenlerin olduğu görüşmelerde elde edilen bulgular arasındadır.

1981 yılının Haziran ayında Mamak cezaevinde olan kadın siyasi mahkûmlardan Bekâr, *Kaktüsler Susuz da Yaşar* başlıklı kitaptaki bölümünde, işkence gördüklerine dair verilen dilekçelerin dikkate alınmadığını, işkencecilere dava açılmadığını ve yapılanların göz ardı edildiğini anlatmaktadır. Ayrıca Bekâr'ın ifadesiyle 12 Eylül 1980 darbesinin savcılar ve hâkimleri de işkencecilerle aynı safta yer almaktadır. İşkence davası için görülen bir duruşmada hâkimin işkencecileri savunmak adına "çay-kahve ikram edecek değillerdi herhalde" dediğini belirtmektedir. Bir başka duruşmanın hâkiminin siyasi mahkûmları kastederek "şükredin ki sizi yargılıyoruz. İran'daki gibi vinçleri asıp idam etmiyoruz" dediğini aktarmaktadır (Bekâr, 2011, s. 57-58). Bu durum hakkında Uyan, cezaevleri ağzına kadar dolmuş olmasına rağmen sol örgütlenme davalarının aylarca açılmadığını kitabında yazmıştır. Bazen bir okulun bazen de bir caminin işkence ve gözaltı merkezi haline dönüştüğünden bahsetmiştir. Pervin, tüm bu baskıların ve şiddetin nedenini şöyle açıklamaktadır:

- "Statükonun değışme ihtimalini kendi imtiyazlı sınıfları için bir tehdit olarak algılayanlar, değışimin temsilcisi olarak gördükleri bizleri onurumuzdan etmek, kişiliksizleştirmek için şiddeti kullanıyordu (Pervin, 2011, s. 240).

Ancak şiddetten kurtuluşun bir yolu vardır: Pişmanlık Yasasından faydalanmak. 1985-1986'larda çıkan Pişmanlık Yasası, görüşmecilerden Fatih'in ifadesiyle, bu yasadan faydalanmayı kabul eden siyasi mahkûmların cezasının üçte bire düşmesi anlamına gelmektedir. Fatih'e göre bu durum siyasi mahkûmların itirafçı olmasına dair bir beklentidir. Mahkûmların çoğu dik bir duruş sergilese de içlerinden itirafçılar da çıkmıştır (Fatih, 65). Uyan bu duruma dair sonucu "pişman olduğunu söyleyenler, örgüt arkadaşları hakkında bilgi verenler yani devletle işbirliği yapanlar, devletin şefkatini görüyordu" diyerek özetlemektedir (Uyan, 2015, s. 254). Uyan'ın sözlerine göre itirafçı olan siyasi mahkûmlar, işkenceci

⁵⁰ Görüşmecilerden Serkan, kış ayında emniyette 36 gün boyunca anadan doğma bir şekilde her gün yaklaşık 10 kez üzerine soğuk su döktüklerini, hücrede elektrik verip falakaya yatırdıklarını ve soğuk betonda yatmak zorunda bıraktıklarını söylemektedir. Serkan, cezaevindeyken maruz kaldığı bu işkence ve eziyetlerin sonucunda bugün akciğerlerinin üçte birinin kuruluk nedeniyle çalışmadığını dile getirmektedir (Serkan, 66).

polislerle birlikte arkadaşlarının sorgularına katılmakta ve birçok devrimcinin yakalanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca itirafçı olanlar, yakalanan devrimcilerin en ağır cezayı almaları için mahkemelerde “en samimi” ifadeleri vermektedir. Bu ifadeler yüzünden idam edilenler dahi vardır (Uyan, 2015, s. 429-430). Ayrıca Uyan, itirafçıların verdiği ifadeler nedeniyle emniyet tarafından Devrimci Yol örgütü ve şemasının öğrenildiğini yazmıştır. Kendisi, tüm bu bilgilerin polis tarafından uydurulduğunu söyleyerek hakkındaki suçlamaları reddetmiş, bir örgüt değil dergiye yazı yazan birkaç kişiden ibaret olduklarını dile getirmiştir (Uyan, 2015, s. 255-256).

Tüm uygulanan şiddet türlerinin yanı sıra 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında cezaevindeki özel uygulamalardan bir diğeri, sağ gruplarla devrimcileri birbirlerine zarar vermeleri için aynı koşullara koymalarıdır. Bu durum karıştır-barıştır politikasının bir sonucudur. Fakat Uyan, kaldığı koşutta sağ gruplarla büyük bir çatışma yaşadıklarını ve arkadaşlarından birinin başından ağır yaralanması sonucunda cezaevi yönetiminin koşulları ayırdığını söylemiştir.

Son olarak 12 Eylül 1980 darbesi sonrası artan fiziksel ve psikolojik şiddet ve baskılar, “eğitim yuvası” olarak tanımlanan cezaevine dair tanımda da değişikliği beraberinde getirmiştir. Özellikle Mamak Askeri Cezaevinde kalan bir siyasi mahkûm, her bahanenin dayak gerekçesi olarak kullanılması sonucunda kitap okuma, tartışma gibi eğitime dair eylemlerin mecburen rafa kalktığını ve birinci önceliğin hayatta kalma çabası olduğunu ifade etmektedir:

- Cezaevinin sürekli uyguladığı çeşitli şiddet yöntemleri, bizleri başka herhangi bir şey düşünmememiz yönünde oyalama taktiğidir. Mesela lavaboya gidişimiz bile izne tabiydi. Görüş gününde gelen ziyaretçiye çıkmak ve üç dakika görüşmek için çeşitli barikatlardan tekme tokatla geçirilirdik. Böyle bir atmosfer içerisinde politik üretim yapmak imkânsızdı. Zaten her şey yasaktı. Bir limon alabilmek için 21 gün açlık grevine gittiğimizi hatırlıyorum (Emin, 63).

6. Farklı etnik kökenden olan bireyler devlet tarafından ötekileştirilip devlet şiddetine maruz kalırken sol örgütlenme içerisinde farklılıkların kabulü söz konusudur.

Arap-Alevi kökenli Altınöz, babasının anadilinden dolayı ağır işkenceye uğradığını, okulda Arapça konuştuğunda (Türkçe bilmediği için) cezalandırıldığını, iş hayatında ise sürekli dışlandığını kitabında yazmıştır. Özellikle 1977 yılından

itibaren ırkçı saldırıların genişlediğinden bahsetmiştir. Örneğin su ve bakkal ihtiyacını giderebilmek için yakın köylere giden köylüler, Arap-Alevi oldukları için saldırılara maruz kalmıştır (Altınöz, 2022, s. 44-48, 106). Tüm bu ötekileştirilme ve dışlanmışlık, Altınöz'ün ilk eyleme katılışındaki nedeni oluşturmuştur. Altınöz, liseye giderken "Din ve Ahlak" ders kitabında işçileri ve Alevileri aşağılayan bölüm olduğu için liseli gençler olarak yapılan protestoda yer almıştır. Kendisi hem bir işçi ailesinin çocuğu hem okul harçlığını çıkarmak için çalışmak zorunda olan bir işçi hem de Alevi olarak ötekileştirildiğini düşünmektedir (Altınöz, 2022, s. 49-50).

Etnik kökenden dolayı maruz kalınan ayrışma ve şiddet, cezaevinde de yoğun olarak yaşanmaktadır. Garbis Altınoğlu isimli bir Ermeni devrimcinin diğer mahkûmlardan daha fazla işkence görmesi ve savcının ona karşı olan kinini "Ermenioğlu Ermeni" diyerek kusması bu durumu örneklendirmektedir (Altınöz, 2022, s. 105). Altınöz, cezaevindeyken anadili olan Arapça'dan dolayı bizzat maruz kaldığı bir olayı anlatmaktadır. Bir gün annesi cezaevine ziyaretine gelmiştir. Fakat anne, hiç Türkçe bilmemekte ve bu yüzden oğluyla Arapça konuşmaktadır. Gardiyan her cümlede Altınöz'ü uyarmakta, Türkçe dışında konuşmanın yasak olduğunu söyleyerek anne-oğulun konuşmasına izin vermemektedir (Altınöz, 2022, s. 106-107). Bu durum sosyal medyada çokça yazılan "Kamber Ateş Nasılsın" (Cumhuriyet, 2022) hikâyesini akla getirmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra tutuklu olan oğlu Kamber Ateş'i cezaevinde ziyaret etmek isteyen anne, Türkçe bilmemektedir. Fakat Kürtçe konuşmanın da yasak olduğunu bildiğinden Türkçe tek bir cümle ezberlemiş ve oğluna, görüş esnasında sadece bu cümle ile seslenebilmiştir: "Kamber Ateş, nasılsın?" Görüşmecilerden Ali ise etnik kökene ve dile karşı olan tahammülsüzlüğü ve ayrıma dair düşüncesini Osmanlı'dan günümüze Kürtler üzerinden kıyaslayarak açıklamaktadır:

- Osmanlı çok uluslu bir imparatorluktu. O dönemde bir devlet memuru ya da bürokrat Arapça, Farsça ve birkaç Batı dilini bilirdi. Yerel dilleri de iyi konuşurdu (Kürtçe vs.). Yani ortalama bir Osmanlı aydını yedi-sekiz dilde konuşabilirdi. Fakat Cumhuriyet dönemi aydınının çoğu bir tanesini dahi zor konuşuyor. Yerel bir dil olan Kürtçeyi yasaklıyor, konuşturmuyor. Bu, değişen bir değere örnektir. Kendi dilini, kültürünü geliştirmek, konuşmak isteyen insanların farklılıklara karşı özgürlük talebi karşılık bulmuyor (Ali, 73).

Çalışma kapsamında Arap-Alevi olan görüşmecilerden neredeyse tamamının, sola eğilim göstermelerinde etnik kökenlerinin etkili olduğu görülmüştür. “Solculuğu ilk nasıl deneyimlediniz?” sorusuna görüşmecilerden Alaiddin Taş, “Aleviler olarak rejim tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemiz, azınlık psikolojisiyle her zaman baskı altında kalmamız solcu olmam da etkili oldu” diyerek durumu açıklamıştır. Ayrıca lise döneminde Arapça konuştuğu için cezalandırıldığından bahsetmiştir. “Türkçe konuşamıyorum diye dayak yedim, disiplin cezası ve para cezası aldım. O dönemler her Arapça kelime için iki buçuk lira ödüyorduk” (Taş, 69). Bunun yanı sıra etnik köken, evlilikler için de engel teşkil etmektedir. Örneğin Sünni kökenli görüşmecilerden olan Uğur (61), Alevi kökenli sevdiği kızın ailesinin onayı olmadığı için evlenemediğini söylemiştir.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Yasemin’de Arap Alevi kökenlidir. Yasemin’in anlattıklarına göre anneannesi hiç Türkçe bilmemektedir. Yasemin, okula gittiğinde Arapça konuştuğu için öğretmeni tarafından cezalandırılınca evde Arapça konuşan anneannesine sinirlenmiştir. Bu durum karşısında anneannesinin göğsüne vurarak “Arapça konuşma, Türkçe konuş, ne biçim konuşuyorsun” diyerek tepkisini göstermiştir. Fakat bu tavrından dolayı bugün çok utandığını, farkında olmadan baskıların kendisini insan hakkı ihlali yapmaya zorladığını ifade etmiştir (Yasemin, 54).

Görüşme bulgularından hareket edildiğinde, devletin aksine sol örgütlenmeler kendi içerisinde etnik, dini, mezhepsel ayrımları dikkate almamakta, önemsememekte ve hatta insanlara kökenine dair sorular sormaya gerek duymamaktadır. Yapılan ikili mülakat sonucunda elde edilen bu bulgu, görüşmecilerden Osman tarafından solun farklılıklara kucak açması olarak tanımlanmaktadır. Osman, solun örgütlenmesinde farklı sosyal sınıfların etkili olduğunu dile getirmektedir. Osman’ın ifadesiyle örneğin TİKKO’cuların çoğunluğunu Kürt Alevi gençler oluştururken TKP içerisinde her mezhep ve etnik kökenden insan yer almaktadır: Kürt, Alevi, Sunni-Arap, Sünni, Türk vb. Benzer durum Devrimci Yol içinde geçerlidir ve farklılıklar iç içedir (Osman, 78).

7. Karşı cinsle olan ilişkilerde her zaman mesafeliydik.

Burada görüşmecilerin “bacı, kardeş” kavramı üzerinde getirdiği açıklamalara ve örgütsel mücadeleye engel olma ihtimalinden dolayı evliliklerin özel bir durum gerektirmedikçe onaylanmadığına dair ikili görüşme bulgularına değindim. Mücadeleye duyulan bağlılık, birçoğunun özel hayatı ikincil planda

görmesine neden olmuştur. Görüşmecilerden Alaidin Taş (69), “çoğumuzun aşkları hiç başlamadı, çoğumuzun ise yarım kaldı. Bizlerin hayatında siyaset ağır bastı” derken Malik Yavaş, “kendimizi o kadar çok devrimci mücadeleye adamıştık ki birçoğumuzun kız arkadaşı, sevgilisi bile olmadı” ifadesiyle durumu özetlemektedir (Kanat, 2016). Görüşmecilerden Emin ise kadın yoldaşlarını, bacı kavramı üzerinden tanımladıklarını şu sözleriyle ifade etmektedir: “Yaşlarımız aynı olmasına rağmen kız arkadaşlarımızla aynı yatakta uyuduğumuz olurdu. Ama aklımıza en ufak kötülük gelmezdi. Çünkü onlar bizim bacımızdı” (Emin, 63). Bu durum devrimcilerin; aşktan, sevgiden anlamadığı için "bacı edebiyatı" yaptıklarına dair ağır eleştiriye maruz kalmalarının da nedenidir (Uyan, 2015, s. 272). Fakat işin aslının, farklı olduğu görüşmeciler tarafından aktarılmaktadır. Görüşmecilerden Bekir, kadınların karşı cinsten öte bacı olarak görülmesinin nedeninin örgütlü mücadeleye verilen öncelikten ve bireylerin örgütün katı kuralları içinde disipline edilmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Konuya dair yaşadığı bir olay şöyledir:

- Üniversitede sekiz-on kişilik arkadaş grubumuzun yarısı kadındı. Ama hepsi bizim yoldaşımız hatta bacımızdı. Onlara hiç karşı cins gözüyle bakmadık. Okulun bitmesine yakın bir zamanda biri yanıma gelip kendisine ilgim olup olmadığını sordu. Böyle bir niyetimin olmadığını “*biz devrimle evliyiz*” diyerek açıklamıştım (Bekir, 72).

Görüşmecilerden Alaidin Taş, kadın yoldaşlarının kendilerine karşı ilgi duymalarında, mücadele içerisinde aktif olarak konumlanmalarının etkili olduğunu dile getirmektedir. Taş’a göre öğrencilik yıllarında siyasi mücadele içerisinde örgütlenen gençlerin eylemlerde (afişleme, yazılama, bildiri dağıtma vb.) ön plana çıkması, kavga etmesi, devrimci ahlaka sahip olması ve cesur görünüşleri kadın yoldaşlarının kendilerine karşı sempati duymasına neden olmaktadır. Fakat Taş, devrimci ahlaka göre “o bizim yoldaşımız, bacımız, kardeşimiz, asla yan gözle bakılmaz” dendiği için geri planda kalmayı tercih ettiklerini söylemektedir. Taş, geçmişteki bu düşünce yapısını bugün “saçma olan kurallarımızdan biriymiş” diyerek yorumlamaktadır:

- İnsanlar duygularını yaşamalıydı. Genç insan sever, âşık olur, birlikte çıkar, oturur konuşur. Ama yapılanma/örgüt/hareket asla olmaz derdi, kesinlikle izin vermezdi. Bu yüzden duygusal yakınlık duyulan birine hislerin açılmaması sıkça karşılaşılan bir durumdu. Ancak evleneceksen

bir ilişkiye izin verilirdi. Ama evlenmemiz de istenmezdi. Çünkü evlenildiği takdirde çoluk çocuk olacak, aile kurulacak ve kişi, istenildiği gibi yönlendirilemeyecekti. “Evlenme yoldaş, evlilik de nereden çıktı” denirdi. Sevdığımız insanlara sevdiğimizi dahi söylemedik. Birçok ilişki böylelikle başlayamadan yok olup gitti (Taş, 69).

Görüşmecilerin belirttiğine göre örgütlü mücadele içerisinde evliliğin ya da gönül bağının onaylanmaması ve destek görmemesinin iki nedeni vardır. Birincisi evlenildiği takdirde kişinin örgütlü mücadelesinin sekteye uğrayacağına düşünülmesidir. Bir diğeri çocukların ve kadının devlet tarafından bir tehdit unsuru haline getirilebileceğine dair yaşanan tecrübelerdir. Görüşmecilerden Hakan’ın konuya dair verdiği somut örnekler oldukça açıklayıcı niteliktedir:

- Devrimci mücadele içerisinde evlilikler dezavantaj olarak görülüyordu. Evli olan arkadaşların yaşadığı sıkıntılara şahit oluyorduk. Emniyet’teki sorgularda özellikle çocuklar polis için birer koz olarak kullanılırdı. İki yaşında acıktığı için ağlayan bir çocuğun ağzına polis tarafından zorla simit verildiğini ve çocuğun nefes alamayacak hale getirildiğini biliyorduk. Baba, çocuk ile mücadele arasında bırakılıyordu. Kadını, kocasının gözü önünde soyup tecavüz edeceklerini söylüyorlardı. Bir sürü terbiyesizlik yapılıyordu. Hatta tecavüze uğrayan kadın arkadaşlarımız da vardı. Bu insanlara yapmadıkları cinsel istismar kalmadı. Bunlar düşünülünce evlilik dezavantajdı. Fakat “evlenmek yasak” diyen abilerimizin, ablalarımızın evli olduklarını da gördük (Hakan, 65).

Görüşmecilerden Metin; Suriye, Filistin ve Lübnan’daki kamplarda siyasi eğitim vermek için bulunduğu sırada eşinin de yanında olduğunu fakat hiç kimse tarafından evli olduklarının bilinmediğini açıklamaktadır:

- Eşim kamptaki tek kadındı. Yapının anası gibiydi. Yemeğimizi, temizliğimizi yapan, hepimizin yoldaşydı. Zira kamptaki erkeklerin hepsi bekârdı. Bizim evli olduğumuzu Genel Sekreterimiz dâhil kimse bilmiyordu. Bunu kamptaki arkadaşlarımıza açıklasaydık sorun olur muydu, bilmiyorum. Ama benden başka kimse evli olmadığı için arkadaşların yaşayacakları duyguları olumsuz etkilemek istemedik. Hepsi mücadele gereği eşten, yardan, sevgiliden çok uzaktı. Yaşama dair birçok şeye kapılarını kapatmışlardı. Bu insanların içinde aile hayatı yaşamak

doğru değildi ve biz eşimle birlikte bu hassasiyeti göstermemiz gerektiğini düşündük (Metin, 65).

Burada şu soru akla gelebilir. Örgütlü mücadelenin tüm karşı çıkışlarına rağmen evlenen ya da gönül bağı kuranlar, nasıl bir durum ile karşı karşıya kalmaktadır? Örgütlenmelerin evliliğe, gönül bağına ya da flörte dair tutuculuğu, bireylerin/üyelerin yapılanmalar tarafından uyarılmasına, dışlanmasına ve hatta atılmasına neden olabilmektedir. Görüşmecilerden Bekir, bu konuya dair bizzat şahit olduğu ve uygulamak zorunda kaldığı bir olayı anlatmaktadır:

- İzmir'deyken flört eden iki genç vardı. Ege Üniversitesi'nde okuyorlardı. Kızın parti içerisindeki ikinci ya da üçüncü flörtüydü. O sırada ben TSİP'in X kentinde Merkez İlçe Başkanıydım ve gençlerin her ikisiyle konuşmamı ve ayrılmaya ikna etmemi istediler. "Kızı partiden atalım, çocuğu da uyaralım" dediler. "Niye atacağız, flört etmesinde ne mahsur var? Her ikisi de örgütlenme içerisinde canla başla çalışıyor, hem bunu onlara siz neden söylemiyorsunuz" diye sordum. Verdikleri cevapla, büyükşehirlielerin, bizlere/köylü çocuklarına karşı önyargılı bakış açılarını da görmüş oldum. "Biz İzmirliyiz, söyleyemeyiz" dediler. Köylü olduğumuz için her şeyde bizi araç olarak kullandılar. Hâlbuki bizim niyetimiz de eğitimimiz de onlardan daha iyiydi. Tüm ısrarlar sonucunda kızla ve oğlanla konuşup her ikisini de uyardım. Bizler mitinglerle, eylemlerle, ajitasyon dolu duvarlarımızla o kadar mutluyduk ki başka türlü bir mutluluğu kendimize de dava arkadaşlarımıza da fazla görüyorduk. Başkası mutluluğunu paylaştığında da onu ahlaksızlıkla suçluyorduk. Hâlbuki kendi yaptığımızın ahlaksızlık olduğunun farkında değildik. Demokratik olmayı geçtim, insan bile olamamıştık (Bekir, 72).

Örgütlenme tarafından birlikteliği onaylanmadığı için uyarıya maruz kalan ve ötekileştirilen bireylerin ideolojik bir kılıf bularak başka bir sol fraksiyon içerisinde yer almaya başladığı da elde edilen bulgular arasındadır. Son olarak bu alt başlık altında değinilmesi gereken noktalardan biri devrimci evliliğidir. Devrimci evliliği (devrim nikâhı) örgütsel mücadele içerisinde bir görev niteliğindedir. Özellikle hücre evine ihtiyaç duyulduğunda örgüt tarafından uygun görülen iki kişinin evlendirilmesiyle sonuçlanır. Birbirine karşı duygusal bağı olmayan ve mücadeleye duydukları bağlılık sebebiyle bu görevi kabul eden bireylerin evlilik kararı, örgüt tarafından alınmaktadır. Tutulan ev (hücre evi amacı

taşımaktadır) komite çalışmaları için kullanılmakta, toplantılar bu evlerde düzenlenmekte ve böylelikle devrimci evliliğinin asli görevi yerine getirilmiş olmaktadır. Devrim evliliği gerçekleştirenlerin iradi olarak hayır deme olanakları varken evliliğe onay vermelerindeki neden; görüşmecilerden Bekir'e göre örgütlenmenin, her şeyin üstünde tutulmasından ileri gelmektedir. Bekir bu durumu "örgüt, her birimiz için Kuran'dan da öteydi. Bizden bir şey isteniyorsa yapmak zorundaydık ve kime ne görev verildiyse itirazsız uyguladık" diyerek ifade etmektedir (Bekir, 72).

8. İdeolojik katılıkları neredeyse her alanda görmek mümkündü. Estetik beğeni, kıyafete dair bazı tercihler, dinlenen klasik müzikler, okunan kimi eserler, tüketilen marka ürünler burjuvaya özgü sayıldığı için reddedilirdi. Bunlara eğilim gösterenler eleştiri oklarına maruz kalırdı.

İlhan, sol eğilimli olan kadınların giyim-kuşama hevesli olmamalarının, makyaj ve estetikle kendilerini ön plana çıkarmaktan kaçınmalarının burjuva karşıtlığından ileri geldiğini yazmıştır. Süslenmek; burjuvayı taklit etmek şeklinde algılandığından, solcu kadınlar tarafından ayıp kabul edilmiştir. Eğer bu tarz bir eğilim içerisine girilecekse de ipin ucu bir şekilde sosyalistliğe dayanmıştır. Mesela ilk üretilen kadın kokusunun adının *Stalin'in Nefesi* sloganında kendini bulması bunun somut göstergesidir (İlhan, 1996, s. 139-140). İlhan, tüm bu açıklamaların ardından solcu bir kadın profili de çizmiştir:

- Üstü başı özensiz, saçı başı bakımsız, ufacık bir dikkatle gayet ilginç ve alımlı bir kadın olabileceği halde, salıvermiş kendini: Var mı yok mu cart cart tartışsın, üst üste sigara içip, inanılmaz aşırılıkta fikirler ileri sürsün! Hem de ne adına, derli toplu bir düzen, özenli bir insanlık, bakımlı bir dünya adına! (İlhan, 1996, s. 140).

İlhan'ın ifadesiyle sol, sadece estetik algıyı değil birçok şeyi burjuva oyunu diyerek yadsımıştır. Klasik Türk müziğini burjuva müziği diyerek reddetmesi, dinlenmesinin yasak olması, dinleyenlerin ise fişlenmesi karşılaşılan bir durumdur (İlhan, 1996, s. 143-144). Örneğin görüşmecilerden Nabi Yağcı'ya, yurtdışında Parti Genel Sekreteri olarak röportaj yapıldığı esnada ne tür müzikten hoşlandığı sorulmuştur. Yağcı, bu soruya "Münir Nurettin Selçuk dinlemeyi severim" diye cevap verdiği için röportaj yayınlandıktan hemen sonra kendi örgütlenmesi de dâhil olmak üzere tüm sol örgütlenmeler tarafından eleştirildiğini dile getirmiştir. Konuya dair Yağcı'nın açıklaması şöyledir:

- Sevdiğim sanatçı olarak Münir Nurettin Selçuk dediğim için “bu nasıl olur, Münir Nurettin Selçuk dinlenir mi, bu müzik nasıl sevilir, o burjuvadır” şeklindeki eleştirilere maruz kaldım. Bana göre 1970’lerde her şey daha fazla ideolojik hale geldi. Sıkılı yumruklar daha çok ön plana çıktı. Sol düşünceler ithal edilmeye başlandı. Dolayısıyla ideolojik katılık sadece müzikte değil, her alanda ön plana çıktı (Yağcı, 78).

Yağcı geçmişteki katı kurallara dair eleştirisini kot pantolon ve haç kolye üzerinden de yapmaktadır. Türkiye’de kot pantolona burjuva işi, dine ise uzak durulması gereken bir şey olarak bakılırken Avrupa’da bu durumun tam tersinin var olduğunu görmüştür. Avrupa’daki komünist parti üyeleri kot pantolon giymekte ve haç kolye takmaktadır. Yağcı bu durum karşısındaki düşüncesini şöyle anlatmaktadır:

- Avrupa’da Komünist Parti üyeleri kot pantolon giyiyordu. Bizlerde giymek istiyorduk. Ama Türkiye’de giyemiyorduk. Çünkü etrafımızdaki burjuvanın ne diyeceğinden korkuyorduk. Kendi içimizde bunu bastırıyorduk. Ama Avrupa’da kot pantolon giyenler rahatladı. Bu rahatlık düşünce bazında fikirlere de yansıdığında dünyayı daha esnek algılamaya, olduğu şekliyle görmeye başladık. İnsan kot pantolon giydiği için neden burjuva olsun? Benzer özgürlük alanı din için de geçerliydi. Mesela Alman Komünist Parti üyesinden birinin boynunda bir haç kolye görebilirdik. Bu haç, anladığımız anlamda parti üyesinin dindar olduğunu göstermezdi. Bir inancı olduğunu gösterirdi. Ama bizde böyle bir şey olamazdı. Çünkü zihniyet çok baskılayıcıydı. Yurtdışına gidenler bunu görüyordu. Örneğin İsveç’e politik göçmen olarak gönderdiğimiz bir üyemiz, oradaki yaşam koşullarını ve rahat ortamı görünce bize mektubunda şunları yazmıştı: “Burada bizim istediklerimiz zaten olmuş. Ben Türkiye’de bunlar için mücadele edip, işkence görüp, hapse atılmamın gereğini anlamıyorum. Ben istifa ediyorum” demişti. Yurtdışına gidenler bu tarz şeylerin olağan olduğunu gördü ve hayata daha geniş perspektiften bakmaya başladı. Tabi bu durum diğerleri tarafından döneke olarak adlandırılmamıza neden oldu (Yağcı, 78).

Görüşmeciler geçmişte dinlenen müziklerin ve estetik beğenin yanı sıra tüketilen sigara ve alkol tercihinde de burjuvaya benzeme ihtimalinin dile

getirildiğini ve bu doğrultuda eleştirilebildiklerini dile getirmiştir. Burjuvayı taklit ettiği söylenerek eleştirilen isimlerden biri Çetin Altan’dır. Altan’ın viski tüketmesi, burjuva özentisi ve halktan uzak olması şeklinde değerlendirilmiştir. 21 Temmuz 1967’de komünizm propagandası yaptığı ve ülke bütünlüğünü tehdit ettiği gerekçesiyle Türkiye İşçi Partisi Milletvekili Altan’a ithafen Adalet Partisi Milletvekillerinden Osman Zeki Efeoğlu, şu cümleleri sarf etmiştir: “Köylünün ve işçinin durumlarını bir elinde viski, bir elinde Salem sigarası bulunan Çetin Altan değil, onların içinden çıkan bizler biliriz.” (Miraç, 2015). Sonuçta ise dokunulmazlığı kaldırılan Altan, sonrasında bu konu hakkında *Viski* adlı bir roman kaleme almıştır (Uskan, 2010).

Çetin Altan üzerinden viskiye dair yapılan yorumlar, içkinin de hiyerarşisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu konuda viski ile rakı üzerinden yapılan kıyas örnek olarak ele alınabilir. Zira rakı, halkın iki yakayı bir araya getiremeyeişinin, efkârın içkisi olarak karşılık bulurken viski marjinal, elit ve sefahat düşkünlüğünün simgesi haline dönüşmüştür. Sonuçta ise viski tüketmek “milletin değerlerine” ve “toplumsal hassasiyetlere” dikkat edilmeyişin işareti olarak sunulmuştur. Bu noktada viskiyle özdeşleştirilen Altan’a, Milli Yol dergisinde de “salon sosyalisti” olarak itham edilmiştir (Bilgici, 2022).

İçkiye dair yapılan ayrışmanın benzeri, sigarada da kendini göstermektedir. Uyan, halktan biri olma göstergesinin tüketim ürünü olan Bafra sigara yerine tercihini burjuvaya özgü olarak tanımlanan filtre sigaradan yana kullananların örgüt tarafından uyarıldığına değinmektedir:

- Filtreli sigara lüks olarak tanımlandığı için Bafra sigara içilirdi. Birkaç kez filtreli sigara yasağı uyguladığımız bile olmuştu. Filtreli sigara içtiğinden şüphelenilen yoldaşlarımızın üzeri sorumlular tarafından aranırdı. Eğer üzerinde filtreli sigara çıkarsa doğrudan el konur ve kişi uyarılırdı. Devrimcilerin çoğu yemek parası bulamayıp ev kirası ödemekte zorluk çekerken filtreli sigara gibi lüks harcamalar hoş görülmezdi (Uyan, 2015, s. 58-59).

9. Devrimci ideal tipi yarattık.

Bu başlık altında Attila İlhan ve Mahmut Memduh Uyan’ın eserlerinden hareketle bir “devrimci ideal tipi” çıkarılmıştır. Ayrıca ikili mülakatlarda elde edilen bulgular da buna olanak sunmuştur. İlhan, devrimcilerin dış görünüşüne ve giyim tercihlerine dair genel bir tablo çizerken “biçimcilik yapımları” üzerinden

eleştirilerde de bulunmaktadır. İlhan'ın belirttiğine göre devrimciler, disiplin sağlamak adına ciddi olmak zorundadır. Hatta bu ciddiyet bürokratik ciddiliğin bile ötesindeki bir katılığa kadar uzanır. Giyim konusunda beyaz gömlek ve kravat gibi bürokratik öğeleri alay konusu yaparlar. Ama kadife pantolon, Amerikan parkası ve postal gibi giysileri üniformalaştırırlar. İyi giyinmenin, saç uzatmanın devrimciyi şeklen halktan soyutladığını düşünürler. Halka yaklaşmak adına bakımsız ve dağınık olmayı tercih ederler. Biraz bakımlı olan kişileri de mimlemekten çekinmezler. Kadınlar konusunda ise “makyaj yapmamalı, yapıllı saçla gezmeme, kısa etek giymeme” gibi bir algı vardır. Aksi takdirde burjuvayı taklit ettikleri söylenir ve bu durum devrimcilikten ihraç edilmeye kadar gider (İlhan, 1996, s. 144). Görüşmecilerden Gizem, 1980 öncesi örgütlü olduğu yıllarda devrimci kadın hakkında yapılan tanımlamalara dair şunları söylemektedir:

- Devrimci kadınlar çirkin olurlar, makyaj yapmazlar, kabadırlar, duygusuzdurlar, agresiftirler, istikrarsızdırlar, parçalanmış ve problemlili ailelerin çocuklarıdırlar, sevgisizdirler. Bu yüzden onlar devrimci olmayı seçmiştir. Hayatında düzen olan insan devrim yapmayı istemez (Gizem, 67).

Görüşmecilerden Ali toplumun algısını dile getiren Gizem'in söylediklerini ve Attila İlhan'ın düşüncelerini kısmen reddederek kadın-erkek solcunun/devrimcinin profilini çıkarmaktadır:

- Solcu entelektüeldir, çağdaştır, aydındır. Çok okur, tabuları yoktur, gelenekçi değildir. Kültürel etkinliklere katılmak ve bunları organize etmek, modern giyinmek solcuların özellikleri arasındadır. Örneğin 1960'lı yıllarda bizim kadınlarımız diz üstü mini etek giyerdi, modern görünürdü. Modaya ters bakmazdık ama muhalefet şerhimiz vardı. Moda atölyelerinden marka kıyafet giymek bize doğru gelmezdi. Erkekler İspanyol paça pantolon ve parke giyerdi. Gerilla imajı veren kıyafetlere özenirdik (Ali, 73).

10. Geçmişteki ataerkilliğin yerini bugün kadının beyanını birincil gerçek kabul eden örgütlenmeler ve feminist düşünce/ideoloji almıştır.

Bu madde altında geçmişte bilinmeyen bilinse de etkili olmayan feminizmin, günümüz toplumundaki öneminden bahsedilmektedir. Görüşmecilerden Hakan, örgütlü oldukları yıllarda kadın-erkek olarak ortak mücadele söz konusuyken bugün mücadele adı altında kadının haklılığına

bakılmaksızın birincil öncelik verilmesini oldukça eleştirmektedir. Aslında bu eleştiri dahi başlı başına geçmişten gelen ataerkilliğin devamlılığına dair somut bir göstergedir:

- Geçmişte kadın ya da erkek örgütlenmesi diye bir şey yoktu. Ortak mücadele vardı. Hatta kadın yoldaşlarımızla aynı yataklarda yattığımız olurdu. Fakat bugün feminist mücadele adı altında kadın örgütlenmeleri var ve bu örgütlenme yayınladığı manifestoda “kadının beyanı esastır” diyor. Ben bunu kabul etmiyorum. Bu manifestoya göre kadınlara hiçbir soru sormaksızın söyledikleri her sözü esas kabul edeceksin. O zaman bir erkek olarak beni yok sayıyor, benim beyanımı dikkate almıyorsun demektir. Bu doğru değildir. Mesela kadına tokat attığımda beni suçlu bulacaksın. “Çünkü bunu kadının ağzından dinledik” diyeceksin. Hâlbuki bana o tokadı attıran nedeni sormak ve ondan sonra sorgulamak gerekmez mi? (Hakan, 65).

Görüşmecilerden Zafer ismiyle kodlanan görüşmeci Hakan’ın aksine kadın hareketlerinin varlığını olumlu bir etmen olarak yorumlamaktadır. Zafer’e göre kadın örgütlenmeleri sayesinde toplumun kadına dair bakış açısı, geçmişten günümüze olumlu bir konuma gelmiştir. Bu konudaki düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

- Son 20-25 yılda çok aktif ve güçlü kadın var. Eskiden pantolon giyen kadına bile kötü gözle bakılırdı. Kadın hayata hâkim değildi. Arabayla trafiğe çıktığında erkekler sıkıştırırdı. Oldukça güçlü, ne istediğini bilen kadın hareketleri bunun yolunu açıyor (Zafer, 52).

Görüşmecilerden bir diğeri olan Selim, kadına dair tarihsel süreç içerisindeki gelişme ve değişmeyi daha farklı bir perspektifle ele almaktadır. Selim’e göre siyasette çift (karı-koca) olarak aktif konumlanan bireylerin, örgütlü mücadele sonrasında var olan evliliklerinde sorunlar meydana gelmektedir. Selim, bu durumun nedenini kadının ön plana çıkma isteği olarak değerlendirmektedir. Zira kadın, örgütlü mücadele yıllarında kendisini siyasi görev üzerinden tanımlarken mücadele sonrası eş (erkek) üzerinden tanımlamaya başlamaktadır. Selim’in ifadesiyle bu durum eşler arasında inatlaşmaya ve kadının erkek karşısında kendi gücünü kanıtlamak için bir yarış içerisine girmesine neden olmaktadır. Selim, eşiyle evliliğinden boşanma sürecine kadar yaşanan değişimi şöyle aktarmaktadır:

- Ben eski eşimi ilk kez kavgada görmüş, beğenmiştim. İlk karşılaşmamızdı. Sonra evlendik ve standart olan “iyi günde kötü günde” yerine “hapishanede, hastanede” dedik. Cezaevinden çıkıp düzenli bir yaşam sürdürmeye başladıktan sonra aramızda tartışmalar yaşanır hale geldi. Eşim hesaplarımızı ayırmayı istedi ve bana “yemeği sen yap” demeye başladı. 12 yıllık eşim dominant bir hale gelmişti. Çünkü cezaevi sonrası kendi işimi kurmuştum. Dershanelerim vardı. Sürekli öne çıkan bendim. Toplumda ben Selim hocaydım. Eşim ise ‘Selim’in eşi’ olarak tanımlanıyordu. Haliyle kendini ikinci planda kalmış hissetti. Galiba beni dershane de çalışmaya gelen kadın öğretmenlerden de kıskandı. Hepsini birleşince komplekse girdi ve bu durum boşanmamızla sonuçlandı. Şimdiki eşim sıradan bir insandır. Siyasetle hiç alakası yoktur. Benimle birlikte dizi izlemek istiyor. Ben ise siyaset programlarına bakmak istediğimi, iki ayrı televizyon olduğu için ayrı odalarda ikimizin de istediği programları izleyebileceğini söylüyorum. O zaman dizi izlemekten vazgeçiyor ve benim istediğim programı açıp beraber izliyoruz. Centilmenlik yapmıyorum. Haliyle kanımızdaki ataerkillik hala devam ediyor. Zaten böyle bir toplumda ataerkil olmamak mümkün mü? Tabi bu durum irademiz dışında geliyor (Selim, 72).

11. Bugün geçmişe kıyasla toplumdan kopuk bireylerin varlığı ön plandadır. Görüşmeciler söz konusu kopukluğu, geçmişten günümüze eylem kültüründeki değişim ve dönüşüm üzerinden aktarmaktadır.

Görüşmecilerden Veysel, örgütlü mücadele içerisindeyken toplumun refah düzeyine erişmesine öncülük etmek için bireysel çıkarların tamamen yok sayıldığını ve halkın faydasının daima birincil öncelik yapılarak eylemlerde bulunduğunu söylemektedir. Veysel’in sözlerine göre bu mücadele içinde yer alan insanlar şiddeti, işkenceyi ve hatta ölümü hiçe saymış ve yaşadıklarından asla pişmanlık duymamıştır (Veysel, 70). Benzer şekilde Zehra (73) da 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde sol siyasette aktif konumlanırken insanların mücadele etmek, direnmek gibi eylemliliklerinin hat safhada olduğunu söylemiştir. Zehra, kucağındaki bebeğiyle dahi mitinglere katılmış, annesinin “sen anne oldun ama annelik duygusu nedir bilmiyorsun” eleştirisine rağmen tavrından vazgeçmemiştir. Bir başka görüşmeci olan Emin (63), bu mücadelenin cezaevlerinde dahi sürdürüldüğüne değinmiştir. Görüşmecilerden Ahmet Kardam (77) 1 Mayıs

1977’de muazzam bir güç olarak Taksim Meydanı’nda milyonlarca işçi ile yapılan eylemi örnek vermiştir. İzciöglu ise kitabında eylemlerin, işgallerin yoğunlaştığı zamanlarda eylemin kitleselliğinin hat safhaya çıktığından bahsetmiştir (İzciöglu, 2019, s. 29-30).

Bu konuya dair görüşmecilerden Uğur, Osman ve Alaidin Taş 1979 yılı sıkıyönetim döneminde Hatay’da (Maraş ve Çorum’da olduğu gibi) Alevi-Sünni çatışmasıyla bir katliam senaryosu yaratma isteğinin, eylemin kitleselliğiyle engellendiğini anlatmaktadır. Görüşmeciler Antakya’da Alevi-Sünni çatışmasından faydalanarak devletin içindeki paramiliter güçler ve derin devletin unsurları tarafından Alevi mahallelerine büyük bir saldırı düzenlendiğini, Maraş ve Çorum katliamının benzerinin burada yaratılmak istendiğini söylemektedir. Üç ay boyunca gerçekleşen saldırılar karşısında bölgeye jandarma ve polis uğramamaktadır. Fakat halkın ve sol örgütlenmelerin mücadelesi sonucunda bölge bir nevi bu güçlerden kurtarılmaktadır/temizlenmektedir. Uğur’un ifadesiyle, tüm sol örgütlenmeler ve Hatay halkı meydana inip birlikte hareket etmiştir. Böylelikle saldırıyı düzenleyenler Hatay’ın Maraş ya da Çorum olmadığını anlamışlardır. Tabi sonrasında her bir sol örgütlenme bu başarıyı kendine mal etmeye çalışsa da tüm sol gruplar ve halk olarak gösterilen dayanışmanın sonucunda Hatay “kurtarılmış”, istenen senaryo uygulanmamıştır (Uğur-61, Osman-78, Taş-69). Bu ve buna benzer durumlar Kardam’a göre yapılanların/yapılacak olanların toplumsal bir karşılığı olduğunda istenen sonucun alınmasının kolaylaştığının göstergesidir (Kardam, 77).

Örgütlü mücadele içerisinde aktif konumlanırken eylem kültürünün oldukça yoğun olduğunu söyleyen görüşmecilerden bir diğeri Bekir’dir. Bekir, memur olarak çalıştığı bir fabrikada işçilere verilmesi gereken hakların verilmediği için bir eylem organize ettiğini söylemiştir. Yer altında çalışan işçilere sözleşmelerinde yazılmasına rağmen metan gazı zehirlenmesi ihtimalinden dolayı her gün verilmesi gereken yoğurt verilmemekte, mevsimine uygun çizme ve kıyafetler, işveren tarafından temin edilmemektedir. Bu yüzden zehirlenen işçilerin çoğu ölmektedir. İşçinin tek avantajı memurlarla birlikte yemek yiyebiliyor olmasıdır. Bekir dediğine göre, bu durumu işçi-memur haberleşmesi amacıyla kurulmuş olan bir dernek aracılığıyla dile getirmiş ve yaklaşık 10 tane eylem organize etmiştir. Bekir bir memur olmasına rağmen işçilerin haklarını savunmak adına kendi konumunu riske etmesini “eylemsellik bir kültürdür” diyerek açıklamaktadır:

- İşçilerin memur statüsünde sayılmasını ve sözleşmelerinde yer alan havlu, yoğurt, mevsimlik kıyafet vs. gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını eylemlerde konuşmacı olarak dile getirdim. Bir gün başmüdür beni yanına çağırıp insanları benim toplayıp toplamadığımı sordu. Ben ise işçilerin kendi tercihleriyle geldiğini, sadece haklarını istediklerini söyledim. Sözleşmede yazan haklarının verilir verilmeyeceğini sordum. Başmüdür verilmeyeceğini söyleyince dışarı çıktım ve işçilere, “işyerinin tüm camlarını kırın” dedim. Müdür koşarak geldi ve “yapmayın, istediklerinizi vereceğim” dedi. Kıyafetleri depoda tutuyormuş, hepsini getirdiler. Bu sayede sözleşmede yer alan işçilerin tüm haklarını almış olduk (Bekir, 72).

12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte söz konusu mücadele ruhu da değişime uğramaktadır. Görüşmeciler bu konu hakkındaki düşüncelerini bireylerin kendi yaşam standartlarını, toplumsal çıkarların önüne koymaları üzerine temellendirmektedir. Ayrıca toplumun bireyselleştiği, çıkar ilişkilerine dayalı hareket eden ilişkiler ağının ortaya çıktığı, toplumdan beklentisi olmayan kişiliklerin var olduğu düşünülmektedir. Fatih’in açıklaması konuyu somutlaştırmaktadır:

- İnsanlar komşusunun adını dahi bilmiyor. Paylaşım azaldı. Herkes penceresini kapatıyor, kör ve sağır olmayı tercih ediyor. İnsanlar kendi kurduğu düzenini devam ettirmeye çabalıyor. Bireysel yaşıyor ve her şeyden elini eteğini çekmek istiyor. Mesela bu yıl 1 Mayıs 2022, Bayram arifesine ve Pazar gününe denk geldiği için katılımın çok düşük olacağını biliyorum. İnsanları 1 Mayıs’a çağırdığımızda bir kısmı “tatil planı yaptık, gelemem” derken bazıları “işim var” diyerek geçiştiriyor. Bizler hiç böyle bahaneler sunamazdık, utanırdık. 1 Mayıs sesimizi en yüksek çıkarabileceğimiz yerdir. Biz, işçi bayramında işçiyi alanlara getiremiyorsak, birey toplumdan kopmuş demektir (Fatih, 65).

Tüm bunlara ek olarak görüşmecilerden Çetin’e göre, eylem kültüründeki farklılaşmanın nedeni, sol siyasi örgütlenme içerisinde aktif olan bireylerin yanlış tutumlarıdır. Çetin, bu düşüncesini örgütlü olduğu yıllardan günümüze kadar olan süreçte eylemlilik ve toplumun/halkın sol siyasete olan eğilimi üzerinden yaptığı kıyasla açıklamaktadır:

- Bizim örgütlü olduğumuz dönemde koşullarımız vardı, üretebiliyorduk. Bileği ve yüreği güçlü insanlardık. İnsanlar da bize inanıyordu. Bizim

zamanımızda Ulukışla'nın beşte dördü solcuyken bugün oranı beşte bire düştü. Bu durumun oluşmasında, kendisine devrimciyim diyen insanların yanlış tutumları etkili oldu (Çetin, 69).

12. “Sol siyasal ideoloji üzerinden kendini tanımlayanların hayatında, din yer almamalıdır” gibi yazılı veya sözlü olarak ifade edilmeyen bir algı vardı.

Bu başlık altında solun, dine karşıt olan tutumundan dolayı halkla bütünleşmesinin mümkün olmadığı dair görüşme bulgularını tartıştım. Görüşmecilerden Nabi Yağcı, dine olan kayıtsızlığı, solun bir eleştirisi olarak dile getirmektedir. Yağcı'ya göre sol deyince ilk akla gelen dinsiz olmaktır ve bunun sorumlusu solculardır. Yani sosyalistlerdir, komünistlerdir, devrimcilerdir. Böyle bir imaj yaratılmış olmasaydı böyle bir yaftalamayla da karşı karşıya kalınmazdı. Zira 1960 TİP'inde din ve din karşıtlığı bu derece keskin değildi ve sol, böyle bir çizgide de gelişebilirdi. Belki Marx'ın ifadesiyle “din afyondur” dendiği için yine eleştiri oklarına maruz kalırdı ama bu derece etiketlenmezdi. Zaten “din afyondur” cümlesi de tek başına Marx'ın din konusundaki düşüncesine açıklık getirmemektedir. Çünkü bu ifadenin devamında “din aynı zamanda vicdansız doğanın vicdanıdır” yazar. Ama “din afyondur” demek solcuların kolayına gelir. Eğer sol, din konusunda doğru bir tutum sergileyebilseydi halkla daha sağlam temelli ilişkiler kurabilirdi. Örneğin dinsiz diye yaftalanan bir Belediye Başkanı, çok başarılı olduğu takdirde halk tarafından destek görebilirdi. Bu sayede dindarların/sağcıların katı din duygularının da gevşetilebilmesi de mümkün hale gelirdi (Yağcı, 78). Bunun yanı sıra görüşmecilerden Yasemin'in de Yağcı ile benzer düşüncede olduğu şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Sol, dine karşı önyargılı tutumlarını kırmış olsaydı dindar bir insanın da sosyalizme katılımının gerçekleşmesi pekâlâ mümkün olurdu”(Yasemin, 54).

Sol'un dine koyduğu mesafe nedeniyle halka ulaşamadığını düşünen Yağcı, bir söyleşisinde bu konuya dair düşüncesini dile getirmiştir. Yağcı'ya göre dine koyulan mesafe, sol için büyük bir kayıptır. Eğer halk ile temas kurulmak isteniyorsa inançların bilinmesi gereklidir. Ayrıca din meselesi sadece Allah'a olan inançtan ibaret değildir. İçerisinde bir kültürü barındırmaktadır (Köseli, 2013). Ama solun düşünce tarzına Batıcı-modernist-pozitivist felsefenin hegemonyası hâkim olduğundan solun, kendi topraklarındaki insanları, kültürü ve bu topluma özgü yönleri bulup ortaya çıkarması mümkün değildir (Yağcı, 2021, s. 117). Bu

görüşmecilerin yanı sıra Osman da solun din konusundaki tutumuna dair eleştiri getiren bir başka isimdir. Osman, solun her türlü (dinsel, ırksal, sosyal vb.) ayrıma karşı olduğunu savunmasına rağmen gündelik hayatta bunun uygulanmadığını düşünmektedir:

- Bizim solcuların kafasında solun belli değerleri vardır. Bu değerler arasında birlikte mücadele verdiğimiz birçok arkadaşım için ateistlik, birinci sırada konumlanır. Ateist olmayıp solun diğer değerlerini savunan solcular için de “böyle solcu olunur mu?” denir. Niye olmasın? Pekâlâ, insan hem inançlı hem de diğer sol değerleri benimseyen bir solcu olabilir. Örneğin benim için ateizm hiçbir zaman birinci sırada yer almamıştır. Bu düşünce zaman zaman benim gibilerin ve toplumdaki dindar kesimin ayrıştırılmasına sebep olmuştur. Hâlbuki sol, dindar olanla da diyalog kurmayı bilmeliydi, bu yeteneğe sahip olmalıydı ama değildi (Osman, 78).
- 13. Geçmişten günümüze bazı kavramların konuşma dilinde kullanımı olanaklı hale gelmiştir. Örgütlü mücadele yıllarında kullanılması yasak olan kelimeler, bugün meşruiyet kazanmıştır (Yağcı, 78).

Görüşmecilerden Ali, geçmişte *Kürt* kelimesini telaffuz etmenin yargılanma sebebi oluşu üzerinden durumu örneklendirmektedir. TKP’liler olarak 90’lı yıllarda Kürt meselesinin görmezden gelinmemesi gereken önemli bir konu olduğunu düşündüklerinden, yazılarında ve bildirilerinde sürekli “Kürt meselesine” atıf yaptıklarını söylemektedir. Fakat Ali’nin sözlerine göre telaffuz etmenin dahi yasak olduğu yıllarda bunu dile getirmiş olmaları, DGM’de Komünist parti üyeliğinin yanı sıra bölücülükten de yargılanmalarına neden olmuştur. Benzer durum komünist sözcüğü için de geçerlidir ve beş-altı ay hapis cezasıyla sonuçlanabilmektedir (Ali, 73). Ali’nin yanı sıra görüşmecilerden Yağcı da kavramsal ifadelerin gündelik hayat içerisinde özgürce kullanıma dair değişimi “komünizm” üzerinden detaylı açıklamaktadır:

- Geçmişte, özellikle 1990’lı yıllardan önce komünizm sözcüğü sadece küfrederken kullanılabiliyordu. Bu kavramın kullanılması yasalar tarafından da yasaklanmıştı. Haliyle “ben komünistim” diyebilen insan yoktu. Hatta komünizmi savunan bir insana “sen komünistsin” dendiğinde, o insan “hayır değilim, ben demokrat bir insanım” diyerek söyleyeni ikna etmek için çırpınırdı. Fakat Nihat Sargın ile birlikte verdiğimiz mücadele sonrasında komünizm sözcüğü özgürce kullanabilir hale geldi.

Komünizm, küfür olmaktan çıktı ve halkın gözünde meşruluk kazandı. Halk komünist olmadı ama komünistlerin de insan olduğunu görmeye başladı (Yağcı, 78).

Yağcı komünizmin geçirdiği evrimsel değişimi kitabında sosyalizm üzerinden aktarmaktadır. 1960 sonrasında kullanılması yasak olan “sosyalizm” kelimesinin yerine “toplumculuk” demek zorunda kaldıklarından bahsetmektedir (Yağcı, 2021, s. 29). Yağcı, kavramların kullanımındaki tarihsel değişimin yanı sıra bu başlık altında ele alınabilecek farklı bir görüşü de tartışmaya açmıştır. Yağcı, kavramların dili olduğundan bahsetmekte ve solun bazı kavramlara yer vermemesinin nedenini, halktan kopuk olmaları üzerinden açıklamaktadır. Yağcı adalet, hakkaniyet, vicdan gibi kavramların, dinle ilişkilendirilmesinden kaynaklı olarak, solun literatüründe yer almadığını ve bu durumun halkla bütünleşmeyi engellediğini dile getirmektedir:

- Solda ekonomik temelli bir dil hâkimdir. Biz adalet yerine eşitlik demeyi tercih ederiz. Çünkü eşitlik geldiğinde diğer tüm meselelerin çözüleceğini düşündük. Hâlbuki eşitliğin bizzat kendisinin bile adaletsizliği beraberinde getirebileceğini göremedik. Benzer şekilde vicdan kavramını da kullanmazdık. Oysaki vicdan, hümanist olmak demektir (Köseli, 2013).

14. Bilim ve teknolojiye ilerlemeler, yeni üretim güçlerini ve beraberinde yeni üretim ilişkilerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum aile yaşantısından siyasete kadar yaşamın tüm alanlarında köklü bir değişim ve dönüşüm başlatmıştır (Ergün, 2004, s. 39).

Karakaş’a göre sol; zamanın ruhuna uygun yeni stratejiler, ideolojiler, kuramlar geliştirdiği taktirde kendini var edebilir. Zira eskinin kuramları gündelik hayatı aşmış durumdadır (Karakaş, 2012, s. 348). Benzer şekilde Hüseyin Ergün, toplum koşullarına uygun politik mücadele yöntem ve çözümlerinde, teoride, değerlerde, örgütlenme pratiğinde, ideolojide ve pratikte değişimin gerekliliğini teknolojiye gelişme üzerinden tartışmıştır (Ergün, 2004, s. 21, 25, 118). Ergün, *Bilişim Çağında Sol* kitabında bugün bilginin başat konumda olduğunu ve bilgiye erişimin ışık hızında gerçekleştiğini yazmıştır (Ergün, 2004, s. 24-51). Sanayileşmeyle başat üretim faktörü olan fabrikaların ve "en yüksek katma değer kaynağı" olan sermayenin/paranın yerini bilişim çağında bilgi almıştır (Ergün, 2004, s. 37). Dünya ekonomisinin üçte ikisi bilişim temellidir. Bilgi, önceki

toplumlardan farklı olarak hem emeğin hem de sermayenin yerini alarak insanlık tarihinde yeni bir gelişmeye olanak tanımıştır (Ergün, 2004. s. 43-44).

Bu noktada Ergün, yaşama dünyasına dair her şeyi (politika, ekonomisi, sosyal yaşam, eğitim vb.) yenedünya bağlamında düşünmek gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre geçmiş mücadele yöntemiyle/tarzıyla çözüm aramak hatadır. Çünkü yenedünya düzeninde bu çözümlerin geçerliliği kalmamıştır. Şartlar, dinamikler ve hatta kavramlar değişmiştir. Yeni verilerle, yeni yöntemlerle yeni bir çözümleme (tahlil, analiz, strateji, yöntem, ideoloji, mücadele araçları) gereklidir (Ergün, 2004, s. 55-56).

Görüşmeciler bilişim ve teknolojiadaki gelişmeler sonucunda sol örgütlenme ve pratiklerde değişimin meydana geldiğini savunmaktadır. Örgütlü oldukları yıllarda teknolojiadaki eksiklikten dolayı devletin birçok eyleminin sekteye uğradığını örnekler üzerinden aktarmaktadırlar. Böylelikle teknolojiadaki gelişmelerin, değişime olan etkisini işaret etmektedirler. Görüşmecilerden Ali, geçmişteki örgütlü mücadele yıllarında teknolojik gelişmedeki noksanlığın, devletin kayıt tutma işlemini sekteye uğrattığından bahsetmektedir. Kendisi siyasi suçlu olarak aranırken bir arkadaşının nikâh şahitliğini yapabilmesini, devletin hantallığı ve teknolojinin yetersizliği olarak açıklamaktadır (Ali, 73). Benzer bir örneği görüşmecilerden Serkan aktarmaktadır. Serkan, iki ayrı lise diploması olduğunu söylemektedir. Teknolojinin yeteri kadar gelişmediği yıllarda bu diplomalarından biri ile üniversiteye kayıtlıyken diğer diplomasıyla arandığı halde başka sınavlara girebilmektedir. Serkan, örgütlenmenin istediği kişilerin yerine de sınava girerek birçok kişinin üniversiteyi kazanmasını sağlamıştır. Sınav Giriş belgesine kendi resmini koyup başkasının bilgilerinin olduğu sınava rahatlıkla girebildiğini ve fark edilmediğini dile getirmektedir (Serkan, 66). Fakat teknolojinin gelişmesi, geçmişte örgütlü mücadele içerisinde aktif olduğu yıllarda, sol fraksiyonlar tarafından olumlu bir durum olarak görülmemektedir. Bu durumun nedeni görüşmecilerden Ali'ye göre söz konusu gelişmenin bazı açılardan fayda getirmeyeceğinin düşünülmesidir. Bu konuda kısmen doğru tahminde bulunduklarını söyleyen Ali, teknoloji sayesinde geliştirilen atom bombasının çevreye verdiği tahribatı hatırlatmaktadır. Benzer durumu makineleşme üzerinden de örneklendirmektedir. Zira makineleşmedeki artış, ücretli-üretken kol emeğinin işsiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Dahası emek ile sermaye arasındaki uçurum teknolojiadaki gelişme nedeniyle bugün dahi açılmaktadır. J. J. Rousseau'nun "her

belirgin ilerleme (teknolojideki) eşitsizliği arttırır” sözü gündelik hayatta örneğini karşımıza çıkarmıştır. Bugün Apple’ın kurucusunun serveti, yıllık GSMH’nın dört katıdır. Haliyle bireyler arasındaki makas ya da eşitsizlik had safhaya gelmiştir (Ali, 73).

Teknolojinin gelişmesindeki olumsuzluğa verilen örneklerden bir diğeri neo-liberal aklın yerine misyon odaklı ekonominin geçmesiyle açıklanmaktadır. Ali’ye göre misyon odaklı ekonomiye geçiş, Marksizm’in günümüz toplumunu aştığının da somut bir göstergesidir:

- Dünyada neo-liberal aklın bittiğini söylüyor. Ama Apple’a devlet tarafından beş milyar dolar destek veriliyor. Bu durum *misyon odaklı ekonomiyi* tanımlıyor. Devlet, bir misyonun yerine getirilmesi için yatırımcıya kendi kesesinden çok büyük paralar verebiliyor. Ya da ABD milyon dolarla 1969’da Ay’a çıkmak için 25 milyon dolar harcayabiliyor. Bunların ekonomiyle ilgisi yoktur, çünkü paranın geri dönüşü olmayacaktır. Fakat bir misyonu vardır. Bu kavram 2020 yılına kadar kullanılmıyor. Hâlbuki toplumda değişen bir değer niteliği gösteriyor (Ali, 73).

15. Görüşmeciler kendilerine yönelttiğim “sol değerler deyince aklınıza ne geliyor, size göre sol değerler nelerdir?” sorusunu, kavramlar ve tanımlar üzerinden cevaplandırmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler, sol değerlerin “Örgütsel Anlamdaki Sol Değerler” ve “Bireysel Anlamdaki Sol Değerler” şeklinde iki alt kategori içerisinde değerlendirilmesine olanak vermiştir. Bulgulardan hareketle ilk kategori altında teoride dile getirilen sol değerlerin pratikte karşılığı olduğu vurgulanırken ikinci kategoride, değerlerdeki eylem-söylem tezatlığına yapılan vurgu ön plana çıkmıştır. Sol değerlere dair kavram ve tanımların neler olduğunu detaylıca açıklamadan önce “solun ne olduğuna” dair görüşmecilerin söylediklerini tartışmak yerinde olacaktır.

3.5 Sol Değerler

3.5.1 “Sol” Ne Demek?

Bu başlık altında görüşmecilerin sol kavramını nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek adına sorduğum “Sol kavramı sizde ilk olarak neyi ifade ediyor?” sorusuna verilen cevapları tartıştım. Bu soruya görüşmecilerin çoğunluğu sola dair tanım yaparak açıklık getirirken bir kısmı solun ve sol değerlerin gündelik hayatı

karşılamadığını düşünerek eleştirel bir bakış açısı sunmuştur. Solu, tanımlayan görüşmecilerden Yasemin (54) için sol, “işverene karşı emeği savunan, egemen olanın karşısında ezileni destekleyen ve ezilenlerin haklarını önceleyen düşünce sisteminin adıdır. Farklılıkların bir arada yaşayabildiği en kapsayıcı sistemdir.” Rıza (58) için sol, “haklıyı savunmak, haklının yanında durmaktır. Bilimin ve insanlığın yanında yer almaktır.” Mehmet (64) için “sınıfsız ve sömürsüz bir dünya karşısında sergilenen duruştur, böyle bir dünyaya giden yolun taşlarını döşeme çabasıdır.” Görüşmecilerden Hakan (65) ve Murat (66) için sol “kişinin kendi vicdanı” olarak tanımlanmaktadır. Fatih (65) ve Serkan’a (66) göre ise “özgürlük, eşitlik, demokrasi, adalet, hakça paylaşım, dürüstlük, yurtseverlik, çağdaş ve evrensel değerlere sahip çıkmak, her türlü ayrımcılığı reddetmek” gibi değerleri savunan düşünce sistemi sol’dur. Görüşmecilerden Nabi Yağcı’ya göre sol, “kapitalizme karşı olmaktır. Marksizm pratiğinin kabul edilmesidir. Elbette Marksist gelenek eleştirilebilir fakat sol tarafınca reddedilemez” (Yağcı, 78). Görüşmecilerden Zafer (52) için sol “emperyalizme ve feodalizme karşı mücadele etmek” iken Metin (65) için sol “halkın temsili için emek veren dünya sisteminin adıdır.”

Solun genel kabul görecektir şekilde tanımlanamadığı düşüncesinde birleşen görüşmeciler, toplumun sola dair beklentisinin karşılanmaması üzerinden açıklama yapmaktadır. Görüşmecilerden Uyan, sol siyaseti oluşturacak birikimlerin gerek ideolojik-teorik gerekse toplumsal düzeyde erişilmediği düşüncesinden hareket ederek konuya dair fikrini dile getirmektedir. Uyan’a göre sol, her ne kadar sınıf mücadelesi, sosyalizm gibi kavramlar üzerine teorik tartışmalar yapmaya çalışıyor olsa da bunu somutlama noktasında çok geri düzeydedir. Solun bu başarısızlığı yüzünden bugün egemen siyasetin en hoyrat ve en yıkıcı dönemi yaşanmaktadır:

- Sol, sermayenin hoyrat iktidarına karşı çıkmak demektir. Solu ve sınıf hareketini esas olarak belirleyecek olan etmen, sermayenin hâkim olmasına ve kendini yenileme süreçlerine karşı çıkacak bir hareketin gelişmesidir. Bu hareket; özgürlükçü olmalı, kendi geçmiş deneyimlerini sorgulayabilmelidir. İktidar heveslisi olmamalı, iktidarı yok edecek iktidarlara üretmelidir. Var olan iktidarlara yok ederek bir iktidar kurmalıdır. Fakat şimdiye kadar böyle bir durum yaşanmamıştır. Sol, kendinden beklenenin karşılığını verememektedir (Uyan, 67).

Görüşmecilerden Bekir, örgütlü mücadele içerisindeyken yaptığı sol tanımını ve bu tanım üzerinden bugünkü düşüncesindeki değişimi şöyle dile getirmektedir:

- Eskiden solcu olmak demek hayata daha geniş bakmak, pragmatist olmak, özeleştiriyi yapmak anlamına geliyordu. Fakat biz, kuşağımız, bu ülkede iyilik yapmak isterken bir sürü insana kötülük yaptık. İyi niyetle yola çıkmıştık ama cehenneme giden yollar iyi niyetle döşenmişti. Haliyle sol olarak tanımladığımız meziyetler bizlerde mevcut değildi. Dünyadaki değişim-dönüşüm, insan hakları, emek, sendikalaşma, hak ve özgürlüklerin alınması noktasında solun çok büyük katkısı olsa da değerlerimizi hakkıyla yerine getirebildiğimizi söylemek mümkün değildir (Bekir, 72).

3.5.2 Sol Değerler Nelerdir?

“Size göre sol değerler nelerdir?” sorusuna görüşmecilerin kavramlar üzerinden verdikleri cevaplar şöyledir: eşitlik, adalet (adil paylaşım) dayanışma, hümanizm, insan hakları, refah, özgürlük (düşünce ve ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, hak arama özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, halkların özgürlüğü), demokrasi, kardeşlik, toplumsal refah, toplumsal sorumluluk, dostluk, barış, mücadele, ulusal bağımsızlık, laiklik, yurtseverlik, dürüstlük, kendin olmak, yardımseverlik. Görüşmecilerden Ali’ye göre, benzer kavramlar sürekli dile getirilmesine rağmen bu kavramlardan çıkarılan anlam, günün şartlarından bağımsız değildir. Ali, bu düşüncesini şöyle somutlaştırmaktadır:

- Eşitlik, özgürlük, adalet... Bu evrensel kabul edilen değerleri burjuva da dile getiriyor, Fransız Devrimi’nde de bu değerler kullanılıyor. Sosyalizm de bunları var etme çabasında olduğunu söylüyor. Önemli olan içeriğin nasıl farklılaştığını sormaktır. Örneğin insanların bir yerden bir yere gitmesini, bir sınırından diğerine geçmesini yasaklayan derebeyliğin karşısında burjuvazinin özgürlükten anladığı, bütün derebeylik topraklarında yaşayan serflerin, özgürce şehre gitmesine, istediğin yere yerleşebilmesine olanak verilmesiydi. Ama sosyalizm ile birlikte özgürlüğe de farklı anlam yükledik. Özgürlük sadece yasalar önünde olmaz, özgürlük emeğimize, artı-değere el konmamasıdır, dedik. Haliyle bizler yaşadığımız süreçlere ve şartlara göre kavramlara farklı anlamlar yükledik (Ali, 73).

“Sol değerler nelerdir?” sorusuna kavramların ötesinde tanımlamalar yaparak cevap veren görüşmeciler de vardır. Görüşmecilerin yaptığı açıklamalardan bazılarına burada yer verilebilir. Örneğin Rafet (64), “insanı ayrıştırmayan, ötekileştirmeyen, kamplaştırmayan tüm değerler, sol değerdir” derken Uğur, “insana fayda sağlayan her şey sol değerdir” (Uğur, 61) diyerek genelleştirici bir açıklama yapmaktadır. Görüşmecilerden Yasemin, farklılıkların (kültür, dil, din, ırk vb.) toplum içerisindeki temsiliyette yer bulabilmesi, bilimin merkeze alınması, yaşam içerisinde sanata yer verilmesi sol değerler arasındadır” (Yasemin, 54) şeklinde bir tanım yaparken Rıza (58) için sol değerler geçmişten gelen mirastır. Yani örgütsel mücadele içerisindeki önderlerinin ideolojik politik mirasları, hareketleri ve tavırları gelecek kuşağa bırakılan sol değerlerdendir. Bir başka görüşmeci olan Serkan (66) için sol değerler “çağdaş olmak ve çağdaş değerlere sahip çıkmak” iken Metin (65) için sol değerler “emek dünyasının yanında olmak” demektir. Görüşmecilerden Nedim (66) ise sol değerlere dair farklı bir bakış açısı getirmekte ve “sol” kavramının yerine “emek-değer” ya da “devrim-değer” demenin daha doğru bir ifade olduğunu savunmaktadır.

Bu tanımlara ek olarak görüşmecilerden Ahmet Kardam, değerlerin içeriğinde ve öncelik sıralamasında farklılık olduğunu altını çizerek sola dair bir açıklama yapmıştır. Kardam, sol değerler arasında önceliğin adalet olduğunu düşünmektedir. Kardam’a göre sömürsüz bir dünya için önce adalet sonra ise eşitliğin sağlanması gereklidir. Ayrıca eşitlikten kastının hem hukuki hem de ekonomik eşitlik olduğunu söylemektedir. “Biri 100 TL kazanırken diğerrinin 1 TL aldığı toplumu reddediyorum” (Kardam, 77) diyerek düşüncesini dile getirmedir. Bir başka görüşmeci olan Osman ise sol değerlere dair genel bir çerçeve çizmektedir:

- Biz sosyalistleri ilk harekete geçiren, siyasete ilk başlama serüvenimiz hümanizmdir. Sol değerler, ahlaki değerlerdir. Amacımız; toplumsal ilerlemedir, bilimdir, insanlığın daha ileriye gitmesidir. Toplumu her yönüyle ileriye götürmek, değiştirmek, dönüştürmek solun temel ilkesidir, değeridir. Dinsel, ırksal vb. ayrımlara karşıdır. Tabi geçmiş pratiklere bakıldığında bu değerlerin hayatta karşılık bulduğu tartışılır (Osman, 78).

Görüşmecilere göre sol değerlerin neredeyse tamamı, örgütlü oldukları yıllardan günümüze kadar sadece söylemden ibaret olmuştur. Bu konuya dair görüşmecilerden Kardam (77) “biz demokrasi, özgürlük dedik. Ama bu değerlere

uygun bir yaşam sürmedik. Kendi içimizde yaratamadığımız değerlerin toplum önünde savunuculuğunu yaptık” ifadesiyle düşüncesini özetlemektedir. Bir başka görüşmeci olan Zehra (73) “sol fraksiyon içinde örgütlendiği halde bu değerleri benimsemeyenler oldukça fazladır. Eğer bunları hayatımızda uygulayabilseydik bugün bu konumda olmazdık” diyerek fikrini ileri sürmektedir. Görüşmecilerden bir diğeri olan Mehmet’e göre ise sol değerlerin pratikte karşılığının olmayışı, sosyalist ideolojinin yanlış uygulamalara konu olmasından ileri gelmektedir:

- Ben 1980 öncesinde de sonrasında kendimi sosyalist olarak tanımlarım. Ancak bugün sosyalizm adına yapılmış olan birçok şeye oldukça eleştirel bakıyorum. Bana göre sosyalizmin en büyük kaybı, demokratik bir mekanizma kuramayışıdır. İnsanların özgürlüğünü kısıtlayıcı, tahakküm kurucu, baskıcı bir şekle bürünmesi sosyalizmin bir diğer büyük hatasıdır. Sosyalizm adına uygulanan diktatörlükler, bizim tarihsel süreç içerisinde yok oluşumuzla sonuçlanmıştır (Mehmet, 64).

Sonuç olarak sola dair yapılan tanımların yanı sıra görüşmecilerin konuya dair birleştikleri noktalardan biri, söylemde var olan sol değerlerin eylemde/pratikte karşılık bulmadığıdır. Bu durum içerisinde birden fazla nedeni barındırmaktadır. Örneğin görüşmecilerden Uyan’a göre bireyler/toplum sol değerlerden farklı anlamlar çıkarabilmektedir. Uyan, sol değerlere dair düşüncesini özgürlük, adalet, eşitlik üzerinden açıklarken kavramların bireyler tarafından farklı anlamlara karşılık gelebildiğinden bahsetmektedir. Uyan’ın düşüncesine göre eşitlik için insanların birbirine karşı daha hâkim konumda bulunma ve yaşamlarını sınırlama olanakları ortadan kaldırılmalıdır. Bu durumun mülkiyet ile ilişkili olduğunu söyleyen Uyan, eşitlik için mülkiyetin toplum tarafından kullanılmasını önermektedir. Fakat eşitliğin çoğu zaman birilerinin kendi hâkimiyetini pekiştirmek için kullandığı yol haline geldiğinden bahsetmekte ve bu durumun iktidar oluşturma manipölasyonlarının bir ifadesi olduğunu söylemektedir. Ayrıca eşitliğin tam anlamıyla sağlanabilmesi için ekonominin yanı sıra cinsiyet, etnik köken, din vb. gibi ayrımların da ortadan kalkmasını savunmaktadır. Adalet ise daha muallâk bir değerdir. Zira adalet herkes için geçerli olsa da herkes adaletten aynı şeyi anlamaz. Aynı anlam çıkarılmadığı için de herkes adalet için aynı eylemde bulunmak istemez. Mesela adaleti tarafsız olmak gibi kavramla dahi eşleştirenler vardır. Bir başka sol değer olan özgürlük ise Uyan’a göre kişinin hayatını geliştirmesi için oluşan açıklık iken özgürlüğe dair genel algı, karşıdaki insanın

gelişimini engellemek ile sınırlandırılmaktadır. Özgürlük, bireyin kendi varlığını ortadan kaldıracak, yaşadığı zemini yok edecek durumda olmamalıdır. Dolayısıyla tüm sol değerler için hassasiyet gösterilmesi gereklidir. Çünkü her bir değer için farklı tanımlar yapılabilmekte, farklı anlamlar çıkarılabilmekte veya tartışma konusu haline getirilebilmektedir (Uyan, 67).

Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu için değerlerdeki eylem-söylem zıtlığının nedeni, sol değerlerin tam anlamıyla anlaşılmasında yanlış anlaşılması ya da bireysel çıkarılara uygun olmayışı ile ilişkilidir. Bu noktada görüşmecilerin, sol değerlerin gündelik hayat içerisinde eylem ve söylem noktasında nasıl çeliştiğine dair yaptıkları açıklamalara yer verdim. Bu örnekleri bulgulardan yola çıkarak demokrasi, eşitlik, özgürlük, dayanışma değerleri üzerinden ele aldım. Çalışma kapsamındaki veriler, sol değerlerin uygulanabilirliğine dair kıstasa olanak verdiğinden “örgütsel anlamda sol değerler” ve “bireysel anlamda sol değerler” şeklinde iki ayrı kategoriye ulaştım. Her iki alt başlık sol değerlerdeki değişim hakkında genel perspektifi çizmesi açısından önemlidir. Örgüt çıkarı birincil öncelik olduğunda eylem-söylem tezatlığı ortadan kalkarken (örgütsel anlamdaki sol değerler) bireysellik söz konusu olduğunda savunulan sol değerlerde çelişkinin gün yüzüne çıkması (bireysel anlamdaki sol değerler) bulgularla somutlaşmıştır. Örneğin örgütsellik söz konusu olduğunda dayanışma değeri bir zorunluluk gibi icra edilirken örgütlülüğün yerini bireysel çıkarılar aldığında değerlerin uygulamada/pratikte ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmaktadır.

3.5.2.1 Örgütsel Anlamdaki Sol Değerler

Bu bölümde sol değer olarak dile getirilen eylemlerin, davranışların, tutumların gündelik hayatta karşılık bulduğunu verilerden yola çıkarak açıklayacağım. “Örgütlü Dayanışma” ve “Adanmışlık ve İnanç” alt başlıkları altında söz konusu değerlere dair ikili mülakat bulgularını tartışacağım.

Örgütlü Dayanışma

Bu bölümde sol değerler arasında sayılan dayanışmayı, farklı sol fraksiyonların dayanışması olarak “örgütler arası dayanışma” ve aynı örgüt içindeki bireylerin dayanışması olarak “örgüt içi dayanışma” şeklinde görüşme bulguları üzerinden tartışacağım. Ardından da gerek örgüt içi gerekse örgütler arası dayanışmayı örneklendiren cezaevindeki komün yaşantısına dair bulguları paylaşacağım. Son olarak ise okullarda ve mahallelerde sağ grupların saldırıları

karşısında gösterilen dayanışmaya değineceğim ve konuyu, veriler üzerinden örneklendireceğim.

Örgütler Arası Dayanışma

Farklı sol fraksiyonlardaki bireylerin de birbiriyle dayanışma gösterdiği görüşmelerde elde edilen bulgular arasındadır. Örgütler arası dayanışmaya dair en bilinen örnek Kızıldere Olayıdır. Birgün gazetesinin haberine göre “Türkiye devrimci hareketi tarihine kararlılık ve dayanışmanın en güzel örneklerinden biri olarak kazınan Kızıldere Direnişidir.” (Birgün, 2022). Mahir Çayan ve dokuz arkadaşı, idam cezasına çarptırılan THKO’lu Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idamlarını engellemek için Maltepe Cezaevi’nden firar etmiştir. Yani Kaplan’ın ifadesiyle Mahirler, kendilerini kurtarmak için değil Denizleri kurtarmak için cezaevinden kaçmıştır (Kaplan, 2020). THKP-C ve THKO’nun beraber yaptıkları plan sonucunda tünel kazarak cezaevinden firar etmişlerdir. Arkadaşlarının idamını engellemek isteyen Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ertuğrul Kürkçü, Hüdayi Arıkan ve Ertan Saruhan, 26 Mart 1972’de Ünye Radar Üssü’nde çalışan üç İngiliz teknisyenini kaçırmıştır. Fakat 30 Mart 1972 günü Çayan ve dokuz arkadaşının, üç İngiliz görevlisini rehin tuttıkları Kızıldere Köyü’nde kaldıkları ev kuşatılmıştır. Kuşatma sonucunda Çayan ve arkadaşları katledilmiştir (Birgün, 2022).

Örgütler arası dayanışmaya dair bir başka örneği görüşmecilerden Mehmet anlatmıştır. Mehmet’in ifadesiyle, cezaevindeyken farklı bir sosyalist hareket içerisinde örgütlenen ve tanınan bir isim; kendi arkadaşları tarafından öldürülmüştür. Mehmet, bu durum karşısında ölen kişiye sahip çıkmak için ellerinden geleni yaptığını dile getirmektedir:

- Bulduğumuz cezaevindeki tüm sol örgütlenmeler olarak ortak bildiri yayınladık. Bu yazıları bütün siyasi dergilere gönderdik. Öldüren kişiyi ajan olarak lanse ettiler. Fakat biz konulan bu gerekçeye inanmadık ve ölümünde etkisi olan herkesi mahkûm ettirdik. Ölen arkadaşın ailesine vermek için aramızda para topladık ve parayı cenazeyi almaya gelen aile fertlerine verdik. Ben, arkadaşımızın gömüleceği ildeki arkadaşlarıma/yoldaşlarıma ayrıca haber gönderdim ve cenazeyle ilgilenmelerini istedim. “Bir devrimci gibi gömülsün, yalnız bırakmayın” dedim ve öyle de gömüldü (Mehmet, 64).

Cezaevinde örgütler arası dayanışmaya dair benzer bir örneği Bekâr *Kaktüsler Susuz da Yaşar* kitabındaki bölümünde anlatmıştır. Bekâr'ın ifadesiyle cezaevindeyken koğuşa gelen askerlerden/subaylardan biri, şiddet uygulamak için (daha önceki bir kargaşada askerın yüzüne tükürmüştür) kendisini arkadaşlarının yanından uzaklaştırmak istemiştir. Bekâr, askerın söylediğı yere geçmek için ranzasından atladığı anda diğer arkadaşları da ranzalarından inmiştir ve kendisini sımsıkı tutarak etrafını boşluk bırakmayacak biçimde çevirmiştir. Bu dayanışma karşısında askerler Bekâr'ı, diğer mahkûmlardan ayıramayacaklarını anlayınca koğuştan gitmek zorunda kalmıştır. Bekâr, bu dayanışmanın daha öncesinde konuşulan, kararlaştırılan bir durum olmadığını, koğuştaki herkesin aynı anda aynı tepkiyi vererek kendisini subay şiddetinden kurtardıklarını yazmıştır (Bekâr, 2011, s. 50). Görüşmecilerden Leman (70) ise birçok siyasi örgütlenmenin (Devrimci Yol, TKP, Kawa, Kurtuluş, Partizan) dayanışma sergileyerek ortak hareket edebilmelerini “faşizm sizi zindanlarda birleştirir” sözünün doğru çıkması olarak yorumlamıştır.

Ayrıca Leman'ın belirttiğine göre cezaevindeki tüm devrimci tutuklular olarak 10 günlük açlık grevi kararı alınmış ve karara herkes uymuştur. Grev sürecinde grevi kırmak için devrimciler koğuşlardan tek tek çıkarılıp işkence görmelerine rağmen grevden vazgeçmemişlerdir. Benzer bir örneği Nedim (66), sayım vermeyerek direniş gösteren tutuklular üzerinden anlatmaktadır. Nedim'in sözlerine göre askerın dediğini yapmak istemeyen koğuş, verilen komutların hiçbirine uymamakta ve sayım vermemektedir. Komutanın “rahat-hazır ol” komutu karşısında hiçbir tutuklu istifini bozmamakta, sayım vermeleri istendiğinde kimseden ses çıkmamaktadır. Bu durum karşısında asker çok sinirlenip mahkûmlara daha fazla şiddet uygulamaktadır. Nedim bu durumu “koğuşun ortası kan gölüne döndü” diyerek betimlemektedir. Buna rağmen koğuştaki tüm mahkûmlar, direnişini sürdürmeye devam etmektedir.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Alaiddin Taş (69), İstanbul'da yaklaşık 12 gün hücrede kaldığında TKP'lilere polisin herhangi bir şiddet uygulamadığını fakat diğer sol örgütlenmelerden gelenlere yoğun şiddet uyguladıklarını söylemiştir. Taş bu durum karşısında TKP'liler olarak tepki gösterdiklerini, durumu protesto etiklerini ve olay çıkardıklarını ifade etmiştir. Taş'ın sözlerine göre polis, bu protesto karşısında, TKP'lilere “size ne oluyor, size kimsenin bir şey yaptığı yok. Derdiniz nedir. Onlar silahlı örgütler” diyerek şiddeti meşru göstermeye çalışmıştır.

Fakat buna rağmen TKP'liler olarak şiddetin suç olduğunu dile getirerek protestoyu sürdürmüşlerdir.

Örgütler arası dayanışmaya dair son bir örnek ise Antakya özelinde elde edilen bulgudur. Görüşmecilerden Osman (78) ve Metin'in (65) sözlerine göre Maraş olaylarının benzeri iki kez Antakya'da uygulanmak istenmiştir. Maraş katliamının provokatörlerinin niyeti burada da benzer durum yaratmaktır. Bölge, mezhep çatışmalarından esinlenen bir süreç yaşamıştır. Osman'ın ifadesiyle şehirde cinayetler işlenmiş ve şehir yaklaşık 21 gün kapanmıştır. Alevi esnafı, kendi dükkânlarına, şehre in/e/mez hale gelmiştir. Taraflar bu süreçte silahlarla birlikte karşılıklı olarak 21 gün şehri beklemiştir. Bu olaylar 1979'un sonundan 1980'in başına kadar devam etmiştir. Fakat provokatörlerin tüm çabaları boşa çıkmıştır. Çünkü Antakya'da sol örgütlenmelerin tamamı birleşerek şehrin kuşatılmasına izin vermemiştir. Sol örgütlenmeler olarak yollar kesilmiş; fırınlar, un fabrikaları, sebze halleri dâhil olmak üzere tüm dükkânlar kapatılmıştır. Böylece provokasyoncular, açıktan ölecekleri bir kuşatma altına alınmıştır. Sonuçta ise Metin'in belirttiğine göre solun kitleselleşmesi sayesinde provokatörler tarafından yapılmak istenilen ikinci Maraş olayları, Antakya'da uygulanamamıştır.

Örgüt İçi Dayanışma

Aynı örgütsel yapı içinde yer alan bireylerin dayanışmasına, TKP'nin TİP ile birleşerek yasal parti (TBKP) olmak için verdiği mücadele örnek olabilir. TKP Genel Sekreteri Nabi Yağcı ile TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın yasal parti olan TBKP'yi kurmak için yurtdışından Türkiye'ye döndüklerinde havaalanında tutuklanmışlardır. İki buçuk yıl devam eden tutukluluğun ardından tahliye edilmişlerdir. Fakat tutuklu oldukları süreçte örgüt içinde pek çok dayanışma örneği sergilenmiştir. Örneğin Yağcı ile Sargın'ın cezaevinde olduğu süreçte yurtdışında olan merkez komite üyeleri de örgütlenerek ülkeye geri dönmüştür. Ahmet Kardam, Türkiye'ye dönen dört merkez komitesi üyesinden biridir. Görüşmecilerden Alaiddin Taş (69) ise Kutlu-Sargın'ın tahliyesi için dışarıda kampanyalar düzenlediklerini, diğer şehirlerle bağlantı kurduklarını, yasallaştırılması planlanan parti için yönetimleri organize ettiklerini söylemiştir. Görüşmecilerden Ali (73) ise Kutlu-Sargın mücadelesini desteklemek adına TKP olarak belli şehirlerde yemek düzenlediklerini, bu yemeğe polisi de çağırdıklarını ve TKP yöneticisi olanların kürsüye çıkarak basının önünde kendilerini ihbar ettiklerini dile getirmiştir.

Böylece TKP'nin il sorumluları ve yöneticileri kendilerini ihbar ederek fiili bir durum yaratmıştır.

Hem örgüt içi hem de örgütler arası dayanışmaya dair verilebilecek bir başka örnek *cezaevindeki komün yaşam* olabilir. Komün yaşam, ikili mülakat bulgularından hareketle, cezaevinde aynı siyasi örgütlenmelerin ortaklaşa hareket etmesi olarak karşılık bulmaktadır. Fakat görüşme bulguları arasında farklı siyasi örgütlenmelerle birlikte tüm koğuş olarak komün yaşamı uygulayabildiğini söyleyenler de vardır. Her iki duruma dair örnekler mevcuttur. Örneğin Leman, aynı koğuş içinde her sol fraksiyona ait komünün bulunduğunu ve her birinin birbirlerinden bağımsız hareket ettiklerini şöyle anlatmaktadır:

- Her sol fraksiyonun kendi komünü vardı. Aynı koğuştaki olmamıza rağmen komünler kendi kaşığı, tabağını ayrı yerlere koyardı. Mutfak eşyalarının ortak kullanılması, bulaşıkların ortaklaşa yıkanması önerildiğinde reddedilirdi. Mesela her komün gazetesini kendisi alırdı. Bir koğuştaki aynı gazeteden dört-beş tane olurdu. Çeşitlilik olması adına gazetelerin ortak alınması ve elden ele dolaşarak herkesin okuyabileceği söylendiğinde kabul edilmezdi (Leman, 70).

Leman'ın ifadesiyle siyasi suçlu olarak cezaevine gelenlere ilk geldiğinde hangi komünde kalacağı sorulmaktadır ve bireyler kendi siyasi yapısına uygun komünü tercih etmektedir. Leman, komünlerin kendi içinde belli programları olabildiğini ve komün temsilcilerinin bulunduğunu söylemektedir. Komüne dair işleyişin nasıl olduğunu da şöyle anlatmaktadır:

- Mahkûmlara gelen tüm paralar komün temsilcisinde toplanır, harcamalardan da yine komün temsilcisi sorumlu olurdu. Kantinden alınacak yiyecekler, tahliye olacak kişilerin memleketine ulaşabilmesi için verilen yol ücretleri ve çıkan diğer masraflar hep bu paradan karşılanırdı. Paralarımız gibi giysilerimiz de ortaklı. Mahkemelik denilen kıyafetimiz vardı ve mahkemeye gidecek olanlar, bulunduğu komünün mahkemeliklerinden birini seçer giyerdi. Çoğumuz emniyette üç ay kaldıktan sonra cezaevine getirilirdik. Üzerimizdeki kıyafetten başka kıyafetimiz olmazdı. Bu yüzden pijamalarımızı, eteklerimizi ve hatta iç çamaşırlarımızı bile ortak kullanırdık. Böylesine bir dayanışmamız mevcuttu (Leman, 70).

M. Memduh Uyan, komün yaşantısına dair yapılan açıklamalara ek olarak komünde kararların da ortak alındığını kitabında yazmıştır:

- Komün hayat içerisinde bazı kararlar almıştık. Bu kararlara göre geçmişte siyasi önder olarak konumlananlar dâhil hiç kimsenin bir ayrıcalığı olmayacak. Kararlar toplantılarda alınacak, herkes ayırım olmaksızın fikrini beyan edebilecek. Günlük yaşantımıza dair yapılacak düzenlemeler de ortak belirlenecek. Arkadaşlara görev verilecek; kimi mali işlerle ilgilenirken kimi güvercinlere bakacak, bir başkası kantin işlerinden sorumlu olurken diğeri idareyle olan ilişkiyi sürdürecekti. Bu kararların uygulanması doğrudan demokrasi anlayışının da hayata geçmesi demekti (Uyan, 2015, s. 446).

Görüşmecilerden Serkan, diğer görüşmecilerin aksine sol örgütlenmeler arasında ayrışma olmaksızın koğuş olarak komün hayatını uygulayabildiklerini ifade etmiştir. Bu durumu koğuşa gelen paraların ortak harcanması üzerinden örneklendirmiştir:

- Cezaevinde komün yaşantımız çok iyiydi. Hiçbirimiz kime para geldiğini, geldiyse ne kadar olduğunu bilmezdik. Komün temsilcisi paraları toplar, herkese kantinden ne istediğini sorar ve alıp gelirdi. Çayı, sigarayı kantinden alırdık. Bazen tatlı yapmak için bisküvi, çikolata alırdık ve tatlıyı herkese bölüştürürdük. Bizler bazı koğuşların aksine komün yaşantıyı koğuştaki siyasi fraksiyonları ayrıştırmadan yapabildik. 120 kişi olarak dayanışmamızı sürdürdük (Serkan, 66).

Okullarda ve Mahallelerde Dayanışma

Bu bölümde 1980 öncesinde solun, okul ve mahallelerde sağ gruplara karşı verdiği hâkimiyet mücadelesini ele aldım. Okul ve mahalleleri sağ grupların işgalinden korumak için mücadele eden ve örgütlenen görüşmecilerin anlattıklarına yer verdim. Görüşmecilerden olan Emin, özellikle “1974-1975’lerden sonra anti-faşist mücadele olarak tabir edilen koşulların” ortaya çıkması sonucunda bu dayanışmanın önemine vurgu yapmıştır. O dönem basına yansıyan komando eğitim kamplarının, devletin gayri-nizam park örgütlerinin devrede olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla çeşitli saldırılarda ya da toplumsal olaylarda katorizer vazifesi gören bir takım paramiliter unsurlar, toplumun aydınlanmasına paralel olarak kendilerini göstermeye başlamıştır. Hatta demokrasi mücadelesini sürdüren ve bu konuda aydınlanmadan yana tavır koyan kesimlere dönük saldırılar düzenlenmiştir. Tek tek

öldürmelerden yavaş yavaş kahve taramalarına, otobüs taramalarına ardından katliamlara geçmişlerdir. Aydın kıyımları yaşanmıştır. Bu olaylar karşısında Türkiye solunun tamamı üniversiteleriyle, liseleriyle ve hatta ortaokullarıyla dayanışma içerisinde bulunmuştur.

Sonraki süreçte devrimci öğrenci gençlik gerek lise ve üniversitelerde örgütlenmiş ve öğrenci gençliği korumak için önlemler almış gerekse mahallelerde “anti-faşist mücadelede görev üstlenmiştir.” Emin o dönemde sağ grupların ve devrimcilerin hâkim olduğu bölgelerin/mahallelerin olduğunu söylemiştir. Bu noktada olası saldırılar karşısında mahallelerde nöbet tutanlardan biri olduğunu belirtmiştir.

Görüşmecilerden Murat’ın anlattıklarına göre (66) işgal ve kavgalar nedeniyle okula/liseye “solcu öğrenciler olarak” topluca gidiş geliş yapmaktadırlar. Saldırıları eksik olmadığı için belirledikleri bir yerde buluşup okula birlikte gitmektedirler. Bu öğrenciler bir gün 50 kişilik kalabalık bir grup olarak sağ grupların saldırısına maruz kalmıştır. Okul, sağ grupların egemen olduğu bir yerdedir, bu öğrencileri korumak için okulun her köşesini tutan silahlı korumalar vardır. Kendi öğrenciler otobüslere binip gidene kadar onları korumakla görevlidirler. Solcu olan öğrenciler ise bu korumalardan şiddete görmekte, sürekli onlarla çatışmak durumunda kalmaktadır. Söz konusu çatışma bıçakla yaralamaya ve hatta öldürmeye kadar varmaktadır. Fakat bir gün çıkan tartışma sonucunda solcu öğrenciler, sol örgütlenmelerin okullardaki dayanışmasıyla barikat kurmuş ve sonunda tüm sağ gruptan olan öğrencileri okuldan atmış, okuldaki işgali kırmıştır. Okul, solcuların denetimine geçmiştir. Buna rağmen işgaller son bulmamış aksine daha da artmıştır. Silahlı saldırılar yapılmaya başlanmış, öğrencilerin servislerine saldırılar düzenlenmiştir. Bu olay sonucunda da sol örgütlenmeler okulun çevresinde silahlı güvenlik oluşturmuş, okulda birileri daima nöbet tutmuş ve otobüslerin güvenliğini sağlamıştır. Murat’ın sözlerine göre yaşanan benzer bir dayanışma örneği Balgat’ta olmuştur. Sağ gruplar Balgat’ta karakola yakın yerde etkin oldukları için sürekli saldırmaktadırlar. Burada her gün çıkan kavgalardan birinde silahlı çatışma çıkınca içlerinden bir kişi vefat etmiştir. Bu olay üzerine saldırıyı iyice yoğunlaştıran sağ gruplar, Balgat’ta Balgat Katliamı diye üç ayrı kahveyi tarayarak beş kişinin ölümüne neden olmuştur. Murat bu olay üzerine solcuların örgütlenerek sağ grupların Balgat’taki mekânlarının hepsini dağıttıklarını dile getirmiştir.

Bir başka görüşmeci olan Hakan ise örgütlenme tarafından farklı bir ile gönderildiğini ve bu ildeki yüksekokulda örgütlenme çalışmalarına katılması için görevlendirildiğini söylemiştir. Hakan'ın sözlerine göre gittiği ilde sağ grupların işgali yoğun olduğu için devrimcilerin ve devrimci öğrencilerin örgütlenmesi noktasında aktif görev almıştır. Bu noktada devrimci hareket olarak ili toparlayıcı bir unsur arayışına girilmiştir. İldeki solcu öğrencilerin okula gidip gelmeleri oldukça sıkıntılı olduğundan bazı tedbirler alınmıştır. Öğrencilerin grup halinde gidiş gelişlerini sağlamışlardır. Çünkü öğrencilerin okula gelmek için kullanabildikleri güzergâh, sağ grupların hâkim olduğu bölgelerdedir. Hakan'ın ifadesiyle bulunduğu ilin sosyo-politik yapısı gereği “gerici/tutucu” bir yapıya sahip olması da işleri zorlaştırmıştır. Fakat 12 Eylül’e yakın bir tarihte işgal altında olan bölgelerden birinde çatışma yaşanmış ve bölge, sağ grupların hakimiyetinden kurtarılma istenmiştir.

Okuldaki dayanışmanın yanı sıra mahallelerdeki dayanışma ve örgütlenme çalışmalarına yer verilebilir. Murat, sorumlu olduğu mahalleyi sağ grupların işgalinden korumak için örgütlenme tarafından görevlendirildiğini söyleyen bir başka görüşmecidir. Mahalleyi sağ grupların saldırılarından kurtarmak için bir ekip olarak örgütlenmişlerdir. Bir süre sonra mücadele edecek kadar ciddi ekiplerin oluştuğunu söyleyen Murat, devrimci mücadelenin de hızlı gelişmesiyle birlikte “faşistlerin yatağı” niteliğinde olan mahalleyi, saldırılar ve çatışma sonrasında ele geçirmişlerdir. Bu dayanışma sayesinde halkın kendilerine sempati duyduğunu ve bu dayanışmanın halkı çok mutlu ettiğini dile getirmiştir.

Bir başka görüşmeci olan Serkan ise üniversite öğrencisiyken Ankara'nın farklı bölgelerinde çeşitli faaliyetlerde görevlendirilmiştir. Gecekondu bölgelerinde insanları örgütlemek, bölge elde etmek için sağ gruplarla çatışmak, mahalledeki insanları eğitmeye yönelik yapılan eğitim çalışmalarına katılmak bu faaliyetler arasındadır. Bir başka görüşmeci olan Rıza ise lise son sınıf öğrencisiyken yaz tatillerinde sorumlu oldukları üç-dört köyde yaklaşık dokuz kişilik ekipten biri olarak bulunmuştur. Bu süre zarfında bölgenin bütün sorunları, örgütlenmesi, bölgeye yapılan saldırılara karşı koyma vb. gibi eylemlerin içinde yer almıştır. Köylü ile dayanışma içerisinde olduklarını ise şöyle özetlemektedir:

- Biz sorumlu olduğumuz köylerde insanlara yardım ediyorduk. Bu sadece faşist saldırılar karşısında insanları korumaktan ibaret de değildi. Köylülerin evinde, bağında-bahçesinde, hastası olduğunda, düğününde,

cenazesinde, herhangi bir saldırı durumunda (sivil faşist saldırı olduğu zaman o insanlarla beraber nöbet tutuyorduk) onlarla iç içeydik. Hatta onlarla birlikte mitinge gittiğimiz, slogan attığımız da olurdu.

Benzer bir durumu Uyan'da anlatmıştır. Mahalle örgütlenme çalışmalarında gece nöbet tuttıklarını, bölgelere düzenlenen saldırılar karşısında çoğu zaman halk ile birlikte çatışmalarda yer aldıklarını söylemiştir. Üniversite öğrencisi iken de üç-beş kişilik grup halinde devriye gezdiklerini dile getirmiştir. “Rast geldiğimiz bir faşisti dövmeyi bile devrimciliğin göstergesi kabul ederdik” (Uyan, 2015, s. 131).

Örgütlülük Söz Konusu Olduğunda Adanmışlık ve İnanç Sol Değeri

Görüşmeciler, devrimin olacağına ve sosyalizmin yaratılacağına dair duydukları inançtan dolayı tüm hayatlarını siyasal mücadeleye göre şekillendirdiklerini söylemektedir. Örgütlü mücadeleye duyulan bu inanç ve adanmışlık duygusu görevden istifa edilmesi, eğitimlerin yarıda bırakılması gibi sonuçlarda kendini göstermektedir. Uyan eserinde Malatya'daki devrimci mücadele önderlerinden bir yoldaşının, devrimciliği seçerek öğretmenlik mesleğini bıraktığını yazmıştır (Uyan, 2015, s. 222). Görüşmecilerden Metin, tüm planların devrim düşüncesine göre yapılandırıldığını açıklamaktadır:

- Hayata dair her aşamamızda devrim düşüncesi hâkimdi. Askere gitmiyorduk. Devrimci olduğumuz için öğretmen, mühendis ya da doktor olmamız da gerekmiyordu. Birçok arkadaşımız üniversiteyi terk ederek kendini mücadelemize adadı. Böylesine fedakâr, inançlı ve davamıza adanmış ruhlardır (Metin, 65).

Görüşmecilerden Rafet'in belirttiğine göre siyasal örgütlenme uğrunda verilen mücadele ve devrimi yaratmaya dair duyulan inanç, bireylerin birçok zorlukla baş etmek zorunda kalmalarını beraberinde getirmiştir. Rafet (64), 1979 yılında TÖB-DER Eylemi'ne katılmıştır. Eylemden iki gün sonra öğretmenler ifade vermeye çağrıldığında meslekten ihraç edilme endişesi taşıyanlar, eylemin yapıldığı tarihi de kapsayacak biçimde rapor alıp, sevk yaptırmıştır. Bu sayede meslekten ihraç edilmek yerine bir günlük maaş kesintisiyle sorundan kurtulmuştur. Fakat Rafet, herhangi bir rapor almamış, eyleme katıldığını kabul etmiştir. Özür dilemesi karşılığında cezaya indirim uygulanacağı söylendiğinde teklifi reddetmiştir. İfadesini değiştirmesi önerildiğinde “eylemi bireysel kararımla yaptım. Maraş katliamını protesto etmek, öğretmenlerin haklarını savunmak istedim” diyerek cevap vermiştir. Sonuçta ise üç yıl meslekten men edilen Rafet,

yaşadığı bu durumu “inandığım doğrultuda bir tavır sergiledim” diyerek açıklamıştır.

Görüşmecilerden Ali (73), hayatının merkezinde siyasetin yer aldığını ve sahip olduğu varlıkların tamamıyla davaya adandığını dile getirmektedir. “Sadece kendimizi de değil malımızı, ailemizi, çocuğumuzu da toplumsal davaya adamıştık. Biz önce devrimci sonra baba, eş, evlat ya da kardeşlik. Çünkü devrimcinin özel hayatı olmazdı” diyerek bu durumu özetlemektedir. Ali’ye göre mücadele dışında herhangi bir “şey” için harcama yapmak konformist sayılmanın nedeniydi. Bu yüzden bir ev, araba almak hatta almayı düşünmek bile ayıp kabul edilirdi. Konuya dair Alaiddin Taş ise bu durumu eskiden arabası olanların tavır ve davranışları üzerinden örneklendirmektedir. Bu insanlar için “burjuvazinin kendisi” tanımı yapıldığından arabası olanlar, aldığı arabayı saklamaktadır. Çünkü dile getirmek dahi utanmak için bir nedendir (Taş, 69). Görüşmecilerden Zehra ise eşi ve kendisi öğretmen olarak çalışmasına rağmen ay sonunda yiyecek almaya paraları kalmamasının ve evinde kendisinin gündelik işini kolaylaştıran hiçbir teknolojik gerecin bulunmamasının gerekçesini “devrime duyulan inanç” olarak açıklamaktadır:

- Evimizden hiç insan eksik olmazdı. Hatta gelip gidenin vakti saati de belli değildi. Eve geldiğimde kiminle karşılaşacağım da bilinmezdi. Ben dışarıdayken eşim eve birilerini getirmiş olabilirdi. Evde sürekli toplantılar düzenlenirdi. O esnada ben çalışıyordum (öğretmendim ve henüz istifa etmemiştim), evde çocuk vardı ve evin işlerini kolaylaştıracak hiçbir ürüne sahip değildim. Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, elektrik süpürgesi, buzdolabı hiçbiri yoktu. İki kez çamaşır makinesi almak için emekli sandığından para çekmiştim. İkisinde de eşim yanıma gelip “şimdi miting zamanı, para lazım. Derdimiz çamaşır makinesi mi” demişti. İtiraz etmemiş, parayı mitingte kullanılması için vermiştim. Bazen gece saat 02.00-03.00’e kadar elimde çamaşır yıkar, ütü yapar, yerleri siler ve sonra yatardım. Bir keresinde eşim eve gelirken aldığı maaşla yağ ve yiyecek alacaktı. Ama eve geldiğinde elinde hiçbir şey yoktu. Siyasi mücadelede kullanılması için başka bir yere vermişti. “Bende para kalmadı” dedi. Benim paradan alacaklarımızı hesapladık ve alınacakların birçoğunu sonraki aya erteledik. Bu şekilde eve erzak temin ettik. Genelde ay sonunda yiyecek yemeğimiz olmazdı. Eşimde bende öğretmendik. Sözde

iki kişi çalışıyorduk. Ama paramız yoktu. Özverimiz bu düzeydeydi (Zehra, 73).

Söz konusu adanmışlığa dair çarpıcı örneklerden ikisini görüşmecilerden Osman (78) ve Kazım (73) kendi yaşantıları üzerinden açıklamaktadır. Görüşmecilerden Osman eşi hamile iken örgütün kendisini görevlendirmesiyle Moskova’da eğitime gidecek kadar adanmış olduğunun altını çizmektedir. Kazım ise eşinin doğum yapması beklenirken 1979 yılında 1 Mayıs eylemi için yaşadığı yere 15 saat mesafede olan bir ile gittiğini ve eşini evde yalnız bıraktığını söylemektedir. Ayrıca çocuk, 1 Mayıs’ta doğacak şekilde eşini hamile bırakmak istemiş ve “bu derece militandım” diyerek durumu değerlendirmiştir. Kazım, eğer oğlu 1 Mayıs’ta doğsaydı adını Ogün koymayı planladığını dile getirmiştir. Ayrıca Kazım, eşinin siyasi görüş olarak kendisinden farklı düşündüğü için sürekli kavga ettiklerini ve eşini siyasi çalışmalarda yer alması için zorladığını ifade etmektedir:

- “Eşim inandığı için değil ben zorladığım için kadın hareketlerine katıldı. İstemediği halde peşimden sürükledim. Buna hakkım yoktu. Kadıncağız mecburen beni çekti. Babadan gelen feodal bir anlayışı var. Haliyle boşanıp baba evine dönmeyi ayıp saydı. Boşansa da ayaklarının üzerinde duramayacağını düşündü.” (Kazım, 73).

Görüşmecilerden bazıları ise devrime duyulan inancı, örgüte olan bağlılık ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Bekir (72), örgüt bir karar aldığında ya da bireye görev verdiğinde (kararın doğru olmadığı düşünülse dahi) söyleneni itirazsız ve istisnasız uyguladıklarını dile getirmektedir. Eğer alınan kararlara karşı çıkan olursa gidip uyarılması istenmektedir. Bekir, “bize yanlış gelen kararlar karşısında neden hiç tavır koymadık ve neden söylenenleri yaptık?” diye sorduğu soruya, devrimin yaratılacağına duyulan inanç ve örgüte olan bağlılık üzerinden açıklık getirmektedir. Bekir, örgüte olan bağlılığını “ne zaman iş kurmaya kalksam örgüt, ‘sana ihtiyaç var, gel’ dediğinde her şeyi bırakıp gidiyordum. Bu yüzden elli yaşından sonra para kazanabildim” cümleleriyle özetlemektedir. Benzer şekilde görüşmecilerden Çetin, kendisine örgüt tarafından bir görev verildiğinde, görevi sorgusuz-sualsiz yerine getirdiğini anlatmaktadır:

- Bize bir görev verildiğinde, doğru olduğuna inanmasak dahi, önce gider görevi yerine getirirdik. Söyleneni sorgusuz uygularız, reddetmezdik. Mesela Örgüt “git şu adama sık” derse gider yapardık. Eğer karşı çıkacaksak görevi yerine getirdikten sonra çıkardık. Çünkü doğgunluk

seviyesindeki görev bilincimiz hat safhadaydı ve bunu frenleme gücümüz de yoktu. Hiç “yapmayız” demezdik. Bakış açımız böyleydi (Çetin, 69).

3.5.2.2 Bireysel Anlamdaki Sol Değerler

İlhan’a göre devrimcilerin ideolojik doğrultudan uzaklaşmalarındaki nedenlerden biri, örgütlenmelerin yanlış tutumlarıdır. Çünkü gündelik hayata dair yapılan klişeleştirmeler, devrimciliğe kanalize edilerek meşrulaştırılmaya ve hatta tabulaştırılmaya çalışılmıştır. Aksi tavır sergileyenlerin damgalanması ise sola faydadan çok zarar vermiştir (İlhan, 1996, s. 142). Bu durum bulgularda sol değerlerin eylemde ve söylemde tezatlığına yapılan vurgu üzerinden dile getirilmektedir. Görüşmecilerden Osman, sol ve sol değerlerden önce bireyin çözümlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü Osman’a göre kendini solcu diye tanımlayan bir kısım insan değerlerle var olurken bir kısmı bu değerlerin altında kalmakta, bazıları ise var olmak adına değerleri ayaklarının altında çiğnemekten çekinmemektedir. Osman, sol değerlerin tam anlamıyla özümsemişliğine dair bir örnek olması açısından yoldaşlarından biriyle arasında geçen konuşmayı örnek olarak aktarmaktadır:

- Yanlış yollara sapan, yanlış eylemlere giren bir yoldaşıma, davranışının sol değerlerle bağdaşmadığını söylediğimde bana “e ne olmuş abi burjuvaziye kazık atmışsak, sonuçta tokatladığımız burjuvadır” demişti (Osman, 78).

Sonuç olarak bu bölümde görüşmecilerin, sol değerlerin söylemde savunulmasına rağmen eylemde icra edilmeyişine dair düşüncelerine, bulgular kapsamında yer verdim. Eylem-söylem noktasında değerlerin çelişkisini, görüşmecilerin sıklıkla kullandıkları demokrasi, adalet, eşitlik, özgürlük kavramları üzerinden görüşme bulgularıyla örneklendirerek tartıştım. Görüşmeciler, örgütlü mücadelede aktif oldukları yıllarda, bu sol değerlerin pratikteki karşılığının söylemle eşdeğer olmadığına dair fikirlerini, gündelik hayat içerisinde maruz kaldıkları ya da şahit oldukları durumlar üzerinden açıklayarak konuya netlik kazandırmaktadır.

Demokrasi

Mahmut Memduh Uyan eserinde, örgütlü olunduğu yıllarda sol değerler arasında sayılan demokrasinin sosyalist hareketler tarafından pratikte uygulanmadığını, farklı düşünenlerin ve davrananların özgürlüğünün kabullenilemeyişi üzerinden dile getirmektedir (Uyan, 2015, s. 121). Bu durumu

görüşmecilerden Metin ise şahit olduğu bir örnek üzerinden anlatmaktadır. Metin, cezaevinde iken iki ayrı kadro elemanının içki konusunda farklı düşündükleri için kavga ettiklerini söylemektedir. Kadronun biri “şimdi parkta olmak vardı, Orta kahvede olmak, bira içmek vardı” diye dışarıda olmanın hayalini kurarak iç geçirdiğinde diğer kadro, “sen ne demek istiyorsun, devrimciler içki içer mi” diyerek bir tartışma çıkarmıştır. Metin, çıkan bu tartışmanın birbirlerini boğazlamaya kadar gittiğini dile getirmektedir (Metin, 64).

Görüşmecilerden Alaidin Taş’a göre demokrasi değerinin bir kültürü, inancı ve anlatısı olmalıdır. Çünkü sol fraksiyonlar bir ülkeye, bir rejime şeffaf devleti ya da halkçı yönetimi önermektedir. Bu önerme demokrasi ile doğrudan bağlantılıdır. Fakat Taş, hiçbir solcunun ya da sol fraksiyonun geçmişten bugüne kadar demokratik olmadığını düşünmektedir. Bu durumu solun kitlesel mücadeleye girmek ve ittifak oluşturmak yerine bölünmeyi tercih etmesi üzerinden açıklamaktadır:

- Sol, daha kendi içinde demokrat olmayı başaramadı. Birbiriyle sürekli kavga eden, tartışan insanlar pozisyonuna düştü. Emekçileri hak ettikleri yaşama kavuşturmak istedik ama bu insanların ne istediğini öğrenmek gibi demokratik bir tutum sergilemedik. Halkın daima geri olduğunu söyleyip geri çekilmeyi alışkanlık haline getirdik. Çok geri dediğimiz bu insanlar yaşam derdine düşmüştü; maaşına, çocuğunun okuluna, faturalarına bakmak zorundaydı. Arkamızda yürümezdi, yürü/ye/medi. Ama biz bunları hep küçümsedik (Taş, 69).

Benzer şekilde görüşmecilerden Veysel da, demokrasinin pratikte uygulanamayışını, sol içi çatışmalar üzerinden değerlendirmektedir. Veysel’e göre her sol fraksiyon, en doğru örgütlenme olarak kendisini gördüğü için birlikte yürüme becerisine sahip değildir. Bu beceriye sahip olmayışları, demokrasiyi yanlış anlamalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Sol fraksiyonlar olarak ortak miting yapma kararı alındığında dahi sonucun mantıkdışı gerekçelerle kavga ile bitmesi bu durumu örneklendirmektedir:

- Kemal Türkler’in cezasını kaldırmak için tüm sol fraksiyonlar olarak ortak bir miting yapmaya karar verdik. Mitingde her bir sol örgütlenme, diğer örgütlenmelerle tartıştı. Tartışma gerekçesi ise pankarttı. “Sen bu pankartı açamazsın, sen bu sloganı atamazsın” ya da “senin pankartın büyük, benim pankartımın önünü kapatıyor” diyerek herkes birbiriyle kavgaya tutuştu.

Bizler diyalog kurmak yerine kutuplaşmayı arttırmak için ne gerekiyorsa yaptık. Amaç amacından saptı, birbirimize haddini bildirmeye dönüştü (Veysel, 70).

Bir başka örnekte ise görüşmecilerden Bekir, sol değer olan demokrasinin bireysel çıkarlar uğruna yok sayıldığını DİSK üyeliği üzerinden aktarmaktadır. Bekir'e göre tüm değerlerin ayaklar altına alınacak kadar önemsizleştirilmesinin nedeni, iktidar olma erkinin insanlığın en büyük zaafı olması ve demokrasinin tam anlamıyla yerleşmemesidir. "DİSK'e dair vereceğim bu örnek, sol değerlere ne derece sadık olduğumuzun bir göstergesidir" diyerek ironi yapmaktadır:

- DİSK'e bağlı Emekli-Sen'e, eski ekipten arkadaşlarım üç seneden beri üye olmak istiyordu. Fakat DİSK'in başkanı Arzu Çerkezoğlu (sağlık iş kolundan gelen biridir), toplantılara bu ekibi almamakta ısrarcıydı. Gizliden başka bir emekli sendikası kurmak için çabalıyordu. Başkanın üye yapmama nedeni şuydu: DİSK'in 28 iş kolu vardı ve dernek başkanı; en fazla üye Emekli-Sen içerisinde olduğu durumda koltuğunu kaybetme ihtimali olduğunu biliyordu. Çünkü en fazla üyeyle delege haline gelirlse Başkan, koltuğunu kaybedebilirdi ve bu endişeyi taşıyordu. Dolayısıyla da eski ekibi üye yapmıyordu. Haliyle de bu korku, bütün demokratik hareketin canını okuyordu. Her türlü aktif insana ihtiyacımız varken korkular, eylemlerin önüne geçiyordu. Yaklaşık 500.000 üyesi olan DİSK'in üye sayısı şu an 30.000'e düşmüş durumdadır, esamesi okunmuyor. Sanırım adil, demokratik bir ülke isteğimizde ne kadar samimi olduğumuzu sorgulamak gerekiyor (Bekir, 72).

Görüşmecilerden Ahmet Kardam ise solun geçmişten bugüne demokrasiye uygun tavır ve davranışlar geliştiremediğine dair düşüncesini "sol, kendi kontrolüne alamadığı hiç kimseye güvenmiyor" diyerek yaşadığı bir olay üzerinden aktarmaktadır:

- Seçimlerden birinde belediye meclisine girebilmek için, parti meclisi listesinden bize bir sandalye vermesini istedim. Bu sandalyede yer vermek istediğim aday ile güçlü bir kitle oluşturacağımdan emindim. Uygulayacağım seçim taktiğine kadar her şeyi düşünmüş, organize etmişim. Parti meclisi önce bunu kabul etti. Fakat sonra bana söylemeden kararı değiştirdiler. Sol, her bireyi sürekli kontrol altında tutmak istiyor. Parti örgütünün aldığı karar, yerel örgüt tarafından değiştiriliyor. Bu

durum parti örgütünün kararının, yerel örgüt tarafından tanınmadığının göstergesidir. Bu yanlışlardan dolayı sol bir türlü örgütlenemiyor. Tavrılarıyla beni kaybettiler. Haliyle benim oluşturacağım kitleyi de kaybettiler. Söylenenler ile yapılanlar birbirini tutmayınca insanlar artık sola güvenmiyor (Kardam, 77).

Adalet

Görüşmecilerden Osman, özellikle sol değerler arasında sayılan adaletin, 1980 öncesi ve 1980 sonrasında değişime uğradığını ve öneminin geç kavrandığını düşünmektedir. Osman’a göre bu durumun nedeni adaletin daha çok hukukla eşleştirilmesi ve 12 Eylül 1980 öncesi hukuki anlamdaki adalete daha az ihtiyaç duyulmasıyla ilintilidir. Darbe öncesi sol örgütlenmeler hukuki anlamdaki adalete, söylemde yer vermesine rağmen bölüşüm adaletine daha fazla vurgu yapmış, gündelik hayat içerisinde bireyler arası ilişkilerde adil olmaya özen göstermiştir. Yani hukuki anlamdaki adalet, ikinci planda bırakılmıştır. Fakat 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte adaletin hukuksal anlamdaki var oluşuna duyulan ihtiyaç sonucunda, pratikte daha görünür olması istenmiştir (Osman, 78).

Eşitlik

Uyan eserinde, solun cinsiyetlere göre yapılan ayrımcılık üzerinden eşitlik değerine uygulamada yer verilmediğini aktarmıştır. Dağ koşullarında zorlanarak hareketin seyrini yavaşlatacaklarını düşündükleri için gerilla faaliyetleri içerisine kadınları dâhil etmeyi doğru bulmamalarını, demokrasiyi ve eşitlik değerlerini uygulamamak olarak değerlendirmektedir. “İçinde yer aldığımız yapının demokrasiyi barındırmadığı kanaatindeyim” diyerek örgüte dair eleştiride bulunmaktadır. Bugünden bakıldığında aralarında hiç kadın gerillaya yer vermeyişlerinin hatalı bir durum olduğunu söylemektedir (Uyan, 2015, s. 328).

Görüşmecilerden Bekir ise kadın-erkek eşitliğinin söylemden ibaret olduğuna dair düşüncesini kadının gönüllü olarak yapmak istemediği bazı tavır ve davranışları, örgütlenme uğrunda uygulamak zorunda kalması üzerinden aktarmaktadır. Bekir’e göre örgüt tarafından kadınlar, ev tutmak için kullanılan bir araç konumuna indirgenebilmektedir. Ya da geri hizmetlerde görevlendirilecek hazır eleman konumunda tutulmaktadır. Organizasyonlar noktasında kadınların örgütlenmeleri önem arz etse de temelde kadın, daima “örgüt için hizmete” karşılık gelmektedir. Bekir, örgütten bir yoldaşının eşinin bu durumdan oldukça muzdarip olduğunu ve örgüte dair kızgınlığını kendisine şöyle aktardığını söylemektedir:

- Evim, toplantı evi, bir araya gelme evi oldu. Gözümü açtığımda evde insanlar oluyor. Annem ve ben hizmet etmekten bıktık. Toplantılar sabahlara kadar sürüyor. Evliliğimizin bir pul kadar değeri yok. Gelen insanlar yiyip içtikten sonra kalkıp gidiyor. Bütün pisliği temizlemek annemle bana kalıyor. Eşimde hiç yardımcı olmuyor. Elini hiçbir şeye sürmüyor (Bekir, 72).

Eşitlik değerinin uygulamada olmadığını dile getiren görüşmeciler, bu düşüncelerini farklılığa olan tahammülsüzlük üzerinden somutlaştırmaktadır. Örneğin Nabi Yağcı'ya (78) göre eşitliğin tanımı; farklılıklara tahammüldür, birlikte olabilmektir. Fakat sol da bu durum söz konusu değildir. “Bizden değilsen karşımdasın” anlayışından yola çıkarak farklılıkları reddetmenin eşitlik anlayışına uymadığını dile getirmektedir. Görüşmecilerden Alaidin Taş ise farklılıkların reddini şöyle açıklamaktadır:

- Bizler zamanında kitapları da sosyal katmanları da kafamıza göre kategorize etmiştik. İnsanları önce sağcı-solcu diye ayırtırdık. Ardından solcuları kendi içinde gruplandırdık. Sonra sağcıları kendi içinde bölümlendirdik. Bunu, inançlı kesimlerle seküler ya da liberal çevreleri ayırarak yaptık. Neticede hep ayırtırmaya devam ettik. Bu hatalarımız yüzünden de genellikle yalnız kaldık (Taş, 69).

Özgürlük

Solun, toplumda düşünsel ve kültürel etki yapacak bir düzeye erişemeyişini, özgürlük ortamı yaratıp fikir farklılıklarına yer vermemesinden kaynaklandığını söyleyen Bekir, “sol farklılıklara tahammül edemiyor” diyerek eleştiride bulunmuştur:

- Örgütlenme içerisinde farklı bir şey söylemeye kalktığımızda “acaba ne derler” endişesi taşıyorduk. Yanlış olduğunu düşündüğümüz şeyleri dile getirmezdik. Özgür irade kavramsal olarak vardı. Çünkü örgüt ne derse doğru oydu, kutsallaştırmıştık. İnanç konusunda dindarlardan farkımız kalmamıştı. Biz ülkede adalet, özgürlük, hak-hukuk, eşitlik sağlansın istedik. Ama sol, tün değerlerin/kavramların içini boşaltmıştı. Dile getirdiği değerler, pratikle uyuşmuyordu. Demokrasi diyorduk ama hiçbirimiz demokratik değildik. Özgürlük diyorduk, özgürlükten nasiplenmemiştik. J. J. Rousseau'dan Spartaküs Hareketine kadar tarihin bütün özgürlük hareketlerinin savunucusuyduk. Ama uygulayıcısı

değildik. Daha kendi alanımızda özgür ve demokrat olamıyorduk. Çünkü bu değerleri içselleştirmemiştik (Bekir, 72).

Bekir ile benzer düşünceyi dile getiren isimlerden biri de Uyan'dır. Uyan'a göre devrimci hareketin, kendini yenileyen bir kadro akışına sahip olmayışı özgürlük değerini uygulamadığına örnektir. Uyan, önderin dokunulmazlık hakkının olmasını ve örgütten olan diğer bireylerin hayatına dair tüm kararların bu önder tarafından alınmasını eleştirmektedir. Uyan, bir öğrencinin okulu bırakıp bırakmayacağından içeceği sigaraya kadar her şey denetlenirken ve nerede görev alınacağı merkez tarafından belirlenirken merkez kadroların ne yaptığı hakkında hiçbir şey bilinmediğini açıklamaktadır. Bu durum Uyan'a göre sol değerlere uygun hareket edilmeyişin göstergesidir (Uyan, 2015, s. 456-457).

3.6 Sol Değerleri Farklı Kılan Hususlar

“Sol değerler nelerdir?” ve “bu değerlerin sola özgü kılınması hakkında ne düşünüyorsunuz? Mesela sol değerler arasında saydığınız dayanışma ya da özgürlük, muhafazakârlar için de bir değer olamaz mı?” diyerek görüşmecilere yönelttiğim sorular, araştırma bulgularından yola çıktığımda üç ayrı kategori yapmama olanak vermiştir. Birinci kategoride yer alanlar düşüncelerini “değerleri sola mâl etmek gerekmez” diyerek değerlerin ideoloji üstü olduğunu vurgularken ikinci kategoride düşüncelerini tartıştığım görüşmeciler “değerlerin sınıfsal ve siyasi boyutları olduğunu” savunmuştur. Üçüncü kategoridekiler ise sağın/muhafazakârların statükoyu/mevcut durumu/düzeni koruma arzusu gereği sol değerleri dillendirdiklerini fakat pratikte uygulamadıkları ifade ederek “eylem-söylem tezathlığına” vurgu yapmıştır.

3.6.1 Değerlerin İdeoloji Üstü Oluşu

Bu alt kategori altında ele alınan görüşmeciler, değerlerin evrensel olduğu ve ideolojik-politik herhangi bir ayırım yapmanın doğru olmayacağını dile getirmektedir. Örneğin Gökhan (63) “değerleri ideolojik olarak kategorileştirmek/ayrıştırmak yerine evrensel kabul edip ‘insana ait değerler’ olarak ele almak gerektiğine inanıyorum” diyerek düşüncesini açıklamaktadır. Yağcı'ya göre ise eşitlik, özgürlük, sömürüye karşı olmak gibi değerlere sol etiketi yapıştırmak gerekmemektedir. Önemli olan değerlerin hayata geçirilmesidir. Eğer sağ bu değerleri uyguluyorsa karşı çıkmanın faydası yoktur. Yağcı, bu konuya dair geçmişte yanlış bakış açısına sahip olduklarını ve bu tavrın ideolojiden ve tarihin bilinmemesinden kaynaklandığını söylemektedir:

- Sol değerler olarak saydıklarımız muhafazakârlar tarafından uygulanıyorsa, onlar için de bir değer olabilir. Bunu soldan ayırt etmek gerekmez. Eğer onlar da Kürt halkının eşitliği diyorsa neden soldan ayıralım? Somut bakmak lazımdır. Aksi durumda “niye siz eşitlikçilik diyorsunuz” diyerek insanlara/sağcılara çullanmanın bir anlamı yoktur. İslam, eşitlik düşüncesi var diyorsa “hayır yok” demek mi gerekirdi? Yoksa “eşitliği uygulayalım” diyerek destek vermek mi doğru olurdu? Ama biz zamanında bu yanlışı da yaptık. “Bizden değilsen karşımdasın” anlayışından yola çıktık. Onları İslamcı oldukları için reddettik. İslamcının da sol olmasını istedik. Fakat bugün İslamcıların da dâhil olduğu demokratik bir ülke arzusundayız. Ben, örneğin, Şeyh Bedrettin'e solcu etiketi yapıştırmıyorum, bu toprakların içinden çıkmış orijinal fikirlerden biri olarak bakıyorum. Bana göre her şeye ideolojiyi yapıştırma nedenimiz, kökümüzün/temelimizin olmayışıdır. Dolayısıyla kırılma süreci tarih bilincinden yoksunluk, tarihi bilmemek ve köksüzlükten ileri gelmektedir. Ezberletilmiş resmi tarihten ibaretiz. Kimse gerçeği bilmek için çaba harcamıyor. Biz sol ideolojiyi savunanlar da öyleydik. O an'a odaklı bir bakışımız, ideolojimiz, teorimiz vardı. Marksizm'i bilirdik ve başka bir şey bilmek gerekmez diye düşünürdük. Tek doğrumuz bunlardı. Haliyle biz de eleştirel bakış açısına sahip değildik. Savunduğumuz değerleri dahi tam anlamıyla uyguladığımızı söyleyemem. Mücadeleyi bile cehaletin vermiş olduğu cesaretle yapıyorduk (Nabi Yağcı, 78).

3.6.2 Değerlerin Sınıfsal ve Siyasi Boyutları

Çalışma bulgularından yola çıkıldığında bu kategori altında yer alan görüşmeciler, değerleri ayrıştırmanın doğru olmadığını dile getirmelerine rağmen bu durumun geçmişten günümüze gerek sınıfsal gerekse siyasal bir özellik göstererek var olmaya devam ettiğini düşünmektedirler. Görüşmecilerden Uyan (67) değerlerin sınıfsal ve ideolojik açıdan ayrıştığına vurgu yaparken Ali (73) kavramlar arasındaki siyasallaşmanın söz konusu ayrımı meydana getirdiğini somut örnekler üzerinden açıklamaktadır:

- Sol değerler olarak kabul edilenlerin birçoğunu sağ/muhafazakârlar da kullanıyor. Çünkü bu kavramlar herkesin kabul ettiği değerlerdir, ortak aklın ürünüdür. Fakat her sınıf bu kavramları/değerleri kendi bakış açısına

göre farklı yorumlamıştır. Örneğin Mao, adalet namnluların ucundadır, der. Bizler 12 Eylül'ün adaleti derdik. Onlar da kendilerince askeri mahkemelerde bize adalet diyorlardı. Bir takım değerlerin genelleşmesi ve insani anlamda kabullenilmesi için “bu değerler evrenseldir, insanidir, herkes içindir, toplumun tamamını kapsar” denir. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Çünkü egemen güçler bu kavramları genelleştirme çabası içerisine girer. Örneğin eskiden şu vergileri veren, şu parası olan, beyaz olanlar diyerek sınırlamalara tabi oylamalar yapılırdı. Fakat bugün genel oy hakkı vardır. Ve günümüzde eşitlikten anlaşılan neredeyse oy atmaktan ibaret hale gelmiştir (Uyan, 67).

- Kavramları bir yere ait konumlandırmak doğru değildir fakat kavramlar arasında siyasallaşma vardır. Örneğin eşitlik, Fransız Devrimi sloganının başında yer alan bir değerdir. Fransız aydınlanmacılığı genellikle eşitlik ile yasalar önündeki eşitliği kasteder. Solcular bunu kabul etmekle birlikte eşitlik konusundaki önceliğini gelir dağılımındaki eşitliğe verir. Aradaki makasın çok fazla açık olmamasını kasteder. Benzer örnek özgürlük üzerinden ele alınabilir. Burjuvazi; feodalitenin dağılmasını ve herkesin istediği yere yerleşmesini, istediği işyerini seçebilmesini (burjuvazinin toprağında) özgürlük olarak tanımlarken solcular bu özgürlüklerin yanı sıra düşünce özgürlüğünü, inanç özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü de talep eder. Günümüzden örnek vermek gerekirse hava kirliliği deyince gerek sağın gerekse solun kullandığı anlam aynıdır. Ama “emek” dendiğinde doğrudan solda bir etiketleme yapılır. Çünkü bazı kavramlar ülkemizde siyasallaşmıştır. Bugün Kemal Kılıçdaroğlu helalleşme dediğinde kitlesinin ayağa kalkma nedeni, bu kavramın sol ile özdeşleşmemesidir. Haliyle helalleşme de siyasallaşmış bir kavramı karşılamaktadır (Ali, 73).

3.6.3 Değerlerin Sağ ve Sol Perspektife Göre Farklılığı

Bu kategori altında düşünceleri tartışılan görüşmeciler, solun var olan değerleri savunup uygulamaya çalıştığını, sağın/muhafazakârların ise bu değerleri sadece kendi bireysel çıkarları doğrultusunda dillendirdiklerini fakat gündelik yaşam pratiği içerisinde uygulamadıklarını savunmaktadır. Bir başka deyişle burada katılımcıların, aynı değerlerin sağ perspektiften değerlendirilmesine dair

görüşlerine yer verilmektedir. Konuya dair görüşmecilerin düşüncelerini en genel hatlarıyla özetleyen açıklama şöyledir:

- Değerlerin sol ile sağ açısından farkını görmek için uygulamalara bakmak yeterlidir. Gerek sol gerekse sağ özgürlük, adalet, eşitlik dese de her ikisinin ne söylediğinden çok ne yaptığına, neyi yaptığına, nasıl yaptığına bakmak gerekir. Eğer söylediklerini pratikte yapmıyorlarsa, söylemin hiçbir anlamı yoktur. Önemli olan kavramların içeriğini nasıl doldurduğu ve toplumdaki uygulanabilirliğidir (Leman, 70).

Görüşmecilerden Veysel ise benzer düşünceyi gündelik hayat içerisinden örneklendirerek açıklamaktadır:

- Sağ ile solun dillendirdiği değerler arasındaki farkı görmek için yapılanları kıyaslamak yeterli olacaktır. Söylenenlerle yapılanlar kıyaslandığında ortada bir uyumsuzluk varsa bilinmelidir ki bu, sağa ait bir değerdir. Mesela 1969'da bizler Amerikan emperyalizmine hayır derken, bağımsız Türkiye diye bağırırken Taksim meydanında üzerimize taş atan, silahla bizleri kışkırtmaya çalışanlar sağ kanattandı. Değerlerin nasıl ayrıştığını görmek için her bir örgütlenmenin siyasal geçmişine ve güncel yapısındaki uygulamalarına bakılmalıdır. Ya da sol daima demokratik söylemleri gündeme taşıırken, gündemin dışına düşen sağ, seçimde oy toplama bahanesiyle bizim söylemimizi kullanıp toplumu demokratik oldukları noktasında ikna etmeye çalışır. Sağ, solun söylemlerini dile getirmesine rağmen bu söylemlerin, değerlerin hiçbirini hayata geçiremediğini, iktidar oldukları süreler boyunca göstermiştir (Veysel, 70).

Görüşmecilerden Uğur (61) ve Nedim'e göre (66) ise sol ve sağ, söylemlerinde aynı kavramlara yer verse dahi farklı anlamlar kastedebilmektedir. Sırasıyla Uğur ve Nedim'in konuya dair düşünceleri şöyledir:

- Sol değerlerde söylediğimiz ifadeleri muhafazakârlar dile getiriyor olsa da sol ile sağın söylemleri aynı değildir. Sağ, bu kavramları sadece dile getirir, uygulamaya koymaz. Bu noktada ortaya eylem-söylem farkı çıkar. Irkçılığı, milliyetçiliği savunan sağ/muhafazakâr kanadın olduğu yerde özgürlük, eşitlik olamaz, yaşatılamaz. Mesela sol değerleri savunuyorsak bir ulusu diğerinin üstünde görmemek gerekir. Ama sağ bunu yapar ve bu durum sol değerler içinde sayılan demokrasi ile bağdaşmaz. Haliyle sol değerler, sağ için sadece söylemden ibaret hale gelir (Uğur, 61).

- Sağ, iyi değerlerin adını kullanır. Sol ise bu değerleri yaşar. Mesela sağ, adaletin adını kullanır ve hatta bunun propagandasını yapar. Çünkü yaptığı kötülükleri adalet adına yapar. Adaleti kendi çıkarları için kullanır. Yargının ve mahkemelerin bağımsız olduğunu savunur. Bu durum ABD'nin herhangi bir ülkeye barış götürmesi gibi bir şeydir. ABD, barış götürdüğünü iddia ettiği ülkeyi işgal eder, soyar, halkı ezer, halka zulmeder ve onların bağımsızlıklarını yok eder. Yaptıklarıyla da oraya adalet, özgürlük getirdiğini savunur. Sağın yaptığı da budur. Sol değer olarak sayılan değerlerin ve özellikle adaletin kendisini değil adını ve mekanizmasını kullanırlar. Kendi çıkarlarına uygun hale getirirler. Hâlbuki yapılanın gerçek adaletle hiç alakası yoktur (Nedim, 66).

Bir başka görüşmeci olan Mehmet'in (64) yaptığı açıklama ise sol ve sağ arasındaki din ilişkisini kıyaslar düzeydedir. "Sol mevcuda eleştirel bakarak geleceği tasarlar. Solun aksine muhafazakârlar ise mevcudu korumak ister. Çünkü din bunu öğretir." ifadesi durumu açıklamaktadır. Görüşmecilerden Alaiddin Taş ise sağın/muhafazakârların dinsel bağlayıcılıkları nedeniyle, değerlerin askıya alınabileceğini örneklendirmektedir:

-Sağ, biz soldan daha ketumdur. Çünkü inançları çok bağlayıcı ve bağışlayıcıdır. Dünyü, bugünü ve yarını kontrol altına alır. Her şeyi yaptıktan sonra tövbe edip yola kaldığı yerden devam etme olanağı sunar. Bu yüzden sağ dini kullanarak hareket eder. Uygulamadığı değerlere dini kılıf uydurur. Eğer muhafazakâr birey, söz konusu değerleri uygulamak isterse onları engellemek adına önlerine din çıkar. Çünkü din belirleyicidir ve muhafazakâr kesimin yaşam tarzını oluşturur. Kılavuzları Kur'an ya da bir takım fetvalar olduğu için kişinin demokrasi anlayışı, anayasası, adalet terazisi her zaman için dini kaynaklardan sonra gelir (Taş, 69).

Görüşmecilerden Emin, değerlere dair eylem-söylem tezatlığının din ile ilintili oluşunu gündelik hayat içerisinde şahit olduğu bir örnek üzerinden aktarmaktadır:

- Sol ile sağın değerlere sahipliğini anlamak için uygulamalarına bakmak gerekir. Mesela 2015 yılında seçim döneminde seçim çalışmamız için Hacı Bayram Veli tarikatına gittik. Orada sağcı/muhafazakâr bir kadın iki buçuk liraya zembere suyu satıyordu ve o yıllarda suyun fiyatı elli kuruştur. Ayrıca su, sıcaktan deforme olmuştu. Hani Müslüman temizdi, yalan

söylemezdi. Hacca gittiğinde getirdiği bir güğüm suyu eşine-dostuna, akrabalarına ikram ederdi. Kadının yanına gidip satmaya çalıştığı suyu kastederek “Kızılırmak’ın suyu mu bu, içersen zehirlenirsin” dedim. Çoğu zaman Müslümanlar bizi kastederek, “komünistler bizden daha Müslüman’mış” der. Onlar için ahlaki anlamda kurala, temsiliyete uygun davranmak söz konusuyken bizde Marx’ın tarif ettiği *insanal bir düzen* vardır. Biz, inandığımız değerlere sahip çıkarken sağ çıkmıyor. Çünkü dinsel yaşam, sosyal yaşamının tamamına müdahale ediyor. Bizler böyle bir tercihin taraftarı değiliz (Emin, 63).

3.7 Sosyalist Pratiklere Dair Pişmanlık

Bu bölümde görüşmecilerin “Sosyalist pratikleriniz hakkındaki olumlu ve olumsuz/pişmanlık düşünceleriniz ve tecrübeleriniz nelerdir?” sorusu ile “Sosyalizmi savunduğunuz için yaşadığınız olumsuz süreçler (hapiste geçen süreler, gizli saklı yaşanan gündelik hayat vb.) var ise bu süreçleri nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verdikleri cevapları tartıştım. Görüşmecilerin tamamı sosyalist harekete dâhil olduğu için gündelik hayat içerisinde zorluklar yaşamalarına (cezaevi süreci, işsiz kalma, ihraç edilme, işkence vb.) rağmen bu süreçleri pişmanlık üzerinden tanımlamamaktadırlar. Görüşmecilerden bazılarının konuya dair açıklamaları, genelin fikrini/düşüncesini özetler niteliktedir:

- Asla pişman değilim. Hatta bana komünist partisi üyesi ve sonrasında yöneticisi olmam teklif edildiğinde ‘benim için en büyük onurdur’ dedim. Topluma karşı bir sorumluluğum olduğunun bilincindeydim. Komünist partisinin tarihinde hapisanenin, işkencenin, ölümün var olduğunu biliyordum. Bunların başıma geleceğini de biliyordum. Bedel ödemeyi göze aldım, hesapta olan şeyler yüzünden neden pişman olayım? (Ali, 73).
- Solda aktif olduğum için pişmanlık duygusu hayatımın hiçbir noktasında olmadı. Kötü ya da eksik olduğunu düşündüğüm noktalarda dahi bir pişmanlık duymadım. Zira kapasitem, birikimim/deneyimim, düşüncem o kadardı ve o kadar işler yapabildim. Yaşadığım süreçler benim hayatımın, yaşantımın bir parçasıdır (Uyan, 67).
- Bugünkü aklım olsa yine dâhil olurdum. O yıllarda yaptığımız bazı hatalar vardı, bunları yapmamız şart değildir. Fakat o günün koşullarında ve var olan sistemde yapacak başka bir şey yoktu. Anca onlar yapılabilirdi. O gün yapılması gereken neyse o yapıldı. Hiçbir şekilde pişman değildim. Aynı

şeyleri yine yapardım. Aynı şekilde hapishanede yatarım, aynı şekilde sola dâhil olurum. Hiç tereddüt etmezdim. O gün yaptığım her şeyi çok inanarak yaptım. Bana göre o gün yaptıklarım çok doğrudu. Bu uğurda verdiğimiz mücadele, hayatımda tadı hiç bitmeyecek güzellikteydi benim için (Kardam, 77).

- Her şeyi kendi zamanı, mekânı ve konjektörü içinde değerlendirmek doğru olur. Dün doğru olanlar bugün yanlış olabilir, dün savunduğumu bugün reddedebilirim. O yüzden bugünden geçmişe baktığımda yanlış olduğuna kanaat getirdiğim şeyler, o yıllarda benim için en doğru seçenektir. Yaşadıklarım bir tercihtir. Ben de tercihim bu yönde yaptım ve istediğim için dâhil oldum. Hiç kimse silah zoruyla bana bir şey yaptırmadı. Partiye inandım. İnandığım için parti disiplini gereği yapmam gerekenleri uyguladım. O dönem yaptığım hiçbir şeyden pişman değilim. Bugün yine o dönemde olsaydım o gün yaptıklarımı sonuna kadar yapardım. Ama o gün yaptıklarımı bugün yapmam (Taş, 69).

- Yaptığım ve yaşadığım hiçbir şeyden pişmanlık duymuyorum. Aksine daha çoğunu yapmadığım için üzgünüm. Ayrıca bugünkü tecrübelerimden yola çıkarak geçmişe dair eleştirel bir cümle kurmayı da doğru bulmuyorum. Çünkü o dönem şartlar onu yapmamızı gerektirmişti ve biz, içinde yer aldığımız koşullarda yapmamız gerekenin en iyisi ve en doğrusu olduğuna inandığımız şekilde eylemde bulunduk. O yüzden hiçbir pişmanlığım yoktur (Leyla, 62).

Leyla, bu düşüncesine dair yaşadığı bir olayı anekdot olarak anlatmaktadır. Leyla, Devrimci Yol ve Halkın Kurtuluşu arasında çıkan bir kavgada, mahallenin çocuklarıyla birlikte Devrimci Yolcu olan kişiyi burnundan kan gelecek şekilde dövdükten sonra evinin bahçesine getirip yemek yedirdiğini, yüzünü yıkamasına yardım ettiğini anlatmaktadır. Leyla'nın anlattığına göre 35 yıl sonra bu arkadaşı, birlikte yemek yedikleri bir günde Leyla'ya kendisini dövdükleri için pişman olup olmadığını sormuştur. Leyla ise “o zaman dövmem gerekiyordu dövdüm, şimdi sarılmam gerekiyor sarılıyorum” diyerek cevap verdiğini söylemiştir.

Görüşmecilerden bazıları ise, bugünden aktif siyaset yaptıkları döneme baktıklarında bazı eylemlerinin, tutum ve davranışlarının hatalı olduğunu düşünmektedir. Bu hata ve eleştirileri üç ayrı kategori altında değerlendirmek mümkündür:

- Bazı görüşmeciler gündelik hayatlarını yok sayacak düzeye getirerek kendi ihtiyaçlarını ötelediklerini ve çok fazla ödün vererek yanlış yaptıklarını düşünmektedir.
- Görüşmecilerden bir kısmı verilen mücadelenin toplumsal karşılığı olmadığı için üzüntü duyduğunu belirtmektedir.
- Bir kısım görüşmeci, örgüte ve örgütsel mücadele içinde lider konumundaki kişilerin doğru olmayan tutum ve kararlarını başarısızlıktaki etmen olarak görmekte ve bu tutum ve davranışlara dair eleştiri getirmektedir.

Yok sayılırcasına hayatlarımızı erteledik.

Görüşmecilerden Bekir (72) siyasette aktif konumlanmak uğruna mesleğini bırakmasını hata olarak değerlendirmektedir. Bekir ile benzer düşüncede olan bir başka görüşmeci ise Çetin'dir. Çetin'in sözlerine göre 1980'e kadar olan süreçte üniversite gençliği, toplumsal değişimi etkileyecek düzeyde aktiftir ve siyasal örgütlenmeden dolayı birçoğunun okulu ikinci planda kalmıştır. Okulu bitiremeyen devrimci öğrenciler hat safhadadır. Hâlbuki Çetin'e göre bu öğrencilerden "geleceği parlak" olanların eğitime öncelik verip toplumda belirleyici bir konum elde etmelerini sağlamak daha doğru olacaktı. Bu sayede 1980'den sonra toplumun belli kademelerinde sol siyasette aktif olan insanlar yer alabilecekti. Bazı görüşmeciler sosyalist harekette var olmanın sıradan bir hayat sürmeye ve gündelik yaşantılarda belli sorunlarla karşılaşmaya neden olduğunu söyleyerek konuya dair düşüncelerini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

- Hayatımızın merkezine siyaseti oturtmuş, tekdüze bir yaşam benimsemiştik. Aileden, toplumdan, sevgiliden, paradan her şeyden vazgeçtik ama siyasetten, mücadelemizden ve inandığımız doğrulardan vazgeçmedik (Alaiddin Taş, 69).
- Siyasete verilen birinci öncelik birey olarak kendimizi ikinci plana atmamıza sebep oldu. Kendimi geliştirebileceğim konulara, önüme çıkan fırsatlara yönelim göstermedim, göstermek istemedim. Çok parasız kaldım; çok zorluklar, acılar çektim. Bugün daha farklı şartlarda yaşıyor olabilirdim. Ama buna rağmen solda olmak benim için bir onur meselesidir. Bugün beni ben yapan her şeyi sosyalistliğime borçluyum (Gökhan, 63).

- Örgütlü mücadele içerisinde yer aldığım için asla pişman değilim. Ama sosyalist harekette aktif konumlanmam belli noktalarla eşimle aramızda sorun yaşamamıza ve boşanmamıza neden oldu. Ayrıca cezaevinde olduğum için oğlum beni tanımadan büyüdü. Bu yüzden ilişkimiz gelişmedi, baba-oğul olmayı başaramadık (Selim, 72).

Halkta karşılık bulamadık.

Görüşmecilerin bir kısmı geçmişte doğru olmadığını düşündükleri bazı konular olsa da bugünün tecrübesinden yola çıkarak eleştiri yaptıklarının özellikle altını çizmektedir. Görüşmecilerden Gökhan (63), “bugün olsa yine dâhil olurum. Ama geçmişte fark etmediğimiz, bugün ise hatalı olduğunu gördüğümüz davranışlarda bulunmazdım” diyerek düşüncesini dile getirmektedir. Murat (66) “keşke daha deneyimli olsaydım da daha iyisini yapabilseydim.” derken Gizem (67) “Ben yapamadıklarımın üzüntüsünü duyuyorum” diyerek fikrini söylemektedir. Bu noktada görüşmecilerin siyasette aktif oldukları yıllarda yanlış olarak değerlendirdikleri ve “bugün olsa yapmam” dedikleri tutum ve davranışlara dair eleştirilerine yer vereceğim.

Görüşmecilerden Serkan (66), Devrimci Yol örgütlenmesinde üniversite öğrencisi olarak mücadelesini sürdürürken özellikle Sivas ve Çorum’dan gelen insanların gecekodu yapımına destek olduğunu dile getirmektedir. Serkan’ın anlattığına göre aç ve yoksul bir biçimde ev yapmaya çalışan bu insanlardan mafya para isterken kendisi ve arkadaşları üniversite öğrencisi olarak hiçbir talepte bulunmaksızın bu insanlara yardım etmiştir. ODTÜ’den 50 kişilik grup olarak malzemeleri ellerinde taşıyıp evlerin yapımı için çalışan ve başladıkları evi ertesi gün bitirdiklerini ifade eden Serkan, tek amaçlarının insanların sempatisini kazanmak olduğunu söylemektedir. Fakat Serkan bir gün Emniyet’e alındığında Devrimci Yolcu olduğunu reddetmesine rağmen evini yaptığı aile fertlerinden birisinin kendisini ele vermesi sonucu ifşa olduğunu anlatmaktadır:

- Ben sorguda “sol görüşlü biriyim ama örgüt üyesi değilim” dedim. İçeriye bir adam getirdiler. Bu kişi, daha öncesinde evini yaptığımız biriymiş. Ben tanımamıştım. Polis, adama beni kastederek “bu Devrimci Yolcu değilim diyor, sen ne diyorsun” diye sorunca adam da “hayır Devrimci Yolcu” dedi. Nereden bildiğini sorduklarında ise şöyle yanıt verdi: “Ben Devrimci Yol örgütünün gecekodu işlerinde insanlara yardım ettiğini duymuştum. Devrimci Yol’da yer alan birilerine gidip evimi yaparken bana da yardım

etmelerini istedim. Örgüt bana bu kişinin (beni kastediyordu) yönetiminde 50 kişi gönderdi. Bu adam 50 kişiyi yönetiyordu. Onlara şöyle yapın böyle yapın, diyordu. Belli ki Devrimci Yol da önemli bir isimdir kendisi” dedi.

Serkan, kendisi aleyhinde verilen bu ifade olmasaydı hiçbir sorun yaşamadan oradan ayrılabilirdi, ifadenin ardından birçok sorun ile karşı karşıya kaldığını söylemiştir. O gün gecekonduyu inşa etmek için sırtında tuğla taşıyan arkadaşlarının bir kısmının bugün işsiz ya da cezaevinde olduğunu bir kısmının ise işkencelerde öldüğünü söyleyen Serkan, gecekonduyu yapımına destek verdiği insanların bugün rahat bir hayat sürdürdüklerinden bahsetmektedir:

- O yıllarda aç, yoksul, sefil olan insanlar bugün apartmanlarda yaşıyor. Hatta o bölgeye müteahhitler girdiği için birçoğuna birkaç daire düştü. O gecekondudaki adamlar zengin oldu. Ama bugün devrimci mücadele için yüz lira istesen vermezler. Biz orada kendimizi feda ederken fazla ileri gittik. Birilerine kazandırdık. Ama bazıları için söyleyebilirim ki değmedi.

Serkan maruz kaldığı ihanetlere, işkencelere, cezaevi sürecine rağmen hiçbir pişmanlığı olmadığını söylemekte ve “yapmamız gerekenleri yaptım. Bugün olsa yine aynı şeyleri yaparım. Çünkü biz haksızlıklarla mücadele etmeyi kendimize görev bilmiştik.” diyerek açıklama yapmaktadır.

Görüşmecilerden Kazım (73) da sosyalist hareket içerisinde yer aldığı için pişmanlık duymadığını ancak mücadele uğrunda harcanan emeğin boşa gittiğini düşündüğünü dile getirmektedir. Kazım bu durumu şöyle ifade etmektedir:

- TKP içinde yer aldığım için asla pişman değilim. Ancak çok çaba sarf ettik. Mesela sendikal faaliyetlerde bulunduk, kooperatifler ve dernekler kurduk, Sovyetleri örnek aldık. Ama bugün Sovyetler Birliği diye bir ülke ortada yok, sendikaların iş yerleriyle ilgisi kalmadı, inşa etmek istediğimiz yapılar ölü doğdu. Harcanan onca emeğe rağmen bugün sıfır noktasındayız. Elimiz bomboş.

Örgüt ve örgütsel mücadeleden kaynaklı hatalar başarısızlığa neden oldu.

Alaiddin Taş’a (69) göre geçmişte verilen mücadelelerin sonuçsuz kalmasının nedeni, örgütsel mücadele veren bireylerin yanlış tutum ve davranışlarıdır. Zira Taş’a göre tüm sol gruplar tarafından verilen devasa emeğin halk tarafından kabul edilmemesi, örgütün yeteri derecede anlaşılabilir/kavranabilir özellik göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Taş’a göre Sovyetlerin örnek

alınması TKP'nin toplumla bütünleşmesini engelleyerek başarısızlığa uğramasına neden olmuştur:

- Eylemlerimiz gerek halk gerekse işçi sınıfı tarafından kabul edilemedi, kavranmadı. Ama kabahat onlarda değil, bizdeydi. Biz doğru yoldan gitmedik, insanlara doğru yoldan ulaşamadık. Dirsek teması kuramadık. Sempatiyi ve militanlığı yığinsal örgütlenmeye dönüştüremedik. Biz halkı anlayamadık, kendimizi de doğru biçimde halka anlatamadık. Çünkü biz insanlara ne yapmaları gerektiğini söylüyorduk. Ne istedikleriyle ilgilenmiyor hatta merak da etmiyorduk. Moskova'da yağmur yağsa şemsiye açarsınız, derlerdi. Çok doğrudu. Çünkü biz ulusal bir parti olamadık. Hâlbuki kendi topraklarımızda ülkemizin partisi olmalıydık. Ama kulağımız kırıyordu. 'Yaşasın Sovyetler Birliği' sloganı bizim için kutsaldı. Hâlbuki neden kutsal olsun ki? Sovyetler Birliği'nin bugün ne duruma geldiğini gördük (Taş, 69).

Görüşmecilerden bir kısmı sol siyasette aktif oldukları döneme dair eleştirilerini örgüt ve örgütsel mücadele şekli üzerinden dile getirmektedir. Örneğin Emin'e göre (63), Türkiye sol darbeyi öngördüğü halde doğru değerlendiremediği için yenilgi yaşamıştır. Buna dair düşüncelerini ise şöyle ifade etmektedir:

- Bizler yaşadığımız yenilginin sebeplerini, sonuçlarını ölçemedik ve hala ölçmüyoruz. Hâlbuki bütün sol örgütlenmeler yayınlarında (dergilerinde, gazetelerinde vb.) darbenin geleceğini yazmıştı. Biz bunu biliyorduk. Ama toplumsal dinamikleri ve süreci iyi okuyamadık. İrade gösteremedik. Bu yüzden devletin gücünü/hışmını/acımasızlığını bizzat yaşadık. Tarumar olduk. Eğer bilinçli davransaydık darbeyi engelleyebilir, toplumsal sorumluluğumuzu yerine getirebilirdik. Sonucunda ağır yenilgi aldık. Toplumsal dinamiklerin tamamını bir yerden başka bir yere taşıma konusunda tecrübesiz olduğumuzu gördük. Bizim yenilgilerimiz kendi hatalarımızdandır (Emin, 63).

Emin ile benzer eleştiride bulunan bir diğer isim Hakan'dır. Hakan'a göre, darbeden sonra dağılan tüm sol örgütlenmeler gibi en kalabalık örgüt olan Devrimci Yol'un da başarısızlığa uğramasındaki nedenler arasında önderlerin yanlış tutumları ve aldıkları kararlar etkili olmuştur:

- Devrimci Yol'un bir ağırlığı söz konusuydu. Diğer sol fraksiyonlar "Devrimci Yolcular geliyor" derdi. Disiplin, tutarlılık, duyarlılık, inanç

bağımız vardı. Yoldaşımıza güvenirdik. Devrimci mücadele olarak iktidara alternatif konumdaydık. 10.000 kişiyle Kızılay'ın göbeğinde yaptığımız korsan miting dünyanın başka hiçbir yerinde görülmemişti. Ayrıca bu on bin kişinin içinden bir tane insan dahi fire vermemiştik. Çünkü her birinin güvenliğini alabilmiştik. Bu, her örgütün yapabildiği bir şey değildi. Başbakanlık binasının önünde beş yüz kişiyle silahlı korsan miting yaptığımızda dahi polis seyrediyor, hareket edemiyordu. Devrimci Yol olarak çok ciddi bir güctük. Halk da bizimleydi. Kimsenin bilmediği, duymadığı işyerleri (kreşten eczaneye kadar) bize maddi destek sunardı. Böylesi bir yapılanma bir darbeye yok oldu. Bizler arkadaşlarımızın kaçıp yeniden örgütlendiğini düşünürken onların yakalandığına dair haberleri duyuyorduk. Haliyle cezaevinde olan bizleri bu haberler demoralize ediyordu. Biz devrimi hedefleyen insanlardık. “Bu kadar çabuk mu yok olacaktık” diye düşünmeden edemiyorduk. Hâlbuki darbenin geleceği tüm yayınlarda yazılıp çiziliyordu. Önlem alınabilir, engellenebilirdi (Hakan, 65).

Örgütün tercihlerinde hata olduğunu düşünen ve bu yönde eleştiri getiren bir diğer isim Bekir'dir. Bekir, solun sürekli dillendirdiği özgürlük, eşitlik, adalet gibi değerlerin içinin boşaltıldığını söyleyerek geçmişe dönük eleştirilerde bulunmaktadır:

- Sol dar ve bağınaz anlayışa sahip olduğundan mesela LGBT eylemlerine katılmaz, bizlerin de katılmasına izin vermezdi. “Ne işiniz var onlarla” derdi ve hatta katılan olursa dışlardı. Biz de üyeleri olarak bu bağınazlıktan nasibimizi almıştık. Tek doğru bizdik. Dünyanın merkeziymişiz gibi davranıyorduk. Bu yüzden kendi siyasetimizi kutsallaştırmaya, eleştiri getirenleri de karşımıza almaya eğilimliydik. Bir nevi kendi kendimize hapisane yaratmıştık. Tarikatçıdan farkımız kalmamıştı (Bekir, 72).

Bunun yanı sıra Bekir, örgütlenmenin illegal olmasından kaynaklı kendi mensupları arasında gizli işler yürütmesini ve alınan kararlara tüm örgüt içinde uyulmadığı için ikiliklerin ortaya çıkmasını eleştirmektedir. Buna dair başından geçen iki olayı anlatmaktadır. Bekir'in anlattığına göre kendisi TDKP sürecinde kurulan *Adımlar* gazetesinin Genel Koordinatör Yardımcısı'dır. Bir süre sonra gazetenin Genel Koordinatörü olarak atandığına dair haber almıştır. Bu durumu merkez komite üyesi olan bir arkadaşına anlattığında ise durumdan haberi

olmadığını görmüştür. Merkez komite üyesi Bekir’e böyle bir karar alınmadığını, alınması için kendisinin onayından geçmesi gerektiğini söylemiş ve durumu öğrenmek için yurtdışına telefon açmıştır. Yurtdışındakilerin de bu atamadan haberinin olmadığını öğrenmiştir. Bekir bu durumun parti içinde uygulanmak istenen gizlilikten ileri geldiğini düşünmektedir. Bir diğer olay Bekir’in yasallık çalışması için neredeyse tüm illerde toplantılar yaparak halkı bilgilendirmesinin ardından partinin aksi yönde açıklamalarda bulunmasıdır:

- Biz bağırıp çağırıyoruz, yasallık diyoruz. Fakat parti benim yaptığım her toplantının ardından gittiğim yerlere haber gönderip “Bekir’in söylediklerini boş verin, çelik çekirdek gizli yapı açığa çıkmayacak, illegal kalacak” diyormuş. İnsanlar, ikinci karşılaşmamızda bana sitem eder hale gelmişti. Başta anlam veremedim, sonra nedenini öğrendim. “Sen geliyorsun legalleşeceğiz diyorsun, umutlanıyoruz. Senin arkandan onlar bize tam tersi yönde haber gönderiyor” dediklerinde durumu öğrendim. Çelik çekirdek dediklerinin hepsi 12 Eylül 1980 darbesyle birlikte yakalanmış, cezaevine düşmüş insanlardır. Birleşik hareket kuruyorsun, yasallaşacağız diyorsun. Fakat parti içerisinde yer alan bir grup (Parti’nin kaynaklarını, parasını, teknolojik bilgilerini elinde tutan bir grup), elindeki olanakları kaybetmemek için her şeyi kendi çıkarlarına göre çevirmek istiyor (Bekir, 72).

Görüşmecilerden Ahmet Kardam ise örgütün, pratikte demokrasiye yer vermediğini düşünmekte ve bunu eleştirmektedir. Söz konusu eleştiriyi Merkez Komite’sinin görevinin ne olduğu üzerinden sorgulamaktadır:

- Mevcut merkez komitesini bir önceki merkez komitesi seçiyor. Bu durum silsile halinde devam ediyor. Yüz küsur üyesi olan merkez komitesi, yüz kişiyi mi temsil etmektedir yoksa alınan kararları bu yüz kişiye kabul ettirmekle mi görevlidir? Görülen oydu ki benim de parçası olduğum ve merkezde alınan bu kararları, yüz kişiye kabul ettirmekle görevlidir, temsil etmek söz konusu değildir. Zaten onların da kendilerini temsil ettirmek gibi bir dertleri yoktur. Seçimle gelmiyorsun, düşüncelerini insanlara anlatıp onların rızasını almıyorsun, demokrasi denilen şey ortada dahi yok. Merkez oraya birini atamış, o kişi de durmadan dolaşıyor. Çok fedakâr olabilir, ölesiye çalışıyor olabilir ama yeterli değildir. Çünkü alınan kararlarda demokrasi yoktur (Kardam, 77).

Görüşmecilerden bir diğeri olan Veysel (70) bugün geçmişte olduğu gibi siyasette aktif olsa sekte davranmayacağını, örgüt olarak alınan kararların yanı sıra birey olarak da var olmaya çalışacağını ve eylemlerden önce ittifakları ön plana çıkarmak için çaba harcayacağını söylemektedir. Veysel, bugünden baktığında örgütlü mücadelede yer aldığı zamanlarda bazı tavır, davranış ve kararlarda değişimi gerekli görse de yaptığı hiçbir şeyden pişmanlık duymadığını dile getirmektedir. Fakat sosyalist siyasete katılmış ve hayatını kitaplaştıran bireylerin, geçmişte maruz kaldıkları işkenceleri detaylı bir biçimde anlatmalarını ve kitaplarında bu olumsuz deneyimlere ısrarla yer vermelerini eleştirmektedir. Veysel bu durumu “biz maruz kaldığımız devlet şiddetini anlatarak, yayınlarımızda bunları yazarak taraftar toplayacağımızı sanarken genç neslin aktif siyasetten uzaklaşmasına neden olduk” diyerek düşüncesini ifade etmektedir. Bir başka görüşmeci olan Fatih ise Veysel’in düşüncesini desteklemekte ve fikrini, bizzat yaşadığı bir olay üzerinden anlatmaktadır:

- Cezaevindeki bazı arkadaşlarla iki ayrı ildeki cezaevi sürecini anlatan ortak bir kitap yazacaktık. Fakat arkadaşlarımdan biri üç ay sonra kitabı çıkartmış. Kitapta cezaevinde yaşanan işkencelere, tecavüzlere, vücuda verilen elektriklere, şiddetlere detaylıca yer vermiş. Hâlbuki o dönemi ve süreci kitaplardan öğrenen gençlerin ürkmemesi/korkmaması için bunları yüzeysel aktarmak gerekirdi. Bunun yerine mücadelemizi, tüm olumsuzluklara rağmen sergilediğimiz direniş, inancımızı, yaratıcılıklarımızı anlatmalıydı. Zira bu yüzden gençlerden biri geri çekilirse bizim zararımıza olur (Fatih, 65).

Görüşmecilerden Alaidin Taş (69) ise geçmişe dair sol mücadele sürecinin anlatımındaki yanlışlığın yanı sıra gençlerle temas kurulma noktasında geç kalındığını ifade etmektedir. Taş’a göre, darbe sonrasında parti üyelerinin bir kısmının yurtdışına kaçması bir kısmının da illegal yapılanmaya kendini kaptırması sonucunda gençler bir süre kendi yöntemleriyle, el yordamıyla, ayakta kalmaya çabalamıştır fakat sonuçta “tarumar olmuştur.” Taş, gençliğe iyi bir miras bırakamadıkları, hatalarını tarif edip onlara aktaramadıkları, kendi özeleştirimlerini yapamadıkları ve tarihle yüzleşmedikleri için bu kuşağın yok olup gittiğini düşünmektedir.

Görüşmecilerin yanı sıra Devrimci Yolcu olan Mahmut Memduh Uyan, *Kardeşim Hepsi Hikâye* adlı eserinde sosyalist siyasete katılımına dair

pişmanlığının olup olmadığını cevaplandırmıştır. 1965'te başlayan siyasi örgütlülüğünden 1985'te cezaevine girene kadar geçen süreci hayatının en verimli, üretken ve dinamik dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu durum pişmanlığa dair sorunun cevabının “hayır” olduğu yönünde çıkarım yapılmasına olanak vermiştir. Fakat Uyan'ın örgütsel hatalara ve siyasal yapılanmaya dair eleştirileri vardır. Bu eleştirileri Devrimci Yol'un yeteri düzeyde toplumsallaşmadığına ve demokrasiyi barındırmadığına dair örnekler üzerinden açıklamaktadır. Geçmişte gerilla faaliyetleri içerisinde hareketin seyrini yavaşlatacakları düşünüldüğü için kadınların dâhil edilmesini doğru bulmamalarını yanlış bir tutum olarak değerlendirmektedir. Bu durumu “belki içimizde kadın gerilla olsaydı kendimizle, halk ile yüzleşebilecektik” (Uyan, 2015, s. 328) diyerek ifade etmektedir. Ayrıca Devrimci Yol olarak Kürtlerin asimile olmadığı bölgelerde (Doğu, Güneydoğu ve Kürdistan bölgelerinde) somut mücadeleden ve politikadan yoksun olmalarını da kendilerinin bir eksiği olarak görmektedir. Devrimci mücadelenin sağ örgütlenmelerin yoğun olduğu yerlerde gelişmiş olması, Uyan'a göre yeterli düzeyde milli mücadele yürütemediklerinin göstergesidir (Uyan, 2015, s. 140-141).

Uyan'a göre ülkenin en fazla militanına ve kadrolaşabilecek sayıda insanına sahip olan Devrimci Yol'un varlığını sürdürememesinin nedeni, kendini yenileyen bir kadro akışına sahip olmamasıdır (Uyan, 2015, s. 456). Zira önderliğin dokunulmazlık hakkını barındırıyor olması bu yenilenmenin önünü kapatan bir etmendir. Söz konusu dokunulmazlık her şeyin merkez tarafından denetlenmesini ve tüm kararların buradan alınmasını beraberinde getirirken bu kadroların hakkındaki bilgiler diğer üyelerle paylaşılmamaktadır. Mesela bir öğrencinin okulu bırakıp bırakmayacağından içeceği sigaraya kadar her şeyi denetlenirken, merkez kadronun hakkındaki bilgilerin gizliliği, demokrasiye uygun değildir (Uyan, 2015, s. 457).

Uyan'ın örgütsel mücadeleye dair getirdiği eleştirilerden bir diğeri de mahkeme savunmaları esnasında tam anlamıyla bir parti olmasalar da dergi çevresinden ibaret olduklarını söylemeleridir. Uyan'a göre bu durum kendi taraftarları olan insanların hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Zira Devrimci Yol'a gönül vermiş olanlar, önder olarak gördükleri insanların kendilerini kurtarma uğraşı içerisine girdiklerini düşünmüştür. Haliyle de algılarında Devrimci Yolcu önderler cuntaya karşı direnememiş, sorguda çözülmüş, teslim olmuş, savaşmamış bireyler konumuna düşmüştür (Uyan, 2015, s. 260, 265).

Son olarak bu madde altında örgüt mensubu bireylerin, darbe sonrası çözülmesi ve devletle işbirliği yaparak arkadaşlarının zarar görmesine, ceza almasına hatta idam edilmesine neden olmaları, görüşmeciler tarafından solun başarısızlığındaki etmen olarak görülmekte ve eleştirilmektedir. Rafet (64), “aslında devletin yaptığı şeyler değildi beni yıldıran. Beni yıldıran kendi arkadaşlarımızın yaptığı ihanetlerdir. Bizleri yalnız bırakmalarıdır.” diyerek bu duruma dair üzüntüsünü dile getirmektedir. Bir başka görüşmeci olan Hakan (65) ise bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- Cezaevindeyken herkesin ifadesini getirmesini istedik. Herkes ifadesini getirince kimin, kim hakkında ne söylediğini görebilecektik. Tüm ifadeler geldi. Hepsini okudum ve okudukça da kendime şunu dedim. “Vay be ben bu adama güvenerek mi yola çıkmışım, bununla nasıl aynı yolu yürümüşüm?”

Sonuç olarak hiçbir görüşmeci tarafından sosyalist harekete aktif katılmış olmak ve bu uğurda maddi-manevi birçok zorlukla mücadele etmek “pişmanlık” olarak değerlendirilmemektedir. Aksine tüm görüşmeciler sosyalist siyasete katılımlarını ve hatta maruz kaldıkları sıkıntıları “benim için bir onurdur” diyerek açıklamaktadır. Döneme özgü sorunları, örgütsel yapılanmanın aldığı ve uyguladığı kararları ve bazı tavır ve davranışları hatalı olarak görseler de bugünden bakarak bu eleştiriye getirmektedirler. Zira “biz o gün, o koşullarda ve o bilğimizle bize en doğru gelen tavrı sergiledik.” diyerek düşüncelerini ifade etmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışmada solun toplumda görünürlük kazandığı ve kitleselleştiği 1960'lı yıllardan günümüze kadar, sosyalist harekete katılanların sahip olduğu değerlerin zaman içindeki seyri incelenmiştir. Bu nedenle 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekette yer almış bireyler üzerinden tarihsel sürecin dinamiklerine ve örüntülerine odaklanılmıştır. Çalışmada katılımcıların değerlere ilişkin bakışı üç farklı dönem kapsamında ele alınmıştır. Bu üç dönem (i) katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumun mevcut egemen değerlerine bir reddiye olarak sosyalist değerlerle ilk karşılaşmaları, (ii) sosyalist değerleri 1960 ve 1970'li yılların politik atmosferinde yaşama biçimleri ve (iii) söz konusu değerleri 1980'li yıllardan günümüze kadar yeniden anlamlandırma süreçlerini içermektedir.

Değerler değişiminin ilk evresinde bireyler, içerisinde yaşadıkları-büyüdükleri toplulukta, sosyalizasyon sürecinde edinmiş oldukları sosyal anlam dünyalarından koparak ilk değişimi yaşamaktadır. Bir başka deyişle bireylerin yaşadıkları ilk değişim, sosyalist hareketle tanışıp örgütlü mücadele içerisinde yer almalarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum görüşmecilerin ilk kırılma noktasını oluşturmaktadır ve mevcut toplumsal hafızanın tarihsel hafızaya dönüştürülmesi (Halbwachs, 2017, s. 69) bağlamında *1. değişim olarak kabul edilmiştir*. Söz konusu ilk kırılma noktasında tarihselleştirilen önceki değerler yerine yeni değerler geliştirilmiştir.

İlk kırılmada, bazıları *sosyal çevrenin* (mahalledeki komşu, mücadele için örgütlenen liseliler ve üniversiteliler, akraba, fabrika, arkadaş gibi) etkisiyle sosyalist değerlere ve harekete katılırken bir kısmının solcu olmasında *eğitimin* (okul, öğretmen, okunan kitaplar) etkisi ön plana çıkmıştır. Bireylerin bir kısmı *ailesinden* aldığı sola dair yatkınlığın üzerine yeni değer yargılarını inşa ederek sosyalist sol değerleri içselleştirmiş ve hayatını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bazı görüşmecilerin aileleri karşıt ideolojileri benimsemesine ve bir kısmı sol değerlere yatkın olmasına rağmen ikili mülakat yapılan bütün katılımcıların, sosyalist siyasetteki aktiflik düzeyleri ve bu doğrultuda idame ettirdikleri gündelik hayat, ailelerinden tamamen farklılaşmaktadır.

Bu dönem, ailenin siyasi düzeyinden bağımsız yeni bir düzeyin başlangıç noktasıdır. Burada ailelerin muhtelif (liberal, muhafazakâr, milliyetçi vb.) siyasi akımlar içerisinde yer alması ya da sosyalist değerlere eğilim dereceleri fark

etmeksizin bireydeki değişimin nedeni, daha önce deneyimlemedikleri farklı ilişkiler içerisinde farklı derecelerde girmiş olmalarıyla açıklanabilir. Bireylerin siyasi tavırlarının şekillenmesi ve amaçlarına uygun bir yapı içerisinde yollarına devam etmeleri adına yaşadıkları düşünsel dönüşümler, yaptıkları eylemler, katılımlar vb. ailelerin siyasi tercihlerinden tamamen farklı bir rotadadır. Çünkü bireylerin ideolojik bakış açıları, yeni sosyal çevreleriyle birlikte tamamen tersi yönde evrilmektedir.

Birey, ailesinden aldığı değerleri reddetmekte, anımsamasına rağmen onaylamamakta ve yeni sosyal çevresiyle yeni inşa ettiği değerler doğrultusunda gündelik yaşantısını idame ettirmektedir. Bu ilk kopuştur ama tamamıyla yok sayma olarak karşımıza çıkmamaktadır. Birey geçmişteki değerleri reddetmesine, eleştirmesine ve içinde bulunduğu yeni koşullar doğrultusunda inşa etmesine rağmen söz konusu değerleri tarihsel belleğine anı olarak geri göndermeye ve orada anı formunda tutmaya devam etmektedir (Halbwachs, 2017, s. 69).

1960 ve 1970'li yılların politik atmosferinde yaşama biçimleri, bireylerin sosyalist sol siyasete katılımındaki amaçlar ile paralel şekillenmektedir. Kimilerine göre sosyalizme meyletmelerinin nedeni dışlanmaya, yoksulluğa, haksızlıklara ve devletin/polisin/askerin baskısına karşı durma isteğinden ileri gelmektedir. Bir kısım için örgütlü mücadelede aktif konumlanmak, İlhan'ın (1996) ve Kışlalı'nın (1974) tabiriyle bilinçli bir tercihten öte içerisinde bulunulan koşullar gereği gelişim göstermektedir. Fakat her bir neden, farklı söylemlerle dile getirilmiş olsa da ortak bir paydaya sahiptir: Bireyler, yeni bir dünya düzeni yaratma arzusundadırlar ve buna motive olmuş durumdadırlar. Zira solun yükselişte olduğu bir dönemde, sadece sosyalizm mücadelesi içerisinde yer alarak toplumu değiştirebileceklerine dair duyulan inanç, bireylerin bu değişimin parçası olma isteğini, motivasyon kaynağı haline getirmektedir.

Sosyalist kavram ve değerler, bireylerin örgütlü mücadele yıllarında, dönemin değişim ve dönüşüm ruhunun verdiği inanç ile tüm bireylerin gündelik yaşamlarında belirleyici bir etken olarak hayat buluyordu. Değerlerin bu denli sahiplenilmesi ve kavramlar üzerinden sosyalist harekete yüksek derecede bir aidiyatın geliştirilmesi, bireyin inanç ve eğilimlerinde devrimciliği ölçen bir mihenk taşı niteliğine bürünmüştür. "Teslim olmak çok ayıptı" şiarı altında tüm çabaların devrime olan inançtan ileri geldiğini ve bu inanç sayesinde eylemlerde bulunduklarını söyleyen katılımcılar, dönemin ruhuna en somut göstergeler

üzerinden işaret eden devrimcilerdi. 1980 öncesi aktif olunan dönemde savunulan değerler, bireyin içinde yer aldığı örgütün koşullarından ve koşullandırmalarından ve dönemin ruhundan bağımsız tartışılmaz. Aynı olanların ya da benzeşiklerin bir arada olması, içinde yer alınan yapı/örgütlenme tarafından aynı söylemlere maruz kalınması (söyleşme sıklığı) kitlesel hareket etmeyle de birleştiğinde, bireylerin geçmişte benzer davranışları sergilemesi ve eleştiriye yer vermemesi gayet olağandır.

Fakat değişim sadece egemen değerleri bir kenara bırakarak sol değerleri benimsemeyle ve örgütlü mücadeleye katılımı sınırlı değildir. Çünkü bireyler örgütlü mücadelenin ardından, toplumsal dokuda meydana gelen nesnel bir dönüşümle birlikte gündelik hayatını yeniden inşa etmek durumundadır (Connerton, 2012, s. 14). Burası bireyin maruz kaldığı ikinci kırılma noktasıdır ve 2. *değişim* olarak kodlanmıştır. 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte solun savrulması sonucunda, bireyler kendileri için yeni bir yol haritası çizmek zorunda kalmıştır. Bu noktada çalışma kapsamında derinlemesine ikili mülakat yapılan bireylerin üç farklı yol izlediği bulgularla somutlaşmıştır. Birincisi bireylerin bir kısmının darbe sonrası kurulan sol partilere/derneklere katılarak örgütlülüğünü devam ettirmek istemesidir. Ancak bu gruptaki bireyler, bugün dahil oldukları siyasi yapılanmaların (dernek, parti vb.), ideolojik açıdan 1980 öncesinde savundukları siyasi örgütlenmeler gibi tamamen kendi değerlerini yansıtmadığının altını çizmektedir. Buna rağmen içerisinde halen yer aldıkları “sosyal çerçeveler” dolayısıyla sosyal sorumluluk bağlamında bir şeyler yapma isteğinin, siyasette yeniden yapılanmalarını ve aktif konumlanmalarını beraberinde getirdiğini söylemektedirler.

Bireylerin olayları nasıl yorumladığını ve hatırladığını şekillendiren ortak inançlardan, değerlerden ve kültürel normlardan oluşan “kolektif temsiller” çerçevesinde bazıları siyasi partilere dahil olmakta, bir kısmı siyasi derneklerle/vakıflarla örgütlülüğünü sürdürmeye çalışmakta, kimisi ise sendikalarda yer almaktadır. Siyasi örgütlenmelerin yanı sıra siyaset dışı derneklerde (çevre derneği gibi), yardım kuruluşlarında ya da meslek odalarında faaliyetlere katılanlarda mevcuttur.

Bu kategori içerisinde yer alanların (i) *sosyal çevrenin* etkisiyle solcu olduğunu ve çoğunluğunun ataerkil değerlere sahip ailelerden geldiklerini ve (ii) *ailesinin etkisiyle solcu olanların* ise sola ve sol değerlere eğilimli (modern

değerlere sahip aile) ailelerden geldiğini söyleyebiliriz. Bu iki grupta yer alan bireylerin çoğunluğu, bugün siyasi ve/ya siyasete dışı yapılanmalara (parti/dernek/vakıf gibi) üyedirler ve bu yapılanmalar içerisinde aktif faaliyet yürütmeye devam etmektedirler. Bu iki grubun üyelerinin belirli bir grup veya topluluk içinde sosyal hafıza üzerinden kim olduklarını tanımlamaya devam ettikleri ve bu devamlılık ile kolektif belleğe katılımlarında bir aidiyet ve kimlik duygusunu korudukları görülmektedir.

Bu grupta yer alanlar, aktif oldukları 1980 öncesi örgütlü mücadelede bildiri dağıtmak, afiş yazmak, eyleme katılmak, mahalle örgütlenme çalışmalarında bulunmak gibi örgütün kararlarının uygulanması ile sınırlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu kategoride yer alan tek bir kişinin örgütü temsil yetkisi ile bölge sorumlusu (yaşadığı il ve çevre illerden sorumlu) görevini üstlendiği görülmüştür. Ancak bölge sorumlusu olan bu bireyi temsil yetkisi olanlar grubunun (bir sonraki kategori altında tartışım) içerisine dahil etmeme nedenim, kendisini “saha insanı/adamı” olarak tanımlaması ve yönetici olmayanların yürütmesi gereken faaliyetlerde bulunduğunu söylemesidir.

Son olarak örgüt temsil yetkisi dışında kalan bireylerin tamamı gelecekte sosyalizm olasılığını halen mümkün görmektedir. Çoğunluk, bu ihtimalin gerçekleşmesi için örgütlü mücadelenin 1980 öncesinde olduğu gibi eski yöntemlerle sürdürülmesi gerektiğini de dile getirmektedir. Bazıları ise eskinin yöntemlerini günümüz şartlarına “uyarlayarak” sosyalizmin getirilebileceğini savunmaktadır.

İkincisi herhangi bir sol siyasi yapılanmaya eylemsel açıdan müdahil olmayarak sadece gündelik yaşantılarında sosyalist değerleri söylemsel olarak ifade eden bireylerin oluşturduğu gruptur. Bunu örgütlü bir siyaset geliştirme gayesiyle değil de en azından hayata dair etik bir tutum alma adına sürdürmeye devam ettiklerini beyan etmişlerdir. Burada bireyler, değerlerin gündelik yaşama somut olarak aktarılmasından öte soyut bir söylem üzerine odaklanır. Thome'un deyişiyle, "arzu edilen ya da tercih edilen kavramların, inançların, davranışların değer ifade edebileceği veya bir değere karşılık gelebileceği" düşüncesi sürekli olarak gündemdedir (Thome, 2015, s. 47-48). Bu kategorinin altında temsil yetkisi olan ve olmayan katılımcılar bulunmaktadır. Temsil yetkisi olanlar, bugünden bakarak geçmişi ele aldıklarında gerek kendilerinin gerekse diğer örgütlenmelerin tutum ve davranışlarında hatalı gördükleri durumlara dair eleştirilerde bulunmaktadır. Sol

fraksiyonların birbirlerine karşı olan tahammülsüzlükleri ve örgütlenmelerin söylemde dillendirdikleri değer yargılarının eylemde karşılık bulmadığının düşünülmesi, bu eleştiriler arasında sayılan nedenlerdendir. Bu kategori içerisinde yer alan ve temsil yetkisi olmayan bireyler, örgütsel mücadele içerisinde geçmişte kendilerinin en fazla fedakarlığı gösterdiği halde, en fazla olumsuz sonuçlara maruz kalanların kendileri olduğunu ifade eden kişilerdir.

Genel olarak ise burada yer alan bireylerin, sosyalist değerleri bireysel sorumluluk ve vicdan meselesine dönüştürdüğü görülmektedir. Buna rağmen geçmiş sol örgütlenmelere en fazla eleştiri getirenler de bu grupta yer almaktadır. Bireyler herhangi bir siyasi yapılanmaya (parti, dernek, vakıf, sendika vb.) üye olmayı reddederek bağımsız hareket etmeyi tercih etse de destekledikleri, sempati duydukları ya da başarılı buldukları bir parti olduğunu da ifade etmektedirler. Ayrıca var olan siyasi örgütlenmeler, kendilerinden destek talep ettiğinde siyasi partilerin/derneklerin/vakıfların toplantılarına katıldıklarını, onlarla deneyimlerini paylaştıklarını söylemektedirler. Bugün herhangi bir siyasi yapılanmaya dahil olmamaları konusunda birleştikleri ortak nokta ise teoride ve söylemlerde var olan değerlerin, pratikte ve eylemde karşılığının olmadığını düşünmeleridir.

Son olarak bu kategorideki bireylerin gelecekteki sosyalizm olasılığına dair düşüncesine değinilebilir. Bireyler, sosyalizmin yaratılacağına dair umutları olsa da bunun çok da kolay olmadığını düşünmektedir. Başarı için topluma uygun yeni stratejiler geliştirilmesi gerektiğini savunmakla birlikte yeni stratejilerin ne olacağına dair bir tartışmaya girmedikleri görülmektedir. Sosyalizm hedefine ulaşmanın eski yöntem ve uygulamalarla mümkün olmadığını, sadece Türkiye'yi değil dünyadaki gelişmeleri dikkate alıp doğru yol ve yöntem belirlemenin gerektiğini ileri sürmektedirler.

Üçüncüsü ise çalışma kapsamındaki köklü dönüşümü, genele geçerli kılmamakla birlikte görüşmeciler arasındaki mevcut bir durum olarak değerlendirmek mümkündür. Uzun süre sosyalist hareketin içerisinde yer alan fakat çoğunluğunun herhangi bir parti/dernek/vakıf gibi yapılanmalara (siyasi ya da siyaset dışı) üye olmadığı katılımcılar arasında ilk göze çarpan, ailelerinin ataerkil değerlere sahip olup, *okulun/egitimin* etkisiyle solcu olmalarıdır. Bu bireylerin, sistemin nimetlerinden faydalanarak ve mevcut ilişkilerini metaya çevirme yoluna giderek kapitalistleşenler olduğu çalışma verilerinden elde edilmiştir. Bulgular, örgütlü hayatın ardından 1980 sonrasında önceliği siyasi mücadele yerine gündelik

hayatını iyileştirmek ve para kazanmak üzerine inşa edenlerin, sol değerlere yabancılaşarak eleştirdikleri hayata uygun bir yaşantı sürdürdüklerini göstermiştir.

Bugün bu bireylerden (çalışma kapsamındaki tüm görüşmeciler için geçerlidir) hiçbiri muhalif siyasi bir partiye/derneğe/vakıfa vb. dahil olmamıştır. Ayrıca gündelik hayatlarını da geçmiş değer yargıları ve düşüncelerinin ifadesi olan sosyalist değerler üzerine inşa etmemektedirler. Örneğin 1980 öncesi sol harekette mücadele ederken sosyalizmin gelecekte gerçekleşebileceğini düşünen bu bireylerin çoğunluğu, bugün sosyalizmin gelecekte gerçekleşmesini mümkün görmemektedir. Bu durumun nedenini, solun savrulmuşluğunun yanı sıra 1980 öncesi solun yükselişte olduğu dönemdeki mücadele ruhunun, inanmışlığın bugünde olmaması olarak açıklamaktadırlar.

Bu durum bireylerin geçmişe dair sol değerlerinin, "şimdilerinde" farklı anlaşıldığı, yorumlandığı ve gündelik hayatta farklı derecelerde yer verildiği bir dönüşüme karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle tarihsel hafızaya referansın, toplumsal hafızayı ortadan kaldırdığı ve *1. değişim*'deki kırılmanın sol değerler aleyhine tekerrür ettiği bir dönüşüm karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin, ait oldukları sol hareketin kolektif hafızalarından artık etkilenmediği ve zaman içinde yakın geçmişlerinde benimsedikleri sol değerleri "anı" formuna indirgedikleri görülmüştür. Sol değerler üzerinden geçmişle nasıl ilişki kurulduğunu, hangi tarihi olayların önemli görüldüğünü ve bu olayların nasıl hatırlandığını yansıtan bir "tarih bilinci" geliştiremedikleri bulgularla somutlaşmıştır.

Sonuç olarak *2. değişim*'in altında yer alan ilk iki seçeneğin ortak noktası, bireylerin geçmişi sorgulaması ve eleştiriye tabi tutmasıdır. İlk iki kategoride de değişim, *1. değişim*'de olduğunun aksine önceki değerlerin reddi değil filtrelenerek gündelik yaşamda soyut bir söylem kapsamında sürdürülmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu ise tarihsel hafıza yerine toplumsal hafızaya yapılan vurguya karşılık gelmektedir. Ayrıca *2. değişim*'in altında yer alan kategorilerden her üçünde de bireyler, *1. değişim*'deki örgüt adına her şeyi olumlamanın ve uygulamanın aksine kendilerine doğru gelen tutum ve davranışları sergilemektedir. Çünkü *örgüt hakikatinin* yerini, içinde bulunulan konjonktürün de etkisiyle *bireyin gerçekliği* almaktadır. Bir başka deyişle *1. değişim*'de bireyin hayatının yönlendiricisi örgüt değerleri iken *2. değişim*'de bireyin bizzat kendisidir.

Özetlemek gerekirse bireyler içinde yer aldığı toplumun mevcut koşullarından etkilenerek gündelik yaşantılarında, değerlerinde ve siyasi

tercihlerinde yeniden inşa sürecine girme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Söz konusu yeniden inşa, değerlerdeki değişim olarak okunmalıdır. Bu konudaki tercihler, bireylerin aile geçmişinden, sosyalist hareketteki pozisyonundan, ekonomik koşullarından, kültürel ve sosyal sermayesinden bağımsız olarak ele alınamaz. Windelband'ın deyişiyle değerler, bağlamından bağımsız değildir (Ünlüsoy, 2017, s. 236). Öyleyse burada değerlerin ne olduğundan öte nasıl gerekçelendirildiklerinin ve bireyler tarafından hangi gerekçelerle gündelik yaşama aktarıldıklarının anlaşılması önemlidir. Zira sosyalist harekete dair tercihler, bireylerin savundukları değerleri öncelikli hale getirmesi, gündelik hayatın bu değerler doğrultusunda şekillenmiş olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu perspektiften yola çıkıldığında 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekete katılmış bireylerin, tarihsel süreçte değerlerindeki ve tercihlerindeki değişimin ve dönüşümün örüntü ve dinamiklerinin anlaşılması önem kazanmaktadır.

Sol değerlere farklı derecelerde anlam yükleyerek bu değerleri gündelik yaşamlarına farklı seviyelerde uyarlayan katılımcıların varlığı, kolektif hafızanın seçici olduğunu ifade eden Halbwachs'ı doğrulamaktadır. Toplumlar ve sosyal gruplar, tarihlerinin hangi yönlerini hatırlayacaklarını ve hangilerini unutacaklarını seçerler. Bu seçicilik sadece grubun değil bireylerin de içerisinde bulundukları zamanın değerlerinden, ilgilerinden ve kimliğinden beslenir. İçerisinde bulunan zaman ve mekana dair siyasi, kültürel ve toplumsal konjoktürün, kolektif hafızanın inşa edilme ve sürdürülme şeklini ve tarihsel bilinçlilik durumunu etkilediği görülmektedir.

Değerlerdeki değişim ve dönüşümün anlaşılmasını önemli kılan diğer önemli bir unsur ise değişim ve dönüşümün bireyler için hiç de kolay olmayacağıdır. Bir başka deyişle kaçınılmaz bir zor ve zorlayıcılık içermesidir. Değerlerin değişimi anlık-herhangi bir olay veya olgudan hemen sonra "bıçak sırtı gibi" olamayacak kadar süreç içerisinde değerlendirmeyi ve sınanmayı öngörmektedir. Ve yine bireylerin deneyimlemesinde değerlerin değişime olan direnci, bağlam içerisinde gerekçelendirilmelere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Örneğin, çalışma kapsamında sosyalist harekette yer alan görüşmecilerin mevcut egemen toplumsal değerlerden kopuşu çok detaylı gerekçelendirmelere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Sonrasında savundukları değerler uğrunda pek çok olumsuz durumla karşı karşıya kalmışlardır. Cezaevi süreci, işkenceler, meslekten ihraç, eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalma, boşanma, çocuklarıyla ilişki

geliştirememe, ötekileştirilme, iş hayatından dışlanma vb. bunlar arasında sıklıkla ifade edilenlerdir. Buna rağmen tüm olumsuzluklar; savunulan değerler ve ideolojiler uğruna göğüslenmiş, kabullenilmiş ve “onur” olarak tanımlanmıştır.

Bireylerin geçmişlerinde uğruna hayatlarını feda etmeye hazır oldukları sol değerlerin savunusunun, şimdi toplumsal ve siyasal yapıdaki gelişmelerle birlikte değişip dönüşmesi, "yeni çıkarların pragmatik amacı" üzerinden sancılı bir süreci öne çıkarmaktadır. Geçmişten günümüze kadar değerlerin değişiminin genel kabulüne rağmen, değişimin "neliği" üzerine çok fazla ve/ya net olarak konuşulmak istenmemektedir. Ayrıca eylem-söylem üzerinde tüm katılımcıların tam mutabakat sağlayamadıkları ve kendi ifadelerinin de zaman zaman eylemden öte söylemi daha çok öne çıkardıkları görülmektedir.

Katılımcıların, sosyalist harekette yer aldıkları yıllardan bugüne kadar gerek sosyalizmin temel kavramlarını gerekse ideolojik içeriklerini gündelik yaşamlarında deneyimlemelerinin bir değişim içerisinde olduğu görülmektedir. Bireylerin aidiyatını temellendirdikleri Marksizm, sosyalizm, devrim, mülkiyet kapitalizm vb. en temel kavramlar, katılımcılar tarafından örgütlü mücadelede yer aldıkları 1960-1980 yıllarında tanımlandığı gibi "şimdilerinde" tanımlanmamaktadır. Katılımcılara göre bu kavramlar artık literatürdeki tanımlarıyla gündelik hayatı tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Zira 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte toplumdaki yapısal ve siyasal mücadele arenasında meydana gelen değişimler, geçmişte savunulan ve gündelik hayatta gerçekleşeceğine dair umut edilen tanımlamaların, karşılığının günümüze kadar giderek zayıflamasına neden olmaktadır. 12 Eylül 1980 sonrası, bireyler sosyalist değerlere ve savundukları gerçekliklere dair düşüncelerini, yeniden inşa etme sürecine girmiştir. Bazı görüşmeciler için sosyalizmin gelecekte gerçekleşme ihtimalinin olmamasının gerekçesi, Marx'ın tezlerinin gündelik hayatta karşılığının olmadığını düşünmeleri ve Sovyetler'in yıkılışıyla birlikte sosyalizme dair duyulan inancın yitirilmesidir.

Sonuçta ise bireylerin kendilerini ideolojik açıdan tanımladıkları kavramların semantik olarak yeniden ele alınma durumu ortaya çıkmıştır. 12 Eylül 1980 sonrasında toplumsal ve siyasal konjoktürün değişmesiyle birlikte "şimdide" bu direncin kırılarak değer yargılarının yeniden inşa edildiğine şahitlik edilmektedir. Görüşmecilerin büyük kısmı, şimdi ve sonrasında sosyalizmin varlık mücadelesine bilindik stratejilerin konu edilemeyeceğini düşünmektedirler. En basit anlamıyla, örgütlü mücadele yöntemlerinin değişmiş olması, toplumların

farklı temellerde gelişmişliği, teknolojik ilerlemelerin etkisi ve tüm bu etkenlerin düşünsel alanda yarattığı farklılaşmanın ortaya çıkardığı durum, bilindik sosyalist değerler üzerinden devrimci bir mücadeleyi *nostaljik* kılmaktadır. Bu nostalji, bazı görüşmecilerin düşüncesine göre gelecekte sosyalizmin gerçekleşemeyeceğinin nedeni olarak emperyalizmin ve kapitalizmin başarısının gösterilmesi ile daha da belirgin kılınmaktadır. Tüm bu kavramların ve değerlerin nihai hedefi olan devrim, eylemsellikten söylemselliğe doğru kaydırılmış bir gerçeklik olarak yeniden ele alınmaya başlamıştır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Adorno, T. (2019). *Otoritaryen kişilik üzerine niteliksel ideoloji incelemeleri* (D. Şahiner, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Allport, G.W. ve Vernon, P. E. (1931). *A study of values*. Boston: Houghton Mifflin.
- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (M. Özışık ve Y. Alp, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınöz, S. (2022). *Özgürlük tutkusu*. İstanbul: Umut Yayıncılık.
- Alpat, İ. (2008). *Türkiye solu sözlüğü*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ansart, P. (1990). *Les sociologies contemporaines*. Paris: Le Seuil.
- Aslan, E. (1992). Sosyalizm, Dünya ve Türkiye Üzerine. *Tartışma Süreci Yazıları I* (s. 152-178). İstanbul: Bireşim Yayınları.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atalay, G. (2009). *Türkiye’de sosyalist sol akımının dönüşümü ve Doğu Perinçek* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal değerler ve gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aydınoglu, E. (2007). *Türkiye solu (1960-1980)*. İstanbul: Versus Kitap.
- Bal, H. (2014). *Sosyolojide yöntem ve araştırma teknikleri*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Balli, R. (1989). *Sosyalist sol konuşuyor*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ball-Rokeach, S.J. ve LOGES, W.E. (1992). *Value theory and research*. Borgatta, E.F., Borgatta, M.L. (Ed.), *Encyclopedia of Sociology*, 4. Macmillan, New York, ss. 2222–2228.
- Bayly, C.A. (2014). *Modern dünyanın doğuşu: küresel bağlantılar ve karşılaştırmalar, 1780-1914* (M. N. Şellaki, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BBC (2020). *Türkiye’deki ekonomik krizler: 1994, 2001 ve 2007’de neler yaşandı*. Erişim tarihi: 30 Haziran 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/2001_T%C3%BCrkiye_ekonomik_krizi
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: başka bir modernliğe doğru* (B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bekâr, M. (2011). Tükürük. *Kaktüsler Susuz Da Yaşar- Kadınlar Mamak Cezaevini Anlatıyor*, s.49-83. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Belge, M. (2008). Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* (8. Cilt, ss. 19-49). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berger, P. ve Luckmann T. (2008). *Gerçekliği sosyal inşası, bir bilgi sosyolojisi incelemesi* (V. S. Öğütle, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Berman, M. (2011). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgici, Y. (2022). *Çetin Altan’ın viskisi Bedrettin Dalan’ın otomobiline karşı*. Erişim tarihi: 3 Temmuz 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/cetin-altanin-viskisi-bedrettin-dalanin-otomobiline-karsi-makale-1571757>

- Bilgin, N. (2016). *Kimlik inşası*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bilsky, W. ve Swartz, S.H. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*. 8(3).
- BİRGÜN (2022). *Kızıldere'nin 50. yılı: Tarih tarih neler oldu*. Erişim tarihi: 30 Mart 2022, <https://www.birgun.net/haber/kizildere-nin-50-yili-tarih-tarih-neler-oldu-382277v>.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar- Türkiye'de siyasi ideolojiler*, Kerem Ünüvar (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. (2016). *Türkiye ve sosyalizm sorunları*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. *Handbook of theory and research for the sociology of education* (ss. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Karşı ateşler* (H. Yücel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar (N. Ökten, Çev.). *Cogito Dergisi*. 76, 192-204. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2012). *Bir otoanaliz için taslak* (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Seçilmiş metinler* (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. Fırat ve G. Berkkurt, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Burke, E. (1955). *Reflections on the revolution in France*, Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Büyükdüvenci, S. (2002). "Değer'in değeri üzerine" *bilgi ve değer*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Carr, E.H. (2011). *Tarih nedir* (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chang, H. (2012). *Sanayileşmenin gizli tarihi* (E. Akçaoğlu, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Cheng, A. ve Fleischmann, K.R. (2010). *Developing a meta-inventory of human values. Proceedings of the American society for information science and technology*, 47 (1).
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(1).
- Coleman, J.S. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass. Balknap Press of Harvard Univ. Press.
- Coleman, J.S. (2010). *Beşeri sermayenin yaratımında sosyal sermaye*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Connerton, P. (2012). *Modernite nasıl unutturur* (K. Kelebekoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar nasıl anımsar* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- CUMHURİYET Gazetesi (2022). *Kamber Ateş nasılsın?* Erişim tarihi: 11 Şubat 2022, <https://www.evrensel.net/haber/454830/kamber-ates-nasilsin-sorusuyla-tarihe-gecen-ipek-ates-yasamini-yitirdi>
- Çaha, Ö. (2008). *Türkiye'de seçmen davranışı ve siyasi partiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çakır, H. (2017). *Küyerel: Nabi Yağcı (2). Özgürlükleri kazanmada "süreçlere" müdahale deneyimleri*. Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=kpQRKpeTC8Y>

- Çelik, Ç. (2014). Sosyal Sermaye, Ebeveyn Ağları ve Okul Başarısı. G. Çeğin, E. Göker, N. Ökten (Ed.). *Cogito dergisi* (ss. 265-290). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, A. (2020). Kuruluş (1966-1967). *DİSK Tarihi: Kuruluş, Direniş, Varoluş*, A. Çelik (Ed.), s.250-408. İstanbul: DİSK Yayınları.
- Çeğin G. ve Göker E. (2017). Araştırmasından 50 yıl, kitabından 35 yıl sonra ayırım. *Pierre Bourdieu, Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, s.9-21. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Çulhaoğlu, Metin (2020). *Gençlerle Baş Başa Sosyalizm*. İstanbul: Yordan Kitap.
- Demir, M. (2022). *15 Aralık 1969: Büyük öğretmen boykotu*. Erişim Adresi: <https://haber.sol.org.tr/haber/gorus-15-aralik-1969-buyuk-ogretmen-boykotu-358929>.
- Dika, S.L. ve Sing, K. (2002). Applications of social capital in educational literature: A critical synthesis. *Rewiew of Educational Research*, 72(1), 31-60.
- DİSK (1967). *31 Ocak 1967 DİSK kuruluş hazırlık toplantısı oy pusulaları*. TÜSTAV-DİSK Arşivi.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar* (Z. Z. İlkelen, Çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji* (M. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- Ergüder, Ü., Esmer, Y. ve Kalaycıoğlu, E. (1991). *Türk toplumunun değerleri*. TÜSİAD. İstanbul: Boyut Matbaacılık.
- Ergün, H. (2004). *Bilişim çağında sol*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ersan, V. (2014). *1970'lerde Türkiye solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esmer, Y. (2012). *Değişimin kültürel sınırları Türkiye değerler atlası*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları
- Fichter, J.H. (2019). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Field, J. (2008). *Sosyal sermaye* (B. Bilgen ve B. Şen, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fisher, M. (2010). *Kapitalist gerçekçilik: Başka alternatif yok mu?* (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Fuch, M. (2006). *Sozialkapital, vertrauen and wissentransfer in unternehmen*. DUV: Wiesbaden.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Göker, E. (2017). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz. G. Çeğin, E. Göker, A. Arkılı, Ü. Tatlıcan (Ed.). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (ss. 277-303). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gubrium, J.E. ve Holstein, J.A. (2009). *Analyzing narrative reality*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Ed.). London: The University of Chicago Press. s. 35-189
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek* (B. Barış, Çev.). Ankara: Heretik Basın Yayın.

- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri* (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Hastürk, A. B. (2000). *The transformation of the socialist left in Turkey: A case study on the pluralism of ÖDP, liberty and Solidarity Party* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi sosyolojisi ve hermeneutik* (H. Arslan ve B. Balkız, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Huberman, L. ve Sweezy, P. (2018). *Sosyalizmin alfabesi* (M. Selik ve Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Huyssen, Andreas (1999). *Alacakaranlık anıları/bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- İlhan, A. (1996). *Hangi sol*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel bellek*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Inglehart, R. (1990). *Cultural shift in post-industrial society*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (2008). Changing values among western publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31(1-2). ss. 130-146.
- Ives, Peter (2011). *Gramsci'de dil ve hegemonya* (E. Ekici, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- İzcioglu, S. (2019). *Aralık'sız günler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Jourdain, A. ve Naulin S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları*, (Ö. Elitez, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2011). *Siyasal değerler ve siyasal bilim*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. 38 (3-4).
- Kanat, F. (2016). *Tek-Der (Tükenmeyen umut)*. Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=WobIVuuyU1I>
- Kaplan, M. (2020). *Mahir Çayan ve arkadaşları nasıl öldürüldü? 30 Mart kızıldere katliamı belgeseli*. Erişim tarihi: 7 Nisan 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=nCyUiG3bIRU>
- Karakaş, S. (2012). *Kırık döngü*. Ankara: Alter Yayınları.
- Kaya, G. (2011). Tabutlukta gökkuşağı. *Kaktüsler Susuz Da Yaşar- Kadınlar Mamak Cezaevini Anlatıyor*, s.297-315. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kişlali, A. T. (1974). *Öğrenci ayaklanmaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kilby, R. W. (1993). *The study of human values*. Lanham, MD: University Press of America.
- Korkmaz, H. (2018). *Sesine kurşun değen çocuklar*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Köse, A. (2016). Değer ve siyaset ilişkisi: 22 Temmuz 2007 seçimi üzerine bir değer analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 3(12), 1-19.
- Köse, A. (2019). Türkiye'de siyasal söylemin değişen ve değişmeyen değer öncelikleri: 2002, 2007 ve 2011 seçim söylemleri üzerine bir değer analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 74(2), 319-355.
- Köseli, B. (2013). *Nabi Yağcı ile söyleşi*. Erişim Adresi: <https://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=5251>

- Kuçuradi, I. (1971). *İnsan ve değerleri*. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuçuradi, I. (1999). *Nietzsche ve insan*. Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları.
- Kluckhohn, C. (1951). *Values and value-orientations in the theory of action. An exploration in definition and classification*. In: Parsons, T., Shils, E.A. (Ed.), *Toward a General Theory of Action*, second ed. Harvard University Press, Harvard, ss. 388-464
- Lenin, V. (2009). *Devlet ve devrim* (F.B. Aydar, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Marcuse, H. (1986). *Tek boyutlu insan* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akinhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (2008). *Grundrisse* (S. Nişanyan, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital* (A. Bilgi, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist manifesto* (N. Satlıgan, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Maslow, A.H. (1954). *Motivation and personality*. Harper and Row. New York.
- Mill, J.S. (2000). *Özgürlük üstüne* (A. Ertan, Çev.). İstanbul: Belge Yayıncılık.
- MİLLİYET Gazetesi (1980). *İzmir olaylı bir gün geçirdi*. Erişim Adresi: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1980/01/23>
- MİLLİYET Gazetesi (2016). *DAL'ın belgesi var ama kendisi yok*. Erişim tarihi: 17 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/>
- Mills, C.W. (1974). *İktidar seçkinleri* (Ü Oskay, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mills, C.W. (2007). *Toplumbilimsel Düşün* (Ü Oskay, Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Miraç, Z. (2015, 9 Ağustos). *Viskiyle barışamayan Türk siyaseti*. Erişim tarihi: 9 Ağustos 2015, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/viskiyle-barisamayan-turk-siyaseti-340735>
- Moore, B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin tarihsel kökenleri: Çağdaş dünyanın yaratılmasında soylunun ve köylünün rolü* (Ş. Tekeli ve A. Şenel, Çev.). İstanbul: V Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın soykütüğü-bir polemik* (Z. Alangoya, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Nurol, B. (2020). *Otoriter popülizm çağı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Odabaşı, L. (2017). Fikir kulüplerinden devrimci gençliğe, T. Bora (Ed.). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, s.341-359. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, C.O. (2017). 15-16 haizran eylemleri: Dayanışma düzeyinde kalan sınıf bilinci, T. Bora (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, s. 687-701. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özensel, E. (2003). *Sosyolojik bir olgu olarak değer. Değerler Eğitimi Dergisi. 1(3)*, 217-239.
- Özkan, N. (2011). Hiçbirinizin çocuğu olmayacak. *Kaktüsler Susuz da Yaşar- Kadınlar Mamak Cezaevini Anlatıyor*, s.243-245. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özlem, D. (1998). *Doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin ayrımının dün ve bugün üzerine. Toplum ve Bilim. (76)*, 7-39.
- Özlem, D. (2002). Değerler sorununda nesnelcilik/mutlakçılık ve öznelcilik/rölativizm tartışması üzerine. bilgi ve değer (s. 282-312). *Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildiriler Kitabı*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Palabiyik, A. (2011). *Pierre bourdieu sosyolojisi: habitus, sermaye ve alan üzerine. Liberal Düşünce Dergisi*. (61-62), 121-141.
- Parsons, T. (2005). *Social System*. London: Routledge.
- Pervin (2011). Mamak'ı konuşmak. *Kaktüsler Susuz Da Yaşar- Kadınlar Mamak Cezaevini Anlatıyor*, s.237-243. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Politzer, G. (2013). *Felsefenin temel ilkeleri* (M. Erdost, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Putnam, R.D. (1993). *The prosperous community-Social Capital and Public Life*, (13), 35-42. American Prospect.
- Riessman, C.K. (2008). *Narrative methods fort he human sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek* (Ş. S. Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. ve Stepnisky J. (2014). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: deki Yayınları.
- Rokeach, M. (1973). *Nature of human values*. New York: The Free Press.
- Salmanoğlu, M. (2022). *Kısa dalga hatıralar*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Schwartz, S.H. ve Bilsky W. (1987). *Toward a universal psychological structure of human values. Journal of Personality and Social Psychology*. 53(3), 550-.562.
- Schwartz S.H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess S., Harris, M. ve Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology, Western Washington University*. 32(5),519-542.
- Schwartz, S.H. (1992). *Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries. advances in experimental social phychology* (M. P. Zanna, Ed.). San Diego: Academic Press, (25), 1-65.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma* (Y. Alagon, Çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2008). *Karakter aşınması* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Soylu, C. (1992). Sosyalizmin tarihsel bir döneminin sona ermesi nasıl anlaşılmalıdır? *Tartışma Süreci Yazıları I*, s. 24-30. İstanbul: Bireşim Yayınevi.
- Stones, R. (2008). *Sosyolojik düşüncede iz bırakanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Swartz, D. (2013). *Kültür ve iktidar* (E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BİREŞİM Yayınları (1992). Bir tartışma platformu için ön notlar ya da satırbaşları. *Tartışma Süreci Yazıları I* (s. 14-22). İstanbul: Bireşim Yayınevi.
- Theodorson, G.A., ve Theodorson, A. (1979). *A modern dictionary of sociology*. New York: Barnes ve Noble.
- Thome, H. (2015). *The sociology of values* (J. D. Wright, Ed.). Oxford.
- Türk, E. (2015). Sosyolojik düşüncede sosyal sermaye tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman bağlamında karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 127-149.

- Uskan, A. (2010). *Bono ve Çetin Altan'ın viskisi*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2010, https://www.takvim.com.tr/yazarlar/arda_uskan/2010/09/10/bono_ve_cetin_altanin_viskisi
- Uyan, M.M. (2015). *Kardeşim hepsi hikâye*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ünal, A.Z. (2017). Bourdieu'nün tabakalaşma teorisi bağlamında üst sınıftan alt sınıfa doğru hayat tarzı tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(49), 380-388.
- Ünlüsoy, A. (2017). İnsan bilimlerinde olgu-değer ayrımının meydana getirdiği problemler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6(1), 234-252.
- Wacquant, L. (2007). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Ed.). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (ss. 53-77). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wacquant, L. (2011). *Kent paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Wacquant, L. (2012). *Ruh ve beden: Acemi bir boksörün defterleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin genişletilmesi* (L. Elburuz ve M. R. Ayas, Çev.). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Wallerstein, I. (2003). *Liberalizmden sonra* (E. Öz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yağcı, N. (2021). *Elele özgürlüğe*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Yanık, A. ve Bora, T. (2017). Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasi Düşünce Hayatı. T. Bora (Ed.) *Türkiye'nin 1960'lı yılları* (ss. 75-301). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yarçı, S. (2011). Pierre Bourdieu'de sosyal sermaye kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 126-132.
- Yazar, M. ve Çelikel M. (1988). *Ne diyorlar? Gökkuşluğu Aylık Aktüalite Dergisi*. 16-23.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtsever, H. (2008). *Yükseliş ve düşüş- Türkiye solu 1960-1980*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Zhisheng, Z. (2011). *Geleceğin sosyalizmi* (D. Kızılçeç ve A. Muhaddisoğlu, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

EKLER

EK 1: GÖRÜŞME SORULARI⁵¹

Cinsiyet:

Doğum Yılı (Yaş) ve Yeri:

Sosyal Sermayeye Dayalı Sorular

1. Mezun olduğunuz () İl Merkezi () İlçe Merkezi () Devlet/Özel
 - a. İlkokul Niğde Merkez
 - b. Ortaokul
 - c. Lise
 - d. Üniversite (bölüm)
 - e. Yüksek lisans
 - f. Doktora
2. Mesleğiniz (yapılan iş ile alınan eğitim doğru orantılı mı?)
3. Solcu olduğunuz şehir, kasaba, köy neresidir? Buradaki insan ilişkilerinizin nasıldı?
4. Siyasetle uğraştığınız yıllardaki arkadaşlarınız şimdi nerelerde ve ne yapıyor?
5. Ailenizin Eğitim Durumu ve Mesleği
(Okuryazar değil, Okuryazar, Terk, İlk, Orta, Lise, Üniversite, Lisans)
6. Çocuklarınız mesleği, eğitim durumu nedir? Onlara ne aktardınız?
7. İş-dışı zaman kullanımı

İş dışı zaman kullanımı	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
STK faaliyetlerine katılım							
Kahvehane, parklar, birahane (erkek için)							
Günler (Kadın için)							
TV/Sosyal medya							
Diğer							

⁵¹ Bu sorulara, ikili mülakatlarda açık uçlu sorularla elde edilmekle birlikte tablolar elde edilen sonuçlara göre sonradan oluşturulmuştur.

Ekonomik Sermayeye Dayalı Sorular

8. Toplam Aylık geliriniz ne kadardır?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

9. Üzerinize kayıtlı mülkiyet; Satın Alma Yılı Bir Öncekinin Yılı

- a. Ev (nerede)
- b. Araba(modeli).....
- c. Yazlık.....
- d. Şirket.....
- e. Diğer.....

10. Bankada paranız var mı?

11. Arazi ya da kira geliriniz var mı? Geçmişten günümüze?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

12. İkamet ettiğiniz il, ilçe, mahalle

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Nedenler: Ekonomik-Siyasi-Mesleki-Tanıdık-Diğer						

13. Eğer işveren ise;

Ücretli işçi çalıştırma durumu? İş tanımı nedir, çalışma süresi ne kadardır, ücreti, izin günü?

Tür	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
İşçi							
Çocuk Bakımı							
Yaşlı Bakımı							
Bahçe Bakımı							
Evde yemek							
Ev Temizliği							
Diğer							

14. İşe alma kriteriniz ve nedenleri?

Kriterler	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Yeterlilik							
Hemşerilik							
Akrabalık							
Eğitim							
Geçmiş başarılar							
Ücretin düşük olması							
Siyasi ideolojisi							
Diğer							

Sol Düşünceye ve Değerlere Dair Sorular

15.Kendiniz Yakın Hissettiğiniz ideolojik temel nedir?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

16.Kendinizi Tanımlamanız üzerine ve sizin için bu tanımlama ne ifade ediyor?

<i>Durum</i>	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Komünist							
Sosyalist							
Sosyal Demokrat							
Liberal							
Atatürkçü							
Diğer							

17.Siyasi Parti Tercihiniz?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

18.Siyasi tercihinizi belirlemenizde etkili olan faktörler nelerdir?

Nedenleri?

(Bu belirlemede kimlerin etkisi oldu? Aile, arkadaş çevresi, eş, eğitim vs.)

Etken	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
1							
2							
3							

19.Seçimlerde hangi gündelik vaatleri (avantajlar) dikkate alarak oyunuzu kullanırsınız?

Faktör	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Siyasi Partinin Programı							
Aday							
İdeoloji							
Hemşerilik- Akrabalık							
Diğer							

20.Örgütlü mücadele hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çocukluğunda	
Gençliğinde	
Orta Yaşlarda	
Çalışma Hayatında/Okul Hayatında	
Yaşlılıkta	

21.Hangi hareketin içindeydiniz, hangi harekete katıldınız?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

22. Geçmişten günümüze siyasete ne tür katılım gösterdiniz?

Bildiri dağıtmak
Eyleme katılmak
Miting/eylemi örgütlemek
Afiş/bildiri yazmak
Toplantı/muhabbet
Diğer

23.Sol siyasette aktif olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?

24.Üyelikleriniz: Katılım gerekçeleri, görev tanımı? (Beklentiler)

Aktiflik düzeyi	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Sendika							
Dernek							
Parti							
Yardım Kuruluşu							
Kulüp							
Diğer							

25.Üye olduğunuz bu örgütlenmeler sizi tamamen yansıtıyor mu ve amaçları doğrultusunda hareket ettiğini düşünüyor musunuz?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

26.Sol ve sosyalizm kavramı sizde ilk olarak ne ifade ediyor? İlk solculuk nasıl gerçekleşti?

İfade	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

27.Sol harekete katılım amacınızı nasıl açıklarsınız?

<i>Amaç</i>	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Arkadaş bulmak							
Sevgili bulmak							
Sosyal çevre edinme							
Aileden uzaklaşma							
Dünyayı kurtarmak							
Devrim yapmak							
İtibar görme/takdir							
Sosyal dayanışma							
Uyum							
Diğer							

28.Sol değerler denilince aklınıza neler geliyor?

Değerler	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
1							
2							
3							
4							
5							

29.Bu değerleri sola özgü kılan özellikler nelerdir? Mesela dayanışma, özgürlük muhafazakârlar için de bir değer olamaz mı?

30.Eskiden, aktif olduğun dönemde sosyalizmi mümkün görmüş müydün?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

31.Sosyalizmi savunduğunuz için yaşadığınız olumsuz süreçler (hapiste geçen süreleri, gizli saklı yaşanan gündelik hayat vb.) var mı? Bu süreçleri nasıl tanımlarsınız?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020

32.Sosyalist pratikleriniz hakkındaki düşünceleriniz ve tecrübeleriniz (olumlu ve olumsuz/pışmanlık) Olumsuz: Bugün var olmamasında güçlü lider eksikliği, kopuk ilişkiler, tutarsız görüş, muhafazakâr kesime/geniş kitleye hitap etmeyişi vb. etkilidir, diyebilir miyiz? Nedenleri?

1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020